МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

На правах рукопису

СТЕЦИШИН ОЛЕГ ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 94(477.8)"1918/1920”:355.311.082(477.8+4)(043.5)

ОФІЦЕРСЬКИЙ КОРПУС АРМІЇ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ЗРІЗ

032 Історія та археологія

03 Гуманітарні науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних наукових досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ О. Л. Стецишин

Науковий керівник:
Павлишин Олег Йосифович,
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Стецишин О. Л. Офіцерський корпус армії Західно-Української Народної Республіки: національний та територіальний зріз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» в галузі знань 03 «Гуманітарні науки». Львівський національний університет імені Івана Франка, 2025.

У дисертації проведено цілісне та комплексне наукове дослідження теми залучення до служби в Галицькій армії у 1918-1920 рр. військовослужбовців – представників національних меншин ЗУНР (ЗО УНР) або іноземних громадян.

Методологічно вказана проблематика досліджувалася за допомогою діалектичного, статистичного, порівняльно-історичного, емпіричного та інших спеціальних способів та рівнів наукового пізнання. Емпіричний рівень використовувався під час дослідження мемуарної літератури та архівних документів: спогадів учасників визвольних змагань, їхніх автобіографій, заяв, звітів тощо. Це, зокрема, дало змогу отримати персональну інформацію, необхідну для укладення переліку 778 старшин Галицької армії єврейського, німецького, чеського, російського, італійського та іншого етнічного походження (додаток 2).

Статистичний та діалектичний методи були вжиті під час створення колективного портрета галицьких старшин неукраїнського походження, при дослідженні процесів формування збройних сил Української держави, проголошеної 1 листопада 1918 р. на західноукраїнських землях, а також бойового шляху єврейського штурмового підрозділу, що у 1919 році існував в складі Галицької армії. Натомість порівняльно-історичний метод дослідження використовувався під час комплексного аналізу нормативно-правової бази періоду ЗУНР, яка була необхідною для залучення до галицького війська представників інших націй, та з’ясування соціальних, побутових, фінансових та

інших умов служби, які українська влада гарантувала своїм військовослужбовцям. Використання такого набору методологічних інструментів дало змогу ґрунтовно проаналізувати наявний джерельний матеріал та рівень наукового опрацювання проблеми, яка розглядається в даній науковій роботі.

У першому розділі дисертаційного дослідження розглянуто джерельну базу та стан наукового опрацювання вказаної проблематики. Акцентовано, що це питання різною мірою досліджувало чимало науковців – як з України, так і з інших країн. Хронологічно історіографію історії ЗУНР та її збройних сил можна поділити на дослідження, які були створені у період з 1920 р. і до проголошення незалежності України, та сучасні наукові роботи, що були написані та надруковані після 24 серпня 1991 р.

Доведено, що військова служба представників різних націй у лавах ГА знайшла своє відображення в численних документах, що зберігаються у фондах архівних установ Києва, Львова, Тернополя, Івано-Франківська, Риму, Праги, Відня та Варшави. Зокрема, автором опрацьовані списки особового складу фонду 2188 з колекції документів Начальної команди Галицької армії та фонду 2192 (Диктатор Західної області Української Народної Республіки), які містяться у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у м. Києві, а також фонду 581 (Колекції документів про діяльність урядів та армій УНР та ЗУНР) Центрального державного історичного архіву України у м. Львові. Проаналізовані джерельні матеріали з архіву Західно-Української Народної Республіки в Римі, державних архівів Львівської, Тернопільської та Івано-Франківської областей тощо. Також досліджено документи «Української бригади» під командуванням полковника А. Вариводи, яка у 1919-1921 роках перебувала в таборі для інтернованих у місті Німецьке Яблонне (Чехо-Словаччина). Нині ці документи зберігаються в архіві Української греко-католицької церкви святої Варвари у Відні і досі не були введені в науковий обіг.

У другому розділі дисертації на основі архівних матеріалів, які раніше не використовувалися науковцями або були маловідомими в науковій літературі, комплексно вивчено передумови, причини та обставини вступу до збройних сил Західно-Української Народної Республіки військовослужбовців неукраїнського походження. Проаналізовано правові підстави для залучення до Галицької армії таких громадян інших держав або представників національних меншин. З'ясовано, що відразу після Листопадового чину молода українська держави відчула сильну нестачу військовослужбовців офіцерського складу, визначено чинники, які стали причиною цього. Підтверджено, що обов'язок захищати державу, згідно з законодавством Західно-Української Народної Республіки, мали тільки громадяни української національності. Водночас це не заперечувало права і можливостей для представників інших націй вступити до лав галицького війська.

Констатовано, що допомогу військовослужбовців армії колишньої Австро-Угорщини, які були за походженням німцями, євреями, чехами, угорцями та представниками інших націй, українське військово-політичне керівництво та командири окремих українських підрозділів почали використовувати відразу після проголошення Української держави 1 листопада 1918 р. у Львові та інших населених пунктах Східної Галичини та Буковини. Тоді ж розпочалося створення нормативних актів, які давали змогу владі Західно-Української Народної Республіки та командуванню ГА залучати до військової служби осіб із числа нацменшин ЗУНР та громадян інших держав.

Визначено перелік зобов'язань, які брали на себе колишні австрійські офіцери, вступаючи до Галицької армії. Дослідження цієї правової бази проведено в її розвитку, розглядаючи трансформації відповідно до військово-політичних реалій, вимог української влади та побажань військових, які виявляли бажання служити в збройних силах ЗУНР. Розглянуто основні параметри соціального пакету, який пропонувався офіцерам ГА, незалежно від національності, на час їхньої військової служби, з'ясовано перелік пільг та компенсацій, які українська влада надавала військовослужбовцям, а також

відмінності у соціальному забезпеченні офіцерів українського та неукраїнського походження.

Доведено, що система оплати праці в галицькому війську була прогресивною, не передбачала невиправданого зрівняння усіх військовиків, а натомість залежала від низки об'єктивних факторів. Серед них були військове звання, перебування військовослужбовця на лінії бойового зіткнення або в запіллі, наявність чи відсутність у нього чури (ад'ютанта), статусу і розміру населеного пункту, де він винаймав житло, тощо. Загалом зарплатня офіцера багато в чому залежала від величини «додатку боєвика» або «боєвого додатку». З цієї причини розмір щомісячних виплат офіцеру, який брав участь у військових діях, та офіцеру, який перебував у запіллі, суттєво відрізнялися, що підтверджено конкретними прикладами.

Визначено основні напрями діяльності Збірної станиці Української національної армії у Відні, яка у 1918-1920 рр. відігравала ключову роль у рекрутинґовій компанії військово-політичного керівництва ЗУНР. На основі документів підтверджено, що ця інституція брала активну участь не тільки у переправленні на територію Західно-Української Народної Республіки колишніх австрійських військовослужбовців української національності, але й вербувала до збройних сил ЗУНР військових інших націй. Чимало з наявних джерел щодо діяльності віденської Збірної станиці досі не використовувалися вітчизняними дослідниками.

У третьому розділі досліджено ставлення до появи Української держави представників національних меншин, які мешкали на території Східної Галичини та Буковини. З'ясовано, що польська спільнота виступила противником Західно-Української Народної Республіки, натомість німецька та єврейська меншини регіону здебільшого підтримали державотворчі зусилля українців. Багато з їхніх представників вступили до Галицької армії, що дало змогу значною мірою заповнити вакантні посади в офіцерському корпусі ГА. У дисертації вперше в українській історіографії комплексно досліджено історію та бойовий шлях «Жидівського пробоєвого куреня» 1 Галицького корпусу,

з’ясовано його структуру, чисельність особового складу, озброєння, а також прізвища багатьох військовослужбовців цього підрозділу. Складено також перелік основних боїв, в яких брав участь «Жидівський пробоєвий курінь».

На основі опрацювання значних масивів персональної інформації у **четвертому розділі** дисертації вперше створено колективний портрет представників різних націй, які служили на офіцерських посадах в Галицькій армії. За допомогою просопографічного методу збирання біографічних даних узагальнено інформацію про національне і територіальне походження цих військових, їхні вік, військове звання, освіту, час вступу в ГА, місце служби, подальшу долю тощо. Підраховано, що у лавах збройних сил Західно-Української Народної Республіки служило щонайменше 778 таких військовослужбовців у званні від хорунжого до генерал-поручника. Як правило, багато з них мали військову спеціалізацію, яку потребувало західноукраїнське військо – вони служили в штабах різного рівня та окружних військових командах, були артилеристами, медиками, ветеринарами, військовими інженерами, саперами, кавалеристами.

У п’ятому розділі наукової роботи розглядаються наслідки, які для Галицької армії та загалом українського національного руху 1918-1921 рр. мало залучення військовослужбовців неукраїнського походження. На конкретних прикладах констатуються як позитивні, так і негативні приклади військової співпраці українців та представників інших національностей. Зокрема, відзначається, що спільна військова служба з українськими вояками, призводила до асиміляційних процесів щодо деякого з цих військовослужбовців. Ці вояки одружувалися з українками, переходили на українську мову спілкування, українізували свої імена і прізвища та ідентифікували себе громадянами Української держави. Водночас траплялися випадки, коли деякі з іноземців та представників нацменшин Західно-Української Народної Республіки упереджено відносилися до українців із Наддніпрянської України і загалом до органів влади Директорії УНР, що підтверджується джерелами. З’ясовано, що такі факти, хоча й були

поодинокими, на загал негативно впливали на міжнаціональні стосунки всередині галицького війська і призводили до конфліктів та непорозумінь між військовослужбовцями.

Окрім основної частини наукового дослідження, у ньому також є список старшин Галицької армії, які були представниками національних меншин ЗУНР або іноземними громадянами, а також підбірка джерельних матеріалів, що стосуються зазначеної теми дисертації і які раніше не були введені до наукового обігу.

Зважаючи на актуальність теми дисертаційного дослідження, наукову новизну його результатів, матеріали наукової роботи можуть бути використані при підготовці навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій з курсу «Історія України» та «Військова історія», а також можуть вживатися в пропагандистській та контрпропагандистській діяльності Збройних сил України, українських спеціальних служб та мас-медіа.

Ключові слова: Західноукраїнська Народна Республіка, Україна, Євген Петрушевич, Галицька армія, Армія УНР, Директорія УНР, держава, Українська Народна Республіка, Польща, польсько-українські відносини, військово-політична діяльність, національне питання, Галичина, Львів, визвольний рух.

ABSTRACT

Stetsyshyn O. The Officer Corps of the Army of the West Ukrainian People's Republic: National and Territorial breakdown. – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Dissertation for the Doctor of Philosophy Degree in the speciality 032 "History and Archeology" in the field of knowledge 03 "Humanities". – Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2025.

The dissertation conducts a holistic and comprehensive scientific study of the topic of recruitment to service in the Galician Army in 1918-1920 of servicemen who were representatives of national minorities of the West Ukrainian People's Republic (WUPR) or foreign citizens. Methodologically, this issue was studied using dialectical, statistical, comparative historical, empirical, and other special methods and levels of scientific knowledge. The empirical level was used in the study of memoirs and archival documents: memoirs of participants in the liberation struggle, their autobiographies, statements, reports, etc. This, in particular, made it possible to obtain the personal information necessary to compile a list of 778 Galician officers of Jewish, German, Czech, Italian, and other ethnic origins (Appendix 2).

Statistical and dialectical methods were used to create a collective portrait of Galician officers of non-Ukrainian origin, to study the processes of forming the armed forces of the West Ukrainian People's Republic, which began immediately after the November Order of 1 November 1918, and the combat path of a Jewish assault unit that existed in the Galician Army in 1919. Instead, the comparative-historical method of research was used to analyze the legal framework that was necessary for the recruitment of representatives of other nations into the Galician army and to determine the social, living, financial, and other conditions of service that the Ukrainian authorities guaranteed to their soldiers. The use of this set of methods made it possible to thoroughly analyze the available source material and the historiography of the problem under consideration in this research.

The **first chapter** of the dissertation examines the source base and the state of scientific research on this issue. It is emphasized that this issue has been studied to varying degrees by a number of scholars, both from Ukraine and other countries. Chronologically, the historiography of the history of the WUPR and its armed forces can be divided into studies published in the period from 1920 to the proclamation of Ukraine's independence, and modern scientific works published after August 24, 1991.

It is proved that the military service of officers representing different nations in the ranks of the Supreme Command is reflected in numerous documents stored in the archives of Kyiv, Lviv, Ternopil, Ivano-Frankivsk, Rome, Prague, Vienna, and Warsaw. In particular, the author has studied the lists of personnel in fond 2188 from the collection of documents of the Supreme Command of the Galician Army and fond 2192 (Dictator of the Western Region of the Ukrainian People's Republic), which are kept in the Central State Archives of Higher Authorities and Governments of Ukraine in Kyiv, as well as fond 581 (Collections of documents on the activities of governments and armies of the UPR and WUPR) of the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv. The source materials from the archives of the West Ukrainian People's Republic in Rome, state archives of Lviv, Ternopil, and Ivano-Frankivsk regions, etc. were analyzed. The documents of the “Ukrainian Brigade” under the command of Colonel A. Varyvoda, which was held in an internment camp in Nemecke Jablonne (Czechoslovakia) in 1919-1921, were also studied. These documents are currently stored in the archives of the Greek Catholic Church of St. Barbara in Vienna and have not yet been brought into scientific circulation.

The dissertation's **second section** analyzes the recruitment of non-Ukrainian military personnel into the West Ukrainian People's Republic's armed forces, drawing upon previously unexplored archival materials. In particular, numerous officer lists of fund 2188 from the collection of documents of the Main Command of the Galician Army and fund 2192 (Dictator of the West Region of the Ukrainian People's Republic) were processed, which are contained in the Central State Archive of Higher Authorities and Administration of Ukraine in Kyiv, as well as fund 581 (Collections

of documents on the activities of the authorities and armies of the UPR and WUPR) of the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv. Documents of the «Ukrainian Brigade», which in 1919-1921 was in an internment camp in the city of Nimetske Jablonné (Czechoslovakia), the archives of the WUPR in Rome, the state archives of Lviv, Ternopil and Ivano-Frankivsk regions, etc.The legal grounds for enlisting citizens of other states or representatives of national minorities of the republic in the armed forces of the West Ukrainian People's Republic have been analyzed. It has been confirmed that only citizens of Ukrainian nationality had the duty to defend the state, according to the legislation of the WUPR. This did not deny the rights and opportunities for representatives of national minorities and foreigners to join the ranks of the Galician Army. It has been confirmed that with the help of servicemen of the Austro-Hungarian Army, the Ukrainian military-political leadership and commanders of individual Ukrainian units began immediately after the proclamation of the Ukrainian State on November 1, 1918. The creation of draft regulations began, which allowed the authorities of the West Ukrainian People's Republic to enlist in military service persons of non-Ukrainian origin from among citizens of the West Ukrainian People's Republic and foreigners. A list of obligations that Austrian officers assumed when joining the Galician Army has been determined.

The study of this legal framework in its dialectical development, transformation under military-political realities, the requirements of the Ukrainian authorities and the wishes of the military who expressed a desire to serve in the Galician Army was carried out. A holistic view of the social package offered to a UHA officer during his military service was formed, a list of benefits and compensations that the Ukrainian authorities provided to military personnel was clarified, as well as differences in social security of officers of Ukrainian and non-Ukrainian origin. It is proved that the system of remuneration in the Galician army was quite progressive, did not provide for unjustified equalization of all military personnel, but depended on a number of factors. Among them were military rank, the presence of a military personnel on the front line or in the rear, the presence or absence of an adjutant, the settlement where he rented housing, etc. The size of an

officer's salary largely depended on the size of the «combat supplement». Consequently, there was a significant disparity in monthly payments between officers involved in military operations and those in the rear area. The main directions of activity of the Ukrainian National Army Collection Center in Vienna, which played a key role in the recruiting company of the military-political leadership of the West Ukrainian People's Republic, are determined. It's claimed that they were involved in transferring Ukrainian soldiers from Austria to the WUPR territory and also recruited soldiers from other countries to serve in the West Ukrainian People's Republic's army.

Chapter three analyzes how members of national minorities in Galicia and Bukovina viewed the creation of the Ukrainian state on November 1, 1918. The Polish community resisted the WUPR, whereas the Germans and Jews generally supported the Ukrainian state. Many of them joined the Galician Army, especially Jews, despite the policy of neutrality proclaimed by the Jewish National Council of Eastern Galicia. This dissertation is the first Ukrainian historical study to fully explore the history of the Jewish Assault Battalion of the 1st Galician Corps, detailing its history, combat experiences, structure, personnel, weaponry, and officer names.

Based on the processing of significant amounts of personal information, the **fourth chapter** of the dissertation for the first time creates a collective portrait of representatives of different nations who served as officers in the Galician Army. Using the prosopographic method of collecting biographical data, information about the national and territorial origin of these soldiers, their age, military rank, education, time of entry into the UHA, place of service, further fate, etc. was summarized. It is estimated that at least 778 such servicemen, ranging in rank from second lieutenant to general, served in the armed forces of the West Ukrainian People's Republic. Many of them had a military specialization that was in demand in the Western Ukrainian army: they were artillerymen, doctors, veterinarians, engineers, sappers, cavalrymen, and served in headquarters at various levels and district military commands.

The **fifth chapter** of the research paper identifies the consequences for the Galician Army and the Ukrainian national movement of 1918-1923 in general of the involvement of soldiers of non-Ukrainian origin. The author uses specific examples

to state both positive and negative examples of military cooperation between Ukrainians and representatives of other nationalities. In particular, it is noted that joint military service with Ukrainian soldiers led to the assimilation of some of these servicemen. As a result, they married Ukrainian women, switched to the Ukrainian language of communication, Ukrainianized their names and surnames, and identified themselves as citizens of the Ukrainian state. At the same time, there were cases when some foreigners were biased against Ukrainians and the authorities of the UPR Directory, which is confirmed by sources. It was found that such facts, although isolated, generally had a negative impact on interethnic relations within the Galician army and led to conflicts between soldiers. In addition to the main part of the research, it also contains a list of officers of the Galician Army who were representatives of national minorities of the WUPR or foreign citizens, and a selection of source materials related to the topic of the dissertation and which have not been previously introduced into scientific circulation. Given the relevance of the topic of the dissertation research, the scientific novelty of its results, the materials of the research work can be used in the preparation of textbooks, manuals, methodological recommendations for the course “History of Ukraine”, and can also be used in the propaganda and counter-propaganda activities of the Armed Forces of Ukraine, Ukrainian special services and domestic media.

Keywords*:* West Ukrainian People's Republic, Ukraine, Yevhen Petrushevych, Galician Army, Army of the Ukrainian People's Republic, Directory of the Ukrainian People's Republic, statehood, Ukrainian People's Republic, Poland, Polish-Ukrainian relations, military-political activity, national question, Galicia, Lviv, liberation movement.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Stetsyshyn O. Mercenaries in the Galician Army of the Western Ukrainian National Republic. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Edmonton, 2022. No 3. P. 235-248. (**Scopus, Q3**) DOI: https://doi.org/10.21226/ewjus715

2. Stetsyshyn O. Żołnierze polskiego pochodzenia w służbie wojskowej ZUNR (1918-1920) w świetle źródeł. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*. Łódź, 2024. No 115. S. 67-79. (**Scopus, Q4**) DOI: https://doi.org/10.18778/0208-6050.115.05

3. Стецишин О. Діяльність Збірної станиці Української національної армії у Відні із залучення до Галицької армії офіцерів-неукраїнців. *Київські історичні студії.* № 1 (12). Київ, 2021. С. 14-21. DOI: https://doi.org/10.28925/2524-0757.2021.12

4. Стецишин О. «Жидівська міліція» як третя сторона під час львівських боїв між українськими і польськими формуваннями 1-21 листопада 1918 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Київ, 2021. № 1 (148). С. 66-70. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.148.11

5. Стецишин О. Колективний портрет офіцерів Галицької армії неукраїнського походження. *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету.* Львів, 2023. Вип. 24. С. 359-369.

DOI: http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4044

6. Stetsyshyn O. Military cooperation of the Jewish population of Galicia with the West Ukrainian People's Republic (1918-1923). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка.* Тернопіль, 2024. № 2. С. 51-76.

DOI: https://doi.org/10.35774/gsip2024.02.051

7. Стецишин О. Український партизанський рух під час українсько-польського протистояння за Галичину 1918–1920-х років. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2023. № 40. С. 63-80. DOI: https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.63-80

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Стецишин О. Правові аспекти функціонування таборів для військовополонених та інтернованих ЗУНР (ЗО УНР) у 1918-1919 рр. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів, 2024. С. 103-114. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.79.103

9. Стецишин О. Ставлення чехословацької влади до «Української бригади» у таборі для інтернованих вояків Галицької армії у Німецькому Яблонному (1919–1921 рр.). *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914 – 2024 рр.)»*. Львів, 2024. С. 179-183.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ..……17

ВСТУП……...19

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ……...…….….25

1.1. Історіографічний огляд……...……...25

1.2. Джерельна база……..…….40

1.3. Методологія дослідження..……60

РОЗДІЛ 2. КАДРОВІ ПРОБЛЕМИ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ ……..…….64

2.1. Історичні передумови появи в Галицькій Армії представників національних меншин та іноземців..……..…….64

2.2. Залучення представників інших націй як спосіб вирішення кадрових проблем.……...…….……..……72

2.3. Формування правової бази для залучення військових неукраїнського походження…...……..77

2.4. Участь державних структур ЗУНР у залученні до ГА громадян інших держав і представників національних меншин……81

2.5. Специфіка контрактів та соціальне забезпечення іноземних добровольців армії ЗУНР……..90

2.6. Особливості залучення в ГА військовослужбовців колишньої російської армії……...101

РОЗДІЛ 3. ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА СПІВПРАЦЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН І ВЛАДИ ЗУНР…….……106

3.1. Ставлення німецької та єврейської спільнот ЗУНР до української влади…….106

3.2. Єврейські вояки в лавах Галицької Армії……...……111

3.3. «Жидівський пробоєвий курінь»: передумови створення та бойова діяльність……..117
РОЗДІЛ 4. КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ ОФІЦЕРІВ ГА НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ……127
4.1. Параметри просопографічного аналізу переліку старшин з числа представників нацменшин та іноземців……..…….....127
РОЗДІЛ 5. НАСЛІДКИ ЗАЛУЧЕННЯ В ГАЛИЦЬКУ АРМІЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ ..……140
5.1. Німецькомовність частини офіцерів Галицької армії як стабілізуючий і деструктивний чинник ……..……..……..140
5.2. Багатонаціональність старшинського корпусу армії у світлі джерел……..149
5.3. Офіцери-німці: проблеми та обставини інтернування ……...……..154
5.4. Вплив військово-політичної ситуації на перебіг служби в ГА іноземців і представників національних меншин……157
5.5. Міжнаціональні конфлікти в офіцерському середовищі галицького війська……....…..159
ВИСНОВКИ……163
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ..……170
ДОДАТОК 1. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ……200
ДОДАТОК 2. СПИСОК ОФІЦЕРІВ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ ……..203
ДОДАТОК 3. НЕОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ ПРО СЛУЖБУ В ГАЛИЦЬКІЙ АРМІЇ ІНОЗЕМЦІВ ТА ПРЕДСТАВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЗУНР ……...224

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ І МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ

Акцесист – військовий канцелярист середнього управлінського рівня;

Велика Україна – територія України на схід від р. Збруч;

ГА (УГА, ЧУГА) – Галицька армія, Українська Галицька армія, Червона Українська Галицька армія;

Генеральна булава – Генеральний штаб;

ДА УНР – Дієва армія Української Народної Республіки;

Диктатор – титул президента ЗУНР Євгена Петрушевича з червня 1919 р.;

Диктатура ЗУНР – апарат Диктатора, виконавчий орган Західно-Української Народної республіки з червня 1919 р.;

ДСВС, Державний Секретаріат Військових Справ – військове міністерство ЗУНР;

Дунайська імперія – Австро-Угорська імперія;

ЗС УНА – Збірна станиця Української національної армії;

ЗСПР – Збройні сили півдня Росії під командуванням генерала А. Денікіна;

ЗУНР, ЗО УНР – Західно-Українська Народна Республіка, Західна область УНР;

КЕА – Команда Етапу армії;

Комендант – командир;

Ліквідатура, ліквідуючий старшина – бухгалтерія, офіцер-бухгалтер;

Мужва – військовослужбовці рядового складу;

НКГА, НКУВ – Начальна команда Галицької армії, Начальна команда українського війська;

ОВК – Окружна Військова команда;

Отаман – майор;

Підстаршини – військовослужбовці сержантського складу;

Рахунковий старшина – офіцер, відповідальний за матеріальні цінності;

РІА – Російська імператорська армія;

Сотик – сота частина корони – грошової одиниці Австро-Угорщини;

Сотня – рота;

Сотник – капітан;

Старшини – офіцери;

УНР – Українська Народна Республіка;

Чета – взвод;

Четар – лейтенант;

УНРада – Українська Національна Рада;

УСС – Українські січові стрільці;

Харчовий старшина – офіцер, відповідальний за продовольче забезпечення;

Хорунжий – молодший лейтенант.

ВСТУП

Актуальність теми. Українські визвольні змагання першої половини ХХ ст. викликають як закономірну гордість за мужність та героїзм їхніх учасників, так і жаль через те, що прагнення українців створити власну державу, як у 1917-1920-х, так і 1930-1950-х роках, зазнали невдачі. Причому дуже часто негативні, трагічні події визвольних змагань переважають над тим безумовним позитивом, що також мав місце і яким варто пишатися.

Все це особливо прикро нині, коли Україна веде війну з Росією за свою незалежність та територіальну цілісність, а українське суспільство очищається від залишків радянського минулого. Такі ж деколонізаційні процеси відбуваються і в історичній науці, в якій ми звільняємося від стереотипів, нав'язаних радянською історіографією. Тому нам дуже потрібні позитивні історичні факти, які надихали б нинішні покоління захисників нашої держави, єднали громадян України різних національностей навколо української ідеї та спростовували російські історичні міфи щодо українських визвольних змагань.

Серед таких прикладів – тема військової співпраці українців з представниками інших націй під час визвольних змагань 1918-1921 рр. Архіви свідчать, що від 1 листопада 1918 і до 24 вересня 1919 р. в Галицькій армії служили щонайменше 5442 старшини різних національностей.[1] Всього ж, за нашою оцінкою, офіцерів збройних сил ЗУНР (ЗО УНР) було майже 6 тисяч, переважна більшість з яких були українцями. Проблематика їхньої служби в ГА знайшла широке відображення в роботах багатьох дослідників, які вивчали різні аспекти цього питання. Водночас поза увагою науковців залишаються причини та обставини перебування на західноукраїнській військовій службі офіцерів іноземців і представників національних меншин ЗУНР. За нашими підрахунками, їх в Галицькій армії було щонайменше 778.

[1] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 139, арк. 11-93.

Наше дисертаційне дослідження присвячене саме цій темі. Вивчення даної проблематики дає нам змогу провести проаналізувати наступність поколінь та провести чітку паралель між іноземними військовослужбовцями, які нині захищають нашу державу в складі Збройних сил України, та їхніми попередниками під час українських революційних подій 1918-1921 рр. Важливість цієї теми визначається й недостатньою кількістю наукових робіт, в яких досліджується участь представників інших націй у визвольній боротьбі українців у даний період.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами: Дисертація виконана в рамках затверджених тем наукової роботи кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського Львівського національного університету імені Івана Франка: «Суспільні та націо-культурні процеси в Україні (кінець XVIII – початок XXI ст.)» (№ державної реєстрації 0121U110240) та «Національно-політичні та суспільні процеси на українських землях в останній третині XVIII – на початку XXI ст» (№ державної реєстрації 0124U002328).

Метою роботи є дослідження обставин служби в збройних силах ЗУНР (ЗО УНР) представників інших народів Європи у 1918-1923 роках та створення колективного портрета неукраїнської частини офіцерського корпусу Галицької армії.

Основні **наукові завдання** роботи:

– дослідити зміст, характер та основні види наукового опрацювання проблеми і джерельну базу дослідження;

– з’ясувати причини та правові підстави залучення на українську військову службу представників національних меншин ЗУНР та військовиків-іноземців;

– дослідити політичні, фінансові, соціальні та інші умови, які військово-політичне керівництво Західно-Української Народної Республіки висувало офіцерам інших армій, що бажали служити в ГА;

– проаналізувати міжнаціональні відносини в Галицькій армії;

– систематизувати і висвітлити діяльність урядових структур, мобілізаційних установ і приватних осіб щодо залучення на військову службу ЗУНР (ЗО УНР) вояків неукраїнського походження;

– окремо розглянути діяльність Збірної Станиці Української національної армії (ЗС УНА) у Відні, яка після Листопадового чину була однією з ключових рекрутингових українських установ за кордоном;

– розглянути ставлення до проголошення Української держави національних громад Східної Галичини і Буковини;

– створити колективну біографію офіцерів ГА, які були представниками різних європейських націй, використавши для цього просопографічний метод дослідження наукових джерел.

Об'єктом дослідження є діяльність збройних сил Західно-Української Народної Республіки під час революційних подій 1918-1920 рр., зокрема їх мобілізаційна та бойова складова.

Предметом наукової роботи є дослідження тієї частини офіцерського корпусу Галицької армії, яка складалася з представників національних меншин та громадян іноземних держав, аналіз основних біографічних, освітніх, кваліфікаційних та інших характеристик цих старшин з метою створення цілісного колективного портрета неукраїнського старшинського середовища збройних сил ЗУНР (ЗО УНР);

Наукова новизна роботи полягає у тому, що у дисертації:

– вперше комплексно досліджується процес залучення до служби в Галицькій армії військовослужбовців, які були представниками національних меншин Західно-Української Народної Республіки або громадянами інших держав;

– вивчаються політичні, службові, фінансові і інші умови, на яких галицьке керівництво погоджувалося прийняти на військову службу колишніх офіцерів австрійської та російської армій;

– аналізується законодавча та нормативна база, яка давала військово-політичному керівництву ЗУНР правові підстави залучати на військову службу іноземців та представників національних меншин;

– комплексно досліджені матеріальні, соціальні, побутові, фінансові та інші умови, на яких ця категорія офіцерів погоджувалася служити в галицькому війську, проаналізовано трансформацію поглядів військово-політичного керівництва ЗУНР на залучення військовослужбовців неукраїнського походження;

– простежено творення військової єдності українських і неукраїнських частин старшинського корпусу ГА, процеси українізації представників інших націй, їхня ментальна інтеграція в українське середовище;

– з'ясовано чисельність представників різних національностей в усіх родах військ і структурах Галицької армії;

– розглянуто випадки конфліктів між представниками різних націй, які у 1918-1923 рр. мали місце в українському армійському середовищі, вивчено їхні причини та наслідки;

– проаналізовано спогади про службу в лавах української армії офіцерів ГА австрійської, угорської, німецької, російської, єврейської та інших національностей, і введено їх в науковий обіг;

– доведено, що ставлення органів державної влади ЗУНР (ЗО УНР) та військового командування її збройних сил до представників національних меншин було лояльним і недискримінаційним;

– вперше у вітчизняній історіографії на основі архівних документів, які досі були маловідомими в науковому середовищі, а також спогадів українських та єврейських комбатантів комплексно досліджено історію виникнення, структуру, особовий склад, озброєння та бойову діяльність «Жидівського пробоєвого куреня» (Єврейського штурмового батальйону), який в 1919 р. діяв у складі 1 Галицького корпусу;

– автор дисертації першим серед вітчизняних дослідників на підставі ретельного аналізу джерельної інформації створив колективний портрет старшин неукраїнського походження, які служили в Галицькій армії. Інформація про них узагальнена за низкою параметрів, як-от вік, національність, військове

звання, освіта, місце попередньої служби в австрійській чи російській арміях, час вступу в ГА, рід військ, місце служби, подальша доля тощо;

– залучено до наукового використання неопубліковані та маловідомі документи з фондів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Київ), Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Львівської області, Державного архіву Івано-Франківської області, Державного архіву Тернопільської області, Архіву Збірної станиці Української національної армії (Відень), Австрійської національної бібліотеки (Відень), Військового історичного архіву Чехії (Прага), Архіву Західно-Української Народної Республіки (Рим).

Хронологічні рамки дисертації охоплюють історичний період, починаючи із жовтня-листопада 1918 р. (початок розпаду Австро-Угорщини, проголошення у Львові Української держави) і завершуючи 1923 роком, коли Рада послів країн Антанти в Парижі зафіксували східний кордон Польщі по річці Збруч, що означало визнання права Другої Речі Посполитої на значну частину території ЗУНР. Окремі аспекти діяльності Західно-Української Народної Республіки та її збройних сил, що стосуються цієї теми, торкаються й пізнішого часу.

Для позначення збройних сил ЗУНР використовується **термінологія** «Галицька армія» (ГА), натомість назва «Українська Галицька армія» (УГА) вживається при описі подій, починаючи від листопада 1919 р. і пізніше.

Практичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що її основні положення, зібраний матеріал, узагальнення й висновки можуть використовуватися як з науковою, так і з пропагандистською метою. Наприклад, для спростування історичних міфів про ксенофобію та антисемітизм українців під час революційних подій 1918-1923 років або ж для підняття іміджу учасників революційних подій в Україні вказаного періоду.

Дану наукову роботу також можна використати з науково-педагогічною метою:

1. під час навчання студентів і курсантів військових навчальних закладів;

2. для підвищення рівня обізнаності з історією України військовослужбовців Збройних сил України та її спеціальних служб;
3. при підготовці статей, підручників, монографій та інших наукових досліджень з історії України.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію Західно-Української Народної Республіки, Української Народної Республіки, а в окремих моментах – Польщі, Австрії, Чехо-Словаччини та інших держав.

Апробація результатів дисертації. Дисертація була обговорена на кафедрі новітньої історії України імені Михайла Грушевського історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. Деякі з результатів дослідження були оприлюднені на круглому столі «Західно-Українська Народна Республіка як етап національного державотворення» (м. Львів, 2023), звітній науковій конференції Львівського національного університету імені І. Франка (м. Львів, 2024) та на міжнародній науково-практичній конференції «Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914-2024)» (м. Львів, 2024).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 8 наукових публікаціях, серед них: шість статей у фахових наукових виданнях України, перелік яких затверджено Міністерством освіти і науки України, дві – в іноземних періодичних фахових виданнях, які індексуються в наукометричних базах даних Scopus, Google Академія тощо. Крім цього, ще одна стаття автора дисертації була опублікована у збірнику матеріалів конференції.

Структура дисертації сформована за проблемно-хронологічним принципом. Вона містить вступ, п’ять розділів, поділених на підрозділи, висновки, список використаних джерел і три додатки. Обсяг основного тексту дисертації складає 169 сторінок, загальний обсяг наукової роботи – 253 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА І МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний огляд

Тема організації, становлення та комплектування збройних сил Західно-Української Народної Республіки, в тому числі й військовослужбовцями, які були іноземцями або представниками національних меншин, є висвітленою в наукових роботах багатьох вітчизняних (довоєнних західноукраїнських, діаспорних і сучасних) та іноземних дослідників.

Варто зазначити, що якщо у Західній Україні періоду польської окупації та в діаспорі дослідження на цю тему почали з'являтися практично відразу після завершення визвольних змагань 1917-1921 рр. та у наступні десятиріччя, то в українській радянській історіографії, обмеженій ідеологічними рамками, тема Листопадового чину, Західно-Української Народної Республіки і Галицької армії, за невеликими винятками, нечасто ставала об'єктом зацікавлення дослідників.

Головний масив історіографії із зазначеної наукової проблеми складають наукові праці українських (вітчизняних та діаспорних) і зарубіжних дослідників. Їхній науковий доробок можна періодизувати на три етапи: міжвоєнний (між 1920 і 1939 роками), післявоєнний (1945-1991) і сучасний.

Так, 1936 р. у видавництві колишнього учасника Перших визвольних змагань І. Тиктора у Львові побачила світ «Історія українського війська», співавторами якої стали кілька інших комбатантів ГА і ДА УНР (М. Капустянський, О. Думін, З. Стефанів, С. Шрамченко, Б. Гнатевич).[2] Серед українських збройних формувань, діяльність яких аналізувалася в книзі, була й

[2] Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. 1992. *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.)*. Львів: Світ.

Галицька армія. Серед іншого, повз увагу авторів, які спробували комплексно дослідити дану тему, не пройшов й факт хронічної нестачі офіцерів ГА, наслідком чого стало залучення до її офіцерського корпусу «чужих» старшин з австро-угорського війська. На загал появу у Генеральному штабі (Генеральній булаві) Галицької армії «німецьких» офіцерів, які мали заповнити прогалини в старшинському корпусі, названо «випадковістю», що, на думку одного з авторів автора, підтверджувало незадовільний діяльність військового командування ГА у пошуку необхідних військових кадрів. Причому деяких з цих «німців» було названо «зовсім непридатними» до служби. До недоліків цієї книги можна віднести певну неузгодженість у твердженнях і висновках щодо одних й тих самих подій.

У дослідженні згадуються прізвища майже півтора десятка цих т. зв. «чужих» офіцерів ГА: А. Бізанца, Р. Вурмбранда, Ф. Льонера, А. Шаманека, А. Ерлє, К. Гофмана, А. Вольфа тощо. Окрім Генеральної булави, у збірнику також названо роди і види військ ГА, а також окремі військові частини, де служили старшини неукраїнського походження: медичну службу, технічні війська, розвідувальну службу, Летунський полк. У книзі також двічі розповідали про євреїв-лікарів Галицької армії та вихідців з Росії, котрі воювали у складі збройних сил Західно-Української Народної Республіки, але в обох випадках, називаючи прізвища старшин, автори не уточняли їхнього національного походження.

Варто віддати належне праці істориків української діаспори Л. Шанковського, М. Стахіва, Д. Микитюка та інших, які упродовж багатьох років вивчали історію створення і функціонування Галицької армії, докладали чималих зусиль, щоб зібрати, проаналізувати, узагальнити і опублікувати інформацію про її діяльність.

Так, велику історіографічну і джерелознавчу цінність має п’ятитомна збірка «Українська Галицька армія», [3] яку колишній вояк легіону УСС і Галицької армії Д. Микитюк видав у 1958-1976 роках. Це перше масштабне

[3] *Українська Галицька Армія*. Т. 1-5. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк,. 1958-1976.

дослідження зазначеної проблематики в діаспорі. Крім низки аналітичних статей, до видання увійшло багато унікальних інформацій, спогадів, іменних списків, фотографій, схем і біографій учасників визвольних змагань, зокрема й представників інших націй, що робить її цінним джерелом інформації про події того періоду. До безсумнівних плюсів п'ятитомника також варто віднести спроби дослідити ефективність діяльності збройних сил ЗУНР, їх внесок у перебіг визвольних змагань, а також опублікування мемуарів, нерідко унікальних, які до цього не були введені в науковий обіг, багатьох комбатантів Галицької армії, в тому числі її старшин неукраїнського походження: В. Льобковіца, Е. Клюна, А. Лєгара, Р. Фріша, Г. Коха. До слова, з легкої руки останнього в широкий обіг було введено помилкову тезу про «кількадесят» офіцерів неукраїнського походження, котрі воювали в складі ГА. Це твердження спростовують численні архівні документи і мемуарна література того періоду, що сукупно називають значно більшу кількість військовиків-неукраїнців (або, як їх ще називали у своїх спогадах учасники тих подій – «чужинців») у ГА, а також й пізніші дослідження, зокрема наша монографія «Ландскнехти Галицької армії», про яку йтиметься далі.

Автором низки наукових розвідок з історії українських визвольних змагань став колишній кіннотник ГА Л. Шанковський. В його спадку – кілька статей та монографій, що цілковито або частково присвячені історії створення та бойовій діяльності Галицької армії та окремих її частин. Є серед них і ті, які стосуються теми нашої наукової роботи. Зокрема, це статті «І Кінна бригада УГА» (опублікована в т. 1 вищезгаданого п'ятитомника Д. Микитюка) і «Нарис історії українського воєнного летунства (1917–1920)», монографії «Українська армія в боротьбі за державність», «Українська Галицька Армія: воєнно-історична студія» тощо.

Вагомим є науковий доробок М. Стахіва, який багато своїх наукових розвідок присвятив темі Перших визвольних змагань. В їхньому числі й шеститомне дослідження «Західня Україна», кожен з томів якої був стосувався певної теми: політики Польщі, Росії і Заходу щодо ЗУНР, державного

будівництва, військової і дипломатичної діяльності Західно-Української влади. Особливий акцент автор робить на перебіг перемовин української і польської сторін з представниками країн Антанти у Парижі. У цьому зв'язку чимало уваги автор приділяв антиукраїнським заявам офіційної Варшави, котра, не гребуючи методами, негативно оцінювала державницькі устремління західних українців. Одним із «аргументів» були заяви чільних представників Польської держави про те, що русини (українці) не здатні до самостійного державницького життя і що без збройної допомоги «німців» ЗУНР є нежиттєздатною.

Так, у книзі 2 тому 6 цієї наукової роботи наводиться приклад того, як Польща проводила подібну наклепницьку пропагандистську кампанію проти ЗУНР, причому навіть тоді, коли західноукраїнські влада і армія вже перебували на території Наддніпрянщини. Наведено фрагмент з виступу глави МЗС Польщі І. Падеревського, який він проголосив 23 вересня 1919 р. на засіданні глав делегацій п'яти держав (США, Великої Британії, Італії, Франції і Японії). Падеревський, зокрема, вчергове заявив, що у 1918-1919 роках західноукраїнські сили діяли під проводом німців і в такий спосіб «нанесли країні [Польщі – авт.] руїнницьку шкоду» [4]. Ці інсинуації переконливо спростував американський представник в ЗУНР, майор Мартін Ловренс, який вивчав ситуацію на підконтрольній українській владі території. Один зйого висновків стосувався міжнаціональних стосунків на території Західно-Української Народної Республіки і кадрового забезпечення Галицького війська неукраїнськими військовослужбовцями, в зокрема й австрійськими офіцерами[5].

Водночас помічаємо низку помилок, які трапляються в праці М. Стахіва. Зокрема, фактологічні неточності можуть свідчити тільки про те, що автор недостатньо володів інформацією з того чи іншого питання. Деякі з цих помилок стосуються й теми нашої наукової роботи. Скажімо, у другому томі «Західньої України» М. Стахів твердить, що в Галицьку армію не брали поляків і росіян («москвинів»), а також про те, що у збройні сили ЗУНР було залучено

[4] Стахів М. *Західня Україна: Збройна і дипломатична оборона в 1919-1923*: Нарис історії. Том 6. Кн. 2. Скрентон. 1961. С. 43.
[5] Стахів М. *Західня Україна…* Том 6. Кн. 1… С. 18, 193.

лише кількох офіцерів німецької національності зі Східної Галичини, кілька чехів і «дещо» з «німецької Австрії». Як свідчать збережені архівні документи, зокрема офіцерські списки ГА, обидві тези є неправдивими[6].

Варто зауважити, що з-поміж досліджень Української революції 1917-1921 рр., котрі у міжвоєнний період побачили світ на території Галичини та в діаспорі, чимало в тій чи іншій мірі торкалися теми служби в Галицькій армії представників різних націй. Однак здебільшого це були лише згадки про того чи іншого вояка, причому далеко не завжди згадувалася його національність. І це – один із недоліків історіографії того часу.

Що стосується періоду існування Радянського Союзу, то в той час тема військової співпраці українців із представниками інших націй розглядалася тільки в рамках вивчення радянської військової історії і лише через призму «дружби народів», «класової боротьби робітників і селян», «буржуазної ЗУНР» та інших тогочасних ідеологем. Однак навіть у таких заідеологізованих роботах до читачів доходила інформація про існування Західноукраїнської держави, її збройних сил та особливості їхнього кадрового наповнення. Класичним взірцем такого стилю викладення інформації є пропагандистська і антиукраїнська книга відомого радянського «бійця ідеологічного фронту» В. Беляєва, написана ним в співавторстві з львівським науковцем М. Рудницьким «Под чужими знаменами». З цієї праці поряд із тезою про Галицьку армію як «воєнне формування української буржуазії», можна було довідатися про її «австро-німецьких офіцерів» Крауса (Кравса), Ціріца, Вурма (очевидно, Вурмбранда — авт.), Коха, Шаманека, Ярого, Бізанца тощо[7]. Інформацію про німця Г. Коха, колишнього галицького сотника та співробітника контррозвідки збройних сил ЗУНР знаходимо і в одному з пропагандистських матеріалів київського радянського дослідника А. Шлаєна від 1985 року[8] та в спогадах Я. Струхманчука[9].

---

[6] Стахів М. *Західня Україна…* Том 3…С. 82-83.
[7] Беляев В., Рудницкий М. *Под чужими знаменами*. М.: Молодая гвардия, 1954. С. 27-30.
[8] Шлаен А. Неугасимая боль памяти. *Известия*. 1985. 7 октября №. 280. С. 5
[9] Струхманчук Я. 1927. Серед орієнтації (Із спогадів про розклад Галицької армії. 1919-1920). *Західна Україна*. Харків: Державне видавництво України. 325 с.

Втім, були й спроби об'єктивно дослідити окремі епізоди військово-політичної діяльності ЗУНР-ГА. Тут можна згадати публікації Ю. Сливки та О. Карпенка [10] . Особливо слід відзначити збірник документів, виданий за редакцією О. Карпенка, який хоч і був ідеологічно заангажованим і побачив світ до 40-річчя жовтневого перевороту в Росії, все ж містив чимало цікавої інформації — як про етапи становлення ЗУНР, так і про діяльність окремих її політиків та військовиків. Серед останніх згадувалися прізвища етнічних німців Клеє і братів Байгертів.

Втім, це був швидше виняток. Справжній імпульс до вивчення вітчизняними вченими історії функціонування ЗУНР (ЗО УНР) і діяльності Галицької армії стався наприкінці 1980-х-початку 1990-х років. Серед тих науковців, які в ті часи першими почали системно досліджувати дану проблематику, відзначимо львівських вчених М. Литвина і К. Науменка. У співавторстві або кожен окремо вони видали низку наукових праць з історії Перших визвольних змагань. У 1992 р. вийшла праця М. Литвина «Революційний падолист 1918-го у Перемишлі», ще через три роки була опублікована «Історія ЗУНР»,[11] написана у співавторстві з К. Науменком. У цих виданнях на основі доступної на той час інформації досліджуються передумови, перебіг і наслідки революційних подій на західноукраїнських землях. Серед тем, що піднімають автори, є й міжнаціональні стосунки та військове будівництво. Особливу роль в історіографії зазначеної проблеми займає монографія М. Литвина «Українсько-польська війна 1918–1919 рр.», [12] яка 1998 р. була побачила світ у Львові в Інституті українознавства НАН України і стала першим комплексним дослідженням цієї проблеми вітчизняними науковцями. Однією з її особливостей є використання чималого масиву інформації, який став доступним після відкриття радянських спецфондів. У цій науковій роботі

[10] *Під прапором Жовтня.* Вплив Великої Жовтневої Соціалістичної Революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917-1920 рр.): док. й матеріали. За ред. О. Карпенка. Львів: Кн.-журн. вид-во, 1957. 690 с.
[11] Литвин М., Науменко К. *Історія ЗУНР*. Львів: Інститут українознавства НАНУ,1995. 368 с.
[12] Литвин М. *Українсько-польська війна 1918-1919 рр*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. 469 с.

автор неодноразово констатував бойову діяльність галицьких військовослужбовців неукраїнського походження та їхній внесок у загальну українську справу.

Відзначаємо й інші наукові роботи М. Литвина та К. Науменка, зокрема, «Військова еліта Галичини» (Львів, 2004), «Збройні сили України першої половини XX ст. Генерали і адмірали» (Львів; Харків, 2007), а також «Генералітет українських визвольних змагань»,[13] серед співавторів якої був також О. Колянчук (Львів, 1995), а також статті М. Литвина «Галицькі осередки у Радянській Росії (1920 рік)»,[14] що 2011 р. побачила світ у збірнику «Студії з історії української революції 1917–1921 років: на пошану Руслана Яковича Пирога» (Інститут історії України, 2011), і «Листопадовий Здвиг: українсько-польське воєнно-політичне протистояння у Львові 1-21 листопада 1918 року»,[15] надруковану 2008 р. в № 6 журналу «Воєнна історія».

У зазначених роботах, окрім ґрунтовно дослідження передумов, причин і обставин виникнення Західно-Української Народної Республіки та її збройних сил, перебігу процесів державного і військового будівництва, знаходимо багато інформації про колишніх вояків австро-угорської і російської імператорської армій, котрі у вказаний період воювали в складі Галицької армії. Зокрема, у цих роботах відзначається бойова діяльність німців та австрійців Б. Абеля, С. Байгерта, К. Аріо, О. Біркенау, Ф. Бернгрубера, А. Бізанца, О. Бранднера, А. Вольфа, К. Гофмана, А. Ерлє, А. Кравса, трьох братів і двох сестер Лянг, чехів А. Віметаля, Ф. Тінкля, росіян А. Бородіна, Ф. Алелюхіна, А. Єгорова, В. Генбачова, О. Грекова, євреїв Ш. Баренбліта, С. Вайса, М. Юди, С. Ротенберга, угорця Г. Ціріца, братів-осетинів Канукових і ще кількох десятків неукраїнських офіцерів Галицької армії.

---

[13] Колянчук О., Литвин М., Науменко К. *Генералітет українських визвольних змагань.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. 288 с.

[14] Литвин М. *Галицькі осередки у Радянській Росії (1920 рік).* К.: Інститут історії України НАН України, 2011. 406 с.

[15] Литвин М. *Листопадовий Здвиг: українсько-польське воєнно-політичне протистояння у Львові 1-21 листопада 1918 року*. http://warhistory.ukrlife.org/6_08.html.

Значний матеріал щодо історії ЗУНР та її збройних сил присутній в монографії Б. Тищика «Західноукраїнська народна республіка (1918-1923). Історія держави і права». Автор детально розповідає про те, що передувало Листопадовому Чину, як відбувалося захоплення українцями влади у Львові і загалом в Галичині, а також приділяє окрему увагу ставленню влади молодої Української держави до національних меншин. Інформація про те, що на службу в Галицьку армію приймали не лише українців, а й австрійців, угорців, євреїв та чехів, також є в колективній монографії «Становлення державності в Україні (1917-1922 рр.)», авторами якої є Б. Тищик, О. Вівчаренко та Н. Лешкович[16]. Однак торкнувшись цієї теми, автори не приділили їй достатньої уваги, що викликає жаль, зважаючи на ґрунтовність висвітлення задекларованої теми.

Оціночні судження з приводу відданості галицьких старшин-німців загальноукраїнській справі знаходимо у книзі «Українські державники: Всеволод Петрів», автором якої є В. Сергійчук. У цьому контексті згадується командир 2-го Галицького корпусу, полковник А. Вольф, який, «хоч німець з походження, ясно здавав собі ... справу, що головним ворогом є російські більшовики, а тому не вірив ніяким нашіптуванням і вимагав від своїх вояків доброго до українських мас відношення». Водночас автор критично оцінює іншого німця, генерала А. Кравса за «уступлення» і «віддання» української столиці денікінцям у 1919 році[17].

Дуже інформативним є науковий доробок київського історика Я. Тинченка, котрий досліджує українську військову історію періоду Перших визвольних змагань. Його перу належить ціла низка фундаментальних досліджень з історії офіцерського корпусу українських армій періоду Перших визвольних змагань, зокрема Галицької армії. Особливо варто відзначити його роботу з укладення біографій офіцерського складу українських армій та біографічні нариси про двох високопоставлених офіцерів російської національності, котрі воювали в

[16] Тищик Б., Вівчаренко О., Лешкович Н. *Становлення державності в Україні (1917-1922 рр.)*. Львів-Івано-Франківськ: Світ. 2000. 271 с.
[17] Сергійчук В. *Українські державники: Всеволод Петрів*. Київ: ПП Сергійчук М. 2008. 296 с.

складі Галицької армії: М. Какуріна *(*«Ландскнехт без страху і докору*:* військова кар'єра та доля Миколи Какуріна»[18] (1996) і О. Грекова («Генерал Олександр Греків: військова діяльність і доля»[19] (2001). Варто також згадати двотомник Я. Тинченка «Офіцерський корпус армії Української Народної Республіки, 1917-1921» (2007, 2011), «Герої українського неба» (2010) та деякі інші, де також знаходимо інформацію для нашого дослідження.

Окремі аспекти щодо військової співпраці українців з представниками інших націй, зокрема, з євреями, розглядаються в монографії О. Завальнюка та С. Олійника «Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 - травень 1920 рр.)»[20]. Помітно, що автори використовували велику джерельну базу, що робить цю наукову роботу дуже вартісною для дослідників.

Інформацію щодо проблематики, яка є предметом нашого вивчення, знаходимо у науковому доробку М. Ковальчука. Джерельну цінність мають такі його напрацювання як «Армія терпить понадто від тисячних ран…». До питання про чисельність Української галицької армії на Великій Україні в 1919 р.», «Невідома війна 1919 року. Українсько-білогвардійське збройне протистояння» та інші[21].

Чималим є науковий доробок львівського дослідника О. Павлишина. Серед інших тем він торкається й військової співпраці українців з іншими націями. Про це, зокрема, йдеться в таких статтях і монографіях, як «Євген Петрушевич (1863-1940). Ілюстрований біографічний нарис»[22], «Інтернування цивільного населення Східної Галичини в період польсько-українського

---

[18] Тинченко Я. Ландскнехт без страху *і* докору*:* військова кар′єра та доля Миколи Какуріна*. З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ.* Київ, 1996. № 1—2. С. 5-60.

[19] Тинченко Я. Олександр Греків : військова діяльність і доля. *З архівів ВУЧК - ГПУ - НКВД - КГБ* . Київ, 2001. № 2 (17). С. 1-73.

[20] Завальнюк О., Олійник С. *Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.)*. Кам'янець-Подільський: видавництво "Медобори-2006", 2013. 292 с.

[21] Ковальчук М. "Армія терпить понадто від тисячних ран…". До питання про чисельність Української галицької армії на Великій Україні в 1919 р. Військово-історичний альманах. 2006. Ч. 2 (13). С. 30-44.

[22] Павлишин О. *Євген Петрушевич (1863-1940*). Ілюстрований біографічний нарис. Львів: Манускрипт-Львів, 2013. 400 с.

конфлікту 1918–1919 рр.»[23], «Українсько-польська війна. Бої за Львів» (в співавторстві з О. Рубльовим)[24] та інших.

Ще одним важливим внеском у вивчення діяльності ГА є монографії відомого дослідника історії Галицької армії О. Дєдика. Особливо варто відзначити його двотомну працю «Чортківська офензива»[25], при написанні якої автор використав велику кількість документів, спогадів та досліджень. Окрім усього іншого, в цій роботі неодноразово констатувалася участь представників різних націй в українських визвольних змаганнях та їхній вагомий внесок в загальноукраїнську справу. Велику джерельну цінність також мають наукові роботи В. Голубка[26], З. Баран[27], І. Хоми[28], А. Сови[29], Є. Топінки[30], В. Сідака[31], В. Старика, О. Добржанського[32], М. Галущака[33], П. Ткачука, Л. Кривизюка[34], Г. Петришин[35] та інших дослідників.

Деяку важливу інформацію на тему, що нас цікавить, розміщено в дослідженнях зарубіжних істориків. Зі зрозумілих причин значну увагу цій проблематиці приділяють історики сусідньої Польщі. І якщо в міжвоєнний

---

[23] Павлишин О. Інтернування цивільного населення Східної Галичини в період польсько-українського конфлікту 1918–1919 рр. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр*. Т. 1. К.: Інститут історії України НАН України, 2019. 276 с.

[24] Павлишин О., Рубльов О. Українсько-польська війна. Бої за Львів. *Нариси історії Української революції 1917-1921 років*. Кн. 2. Київ: Наукова думка, 2012. 464 с.

[25] Дєдик О. *Чортківська офензива*. Ч. 1-2. Львів: Астролябія, 2013, 2016.

[26] Голубко В., Рутар В. "Лицарська легенда" листопадових 1918 р. боїв за Львів. *Військово-науковий вісник*. 2013. Вип. 19. С. 24-41.

[27] Баран З. Східна Галичина в планах відбудови польської державності. 1918-1923 рр. *Республіканець.* 1994. 3-4. С. 67-72.

[28] Хома І. Участь українців австро-угорського підданства в Першій більшовицько-українській війні (січень–березень 1918 р.), *Echa Przeszlosci*. 2023. 24/1. S. 135–149.

[29] Сова А. Іван Боберський і Листопадові події у Львові 1918 року. *Новітня доба.* 2020. Вип. 8. С. 185-211.

[30] Топінка Є. Чехи у військових формуваннях Українських січових стрільців та Української Галицької армії. *Проблеми слов'янознавства*. 2002. Вип. 52. С. 59-65.

[31] Сідак В. *Національні спецслужби в період Української революції 1917-1921 рр*. Київ, 1998. 320 с.

[32] Добржанський О., Старик В. *Бажаємо до України!* Одеса: Маяк, 2008. 1167 с.

[33] Галущак М. *За пів кроку до перемоги: військове будівництво та операції Галицької Армії в 1918-1919 роках*. Львів: Apriori, 2020. 278 с.

[34] Ткачук П., Кривизюк Л. Артилерія Галицької армії: формування, структура, озброєння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2017. №29. 79-88.

[35] Petryshyn H. *Deutsche Siedlungen in Galizien*. Lviv: Manuskrypt, 1996. 463 s.

період дослідження багатьох польських авторів страждали від упередженості й шовіністичного реваншизму (винятком з певними застереженнями можна вважати хіба що працю В. Гуперта), то сучасні дослідники, зазвичай, доволі об'єктивно висвітлюють і перебіг польсько-української війни, і участь в ньому галицьких вояків неукраїнського походження. Цікавими для нас, зокрема, є праці сучасних польських науковців З. Карпуса, М. Кротофіля [36] , М. Клімецького, Г. Лукомського, Г. Партача, Б. Поляка[37] та інших.

Особливо варто відзначити творчий доробок відомого польського історика, професора Торунського університету імені М. Коперніка М. Клімецького. У своїх працях він фахово аналізує перебіг польсько-українського протистояння у 1918-1919 років, функціонування органів влади Західно-Української Народної Республіки, а також детально вивчає становлення та бойову діяльність Галицької армії. Побіжно він торкається й теми перебування на українській військовій службі офіцерів, які були представниками інших націй. У цьому зв'язку відзначимо його працю «Польсько-українська війна за Львів і Східну Галичину 1918 – 1919»[38], яку можна вважати однією з кращих у його науковому доробку.

Відомими дослідниками діяльності українських армій 1918-1921 рр є ще два науковці Торунського університету З. Карпус і О. Вішка. Зокрема, заслуговують на увагу їхні праці (написані в співавторстві з українським істориком І. Срібняком) про обставини перебування вояків Галицької армії в польському таборі для інтернованих в Тухолі[39].

Інформацію про колишніх військовослужбовців Російської імператорської армії, зокрема й російської національності, котрі служили в українських арміях, зокрема, й у Галицькій, можна знайти у науковому доробку російських

[36] Krotofil M. *Ukrainska Armia Halicka 1918-1920*. Wydawnictwo Adam Marszalek, 2002. 226 s.
[37] Lukomski G., Partacz Gz., Polak B. *Wojna polsko-ukrainska 1918-1920*. Koszalin-Warszawa, 1994. 285 s.
[38] Klimecki M. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918-1919 roku*. Warszawa: Wojskowy Instytut Historyczny. 1997. 300 s.
[39] Карпус З., Купцов А., Срібняк І. *Табір інтернованих військ Української Галицької Армії в Німецькому Яблонному (Чехословаччина) у 1919-1920 рр*. Київ-Торунь: КДЛУ, 1999. 60 с.

дослідників А. Костіна, Ю. Кантор, С. Волкова, С. Мінакова, А. Ганіна та інших. Це — біографічні дані цих вояків, витяги з кримінальних справ, відкритих проти них в ОГПУ – МГБ СРСР, особисті розповіді цих офіцерів про військову службу ЗУНР тощо. Окрім росіян, деякі російські дослідники відзначають службу в Галицькій армії багатьох офіцерів німецької національності.

Чимало дослідників, котрі комплексно вивчали діяльність єврейських організацій Східної Галичини 1918-1919 років і міжнаціональних взаємин того періоду, торкалися й тогочасної військової співпраці українців та євреїв. Серед них такі автори як Я. Хонігсман, В. Меламед, М. Гон, Г. Гауден та інші. Щоправда, в їх творах головний акцент, зазвичай, робиться на завершальному етапі листопадових подій 1918 року — єврейському погромі 22-24 листопада, вчиненому у Львові польськими формуваннями у помсту за підтримку євреями української влади. Водночас у цих роботах оминаються інші аспекти даної проблематики.

У тій чи іншій мірі питання участі неукраїнських вояків в боротьбі українців за свою державність розглядається в низці дисертацій українських істориків. Серед них відзначимо праці А. Харука «Військово-повітряні сили України в 1917 – 1920 рр», В. Киреї «Авіація української галицької армії (1918–1920)», М. Кобилецького «Утворення ЗУНР, її державний механізм та діяльність (1918-1923 рр.)», Н. Шумінської «Становлення Галицької армії, особливості комплектування та підготовки особового складу (листопад 1918 — листопад 1919 рр.», І. Лісоцької «Національно-визвольний рух у Східній Галичині 1918 – 1921 рр.: військово-політичний аспект», І. Томюка «Галицька армія у боротьбі за державність і соборність України», В. Рутара «Організація тилового забезпечення Галицької армії у 1918 – 1919 рр.» та ін.

Втім, попри наявність чималої кількості наукових робіт з історії Галицької армії, варто зазначити, що тема залучення на українську військову службу військовослужбовців неукраїнського походження опрацьована недостатньо. У переважній більшості досліджень дана тематика, зазвичай, розглядається епізодично та некритично. Або ж взагалі лише констатується військова служба

осіб неукраїнського походження, без вивчення причин цього явища, узагальнень чи висновків. Як правило, дослідники практично не аналізують мотивів, котрі штовхали представників інших націй на такий крок, обставин, за яких відбувався їхній перехід на українську військову службу, фінансових, матеріальних та інших умов, котрі неукраїнським старшинам ГА створювала влада Західно-Української Народної Республіки.

Одним з небагатьох досліджень, де дана тема висвітлюється комплексно і різнобічно, є моя монографія «Ландскнехти Галицької армії»[40], котра побачила світ 2012 року. В ній досліджується питання участі в західноукраїнських революційних подіях представників інших націй — як іноземців, так і представників національних меншин, для котрих ЗУНР була місцем народження або проживання. Джерелами інформації для цієї книги стали наукові напрацювання провідних вітчизняних та закордонних дослідників, документи, що містяться в архівах України, Австрії, Польщі, Росії і Чехії, а також свідчення, спогади та інші дані, опубліковані безпосередніми учасниками тих подій. Також використано інформацію, зокрема біографічного характеру, надану автору нащадками низки комбатантів Галицької армії.

Окремою категорією джерел з історії Перших визвольних змагань, зокрема й на тему, що входить в наші наукові інтереси, є енциклопедичні видання. Першопроходцем тут можемо вважати тритомну «Українську загальну енцикльопедію «Книга знання», яка була видана в 1930-1933 роках кооперативою «Рідна Школа» (Львів — Станиславів — Коломия) і є першим українським виданням енциклопедичного типу. В ній до уваги читачів, зокрема, подано біографічні дані найвидатніших діячів Перших визвольних змагань, серед яких є й галицькі офіцери неукраїнського походження. Втім, відносно невеликий обсяг УЗЕ (всього три томи) об’єктивно не сприяв широкому висвітленню цієї теми.

---

[40] Стецишин О. *Ландскнехти Галицької армії*. Львів: Часопис, 2012. 472 с.

Також не дуже широко висвітлено дане питання і в «Українській малій енциклопедії» (8 томів, 16 книг), яку упродовж 1957-1967 років в м. Буенос-Айрес (Аргентина) випускав відомий історик і громадський діяч Є. Онацький. Про її джерельну цінність красномовно свідчить той факт, що в ній взагалі відсутня стаття про Західноукраїнську Народну Республіку і Галицьку армію, натомість в ній є біографії окремих високопоставлених офіцерів ГА, однак в низці випадків ця інформація (наприклад, про Г. Ціріца) містить фактологічні помилки. Водночас у тих випадках, коли згадується про цих старшин, вказується й їхня національність.

Значно більше інформації про неукраїнських старшин ГА бачимо в 14-томній «Енциклопедії українознавства». Її у післявоєнний час (з 1949 року) в Західній Європі видавало Наукове товариство імені Т. Шевченка (НТШ) під началом відомих істориків В. Кубійовича і А. Жуковського. У цьому виданні розміщені статті про багатьох знаних вояків Галицької армії, зокрема про А. Кравса, В. Льобковіца, А. Шаманека, Ф. Льонера та інших[41].

Зовсім інша ситуація із енциклопедичними виданнями, котрі вийшли друком вже в незалежній Україні. За обсягом інформації з проблематики, яка розглядається в даній науковій роботі, деякі з них значно перевершують ті видання, котрі до цього видавалися зусиллями науковців української діаспори. Пояснити це можна як вищою якістю вітчизняних наукових кадрів, які створювали ці енциклопедичні видання, так і тим, що сучасним українським вченим доступний значно більший об’єм джерельного матеріалу, ніж їхнім попередникам з діаспори чи Галичини довоєнного періоду.

Прикладом цього може бути «Енциклопедія ЗУНР» (Львів, 1995), при написанні якої були, зокрема, використані до цього малодосліджені сучасними вченими матеріали колишніх спецфондів України, Росії, Польщі і Чехії. Це перше видання такого типу, котре висвітлювало лише історію Західно-Української державності.

---

[41] *Енциклопедія українознавства*. Тт. 1-10. Львів. 1993-2002. 4015 с.

Недвозначне враження викликає ставлення до західноукраїнської історії авторського колективу 10-томної (плюс ще два тематичні томи) «Енциклопедії історії України», що її у 2003-2019 роках випустив Інститут історії України Національної академії наук України. В цьому виданні можна прочитати чимало статей не тільки про відомих діячів українських визвольних змагань, але й про більшовиків, які мають опосередковане відношення до історії України. Як-от про радянського письменника А. Гайдара, розвідницю Л. Шевцову чи генерал-лейтенанта ЧА М. Фомічова, який до української історії має відношення тільки тим, що командував бригадою, котра у 1944-му вибила нацистів зі Львова. Натомість в основних 10-томах «Енциклопедії історії України» не знайшлося місця для статей про Західноукраїнську Народну Республіку, Галицьку армію (про них згадують в додатковому томі) та багатьох чільних українських політиків та військовиків.

Натомість заслуговують уваги результати праці провідних вітчизняних науковців на чолі з М. Вітенком, які у 2018-2021 роках видали чотиритомну енциклопедію «Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923» [42] (видавництво «Манускрипт-Львів»). До її беззаперечних плюсів можна віднести той факт, що колектив авторів охопив практично усі факти, події і явища, які мали місце в Західноукраїнській державі упродовж її існування. Розглядаються передумови її виникнення, обставини, в яких відбувся першолистопадовий переворот, міжнародна ситуація того періоду, перебіг воєнних дій та політичних, економічних і соціальних процесів на теренах ЗУНР. Не оминули автори своєю увагою й найвидатніших політиків, військовиків, громадських діячів, серед котрих є й чимало військовослужбовців неукраїнського походження.

Тож, незважаючи на недостатній інтерес дослідників до теми нашої наукової роботи, можна ствердити, що належне опрацювання наявних наукових праць дає змогу ґрунтовно, всебічно та об’єктивно дослідити військову

[42] *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923*. Енциклопедія. Т. 1-4. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів, 2018-2021.

співпрацю галицьких українців і представників інших націй під час Перших визвольних змагань.

1.2. Джерельна база

Джерельну базу нашої наукової роботи групуємо за таким принципом: а) архівні документи органів влади ЗУНР і командування Галицької армії; б) періодичні та історико-мемуарні альманахи; в) спогади учасників та очевидців тих подій.

Один з найголовніших джерел встановлення національності неукраїнських військовослужбовців галицького війська є масив документів, виданих Галицькою армією та владою ЗУНР, які зберігаються в архівних установах України, а також Австрії, Польщі і Чехії. Одним із ключових в цій національній ідентифікації вважаємо перелік офіцерів ГА «Спис старшин-чужинців», що зберігається в фонді 2188 Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВО). У ньому подані відомості про 444 військовослужбовців званням від хорунжого і вище. Список поділений на 9 тематичних колонок, в яких, зокрема, вказувалося прізвище і ім’я людини, військове звання, час вступу в Галицьку армію, національність, місце народження тощо. Точну дату написання «Списку» не вказано, однак, зважаючи на те, що останньою датою у переліку є 16 вересня 1919 р., саме цей день ми можемо визначити як нижню межу, коли він міг бути створений[43]. Джерельна цінність цього документу полягає в тому, що він не тільки однозначно визначає національність того чи іншого офіцера, але й, вказуючи на місце народження, фактично визначає хто з цих старшин є іноземцем, а хто — представником національних меншин ЗУНР (ЗО УНР).

Таку ж інформацію особистого характеру, хоча й у менших обсягах, для нашого дослідження можна отримати і з інших іменних списків з фонду 2188

[43] ЦДАВО України. Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 79. С. 188-193.

ЦДАВО України. У цьому зв'язку варто відзначити «Спис бувших старшин, які служили в старій рос.армії і находили ся в службі в Г[алицькій] А[рмії]»[44], «Алфавітний список військовослужбовців Галицької армії станом на 1.1.1920»[45], «Виказ товаришів, які від'їжджають на політичних курс до Київа»[46], «Виказ зголошуючих ся Старшин від 29 падолиста 1918)[47], численні списки особового складу ОВК й окремих підрозділів та аналогічні документи. Крім того, з-поміж джерельного матеріалу фонду 2188 національність того чи іншого галицького військовослужбовця вказують інші документи, як-от «Предлоги до йменування» (подання на підвищення у званні), особисті документи, накази, звертання тощо. Чимало з цих документів досі не введені до наукового обігу і не є опублікованими.

Ще одним джерелом інформації про національне походження офіцерів ГА та історію їхньої появи в західноукраїнському війську є матеріали військово-політичних структур ЗУНР, що містяться в Центральному державному історичному архіві України в м. Львові (ЦДІАЛ України). З-поміж них варто відзначити списки офіцерів-добровольців австрійської армії, відомості, квитанції і чеки про видачу зарплат, родинних, переходових та інших виплат Збірною станицею Української народної армії у Відні (Ф. 581)[48], матеріали особових фондів Осипа Назарука (Ф. 359)[49] та Степана Шухевича (Ф. 371)[50]. Окрім них, у цьому архіві багато інформації, важливої для дослідження, знаходимо в документах колекції мікрофільмів № 9 «Матеріали архіву Наукового Товариства імені Тараса Шевченка у Львові з національної бібліотеки у Варшаві», переважна більшість з яких невідома широкому загалові. Серед них, наприклад, наказ про примусове притягнення до служби осіб

[44] Там само. Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 79. С. 2-6.
[45] Там само. Ф. 2188. Оп. 2 Спр. 169. С. 1-32.
[46] Там само. Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 79. С. 186-188.
[47] Там само. Ф. 2188. Оп. 2. Спр. 136. С. 4-13.
[48] ЦДІАЛ України. Колекція документів про діяльність урядів та армій Української Народної Республіки (УНР) та Західно–Української Народної Республіки (ЗУНР). Ф. 581. Оп. 1.
[49] Там само. Назарук Осип (1883–1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч. Ф. 359. Оп. 1.
[50] Там само. Шухевич Степан (1877–1945), адвокат, громадський і військовий діяч, видавець, публіцист. Ф. 371. Оп. 1.

неукраїнської національності, з яким можна ознайомитися у мікрофільмі 92257 «Українська Галицька Армія: корпуси і бригади»[51].

Цінна інформація для цієї наукової роботи міститься в фонді 257 «Товариство з вивчення історії оборони Львова та південно-східних воєводств у 1918-1920 рр.»,[52] що перебувають у Державному архіві Львівської області (ДАЛО). У ньому зібрані здебільшого матеріали про діяльність польської сторони, однак трапляються й документи українських органів влади чи військових частин, скажімо копії протоколів УНРади, документи повітових комісарів та окремих частин західноукраїнського війська. Всі вони мають очевидну джерельну цінність.

Походження низки старшин Галицької армії, які після травня 1919 р. були інтерновані в Чехословаччині в таборі в м. Німецьке Яблонне (інша назва – Дойче Габль), можна визначити з тогочасних документів Української бригади, котрі зберігаються в Військовому історичному архіві Чехії (Vojenský historický archiv v Praze – VHA)[53]. Зокрема, це списки офіцерів ГА, котрі перебували в таборі, прибували до нього з Відня, Праги чи інших міст або навпаки — покидали Німецьке Яблонне. У низці випадків при цьому зазначалося національне походження цих військовослужбовців чи місце їхнього народження.

У представленому дисертаційному дослідженні також використано інформацію зі збірника документів Збірної Станиці УНА («Накази денні від 1.1.1920 до 16.11.1920»), що зберігся в архіві української церкви св. Варвари у Відні і досі не використовувався вітчизняною історіографією.

Другим джерелом інформації по проблематиці, котра нас цікавить, є періодика того часу, яка приділяла цій темі багато уваги. Адже інформація про участь представників інших націй у бойових діях на стороні українців і загалом

---

[51] Там само. Колекція м/ф 9. Матеріали архіву Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові з Національної бібліотеки у Варшаві. М/ф 92257. Українська Галицька Армія: корпуси і бригади. 753 кадри.

[52] ДАЛО. Товариство по вивченню історії оборони Львова та південно-східних воєводств у 1918–1920 рр. Ф. 257. Оп. 1-2.

[53] Vojenský historický archiv (VHA), fond MNO, Prezidium 1918–1923. , č. jed. 36 664, 33 734.

про військово-політичну співпрацю західних українців з німцями, євреями, чехами і представниками інших народів почала з'являтися у тодішніх друкованих засобах масової інформації відразу ж після Листопадового чину.

На нашу думку, цю групу джерел варто поділити на **чотири підгрупи**.

До першої підгрупи входять друковані видання Західно-Української Народної Республіки і Галицької армії, на сторінках яких, окрім інших, знайшла відображення й тема військового братерства українців та представників інших націй. Маються на увазі такі офіційні видання як «Україна», «Республика», «Вістник Державного Секретаріяту Військових Справ», «Український голос», «Бережанський вістник», «Борщівський голос», «Збаражське слово», «Покутський вісник», «Товмацькі вісті», «Стрийський вісник», «Дрогобицький листок» та інші.

Водночас недоліком даних видань можна вважати повторювання багатьох матеріалів, які в них друкувалися, та їхню інформаційну вторинність. Зокрема, це стосується часописів, що видавалися в повітових містах і містечках. Очевидно, це можна пояснити віддаленістю редакцій від столиці і інших центрів прийняття рішень. Однак навіть у передрукованих офіційних документах органів влади ЗУНР і фронтових зведеннях у таких виданнях все ж є інформація, що стосується тематики нашої наукової роботи.

Теми залучення «чужинців» не могла не оминути й фронтова преса Галицької армії — «Стрілець», «Вістка», «Козацький голос», «Стрілецький шлях», «Полева газета», «Січовий голос» та інші видання. Однією з найпомітніших публікацій на цю тему стали біографічні нариси про командний склад ГА, які під рубрикою «Життєписі Вождів Української Армії» друкувала газета «Стрілець». Починаючи з 13 липня і до 7 листопада 1919 р., було оприлюднено розлогі біографії низки галицьких політиків і воєначальників. Окрім українців — генералів М. Омеляновича-Павленка, В. Курмановича і очільника ЗУНР Є. Петрушевича, у ньому були детальні розповіді про росіянина О. Грекова (Греківа) та угорця Г. Ціріца.

Загалом на сторінках видань «Республика», «Україна», «Стрілець», «Вістник Державного Секретаріяту Військових Справ» та інших широкий загал знайомили з офіційними рішеннями та оголошеннями влади Західно-Української Народної Республіки, наказами та розпорядженнями командування Галицької армії. У тому числі в цих документах можна знайти інформацію і про умови залучення на українську армію військовослужбовців неукраїнського походження, рішення про надання їм військових звань тощо.

Заслуговують на увагу журнали (рукописні та видані з допомогою поліграфічної техніки), котрі з різною періодичністю видавалися в таборах для інтернованих вояків ГА у Чехословаччині, що розташовувалися в містах Німецьке Яблонне (Дойче Габль), Ліберець та Йозефів: «Голос табора», «Український скиталець», «Український стрілець», «Україна в таборі» тощо. А також газети і журнали, що їх за кордоном видавали різноманітні українські політичні середовища. Ці видання віднесемо до **другої підгрупи** медіа-джерел.

На їхній сторінках побачили світ багато статей, новин, офіційних документів, некрологів, оголошень, в яких згадувалися неукраїнські старшини армії ЗУНР. Більшість публікацій складали розповіді про поточні події в місцях інтернування чи роботи вояків Галицької армії, а також матеріали історико-мемуарного спрямування. Однак і в них можна знайти й інформацію на тему, що нас цікавить. Наприклад, у журналі «Український скиталець» за 1921 рік була опублікована стаття «Передісторія і історія Жидівського пробоєвого куріня І корпуса УГА»,[54] котра нині є одним із основних джерел інформації про цей підрозділ Галицької армії. Її автор підписаний як «Нахман Ґ-р». Можна припустити, що за цим акронімом ховався четар Нахман Ґеллєр, який також служив в І Галицькому корпусі, а після війни перебував у таборах для інтернованих вояків УГА в Чехо-Словаччині.

У цих виданнях також побачили світ й воєнні спогади низки німецьких старшин галицького війська, зокрема, генерал-четаря А. Кравса («Український

[54] Ґ-р Нахман. Передісторія і історія Жидівського пробоєвого куріня І корпуса УГА. *Український Скиталець*. 1921. Ч. 4. С. 17-21: Там же, 1921. Ч. 5. С. 17-23.

скиталець», 1922, ч. 16-17), отамана К. Шльоссера («Український стрілець», ч. 3, 6), сотників Р. Земика («Український скиталець», 1922, ч. 15) та В. Майнля («Український стрілець», 1921, ч. 5).

В усіх цих газетах, журналах і бюлетенях можна знайти інформацію про багатьох інших «чужинців» (австрійців, німців, євреїв, чехів тощо), котрі несли службу в тих чи інших галицьких підрозділах чи частинах або ж були інтерновані у вищезгаданих таборах у Чехії. Водночас як і у вищенаведеному випадку з газетами, які видавали влада ЗУНР і командування ГА, у табірних виданнях, зазвичай, не вказували національності військовослужбовців — героїв публікацій, що можна вважати їхнім недоліком.

Варто віддати належне й виданням, котрі друкувалися за кордонами України — у Берліні, Відні, Варшаві тощо, в яких також є матеріали, варті уваги. Так, 1920 року у журналі «Воля», який у столиці Австрії видавали діячі української еміграції лівого спрямування, знаходимо цікавий аспект про галицьких військовослужбовців єврейської національності. Про це йдеться у циклі статей С. Гольдельмана, визначного діяча єврейського національного руху, колишнього товариша (так тоді називали посаду заступника) міністра праці в уряді Директорії УНР, який очолював В. Чехівський. Пішовши на початку 1919 р. у відставку, він перебрався на територію ЗУНР і потім описав свої враження у виглядів «Листів до друзів». В одному з «листів» С. Гольдельман, який на той час вже був звик до доволі прохолодного ставлення до української державності з боку єврейської громади Наддніпрянщини, розповів про велику кількість єврейських вояків ГА, що відзначали свято єврейської Пасхи в Станіславові[55].

У тому ж виданні[56] надруковано «Відкритий лист до пана Рау, керовника «Deutsche Nachrichten», в якому спростовувалися різноманітні звинувачення на адресу Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного), які перед тим, 17 липня 1921-го, з'явилися на сторінках цього видання. У цьому листі автор, зокрема,

[55] Гольдельман С. В справі українсько-жидівських відносин. Воля. 20 листопада 1920. Т. 4. Ч. 7/8. С. 350.
[56] Відкритий лист до пана Рау, керовника "Deutsche Nachrichten". *Воля.* 17 вересня 1921. Т. 3. Ч. 6-8. С. 263-266.

розповів історію «українізації» австрійського ерцгерцога, про його ставлення до Німеччини, Франції і більшовицької Росії. Зазначалося, що через свою проукраїнськість і відмову змінити політичну орієнтацію на пропольську Вільгельм втратив підтримку родини та перебуває у матеріальній скруті. Автором листа був Е. Лярішенко. Таке українізоване прізвище мав етнічний німець, сотник Галицької армії Е. Рубіш-Ляріш, який був давнім приятелем В. Габсбурга та його ад'ютантом.

Інформацію про неукраїнців у Галицькій армії можна знайти і в публікаціях друкованих видань української діаспори. Однією з газет, архів якої зберігає чимало свідчень на дану тему, є газета «Свобода», яку більш ніж століття видає найбільша організація української громади Сполучених Штатів Америки — Український Народний Союз (УНС). Причому повідомлення про діяльність керівництва ЗУНР і бойові дії ГА у цьому засобі масової інформації з'являлися доволі оперативно, інколи практично в режимі онлайн, очевидно з поправкою на величезні відстані між США і українським театром воєнних дій та тогочасні системи зв'язку. Так, в одній з публікацій (у номері за 9 листопада 1920 р.) передруковувалося повідомлення німецької преси про появу на «берлінському бруку» (тобто бруківці) українських військовослужбовців, які втекли з польських таборів. Автор змальовував їх як «обдертих, обношених, змізерованих і збідованих» людей, які марно сподівалися отримати допомогу від української військово-санітарної місії та посольства УНР у Німеччині.

Водночас траплялася у «Свободі» й неточна інформація. Скажімо, у номері за 19 лютого того ж 1920 р. у матеріалі «Відповідь Д-ра Осипа Назарука»[57], який спростовував деякі міфи стосовно причин переходу Галицької армії до Денікіна, начальника Генерального штабу ГА, генерала Г. Ціріца було названо «угорським українцем». Зважаючи на те, що автор допису (колишній редактор армійської газети «Стрілець», людина, яка у 1918-1920 роках була наближеною до політичного керівництва ЗУНР і військового командування Галицької армії) не міг не знати, що Ціріц за національністю угорець, можемо

[57] Відповідь Д-ра Осипа Назарука. *Свобода.* 19 лютого 1920. Ч. 22. С. 2.

припустити, що це було зроблено навмисно — ймовірно, для того, аби дезавуювати інформацію про деструктивний вплив на ситуацію в ГА її «чужинських» командирів.

Аналіз архівних публікацій «Свободи» дає підстави стверджувати, що у числі найбільш згадуваних офіцерів неукраїнського походження в цьому виданні були вже згадуваний Вільгельм Габсбург, екскомандир Легіону УСС, та Ріко (Ріхард) Ярий, колишній сапер і кіннотник Галицької армії. В. Габсбурга (В. Вишиваного), зважаючи на те, що він лише номінально обіймав посаду в збройних силах Західно-Української Народної Республіки, зазвичай, згадували не у контексті армій УНР чи ЗУНР, а у спогадах колишніх усусів або у розповідях про заходи різноманітних організацій української діаспори, в яких брав участь В. Габсбург. Натомість колишній сотник ГА Р. Ярий у 1920-30-х був активним діячем української діаспори в Європі, публіцистом і одним із лідерів націоналістичного руху, а тому давав багато інформаційних приводів для газетярів. Тож у той період його прізвище часто згадувалося у «Свободі» у зв'язку з діяльністю української громади в Німеччині чи подіями довкола УВО-ОУН. 24-25 лютого 1931 р. у даному виданні навіть побачила світ програмна стаття Р. Ярого «Зовнішня політика», в якій він представив власне бачення українського самостійницького руху, шляхів розв'язання проблем, які в ньому винили, та методів пропаганди українських державницьких ідей на Заході.

Окрім Р. Ярого, у «Свободі» також неодноразово згадувалися А. Бізанц, І. Куніш, С. Чмелик, А. Кравс, Г. Кох та інші колишні австрійські офіцери Галицької армії. На загал на сторінках «Свободи», котра публікувала чимало спогадів учасників Перших визвольних змагань, нерідко давалася доволі об'ємна інформація — з цитатами, описом зовнішності та фактами біографії військових з числа представників нацменшин та іноземців. Наприклад, у числі 60 вказаної газети за 30 березня 1954 р. розповідалося про те, як приєднувалися до галицького війська група вояків 34-го піхотного полку австрійської армії, якими командував етнічний німець Г. Кох (в майбутньому — відомий історик).

А 28 січня 1932 р. газета «Свобода» надрукувала спогад колишнього вояка 8-ї Самбірської бригади В. Левицького. Той згадав виступ свого комбрига, сотника Л. Шмідта, який той проголосив перед своїм вояками ввечері 11 лютого 1920 р. Тут цікавим є два моменти: український патріотизм комбрига, який мав німецьке походження, та відсутність мовного бар'єра між ним і іншими вояками Самбірської бригади, котрі, як виглядає, добре розуміли німецьку мову Шмідта. Надалі (з 17 жовтня до 10 листопада 1932 р.) той самий Левицький опублікував у «Свободі» низку своїх інших спогадів про УГА, причому в деяких публікаціях він знову згадував своїх неукраїнських побратимів по визвольній боротьбі[58].

Протягом наступних десятиліть після Перших визвольних змагань було у «Свободі» й чимало інших публікацій на дану тематику. Однак на загал їхню кількість можна вважати недостатньою, іншим їхнім недоліком є те, що в мемуарах не завжди робився важливий пропагандистський акцент на тому, що за українську справу воювали, страждали і гинули вояки неукраїнського походження.

Не оминали цієї теми інші видання української діаспори. Так, в «Альманасі Українського Народного Союзу на 1965 рік» були опублікована розповідь І. Оліфера про останній період перебування Галицької армії на Великій Україні, зокрема на півдні, в Таврії. У ній автор серед інших пригадував цікавий факт про те, як не лише колишні австрійські офіцери, а й вояки-галичани легко знаходили спільну мову з таврійськими німцями-колоністами через те, що володіли їхньою мовою і «без задуми відповідали німецькою»[59].

Значна кількість мемуарів з історії ЗУНР-УГА було опубліковано в науково-історичному квартальнику «Вісті комбатанта» (до 1961 р. виходило два окремі видання — «Голос комбатанта» і «Вісті»), котрий друкувався зусиллями

[58] Левицький В. Останній акт трагедії Української Галицької армії (УГА). *Свобода*. 17 жовтня 1932. Ч. 242. С. 2.
[59] Оліфер І. Останні стріли. *Альманах Українського Народного Союзу на 1965 рік*. Джерзі Ситі-Ню Йорк: видавництво "Свобода", 1965. С. 107.

українських ветеранських організацій США і Канади. У нашій науковій роботі, зокрема, були використані мемуари І. Німчука, В. Колодницького, І. Кедрина. Л. Шанковського та деяких інших авторів, опубліковані в цьому виданні.

Не можна оминути й таке важливе джерело інформації на тему, яка нас цікавить, якими є історико-літературні видання, котрі у міжвоєнний період з різною періодичністю друкувалися на території Західної України або за кордоном і які ми віднесемо **до третьої підгрупи**.

Насамперед, маються на увазі альманахи, літописи та календарі львівського видавництва «Червона Калина», котрі виходили у світ в 1929-1939 роках. Всі вони активно публікували спогади учасників Перших визвольних змагань, їхні біографії та некрологи, схеми бойових дій, рецензії тощо. Чимало з цих публікацій стосувалися й участі австрійців, німців, євреїв, росіян та представників інших націй в національно-визвольній боротьбі українців у 1918-1921 роках. Друкувалися там й спогади самих неукраїнських старшин про свою службу в Галицькій армії.

Скажімо, у «Календарі Червоної Калини» за 1923 рік побачила світ стаття колишнього командира VII Львівської бригади ГА, підполковника А. Бізанца, у №12 «Літопису Червоної Калини» за 1930 рік — стаття сотника А. Губера, протягом кількох місяців того ж року у «Літописі» були опубліковані мемуари начальника штабу 14 бригади К. Аріо. Також друкувалися біографічні нариси про командира II Коломийської бригади А. Віметаля («Календар Червоної Калини» на 1922 рік), начальника Генеральної булави А. Шаманека («Літопис Червоної Калини», 1930, №6) та низка інших. Цікавим є й спогад О. Ключенка про старшин Галицької армії, котрі служили в її Генеральній булаві (Генштабі), та про генералітет збройних сил ЗО УНР («Літопис Червоної Калини», 1931, №№4 і 10).

Зі зрозумілих причин менше публікацій на цю тему є у збірнику «За державність», котрий у 1929-1938 роках видавався у Польщі Українським воєнно-історичним товариством, створеним діячами «наддніпрянської» еміграції. Однак і на його шпальтах знаходимо згадки про військових-

представників інших націй, що служили у Галицькій армії, або про тих із них, хто через різні обставини вимушений був перейти до складу Дієвої армії УНР. Про це, наприклад, йдеться у статтях Ю. Науменка (1937 рік, №7) і О. Думіна (1938, №9) про 5 Херсонську стрілецьку дивізію, В. Чабанівського (1937, №8) — про захоплення Києва об'єднаними зусиллями Галицької і Наддніпрянської армій у 1919 році. Цікавий аспект щодо нереалізованих проєктів щодо співпраці української влади з австро-німецькими військовиками наприкінці 1918 р. знаходимо у статті відомого українського діяча С. Шемета, опублікованій у журналі «Хліборобська Україна»[60] у номері за 1922-1923 роки.

Про представників інших націй у лавах галицького війська писала й іншомовна преса - як закордонна (австрійська, французька, американська), так і та, що друкувалася на території Західної України (польська і єврейська). Ці видання - **у четвертій підгрупі медіаджерел**.

На відміну від українських газет, ці видання нерідко подавали інформацію у викривленому світлі. Так, багато з польських мас-медіа були відверто заангажованими, вдавалися до перекручень, не гребували поширювати дезінформацію і відверту брехню про українців. Одна з «улюблених» тем польських пропагандистів — вже згадувана вище теза про бездержавний характер русинів (українців), їхню відсталість, а також про те, що без підтримки «німців» Українська держава нібито не може існувати. Відтак польські газети повідомляли про неукраїнських офіцерів Галицької армії, про службу в ній представників єврейської і німецької громад, про «допомогу» австрійських чиновників тощо. Подібна інформація подавалася в різко негативному ключі, представників нацменшин звинувачували у «зраді Польщі», а сам факт їхнього перебування в лавах галицького війська — як факт того, що ЗУНР виникла на австрійських «багнетах» за підтримки офіційного Відня. Справжнім жупелом у польських виданнях періоду кінця 1918 – початку 1919 років став вже згадуваний австрійський ерцгерцог В. Габсбург, ім'я якого польські

[60] Шемет С. Полковник Петро Болбочан. *Хліборобська Україна*. Рік 1922-1923 Відень. Видання Українського Союза Хліборобів Державників. С. 220.

пропагандисти використовували для формування негативного іміджу Західно-Української держави і очах світової спільноти і, особливо, лідерів країн Антанти.

Типовим прикладом можуть бути повідомлення урядового видання «Monitor Polski». Скажімо, на початку Листопадового чину ця газета активно друкувала новини про «зраду» євреїв, військову допомогу українцям з боку австрійців і «прусаків» та особисту участь у війні на українському боці В. Вишиваного, який нібито очолював українське військо. Водночас факт військової, політичної і економічної допомоги офіційній Варшаві з боку країн Антанти і, насамперед Франції, допомоги, котра була значно вагомішою, «Monitor Polski» подавав як політично необхідний позитивний приклад солідарності з держав-переможниць Першої світової війни з відродженою Польщею[61].

Таку ж упередженість щодо подій в Західній Україні демонстрували й інші тогочасні польські часописи. Та заради справедливості варто зазначити, що, попри все, в даних виданнях можна знайти й більш-менш достовірну інформацію про життя ЗУНР і події на фронті, котрі об'єктивно доповнюють ті дані з українських джерел, котрі в нас вже є. У тому числі й щодо українсько-німецької і українсько-єврейської співпраці. Для прикладу, в одній з новин газети «Nowosci Illustrowane» можна довідатися про формування в Тернополі «Жидівського пробоєвого куреня», «Gazeta Lwowska» згадує про українського партизана німецького походження Івана (Йоганна, Ганса) Клеє, якого це видання називає «пострахом цілої околиці в трикутнику Янів-Яворів-Немирів», а той же «Monitor Polski» у 1918-1919 роках неодноразово писав про українофільство єврейського і німецького населення ЗУНР, про участь в боях із польським військом українських офіцерів німецького походження та «колишніх російських полонених» і т. ін.

---

[61] Odezwa polskiej komisji likwidacyjnej do ludności żydowskiej. *Monitor Polski*. 8 listopada 1918. № 198. S. 2-3; Włosi w Wojsku Polskiem. *Ibidem*. 12 listopada 1918. № 201. S. 3; Prusacy w wojsku ukraińskim. *Ibidem*.10 grudnia 1919. № 255. S. 3; Francuska misja we Lwowie. *Ibidem*. 29 marca 1919. №72. S.7.

Водночас ЗМІ інших держав, скажімо австрійські, американські та інші західні друковані видання, займали більш безсторонню позицію щодо подій в Україні 1918-1920 років і висвітлювали перебіг польсько-українського і українсько-денікінсько-більшовицького протистояння доволі сухо та беземоційно. Прикладом можуть бути інформативні повідомлення про діяльність Галицької армії на півдні України, надруковані в американській «The New York Times». Або ж доволі розлогі розповіді про діяльність уряду ЗУНР та її збройних сил в австрійських газетах «Neues Wiener Tagblatt», «Neue Freie Presse», «Die Rote Fahne» та інших.

Окремо можна відзначити публікації у «Reichspost» і «Neues Wiener Journal», котрі у своїх новинах про події в Україні згадували німецьких (австрійських) офіцерів Галицької армії. У першому випадку йшлося про арешт у травні 1920 поляками низки українських офіцерів-уродженців Відня, щоправда без уточнення того факту, що вони служать в ГА[62]. Натомість у другому кореспондент, розповідаючи про обставини переходу галичан до Денікіна у листопаді 1919 р., акцентував, що одним з галицьких перемовників був німець «майор ф.[он] Ерлє»[63].

Однак заради справедливості треба зазначити, що на загал особливої цікавості до подій, що у 1918-1921 рр. відбувалися спочатку на терені Східної Галичини і Буковини, а згодом у території, контрольованій Директорією УНР, у цих часописах не спостерігалося. Відтак навіть австрійські газети, які спочатку, на завершальному етапі розвалу імперії, ще приділяли увагу новинам з украхнських земель, поступово втратили до них інтерес.

Певну цінність для даного дослідження мають спогади про події Перших визвольних змагань (які в СРСР називалися терміном «громадянська війна»), котрі виходили в Радянському союзі. При цьому про Галицьку армії і Листопадовий чин згадували небагато авторів, здебільшого зображаючи «бідних» солдатів-галичан, яких обманювала «капіталістична» влада ЗУНР і

[62] Wiener Offiziere als polnische Kriegsgefangene. *Reichspost*. 5. September 1920. № 245. S. 2.
[63] Ein autonomer galizischer Staat unter russischem Protektorat. *Neues Wiener Journal*. 3. Januar 1920. Nr 9397. S. 1.

«буржуазні» офіцери. Але навіть за таких умов з цих мемуарів можна довідатися інформацію про західноукраїнську революцію листопада 1918 р. і наступні її періоди. Чимало інформації про функціонування органів влади ЗУНР і її збройних сил, попри пропагандистські радянські штампи, наприклад, міститься в статті Г. Михаця (Бруно-Мироніва) «До історії революційного руху на Західній Україні», надрукованій в ідеологічно вивіреному збірнику документів і спогадів «Літопис революції». Зокрема, розповідаючи про обставини виникнення та придушення антиурядового повстання робітників Дрогобицько-Бориславського нафтового басейну в березні 1919 р., автор згадує військового прокурора-чеха на прізвище Частка. Очевидно, мова йде про капітана Г. Частку, котрий прибув в західноукраїнську республіку місяцем раніше і був завербований до ГА зусиллями Збірної Станиці у Відні[64].

Що стосується мемуарної літератури учасників Перших визвольних змагань, які у міжвоєнний період побачили світ в Західній Україні або в діаспорі, то, на відміну від спогадів, що були опубліковані у підрадянській Україні, їхня кількість була на кілька порядків більшою. Заслуговують на увагу мемуари низки комбатантів ГА та експолітиків Західно-Української Народної Республіки, багато з яких в різній мірі торкалися теми нашого наукового дослідження. Чимало з них не тільки розповідали про події Листопадового чину і загалом Української революції 1918-1920 рр., а й аналізували суспільно-політичні процеси, котрі відбувалися в цей час, використовуючи не тільки широку джерельну базу, але й власний вояцький досвід. Зокрема, й розглядаючи військову співпрацю українських вояків з представниками інших націй, що є головною темою нашого наукового дослідження.

Такою є, наприклад, праця колишнього сотника Галицької армії О. Кузьми «Листопадові дні 1918 р.», в якій автор детально, використовуючи багату джерельну базу, розповідає про початки формування Галицької армії – на прикладі перебігу українсько-польського збройного протистояння у Львові, яке

[64] Бруно-Миронів. До історії революційного руху на Західній Україні. *Літопис революції*. 1929. № 3 (№36). С. 222; ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 205, арк. 26.

розпочалося відразу ж після проголошення Української держави. Зокрема, О. Кузьма приділяє багато уваги взаємодії українців з єврейською громадою Львова, в тому числі й у військовій сфері. У цьому зв'язку автор торкається й діяльності Жидівської міліції Львова, яка хоч і була де-юре нейтральною в конфлікті української армії та польських збройних формувань, все ж де-факто також виявилася залученою до цього збройного протистояння і співпрацювала з українцями.

Варто відзначити й працю відомого дипломата Західно-Української Народної Республіки М. Лозинського, який у 1919 р. брав участь у перемовинах з місією Антанти на чолі з генералом Бертелемі і представляв Україну на Паризькій мирній конференції. Його книга «Галичина в рр. 1918–1920», що вийшла в світ у Відні 1922 році, містить багато цікавих фактів та спостережень очевидця, котрим й був Лозинський. Серед іншого, він констатував факт залучення до Галицької армії офіцерів «австро-угорської армії німецької народности». Щоправда, при цьому автор твердив, що на загал вони були «нечисленними», що спростовується нині відомими джерелами. Можна припустити, що цієї хибної думки М. Лозинський дотримувався тому, що як дипломат не володів достатньою інформацією щодо кадрової політики збройних сил ЗУНР.

Окремо слід відзначити мемуари низки генералів ГА, котрі також мають для дослідників джерелознавчу цінність. Дуже інформативними у цьому плані є спогади колишнього головнокомандуючого Галицької армії М. Омеляновича-Павленка. Він неодноразово згадує про «німецьких» офіцерів ГА, про відмінності в менталітеті між офіцерами, котрі були вихованцями австро-угорської та російської військових шкіл, про тих «чужинських» старшин, котрі пліч-о-пліч з українцями гідно воювали з ворогами української державності. У тому числі він відзначав німецьку мову спілкування та німецькі порядки, які з'явилися в Галицькій армії після залучення до неї колишніх австро-угорських військовослужбовців. Серед тих, кого Омелянович-Павленко відзначає у своїх

книзі, бачимо прізвища А. Кравса, І. Клєє, А. Бізанца, Ф. Тінкля, щоправда при цьому генерал здебільшого не акцентував на їхній національності.

Схожі зауваження можна застосувати і щодо спогадів іншого галицького командарма М. Тарнавського, які були записані журналістом В. Ласовським, а також колишнього командира ІІІ Галицького корпусу А. Кравса. Перелічуючи своїх бойових побратимів, вони також далеко не завжди повідомляють про національне походження тих із них, які були німцями, австрійцями, чехами, євреями чи росіянами. Але й вони не змогли обійтися без цікавих фактів. Так, М. Тарнавський розповів про цікаву дискусію між двома штабістами — вихованцем російської воєнної школи, наддніпрянцем Ю. Тютюнником і австрійцем із ГА А. Шаманеком, котра продемонструвала різність їхніх підходів щодо оцінки ситуації на фронтах та планування стратегічних операцій.

Натомість буковинський німець А. Кравс у своїй книзі «За українську справу»[65] згадував інший цікавий випадок, пов'язаний із його українською військовою службою. Йдеться про епізод із захопленням об'єднаними зусиллями армій УНР і ЗУНР Києва 31 серпня 1919 року. Тоді до столиці одночасно з українськими військами, які очолював Кравс, увійшли й частини Збройних сил півдня Росії, якими також командували етнічні німці Штаккельберг та Бредов. Виникла кризова ситуація, котру на деякий час вдалося погасити завдяки мовній близькості воєначальників обох сил. Заслуговують уваги й інші його твори, насамперед статті «Зав'язок моєї групи» і «Віденський курінь».

Багато інформації про офіцерів-німців можна знайти також у ще одній, на це раз німецькомовній праці А. Кравса «Erinnerungen. Die Kamfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien»[66]. Зокрема, у ній він залишив дуже промовисті характеристики своїх німецьких старшин: К.

---

[65] Кравс А. *За українську справу*. Спомини. Львів: Червона Калина. 1937. 99 с.
[66] Kraus A. Erinnerungen. Die Kamfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien. ЦДІАЛ України. Ф. 309, оп. 1, од. зб. 1492.

Шльоссера, Р. Якверта, К. Гофмана та інших, а також приділив увагу причинам, котрі змусили їх перейти на західноукраїнську військову службу.

Мемуари про свою участь в Перших визвольних змаганнях залишив і генерал-четар ГА, українець В. Курманович. У спогадах він, зокрема, торкався надзвичайно важливої теми, котра мала вагомий вплив на перебіг визвольних змагань — причини нестачі фахових старшин в офіцерському корпусі ГА, що, врешті, й змусило НКГА та владу ЗУНР вдатися до масового залучення військовослужбовців неукраїнського походження. У цьому зв'язку цікавим є його висновок про непопулярність військової справи в західноукраїнському суспільстві та про корисність для загальної справи співпраці офіцерів-німців і солдатів-українців[67].

Дуже вартісним джерелом інформації на тему, яка досліджується, є спогади колишнього комбрига і персонального референта Начальної Команди Галицької армії С. Шухевича «Спомини з Українсько-Галицької армії (1918-1920)»[68]. Її цінність полягає в тому, що, незважаючи на чималий строк, що минув з часу подій, які описувалися, автор зумів надзвичайно детально розповісти про ті історичні події, свідком яких він був. Шухевич також фахово проаналізував дії тогочасного військово-політичного керівництва ЗУНР і командування Галицької армії, а також дав дуже об'ємну і нерідко колоритну характеристику багатьом політикам та військовослужбовцям, з якими його зводила доля. Він, зокрема, пригадував випадок, як офіцери ГА – німці за походженням у червні-липні 1919 інтригували проти призначення на посаду генерала-росіянина О. Грекова.

Серед тих старшин, про яких згадував С. Шухевич, було й багато офіцерів неукраїнського походження з колишніх австро-угорської і російської армій. Серед них можна назвати умовних (за місцем попередньої служби) «росіян» А. Бородіна, В. Фідлєра, О. Грекова, В. Генбачова, М. Какуріна і таких самих

[67] Курманович В. Чи страчений для народу? *Українська Стрілецька Громада в Канаді 1928-1938*. Саскатун, 1938. С. 112-113; Макарушка Л. Чортківська офензива. *Українська Галицька Армія*. Т. 2. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк. 1960. С. 13.
[68] Шухевич С. *Спомини*. Ч. 1-5. Львів: Червона Калина, 1929.

умовних «австрійців»: А. Шаманека, Ф. Лянга, В. Зеєгорша, А. Люнца, С. Чмелика, К. Штіпшіц-Тарнаву, Р. Шобера та інших. Шухевич у своїх мемуарах також періодично робив спостереження, зокрема, про відмінність у військових навичках і методах ведення війни між колишніми російськими та австро-угорськими офіцерами Галицької армії, що також є предметом розгляду нашої наукової роботи. До недоліків книги можна віднести очевидні симпатії автора до одного з головнокомандувачів ГА, генерал-четаря М. Тарнавського, що не дало Шухевичу змогу об'єктивно і безпристрасно оцінювати його діяльність з усіма її плюсами і мінусами.

Важливим джерелом для дослідження є спогади про свою українську військову службу самих «чужинців». Окрім вже згаданих розповідей К. Аріо, В. Майнля, А. Бізанца, Г. Коха, В. Льобковіца[69], які були опубліковані в різних збірниках, окремими виданнями вийшли німецькомовні мемуари Ф. Лянга та А. Лєгара. В фондах Національної бібліотеки у Варшаві зберігається фрагмент неопублікованої праці К. Шльоссера «Німецькі спогади про УГА (IV-V.1920, Тухоля)»[70].

У них можна знайти чимало цікавих фактів. Скажімо, отаман (майор) УГА Ф. Лянг у своїй книзі, надрукованій в 1943 році, відзначав вагомий внесок західноукраїнських «фольксдойчів» у формування галицького війська. У розпал Голокосту Лянг також не побоявся підняти єврейську тему, розповівши, зокрема, про «великий єврейський погром» у Львові в листопаді 1918 р., вчинений польськими жовнірами та місцевими мешканцями в помсту за підтримку євреями української держави[71]. Цікаву і маловідому інформацію у своїй спогадах повідомив колишній командир бойової групи «Наварія» А. Лєгар. Так,

---

[69] Аріо К. Нарис історії XIV бригади. *Літопис Червоної Калини*. 1930. Ч. 7-8; Майнль В. З воєнних споминів. *Український стрілець*. Рік II-ий. 15 марта 1921. Ч. 5. С. 7-9; Бізанц А. Ягольниця. *Календар Червоної Калини на 1923 рік*. Львів. 1922. С. 52-59; Кох Г. *Договір з Денікіним*. Львів: Червона Калина, 1930. 55 с.; Льобковіц В. Похід УГА на Київ в 1919 році. *Українська Галицька Армія*. Вінніпег, 1958. Т. 1. С. 155-204;

[70] Сварник Г. *Архівні та рукописні збірки Наукового товариства ім. Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві*. Варшава; Львів; Нью-Йорк: "Український архів" і Наукове товариство ім. Шевченка, 2005. С. 175.

[71] Lang F. *Die Ukrainer Galiziens im Kampf um die Errichtung des ukrainischen Staates*. Selbstverlag der Publikationsstelle, 1943. S. 183.

він детально зупинився на обставинах своєї появи в західноукраїнському війську, розповів, хто із керівників ЗУНР залучив його до галицького війська, а також як і чому він не зумів спрацюватися з «російським генералом» М. Омеляновичем-Павленком[72].

Окремо варто згадати розповіді про свою службу в Галицькій армії її колишнього військового медика, поручника, етнічного поляка В. Шафрана, заарештованого 1940 року УНКВС у Львівській області. Документи про це містяться в слідчій справі Шафрана[73], яка зберігається у фондах Державного архіву Львівського області.

Вартує уваги й таке цінне джерело оперативної інформації про діяльність ГА, яким є «Денник Начальної команди Галицької армії»[74]. Цей документ, який тривалий час вважався втраченим, був віднайдений і виданий вже у післявоєнний період. Серед іншого в «Деннику» знаходимо й чимало ексклюзивних фактів про бойовий шлях окремих бригад, накази НКГА, дії та заяви окремих державних і військових діячів. У тому числі можна знайти й згадки про вояків неукраїнського походження.

Цінний фактичний матеріал містять збірники документів, котрі видавалися окремими виданнями або ж були частиною інших публікацій. Для прикладу, таким є п'ятитомник «Західно-Українська Народна Республіка 1918–1923», який у 2001-2008 роках році побачив світ в івано-франківському видавництві «Лілея-НВ» [75] . Ініціатором його випуску, укладачем та відповідальним редактором був відомий український історик, професор О. Карпенко. Беззаперечним плюсом збірника є наявність великої кількості оригінальних матеріалів 1918-1923 років, із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади і управління, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного історичного архіву

---

[72] Lehár A. *Erinnerungen. Gegenrevolution u. Restaurationsversuche in Ungarn 1918-1921*. Wien, Verl. f. Geschichte u. Politik. 1973. S. 58-59.
[73] ДАЛО. Спр. П-14038. *Слідча справа Шафрана Володимира Леоновича*, 64 арк.
[74] *Денник Начальної Команди Української Галицької Армії*. Нью-Йорк. 1974. 325 с.
[75] *Західно-Українська народна республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. Т. 1-5. Керів., відп. ред. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001-2008.

України у Львові, державних архівів низки областей, а також закордонних архівних установ. Деякі з документів цього збірника стосуються й теми нашої наукової роботи.

Так, у томі 2 можна прочитати розпорядження державних секретаріатів військових і внутрішніх справ про військову службу невійськовозобов'язаних, зокрема й «мужчин неукраїнської народности», протоколи засідань Ради державних секретарів (уряду ЗУНР-ЗО УНР) від 1 березня, 13 березня і 5 квітня 1919 р., на якому обговорювалися дії офіцерів ГА А. Лєгара та Г. Ціріца щодо набору на західноукраїнську військову службу колишніх офіцерів австро-угорської армії, а також ситуація із заявою про відставку секретаря військових справ В. Курмановича, яку той подав під впливом працівників військового міністерства, котрі у такий спосіб протестували проти «вводження австрійських офіцерів». В одному з протоколів читаємо цікавий факт про те, що за залучення іноземців виступав президент ЗУНР Є. Петрушевич, тоді як тогочасний командувач Галицької армії «Павленко» (генерал М. Омелянович-Павленко) був проти[76]. Низку документів на тему, яка вивчається в даному дослідженні, знаходимо і в інших томах вищезгаданого збірника. Так, у томі 4 розміщено два накази Команди української державної жандармерії, підписані її командантом Індишевським, в якому йшлося про деякі проблеми діяльності цього правоохоронного органу. Зокрема, і в кадровій сфері. Їх командир жандармерії пропонував вирішити за допомогою залучення на українську службу німецьких фахівців[77]. Крім цього, у опублікованих документах неодноразово фігурують неукраїнські офіцери ГА, а також подаються списки «іменованих» (тих, кому були присвоєні чергові військові звання) офіцерів Галицької армії, серед яких зустрічаємо прізвища багатьох німців, чехів, євреїв тощо.

З-поміж інших збірок документів, які стосуються теми цієї наукової роботи, відзначимо зібрання документів «Українська революція: Документи, 1919-1921», що з'явилася на світ у Нью-Йорку 1984 року за редакцією відомого

[76] *Західно-Українська* ... Т. 2…. С. 77, 85-86, 97, 167.
[77] *Західно-Українська* … Т. 4… С. 39, 59.

історика Т. Гунчака[78], та чотиритомний збірник авторства Т. Горникевича, який упродовж 1966—1969 рр. опублікував майже 700 документів з австрійських архівів про події в Україні. Однак в останньому випадку інтерес для нас має лише четвертий том цього збірника[79]. Тому можемо констатувати, що джерельна база нашого дослідження є досить широкою та різноплановою. А це дало змогу ефективно використати її для вивчення теми, яка задекларована у нашій науковій роботі.

1.3. Методологія дослідження

Ефективність наукового дослідження безпосередньо залежить від інструментів, за допомогою яких проводилося опрацювання зазначеної проблематики. Адже саме на історику лежить відповідальність за об'єктивність формування історичних фактів.[80] Як зазначав відомий німецький вчений Л. фон Ранке, який розробив методологію сучасної історіографії, дослідник історії на основі джерел повинен достовірно відтворити те, що сталося – «wie es eigentlich gewessen» («як насправді відбулося»)[81].

Тому першим етапом нашого дослідження стали методична підготовка, вивчення бібліографії та технічний пошук архівних документів щодо діяльності Галицької армії та органів влади ЗУНР. Пошук необхідної інформації здійснювався також в міжархівних, фондових довідниках і путівниках, оглядах, списках фондів зарубіжних та українських архівів. Також проводилося формування інформаційної бази дослідження. Для того, щоб зрозуміти рівень наукового опрацювання теми, вивчалася спеціальна література – науковий

---

[78] *Українська революція: Документи, 1919–1921.* Ред. Тарас Гунчак; За заг. ред. Ярослав Білінський, Василь Омельченко, Олег Федишин. Т. 2. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1984.

[79] Hornykiewicz Th. *Ereignisse in der Ukraine, 1914-1922: deren Bedeutung und historische Hintergründe*. Bd. 4. Philadelphia: Berger, 1969. .

[80] Зашкільняк Л. *Вступ до методології історії*. Львів, 1996. С. 62.

[81] Ranke L. von. *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514. Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber*. Dritte Auflage. Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot, 1885, S. VII.

доробок інших науковців, які також займалися даною проблематикою. Аналіз історіографії дав змогу закласти інформаційні підвалини дослідження.

Одним з основних інструментів при опрацюванні проблеми служби в ГА військовослужбовців із числа представників нацменшин ЗУНР та іноземних громадян, став аналіз існуючих джерел, доступ до яких не завжди був відкритим. Під час роботи з ними було застосовано структурний аналіз та "деконструкцію" джерела і навіть історичну герменевтику. Автору дисертації довелося читати та інтерпретувати тексти, особливо рукописні, які з плином часу втратили свою повноту або читабельність, що ускладнило чи зробило неможливим їхнє прочитання й розуміння. Водночас опрацювання джерел дозволило скласти уявлення про тему дослідження, визначити інформаційну цінність джерел, що дало змогу провести їхній відбір.

З одного боку, робота з джерелами полегшувала процес збирання фактів і збільшувала інформативність дисертації, з іншого – акцент автора дисертації на роботі з раніше неопублікованими архівними документами вносив непередбачувані труднощі в його роботу. Вони полягали в тому, що чимало архівних установ, принаймні на початку роботи над згаданою тематикою, не мали оцифрованих матеріалів і вимагали лише особистої присутності дослідника для видачі йому необхідних справ, що, своєю чергою, не завжди було можливим.

Складовою частиною методологічно-теоретичних засад дослідження стала відповідна термінологія. Під час написання дисертаційного дослідження також застосовано загальнонаукові принципи – системності, історизму, об'єктивності, науковості та методи наукового пізнання, що дозволило оцінити події та процеси, що відбувалися у період з кінця 1918 р до 1923 року на території України, Австрії, Польщі та інших держав Європи.

Методологічно проблематика залучення до служби в Галицькій армії представників національних меншин Західно-Української Народної Республіки

та громадян іноземних держав досліджувалася за допомогою діалектичного, статистичного, порівняльно-історичного, емпіричного та інших спеціальних способів та рівнів наукового пізнання. Адже застосування правильних методів відкриває перед науковцем найкоротший шлях для досягнення мети, що дає змогу йому раціонально витрачати енергію і час.[82] Зокрема, емпіричний рівень використовувався під час дослідження мемуарної літератури та архівних документів: спогадів учасників визвольних змагань, їхніх автобіографій, заяв, звітів тощо. Це, зокрема, дало змогу отримати персональну інформацію, необхідну для укладення переліку старшин Галицької армії єврейського, німецького, чеського, російського, італійського та іншого етнічного походження (додаток 2).

Статистичний та порівняльний (компаративний) методи дослідження були вжиті під час створення колективного портрета галицьких старшин неукраїнського походження, при аналізі процесів формування збройних сил Західно-Української Народної Республіки, які розпочалися відразу ж після Листопадового чину 1 листопада 1918 р., а також бойового шляху єврейського штурмового підрозділу, що у 1919 році існував в складі Галицької армії. Діалектичний підхід дав змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки між подіями української революції 1917-1921 рр., заявами окремих політиків, військових та громадських діячів ЗУНР (ЗО УНР) та подіями визвольних змагань вказаного періоду.

Натомість порівняльно-історичний метод дослідження використовувався під час комплексного аналізу нормативно-правової бази періоду Західно-Української Народної Республіки, яка була необхідною для залучення до галицького війська представників інших націй, та з’ясування соціальних, побутових, фінансових та інших умов служби, які українська влада пропонувала військовослужбовцям під час укладання контракту.

---

[82] Цехмістрова Г. *Основи наукових досліджень*. Київ, 2004. С. 81.

Під час опрацювання теми дисертації застосовувалися й конкретно-наукові методи, як-от метод фішок – тематичних виписок з документів і літератури. Водночас автор дисертаційного дослідження намагався уникати надмірного використання образних мовних засобів (метафор, гіпербол, епітетів, порівнянь тощо), які, хоч і є прийнятними в науковій роботі, все ж не завжди є бажаними[83], адже інколи можуть спотворити зміст і надати тексту зайвої емоційності.

Підсумовуючи, можна ствердити, що вибір методів дослідження відбувся відповідно до завдань та мети дисертаційного дослідження. Оскільки значна частина джерел, які були використані під час підготовки наукової роботи, відіграли вагому роль у проведенні дослідження, тому, крім загальних історичних підходів, були застосовані методи спеціальних історичних дисциплін. Внаслідок цього запропоновані тлумачення і висновки наукової роботи та положення дослідження були побудовані на принципах цілісності та наукового плюралізму, неупередженості в оцінці подій та явищ.

Використання такого набору методологічних інструментів дало змогу ґрунтовно проаналізувати наявний джерельний матеріал та рівень наукового опрацювання проблеми залучення на західноукраїнську військову службу військовослужбовців з-поміж представників національних меншин та іноземців.

[83] Зашкільняк Л. *Вступ до методології історії*. Львів, 1996. С. 66.

РОЗДІЛ 2
КАДРОВІ ПРОБЛЕМИ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ

2.1. Історичні передумови появи в Галицькій армії представників національних меншин та іноземців

Дослідження причин, умов та обставин появи на військовій службі в Галицькій армії німців, євреїв, росіян, чехів, італійців та представників інших націй слід розпочати з історичного тла, на якому відбувалися дані події.

Кінець жовтня – початок листопада 1918 р. засвідчив державницькі устремління багатьох європейських народів. Поразки на полях Першої світової війни, економічна криза, що набирала обертів, а також революційні настрої населення призвели до сильної політичної кризи в Німеччині і Австро-Угорщині. Події в останній державі, яку ще називають Дунайською або Подвійною імперією, мали вирішальне значення для розвитку подій в усьому центрально-східному регіоні Європи.

Водночас чимало народів покликалося на норми так званих Чотирнадцяти пунктів Вільсона – програми президента США щодо врегулювання міжнародних взаємин після закінчення Першої світової війни. Її Вудро Вільсон виголосив 8 січня 1918 року під час виступу перед членами американського Конгресу. Програма, зокрема, передбачала право поневолених націй Європи на власну державність[84]. Таким чином восени того ж року «Чотирнадцять пунктів» стали актуальними як для держав, котрі були головною мішенню програми Вільсона – Німеччини і Австро-Угорщини, так і для народів, котрі прагнули вирватися з-під їхнього панування. Були серед них й українці Східної Галичини, Буковини і Закарпаття.

---

[84] Link A. S. et al., eds. *The Papers of Woodrow Wilson*. Volume 45: November 11, 1917 – January 15, 1918. Princeton University Press, 1984. P. 536.

Офіційний Відень намагався не допустити розпаду держави. 16 жовтня 1918 р. австрійський імператор Карл I, посилаючись на «волю народу», видав маніфест про перетворення Австрії на федеративну державу, в якій «кожна національність утворить свою власну національну територію у власній зоні поселення»[85]. Але вже було занадто пізно. Відцентровий рух всередині імперії вже неможливо було зупинити. За словами К. Левицького, який у той час був послом австрійського парламенту, українські політики сприйняли цісарський маніфест як правову основу для створення на українських землях Австрії своєї національної держави[86]. Незабаром після виходу маніфесту свою незалежність проголосили Чехо-Словаччина, Сербо-Хорвато-Словенська держава, згодом перейменована в Югославію, Угорщина. Революційна стихія охопила й саму Австрію, що призвело до падіння монархії Габсбургів і запровадження в країні республіканської форми державного устрою.

1 листопада 1918 р. після збройного захоплення влади у Львові було проголошено Українську державу. Ця подія увійшла в історію як «Листопадовий чин». 13 листопада нова держава отримала назву «Західно-Українська Народна Республіка». Водночас виникла необхідність захисту цього молодого державного утворення. Адже різні західноукраїнські регіони, котрі мали стати його складовими частинами, вважали своїми історичними територіями інші держави – Польща (Галичину), Угорщина (Закарпаття) та Румунія (Буковину). Вдалим видається твердження канадського історика П. Магочі, який початок українсько-польського збройного протистояння за Львів і Галичину, котре спалахнуло відразу після Листопадового чину, пояснив тим, що місцеві поляки сприймали західноукраїнські землі як частину своїх національної території, а також були не готові відмовитися від своїх претензій

[85] Tageszeitung. *Neue Freie Presse*. 18 Oktober 1918. Nr. 19450. S. 1.
[86] Левицький К. *Великий зрив*. До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів. Львів: Червона Калина, 1931. С. 110.

на тих самих українців, над якими вони політично панували навіть за часів держави Габсбургів[87].

До того ж самі українці, проголосивши свою державність, опинилися не в таборі країн-переможців Першої світової війни, а серед тих, хто зазнав поразки, тобто Австрії та Німеччини, що також мало свій, як згодом виявилося, негативний, вплив на перебіг і результати визвольних змагань[88]. Натомість їхні головні супротивники – поляки – користувалися практично беззаперечною підтримкою переможців Великої війни – держав Антанти.

Під час формування збройних сил Західноукраїнської держави, що розпочалося відразу ж після Листопадового чину, виникла гостра нестача офіцерських або, кажучи тодішньою термінологією – старшинських, кадрів. Наприклад, залога ратуші Львова 10 листопада 1918 складалася з 10 підрозділів (відділів) і нараховувала 393 вояки. З-поміж них було 24 офіцери, 8 з яких служили в штабі. У двох із 10 відділів взагалі не було старшин, ще в 4-х підрозділах один офіцер командував кількома десятками осіб «мужви» і підстаршин. У Вартовому курені № 50 на 340 солдатів було семеро старшин, в поліційному відділі на вулиці Казимирівській – три офіцери і 246 вояків, в будинку Намісництва – один старшина і 44 рядових солдати[89].

Непоодинокими були випадки, коли на офіцерських посадах взагалі служили підхорунжі чи десятники. Так, 11 листопада 1918 р. командиром одного з підрозділів західноукраїнського війська – охорони казарми за Личаківською рогачкою – призначили не офіцера, а вояка з найвищим підстаршинським званням – підхорунжого Зелізка[90]. Такою ж складною ситуація зі старшинськими кадрами була в допоміжному батальйоні № 41. Відтак 10-11 листопада 38 вояками цього підрозділу командував підстаршина з

---

[87] Magocsi P. *The Roots of Ukrainian Nationalism*. *Galicia as Ukraine's Piedmont*. Toronto. University of Toronto Press. 2002. P. 27.
[88] Hrycak J. *Historia Ukrainy, 1772-1999: narodziny nowoczesnego narodu*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, 2000. S. 140.
[89] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 4, спр. 25, арк. 7, 9-11.
[90] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 142, арк. 21.

австрійським званням штабсфельдфебель [91] . Нестача офіцерів негативно впливала на боєздатність українського війська, знижувала керованість його окремими підрозділами та їхню взаємодію зі штабами різних рівнів, призводила до інших негативних явищ. На думку одного з істориків ГА І. Карпинця, саме недостатня кількість старшин була однією з головних причин дезертирства вояків[92].

Головною причиною браку старшин було те, що в колишній австро-угорській армії (на основі якої держави, що виникли на руїнах імперії, й формували свої збройні сили) служило відносно небагато офіцерів української національності. Це пояснювалося, зокрема, тим, що навчання у тогочасних військових вишах було занадто дорогим для галицьких і буковинських українців, матеріальний рівень котрих здебільшого був невисоким. 1914-го вартість року навчання у військових академіях становила 1600 корон[93]. До того ж, на відміну від інших народів, в українців практично не було такої верстви як шляхта, для представників якої військова служба традиційно була почесним заняттям. Ті ж нечисленні особи шляхетського походження, які визнавали себе українцями, дуже часто були не настільки багатими, щоб мати змогу оплатити навчання сина в офіцерській школі чи військовій академії. У той самий час чисельність польського шляхетського стану була значно більшою, а рівень заможності – суттєво вищим.

Це знайшло своє відображення у кількості українських і польських курсантів Терезіанської військової академії в м. Вінер-Нойштадт, однієї з найвідоміших в Австро-Угорщині. Відомо, що із 438 курсантів, які у 1912-1913 роках навчалися в цьому виші, Галичину і Буковину представляли тільки 33. Водночас всього один курсант академії (0,2% від загального числа) з 438-ми назвав українську рідною мовою. Для порівняння: поляків серед курсантів було 16 (3,7%), чехів і словаків – 28 (6,4%), південних слов'ян (хорватів, сербів і

---

[91] Там само. Ф. 2188, оп. 4, спр. 25, арк. 12.
[92] Карпинець І. Історія 8-ої Бриґади. *Літопис Червоної Калини*. 1934. Ч. 6. С. 16-17.
[93] Адаменко Д. *Військові академії держави Габсбургів*. https://ah.org.ua/cradle-of-austro-hungarian-officers)

словенців) – 35 (8%). Відтак українське національне представництво в курсантському середовищі академії в Вінер-Нойштадті було найменшим[94].

Окрім фінансової неспроможності, негативну роль у хронічній нестачі офіцерських кадрів відігравали й антивоєнні настрої, що були дуже поширені в західноукраїнському середовищі, зокрема серед інтелігенції. Відомо, що навіть беззаперечний авторитет галичан і буковинців, митрополит Греко-католицької церкви Андрей Шептицький, виступивши перед священнослужителями зі словами про потребу української нації мати власну військову еліту, почув від священників заперечення, бо, мовляв, військова справа – не для українців, а «для графів і князів»[95]. Як зазначав відомий історик, колишній старшина Галицької армії М. Стахів, наприкінці XIX – початку XX ст. в українців, що перебували під владою Австро-Угорщини, «не було стільки австрофільського патріотизму, щоб іти добровільно до австрійської армії і в ній, як професійні офіцери, робити «карієру»[96].

Зрозуміти ставлення пересічної галицької родини до військової служби допомагають спогади генерал-четара ГА В. Курмановича. «Не було тайною для моєї рідні, що я хочу бути військовим. Коли прийшов вирішальний рік, щоб вступити до військової школи, намагалися вплинути на мене родичі й вся рідня різними сильно від'ємними аргументами про старшинський стаж, щоб відтягнути мене від наміру посвятитися військовому званню. Що правда, військо, а головно старшини не тішилося в тих часах ніякими симпатіями серед цивільного населення. Звичайно, чуже військо! Я невідступно настоював на своєму намірі стати вояком і коли прирік родичам свято, що буду праведним і чесним чоловіком, згодилися вони на цей мій крок. Незабутнім став мені вислів мого шурина, який на вістку про це сказав: «Страчений для народу!»[97].

---

[94] Deák I. *Beyond Nationalism, A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918.* Oxford, New York, Toronto: Oxford University Press, 1990. XII. P. 92-93.
[95] Ярославин С. *Визвольна боротьба на західноукраїнських землях у 1918-1923 роках*. Філадельфія, 1956. С. 126.
[96] Стахів М. *Західня Україна…* Том 3… С. 81.
[97] Курманович ... С. 113.

Ще одну причину, чому галицьке суспільство негативно сприймало перспективи військової освіти, згадував згодом генерал Мирон Тарнавський. За його словами, військова освіта відлякувала багатьох батьків ще й тому, що це ускладнювало можливість їхніх синів-військових взяти собі за дружину українську дівчину. Причина полягала в тому, що, за австрійськими законами, для того, щоб шлюб не погіршив майновий стан офіцера, батьки нареченої при її одруженні зі старшиною мали дати за неї дуже великий посаг, а тому старшини дуже часто брали шлюб не з українками, а з представницями інших націй, які на загал були заможнішими.[98]

Негативну опінію в західноукраїнському суспільстві мала не тільки військова справа, а й служба у спеціальних та правоохоронних структурах. «Наш загал ворожо і з погордою відносився до всякої поліційної, жандармської і розвідної служби видячи гідне становище лише з додатками о.[тець], др.[доктор], проф.[есор] перед прізвищем. Не дивно що наслідки цего відношення були жахливі — сторожами безпеки ладу мусіли стати чужинці», — констатував у спогадах один із розвідників Галицької армії І. Вислоцький (І. Лемківський)[99].

Важливим чинником, який відлякував потенційних курсантів, була доволі невисока зарплатня австро-угорських офіцерів. Так, на межі ХХ ст. вона була в середньому на 25% меншою, ніж платня пересічного цивільного чиновника. Що, очевидно, ще більше посилювало згадану вище антипатію західноукраїнського суспільства до військової справи. Як наслідок, станом на 1910 рік в Спільній армії Австро-Угорщини (без австрійського та угорського ландверу та ландштурму) кадрових офіцерів-українців налічувалося всього 34 особи або 0,2% від загального числа офіцерів. Для порівняння: офіцерів-поляків було в 12 разів більше – 2,5%. І це при тому, що на загал чисельність польського і українського (руського) населення Дунайської імперії була майже однаковою:

[98] Тарнавський М. *Спогади*. Львів: Червона Калина. С. 10.
[99] Лемківський І. Розвідка УГА. Організація і праця Розвідчого Відділу Н.К.У.Г.А. *Цитаделя.* 2011. № 1. С. 28.

приблизно п’ять мільйонів поляків і чотири мільйони русинів-українців[100]. Все це призвело до того, що напередодні Першої світової війни на 1000 офіцерів армії Австро-Угорщини припадало лише два українці та ... 27 поляків[101]. А оскільки ГА почала створюватися з вояків колишньої цісарсько-королівського війська, це не могло не вплинути на процес формування збройних сил західноукраїнської держави.

Особливо відчутно галицькому війську не вистачало офіцерів середньої і вищої командної ланки. Скажімо, організатором Листопадового чину стала Українська Генеральна Команда (УГК), з семи членів якої не було жодного офіцера вищого командного складу – двоє були старшинами середньої ланки, четверо – молодшої, а ще один взагалі не був офіцером. Найвище військове звання серед членів УГК мали капітани (сотники) С. Горук і Д. Вітовський – керівник повстання[102]. Цілковиту рацію мав Б. Якимович, який вважав, що «не генерали здійснювали повстання і керували [західноукраїнським] військом, а сотники і поручники, які не мали відповідної військової освіти»[103]. Зрештою, навіть ті офіцери, які були в Галицькій армії, не завжди мали достатній рівень кваліфікації. За словами одного з героїв Першої світової війни, полковника А. Лєгара, у грудні 1918 – січні 1919 року двох з чотирьох полковників, які на той час були в Галицькій армії, Начальна Команда усунула зі посад через професійну непридатність[104].

Дуже болючою проблемою для галицького війська стала недостатня кількість старшин-штабістів. Відомо, що через їхню нестачу після переходу галичан на територію Наддніпрянщини 17 серпня 1919 р. Начальна Команда оголосила про створення «курсу воєнної школи». Програма навчання найбільш здібних офіцерів з різних галицьких частин становила вісім тижнів, після чого

---

[100] Deák I. *Beyond Nationalism…* P. 13, 121, 181.
[101] Субтельний О. *Україна*. Історія. Київ: Либідь, 1992. С. 323.
[102] Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.)*. Львів: Світ, 1992. С. 469.
[103] Козловський Б. 1256-2006. Хто ж був героєм Листопадового чину. *Наш Львів*. Альманах, ч. 1, с. 165.
[104] Звідомлення полк. Лєгара. *Українська Галицька армія*. Т. 2… С. 118.

вони мали здобути знання, необхідні для роботи «старшинами Генерального штабу» бригадного рівня.[105]

Станом на 21 листопада 1918 р. у лавах збройних сил ЗУНР служили 4 517 стрільців (солдатів) та всього 161 старшина, тобто один офіцер на 28 вояків. Якщо в роті австрійської армії було п'ять-шість офіцерів, то в аналогічному українському підрозділі – один-два. У батареї польових гармат замість п'яти необхідних старшин був один, максимум – двоє. Для порівняння: у польському війську приблизно у той самий час налічувалося 572 офіцери та 4 746 стрільців, або один офіцер на 8 солдатів. [106] Про достатню кількість польських військовослужбовців з офіцерським званням свідчать й кадрові звіти польських підрозділів того часу. За даними одного з рапортів, що зберігається в архіві командуючого тогочасними польськими військовими формуваннями Львова Ч. Мончинського, 9 грудня 1918 р. у «бойовому стані» 1, 2 і 3 стрілецьких полків, 1-го артполку і Офіцерської легії, дислокованих у Львові та навколишніх селах, було 343 офіцери і 3217 жовнірів. Тобто, в середньому один польський офіцер командував дев'ятьма солдатами.[107] Так само не відчували нестачі офіцерських кадрів й білогвардійські армії. Скажімо, в Збройних Силах Півдня Росії генерала Денікіна у період її максимальної чисельності влітку 1919 р. було аж 30 тисяч офіцерів і 110 тисяч осіб рядового та підстаршинського складу (один офіцер на 3-4 солдати). Ще більшою (60-70% особового складу) частка офіцерів у Добровольчій армії була на початку громадянської війни в Росії. Як вважають деякі дослідники, саме з численним офіцерським корпусом й були пов'язані головні військові успіхи денікінців. Коли ж вони провели масову мобілізацію населення, питома вага офіцерів зменшилася всемеро-увосьмеро і рівень боєздатності «добровольців» різко знизився.[108]

---

[105] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 3, спр. 18, арк. 10.
[106] Кузьма О. *Листопадові дні 1918 р*. Львів: Червона Калина, 1931. С. 394.
[107] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 598, арк. 52.
[108] Стецишин О. *Ландскнехти.…* С. 19.

2.2. Залучення представників інших націй як спосіб вирішення кадрових проблем

Брак офіцерських кадрів влада Західно-Української Народної Республіки і командування її Збройних сил компенсували різними способами: підіймали в табелі про ранги старшин-українців, надавали офіцерські звання підстаршинам, організовували старшинські школи та курси тощо. Водночас до галицького війська почали активно залучати офіцерів інших національностей – насамперед, представників національних меншин ЗУНР (німців, євреїв тощо). Варто зауважити, що, згідно з чинним законодавством Української республіки, вони не зобов'язані були служити в армії. Один із перших документів УНРади відзначав, що такий обов'язок був лише в корінного населення краю. У зверненні від 1 листопада 1918 р. цей представницький орган влади зазначав, що обороняти молоду державу повинні всі військовослужбовці «української народности», а також «все здібне до оружа українське населення», котре на місцях повинно було створювати бойові підрозділи.[109]

Акцент на українській національності рекрутів, котрих слід мобілізовувати до новоствореного галицького війська бачимо і в IV і V «розпорядах» Державного секретаріату військових справ (ДСВС) від 13 листопада 1918 року. Зокрема, в документі за № IV, який посилається на постанову УНРади від того самого числа, до лав збройних сил ЗУНР мали покликати кілька категорій військовозобов'язаних, але лише «горожан української народности». Громадян інших національностей у цьому документі не згадували.[110] Такі самі норми використовувалися і під час мобілізаційної компанії на місцях, як-от в «Оповістці» про мобілізацію усіх чоловіків українського походження Косівського повітового військового комісара Західно-Української Народної Республіки І. Романківа від 21 січня 1919 року.[111]

---

[109] Український народе! *Діло*. 2 листопада 1918. Ч. 250. С. 1.
[110] IV Розпоряд. *Вістник Державного секретаріяту військових справ*. 1 грудня 1918. Ч. 1. С. 2-3.
[111] Оповістка. *Урядові вісти Косівського повіту*. 1 лютого 1919. Ч. 5. С. 1.

Таким чином громадяни Західно-Української держави нетитульної національності не були зобов'язані захищати її зі зброєю в руках. Однак, незважаючи на це, багато з них все ж долучилися до Галицької армії. Крім представників національних меншин (євреїв, німців, поляків), до лав збройних сил ЗУНР вступали й неукраїнські військовослужбовці колишньої австро-угорської (австрійці, чехи, італійці, угорці і ін.) та російської (росіяни, німці тощо) армій.

Причин для такого кроку офіцерів було декілька. Чимало з цих вояків відверто підтримували прагнення західних українців здобути свою державу, володіли українською мовою тощо. Інші були пов'язані з українським народом через своїх дружин-українок. Ще для когось вирішальним чинником, який приводив їх до західноукраїнського війська, була можливість продовжити свою військову кар'єру і заробляти гроші. Можемо припустити, що у випадку з колишніми австрійськими офіцерами свою роль відіграла й мовна політика в середині армії Дунайської імперії. Відомо, що для того, аби домогтися кращої взаємодії зі своїми підлеглими з різних провінцій держави, котрі дуже часто не володіли німецькою, офіцери нерідко самі вчили ту мову, якою розмовляла більшість вояків їхньої частини чи підрозділу. Окрім практичного боку, до цього їх змушували й правила, чинні в армії Австро-Угорщини. Офіцери мали вивчити національну мову своїх солдатів хоча б на початковому рівні, інакше вони могли навіть втратити свою посаду. Відомо, наприклад, що у 1909 р. керівником однієї з таких мовних шкіл, де австрійських офіцерів 35 полку крайової оборони навчали української мови, деякий час був Мирон Тарнавський, майбутній головнокомандувач ГА.[112] Своєю чергою солдати з національних регіонів імперії для комунікації з офіцерами мали засвоїти щонайменше 80 слів із «командної» німецької мови.[113]

---

[112] Тарнавський М. *Спогади*. Львів: Червона Калина, 2008. С. 23.

[113] Scheer T. Die k.u.k. Regimentssprachen: Eine Institutionalisierung der Sprachenvielfalt in der Habsburgermonarchie (1867/8-1914). Niedhammer M., Nekula M. et al. (Hg.), *Sprache, Gesellschaft und Nation in Ostmitteleuropa*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2014. S. 79, 82.

Наприклад у 24 піхотному полку австро-угорської армії, більшість вояків якого були вихідцями із Коломийщини і Косівщини, командною мовою була німецька, але майже всі офіцери розмовляли або принаймні намагалися спілкуватися українською. Причому навіть ті, кому це навчання давалося важко.[114] Так само використовувалася українська мова і в 58 піхотному полку, який також формувався на Прикарпатті. Зі слів його колишнього солдата В. Руснака, значна частина його однополчан була українцями, тож розмовною полковою мовою (regimentssprache) була українська. «Весь командний склад від підофіцерів до команданта компанії звертався до нас і давав накази на українській мові, а коли якийсь офіцер не знав добре української мови, то говорив до «мужви» мішаною українсько-польською-чеською мовою. Тільки при муштрі вживалося німецької мови для висловлення певних команд» – пригадував Руснак.[115] Про використання австрійськими офіцерами 15 піхотного полку «руської» (української) мови як «регіментсшпрахе», згадується і в свідченнях польських очевидців.[116]

Як свідчать архівні дані, вже 1 листопада 1918 р. у різних містах і селах Східної Галичини та Буковини у лави українського війська стали майже 80 австрійських офіцерів.[117] Серед них були не тільки старшини фронтових частин і штабів, а й офіцерів окремих служб та допоміжних підрозділів, котрі не діяли на лінії фронту. Так, станом на 11 листопада 1918 р. до армії ЗУНР зголосилося 12 військових правників (українців та представників інших націй), з яких тільки половина мала офіцерські звання. [118] Велика група військовослужбовців-представників інших націй долучилися до збройних сил ЗУНР 20 листопада 1918 р., за день до їх виходу зі Львова. Як рапортував в Начальну команду персональний референт ДСВС В. Панчак, того дня до галицького війська

---

[114] Яворівський Є. За цісаря, за державу. *Літопис Червоної Калини*. 1937. Ч. 3. С. 18.
[115] Руснак В. Спомини. Добржанський О., Старик В. *Хочемо до України*! Одеса: Маяк, 2008. С. 287.
[116] Welser A. W przededniu przewrotu listopadowego w 15 p. p. austrjackim we Lwowie. *Obrona Lwowa 1-22 listopada 1918. Relacje uczestnikow*. T. 2. Lwow. 1936. S. 766.
[117] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 79, арк. 188-196.
[118] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 51, арк. 661.

вступили дев'ятеро осіб, шестеро з яких були «чужинцями»: четар Н. Гельбер з 35 стрілецького полку, четар Е. Роттенберг і хорунжий Л. Мільх – обидва з 1 уланського полку, хорунжий 5 стрілецького полку Н. Ляндес, рахунковий офіціал Л. Бляуштайн (штаб ландверу) і військовий аптекар А. Ціммеррінг з епідеміологічного шпиталю в Радомі.[119] Представників європейських націй бачимо й в переліку військовослужбовців ГА, похованих на Військовому меморіалі на Личаківському кладовищі у Львові. Серед декількох тисяч українських імен і прізвищ там є й кілька відверто неукраїнських: Хаїм Садиків (поховання N 3003), Фабіан Лінгарт (3014), Адольф Греб (3019), Франц Вітек (3054), Карло Костень (3082) тощо.[120]

Варто зазначити, що серед тих, хто приєднувалися до галицького війська, було немало австрійських військових, які на той час служили в полках, дислокованих на території Галичини і Буковини. Свідчення цьому знаходимо у книзі поступлення пацієнтів гарнізонного шпиталя ч. 14 (нині – військового госпіталя на вул. Личаківській). Після 1 листопада у цьому медичному закладі влада перейшла до українців. Загалом усіх пацієнтів, які перебували у той час в даному госпіталі, можна поділити на три групи: вояки-українці (їх була більшість), вояки-«чужинці», а також цивільні мешканці міста. У період 1-13 листопада 1918 р шпиталь прийняв 247 осіб, з яких 209 були пораненими військовослужбовцями, 13 (6,22%) з яких були неукраїнського походження. Із них восьмеро були євреями, три – поляками, ще двоє були німцем і росіянином. Причому щодо деяких з них ми маємо чітку прив'язку до підрозділів українського війська. Так, 7 листопада у шпиталь поступили «добровільний охотник» Українських січових стрільців, єврей Файвель Моргенштерн і «ст[арший] рядовий» Першого українського полку, поляк Франко Станішевський.

---

[119] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 51, арк. 694.

[120] Дзюбан О. Українські стрільці на Личакові. *Галицька Брама*. Травень-червень 1998. № 5-6 (53-54). С. 32.

Цікаво, що функції «швидкої допомоги» для поранених бійців разом з українськими медиками виконувала й єврейська санітарна служба («жидівська санітарна патруля» або «жидівський Червоний Хрест», як її називають в документах). Поранених галицьких військовиків єврейські санітари спочатку забирали до божниці на вул. Жовківській, де їм надавали першу допомогу, а вже потім перевозили до 14-го гарнізонного шпиталя на вулиці Личаківській.[121]

Варто наголосити, що послугами іноземних військових фахівців користувалися й супротивник ЗУНР – Польща, у війську якої в 1918-1920 роках воювали військові армій США і країн Європи, включно з Карлом Альбрехтом і Лео Карлом Габсбургами – рідними братами останнього командира Легіону січових стрільців Вільгельма Габсбурга (Василя Вишиваного).[122] Однак при цьому польська сторона з пропагандистською метою активно поширювала чутки про участь на боці українців «великої кількості» австрійських, німецьких та навіть «пруських» офіцерів.[123] Узагальненням обвинувачень, які у часи після Листопадового чину противники Західно-Української державності висловлювали на адресу галичан, можуть бути слова відомого польського перекладача французького походження А. Ґраппена, які наводить львівська дослідниця Г.-М. Тичка: «У момент, коли Австро-Угорська імперія розділилася, галицькі русини з поміччю австрійців та німців раптово накинулися на поляків»[124].

16 листопада 1918 р. питання ймовірної підтримки австрійцями українців підіймав під час візиту до міністра закордонних справ Австрії О. Бауера один із керівників польської Ліквідаційної комісії (на той час – фактичного уряду країни) К. Ґалєцкі. Але у відповідь на польські претензії офіційний Відень не підтвердив участь своїх співвітчизників у боях на боці українців. «Наш уряд уже давно наказав нашим військам в Галичині дотримуватися суворого

[121] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2 спр. 51, арк. 9, 11-12, 698-703, 708, 716.
[122] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 146-147.
[123] Prusacy walczą w szeregach ruskich. *Monitor Polski*. 27 listopada 1918. № 214. S. 4.
[124] Тичка Г. Українські національно-визвольні змагання у творчості Анрі Ґраппена. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2016. Випуск 17. С. 170–171.

нейтралітету, тому ми можемо лише повторити їм цей наказ», – відповів К. Ґалєцкому глава МЗС Австрії.[125] Своєю чергою українська влада оголосила про демобілізацію всіх військових формувань колишньої Австро-Угорщини, які знаходилися на території ЗУНР, та всіх вояків, які рекрутувалися з території молодої української держави.[126]

Підтвердження цих слів знаходимо і в повідомленнях тогочасних газет. Так, українське «Діло» 3 листопада 1918 р. поінформувало про збори «австро-німецьких» військовослужбовців, на котрих було ухвалено повідомити усі сторони українсько-польського конфлікту про суворий нейтралітет колишньої армії Австро-Угорщини, а також про те, що австрійські військовики хочуть єдиного – якнайшвидшого і безперешкодного повернення на батьківщину. Допомагало їм у цьому так зване «Пляцкоммандо», яке діяло у Львові на вулиці Валовій, 11, де реєстрували тих вояків цісарсько-королівського війська, які хотіли повернутися додому. Під час одного з таких виїздів на батьківщину зі Львова виїхали 380 австрійських офіцерів.[127]

2.3. Формування правової бази для залучення військових неукраїнського походження

Джерельна база дає змогу доволі детально відтворити процедуру вербування військовослужбовців неукраїнського походження. На початковому етапі існування молодої держави перейти на українську службу австрійцям, німцям чи чехам було доволі просто. В архіві Першого піхотного полку імені князя Лева зберігся наказ тодішнього командира полку Микитки початку листопада 1918 р., в якому, зокрема, йдеться і про колишніх офіцерів австро-

[125] Die angebliche Teilnahme deutschösterreichischen Truppen an den Kämpfen in Galizien. *Neue Freie Presse*. 17 November 1918. № 19480. S. 4.
[126] II. Розпоряд. *Вістник Державного секретаріяту військових справ*. 1 грудня 1918. Ч. 1. С. 2.
[127] Die angebliche Teilnahme deutschösterreichischen Truppen an den Kämpfen to Galizien. *Neue Freie Presse*. 17 November 1918. S. 4; Австро-Угорські офіцери і солдати. *Діло*. 5 падолиста 1918. Ч. 252. С. 3; Die Ereignisse in Lemberg. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt.* 21 November 1918. №396. S. 2.

угорської армії, охочих приєднатися до українського війська: «Хтоби хотів в наші ряди вступити нехай зголосяться в полковій канцелярії, по заприсязі дістане занятє і удержанє». Тобто добровольцю варто було тільки заявити про своє бажання стати на захист Української держави, скласти присягу, щоб отримати посаду і оклад.[128]

Згодом влада ЗУНР почала формувати нормативно-правову базу, необхідну для легального проведення рекрутинґової компанії. Права і обов'язки найнятих офіцерів спочатку визначалися п'ятьма позиціями, які затвердив делегат Української національної ради для військових справ у Відні. Старшинам обіцяли таку ж посаду, звання і зарплату, які вони мали в австро-угорській армії, навзамін вони мали скласти присягу на вірність Україні, а також вивчити українську мову – усну і письмову.[129] Пізніше, у лютому 1919, до переліку зобов'язань додалася ще обіцянка української сторони компенсувати транспортні видатки кандидата, були встановлені умови й терміни отримання офіцерами чергових звань, а також визначено, за яких умов українська сторона може відмовити офіцеру у прийнятті на військову службу.[130] При цьому інколи виникали конфліктні ситуації, коли деякі вимоги застосовували для німців чи чехів, але ігнорували у випадку з українцями. Тож 13 лютого 1919 військовий відпоручник уряду ЗУНР А. Варивода звернувся до ДСВС з проханням виправити ситуацію і припинити таку дискримінаційну практику.[131]

Тоді ж, у лютому 1919 р., президент УНРади Є. Петрушевич порадив військовому представнику ЗУНР у столиці Австрії насамперед вербувати в галицьке військо офіцерів-штабістів, нестача яких у той час особливо відчувалася. Можна припустити, що саме через цей пріоритет українське командування відмовилося від послуг цілої низки кваліфікованих офіцерів-артилеристів, саперів, піхотинців, документи яких з позначкою про відмову у

[128] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 1474, арк. 13.
[129] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 717.
[130] Там само. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 693-693зв.
[131] Там само. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 470.

прийнятті на українську службу зберігаються в архівах.[132] Відома щонайменше сотня офіцерських анкет і заяв про бажання вступити в Галицьку армію. На багатьох із них стоїть резолюція «Прохаючий не може бути прийнятий» або ж відмова у прийнятті на службу була сформульована в інший спосіб.[133] Зазвичай, при цьому на заявах цих добровольців немає інформації, яка б пояснювала причину відмови. Розглядалася також ймовірність залучення в ГА пруських офіцерів, але лише як викладачів вишколів для новобранців. Однак їх рекрутуванням варто було займатися лише за умови, що це не призведе до якихось проблем. У такому випадку винайм на службу прусаків треба було відразу припиняти, наголошували у західноукраїнському військовому відомстві.[134]

Офіцер, який бажав стати під синьо-жовті знамена, спочатку подавав на ім'я керівника Збірної станиці УНА у Відні, військового делегата Західно-Української Народної Республіки чи іншої уповноваженої особи заяву, в якій розповідав свою біографію, в якій особливий акцент робився на військовому минулому кандидата, і зобов'язувався чесно та сумлінно служити Україні. Кандидат також відзначав, що усвідомлює усю небезпеку та ризик, які на нього чекають під час військової служби, і що він свідомо на них погоджується. До заяви кандидат у галицькі старшини додавав власноруч заповнено анкету з основними біографічними даними.

Українська сторона вивчала ці документи і, за можливості, перевіряла інформацію, подану прохачем. З наявних джерел можна зробити висновок, що відбір охочих вступити на західноукраїнську військову службу був доволі ретельним, навіть незважаючи на гострий брак командних кадрів. Водночас, аби уникнути обвинувачень Польщі і країн Антанти у вербуванні іноземців, колишнім офіцерам цісарсько-королівської армії, котрі не були вихідцями з Галичини або Буковини, пропонувалося переїхати на постійне місце

[132] Там само. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 429зв.
[133] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 205, арк. 21-25.
[134] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 395.

проживання в нову українську державу і вже на правах її громадянина вносити свій внесок у розбудову війська. «Я готовий віддати своє життя і свої знання служінню моїй новій вдячній батьківщині», – писав на адресу посольства Західної Області УНР один з таких австрійців, що бажав стати українцем.[135]

У випадку, якщо прохання рекрута було задоволене, з ним укладався контракт, в якому, зокрема, встановлювалися права, обов'язки, відповідальність сторін. До слова, наймали українці на службу в ГА не лише військових, а й цивільних фахівців певних спеціальностей (наприклад, спеціалістів з догляду за кіньми, механіків із ремонту автомобільної, авіаційної або залізничної техніки), котрих не вистачало в українській армії.[136] Однак їхня діяльність у нашій науковій роботі не досліджується.

Про наявність трудових договорів з офіцерами є свідчення у низці джерел. Про це, наприклад йдеться у стенограмі засідання Ради державних секретарів ЗУНР від 1 і 13 березня 1919 року.[137] Згадку про контракти, укладені із вояками ГА неукраїнського походження, знаходимо і у зверненні начальника штабу армії, полковника А. Шаманека на адресу диктатора ЗО УНР (ЗУНР) Є. Петрушевича від 12 вересня 1919 р. Причиною цього стала інформація про те, що у листопаді того ж року лави західноукраїнського війська через завершення дії їхніх трудових договорів нібито мали покинути багато офіцерів-німців. Відтак Шаманек, який, з його слів, разом із НКГА не знав ні точної кількості військовослужбовців «із заграниці», ні умов їхніх контрактів, просив Диктатора дати командуванню армії поіменний список цих вояків.[138]

Варто зауважити, що певний безлад в особових справах військовослужбовців був не тільки у Генштабі ГА, а й у віденській Збірній станиці УНА, яка займалася пошуком і винаймом військових кадрів. Свідчення цього бачимо у листі керівництва Станиці від 25 вересня 1919 р. до делегата Української Національної Ради для військових справ щодо доцільності

---

[135] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 205, арк. 21, 23.
[136] ДАЛО. Ф. 271сч, оп. 1, спр. 257, арк. 149.
[137] *Західно-Українська* … Т. 2 … С. 77, 86.
[138] *Західно-Українська* … Т. 4 … С. 603-604.

продовження виплати родинних виплат сім'ям старшин і підстаршин Галицької армії. Як було заявлено, під час перебування ДСВС в Станіславові Станиця отримувала дані про перебіг військової служби цих осіб, однак станом на вересень (а, ймовірно, й раніше), коли частини Галицької армії передислокувалися на Наддніпрянщину, такої інформації в ЗС УНА вже не було, а тому у листі висловлювалося побоювання, що деякі з цих військовослужбовців можуть отримувати зарплатню, де-факто вже покинувши Галицьку армію.[139]

2.4. Участь державних структур ЗУНР у залученні до ГА громадян інших держав і представників національних меншин

Однією з ключових інституцій, які займалися рекрутуванням іноземних військових спеціалістів для потреб Збройних сил ЗУНР, стала вже згадувана Збірна станиця Української народної армії у Відні (ЗС УНА). Вона була створена 1 листопада на спільному засіданні Української парламентської репрезентації та українських офіцерів, котрі у той час знаходилися в столиці імперії. Станиця повинна була збирати, надавати матеріальну підтримку та переправляти на батьківщину українських військовослужбовців армії Австро-Угорщини, яких влада залишила напризволяще. Окрему категорію складали українські солдати, що були в полоні держав Антанти та їхніх союзників і після звільнення не мали змоги самостійно повернутися додому.

На зібранні також ухвалили надіслати військових відпоручників (представників) на всі австрійські збірні пункти, щоб виокремлювати з загального потоку солдатів вояків-українців, та скеровувати їх спочатку до Збірної станиці УНА у Відні, а вже звідти – в Галичину чи Буковину. Українських солдатів також розшукували серед натовпу на усіх віденських залізничних вокзалах. Було також ухвалено вислати уповноваженого до

[139] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 47-47зв.

керівництва Військової академії в Вінер-Нойштадті з тим, аби знайти з-поміж курсантів українців чи представників інших національностей, які захочуть перейти на українську військову службу. Вжиті заходи дали змогу Станиці лише за грудень 1918 – січень 1919 років відправити до Східної Галичини близько 32 тисяч солдатів і офіцерів.[140] Окрім військовослужбовців-українців, Збірна станиця займалася й рекрутуванням в Галицьку армію представників інших націй. У цьому ЗС УНА сприяв той факт, що вже з перших чисел листопада 1918 р. українське військове представництво винайняло офіс безпосередньо в приміщенні австрійського Міністерства оборони (у мезоніні № 163), куди за різними консультаціями зверталося чимало військовослужбовців цісарсько-королівської армії, що залишилися без роботи.[141]

Загалом відомо, що з листопада 1918 і до кінця 1919 р. віденська Станиця відправила в Галицьку армію щонайменше дві сотні вояків, які за походженням не були українцями (із них 98 – у проміжку від 1 листопада 1918 до 5 січня 1919 р.).[142] Ще кілька сотень таких військовослужбовців у той самий час погодилися обороняти Західно-Українську Народну Республіку безпосередньо на її території. Одним з найбільших переліків таких офіцерів знаходимо у «Списку офіцерів, які добровільно вступають в У.Н.А.», що зберігається в Центральному державному історичному архіві України у Львові. У документі перелічуються 87 колишніх австрійських старшин, котрі у листопаді 1918 – червні 1919 рр. завербувалися на службу в Галицьке військо та відбули транспортом в Україну. Серед них були й старшини, які залишили помітний слід в історії УГА: В. Льобковіц, Р. Ярий, Е. Бранднер, Ф. Льонер та інші.[143] Є в архівах Збірної станиці й інші документи з персональною інформацією про таких військовослужбовців. Скажімо, в одному з них є біографічні дані чотирьох

---

[140] Німчук І. Українська військова організація у Відні в днях перевороту. *Вісті комбатанта*. 1963. Ч. 2. С. 62; ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 205, арк. 1-27.
[141] Die ukrainischen Vertreter in Wien. *Neue Freie Presse*. 5 November 1918. № 19468. S. 6; ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 717.
[142] ЦДІАЛ України. Там само. Спр. 205, арк. 4.
[143] Там само. Арк. 5, 26-27.

старшин (три західноукраїнські німці і один австрієць), які у травні 1919 р. поповнили лави Галицької армії.[144]

Серед військовослужбовців, якими опікувалася ЗС УНА, були й іноземці та представники нацменшин ЗО УНР-ЗУНР, котрі у той час перебували в австрійських медичних закладах. Так, у квітні 1919-го Збірна станиця надавала підтримку 140 воякам з одного з віденських шпиталів, серед яких було 35 євреїв, дев'ятеро поляків і двоє німців. Однак нам невідомо, чи служили ці люди в Галицькій армії чи Станиця просто опікувалася ними як вихідцями зі Східної Галитчини та Буковини.[145]

До появи в галицькому війську неукраїнських військовослужбовців доклалися й деякі австрійські військовики. Варто згадати хоча б останнього австрійського військового коменданта Львова генерала Р. Пфеффера. Після своєї зустрічі з трьома делегатами Української Народної Ради через два дні після Листопадового чину генерал зібрав майже 300 офіцерів, котрі служили під його командуванням, та закликав їх допомогти молодій українській державі відстояти свою незалежність, пояснивши це тим, що імперія перестала існувати, відтак її офіцери більше не мають перед нею жодних зобов'язань. Після певних дискусій, за даними одного джерела, перейти на бік українців врешті-решт погодилося 10 офіцерів – чотири німці, три угорці, два чехи і один поляк.[146]

Українська газета «Діло» подала іншу статистику: зі слів її кореспондента, після виступу генерала «заявили свою готовність» перейти на службу до «українського правительства» «оден старший полковий лікар, 1 полевий суперіор, 1 полковник, 1 підполковник, 2 майори, 2 підпоручники, 1 акцесіст, 1 Registrpraktikant і 2 хоруньжі (в тім 4 Українці, 3 німці, 2 Чехи, 1 Поляк, инші невідомої нам народности».[147] Тобто до складу української армії перейшло 10-12 старшин із трьох сотень військовослужбовців – підлеглих генерала Пфеффера. Згодом польська історіографія намагалася подати виступ генерала

[144] Там само. Ф. 581, оп. 1, спр. 205, арк.1.
[145] Там само. Ф. 581, оп.1, спр. 201, с. 24-26.
[146] Кузьма О. *Листопадові*… С. 124.
[147] Та кров на вас упаде! *Діло*. 5 падолиста 1918. Ч. 252. С. 1.

(пізніше затриманого польською владою за «допомогу українцям»), як нібито доказ того, що проголошення Української держави було б неможливе без сприяння прихильних до українців австрійських старшин. Однак факти спростовують це твердження, адже на початку листопада 1918 р. допомогти Галицькій армії погодилися всього 4% офіцерів військової комендатури Львова.

Участь у залученні іноземних військових спеціалістів в Галицьку армію брали й інші знані особи. Серед них був, наприклад, відомий український політик, посол парламенту Австро-Угорщини М. Василько, який також пропонував Галицькій армії кандидатури австрійських офіцерів.[148] Натомість один з перших дипломатів ЗУНР М. Аліськевич розповідав про свою зустріч у Будапешті у листопаді 1918 р. з тоді ще підполковником В. Курмановичем, якого керманичі Західно-Української Народної Республіки покликати допомогти своїй батьківщині. Курманович тоді розповів, що їде або очолювати Начальну Команду Галицької армії, або ж працювати державним секретарем військових справ, тобто керівником військового міністерства. Він також заявив, що у випадку якщо займе якусь із цих посад, то обов'язково залучить до Галицької армії колишніх австрійських старшин, щоб з їхньою допомогою «позалатувати люки» в «старшинському корпусі» галицького війська.

Аліськевич порадив йому відомих штабістів армії Австро-Угорщини, в тому числі й популярного у військових колах полковника українського походження Франца Підгайського, а також генералів Авста, Ріхарда та Чічеріча, який був заступником голови австрійської делегації на Брестських мирних переговорах. Однак Курманович не захотів обговорювати ці кандидатури, заявивши, що знає талановитіших офіцерів.[149]

Таке небажання навіть розглядати ці кандидатури унеможливило появу в Галицькому війську, якому так катастрофічно не вистачало старшин, висококваліфікованих фахівців. Можемо припустити, що свою роль у відмові відіграв свою роль й фактор можливої особистісної антипатії Курмановича до

[148] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 335.
[149] Аліськевич М. Переговори з Мадярами в 1918 р. *Літопис Червоної Калини*. 1931. Ч. 7-8. С. 9.

запропонованих осіб, а також його власний інтерес. Адже поява у лавах ГА такої кількості генералів автоматично суттєво б понижувало армійський статус підполковника Курмановича, навіть якби він й очолив військовий держсекретаріат.

Водночас варто відзначити, що згодом В. Курманович справді залучив до галицького війська низку офіцерів, зокрема штабних, котрих так потребувала армія у перші місяці свого існування – Шаманека, Льобковіца, Льонера, Ціріца, Штукгайля, Ціммермана. Їх появу Курманович, зокрема, пояснював тим, що, на його думку, військові слов'янського походження значно краще служать за умов німецького порядку та суворої дисципліни.[150] Відоме також повідомлення віденської преси початку листопада 1918-го про те, що законодавчий орган ЗУНР – Українська Національна Рада (УНРада) пропонував очолити новостворене галицьке військо відомому австрійському генералові Е. фон Бем-Ермоллі (командуючому однією з австрійських армій, дислокованих на території України).[151] Щоправда, підтвердження цього факту українськими джерелами немає.

Рекрутуванням іноземних воєнспеців займалися також урядові структури ЗУНР, зокрема Персональний відділ Держсекретаріату військових справ, очолюваний сотником В. Панчаком[152], та високопоставлені командири ГА. Зокрема – колишній командир 29-ї піхотної дивізії армії Австро-Угорщини Г. Ціріц. Прибувши в Галицьку армію у лютому 1919-го, він вже через місяць запропонував військовому відомству Західно-Української Народної Республіки взяти на службу 35 австрійських офіцерів.

Водночас зі схожою пропозицією до керівництва Республіки звернувся й знаменитий австрійський полковник А. Лєгар (один із героїв переможної для австро-угорської армії битви біля річки П'ява влітку 1918 р.), проте, на відміну від Ціріца, він радив підійти до проблем комплектування Збройних сил ЗУНР значно ґрунтовніше. Акцентувавши на тому, що особовий склад Галицької армії

[150] Шухевич С. *Спомини*. Ч. 2… С. 49.
[151] Jen. Böhm-Ermolli komendantem wojsk rusińskich. *Monitor Polski.* 9 listopada 1918. №199. S.4.
[152] Тищик Б., Вівчаренко О. *Західноукраїнська Народна Республіка*. Львів: Світ, 1998. С. 52.

є доволі професійним, Лєгар запропонував західноукраїнській владі запросити сімох високопрофесійних австрійських генералів. Їхні послуги обійшлися б скарбниці ЗУНР у два з половиною мільйони корон, однак за цю суму Лєгар обіцяв радикальне поліпшення ситуації на фронтах та відбиття у поляків Львова.[153] Він також заручився у цьому питанні підтримкою дипломатичного представника Західно-Української Народної Республіки у Відні барона М. Василька, котрий з цього приводу надіслав на ім'я керівництва Держсекретаріату військових справ ЗУНР спеціального листа.

Проте все це Лєгару не допомогло. Хоча його пропозиція й виглядала привабливою, Рада держсекретарів ЗО УНР все ж не зважилася її підтримати. За словами відразу кількох очевидців, особливо активно проти ініціативи Лєгара заперечував керівник ДСВС Д. Вітовський.[154] Натомість урядовці віддали перевагу пропозиції Ціріца, доручивши саме йому займатися поповненням старшинських лав ГА. Однак це майже одразу спричинило конфлікт. Упродовж березня 1919 р. за сприяння Ціріца в Галицькій армії з'явилися відразу кілька десятків австрійських офіцерів, котрі зайняли ключові командні місця у штабах і фронтових частинах.

У рекрутингу Ціріцові допомагали й інші офіцери. Так, 19 квітня 1919 р. до нього звернувся уродженець Стрия, капітан Л. Доллєчек, який повідомив про групу офіцерів колишньої австро-угорської армії, що виявили бажання вступити на західноукраїнську військову службу. Серед них, зокрема, були майор Генерального штабу В. Бем і капітан В. Зеєгорш, які залишили свій слід в історії ГА. Через місяць Бем, який служив в Державному секретаріаті військових справ у Станіславові, під час травневого наступу польської армії Галлера вступив у змову з польським підпіллям міста і допоміг йому зайняти місто. Натомість Зеєгорш відступив разом з українським військом, ставши одним із командирів запілля Галицької армії. За іронією долі, самого Доллєчека влітку 1919 р.

---

[153] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 1449, арк. 8, 15.

[154] Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами. *Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік*. Львів: Червона Калина, 1934. С. 40–44; Калина В. Українсько-польська війна. *Українська Галицька Армія*. 1958. Т. 1. Вінніпег: вид. Д. Микитюк. С. 403.

українське командування спочатку також прийме до лав ГА, а згодом, виявивши факт подачі неправдивих даних про воєнне минуле, 23 липня того ж року розірве з ним контракт.[155]

Проти різкого напливу іноземців в галицьке військо виступили деякі українські старшини. Зокрема, свій протест проти засилля іноземців військовому міністру В. Курмановичу внесли його підлеглі з ДСВС, після чого держсекретар разом зі своїм заступником П. Бубелою подали у відставку. Крім того, за такий короткий час Ціріц устиг створити собі стійкий імідж «ворога усусів», тобто бійців колишнього Легіону УСС.[156] Конфлікт виявився настільки резонансним, що 5 квітня 1919 р. його розглядав на окремому засіданні західноукраїнський уряд – Рада державних секретарів. Заслухавши аргументи обох сторін, урядовці вирішили помирити В. Курмановича з референтами військового відомства, а також обговорити з Г. Ціріцем його неоднозначну кадрову політику.[157]

Всього Ціріц залучив до галицького війська 224 австрійських офіцерів. Саме таку кількість старшин він вказав у списку, власноруч ним складеному 24 листопада 1919 р. для військового представника ЗО УНР у Відні. Востаннє на службу в ГА групу колишніх австрійських офіцерів Г. Ціріц найняв у листопаді 1919 під час свого перебування у Відні. Тоді командний склад ГА, зокрема, поповнили австрійці Р. Странський, А. Кучера, В. Йонак фон Фроєнвальд, чех К. Квапіль. Водночас заради справедливості треба зазначити, що значна частина інших старшин з цього переліку, хоч і погодилася перейти до лав Галицької армії, з різних причин цього не зробила.[158]

Так само восени 1919 р не потрапили до галицького війська й кілька колишніх австрійських офіцерів (артилеристи, піхотинці, санітари, керівник

---

[155] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 705-707зв; ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 193, арк. 1-2, 22, 29, 30.
[156] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 64; Франко П. Летунський відділ У.Г.А. *Календар Червоної Калини* на 1924. Львів – Київ: Червона Калина, 1924. С. 130.
[157] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 1449, арк. 19.
[158] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 31-40.

військового оркестру і навіть авіамайстер із ВМС Австро-Угорщини), які намагалися вступити до ГА через військового представника ЗУНР у Відні[159]. В архівах збереглися й прохання про прийом на українську військову службу від шістьох офіцерів-буковинських німців. Всі вони датовані 14 вересня 1919 року, однак їхні прохання з невідомих причин не були задоволені. Ще шестеро «старшин чужої народности», євреїв за походженням, хотіли вступити в Галицьку армію 10 жовтня 1919 в Кам'янці, але також безуспішно[160].

Присутність в армії значного числа німців, чехів чи євреїв знайшло своє відображення в тогочасних газетах. Часописи ЗУНР першої половини 1919 р. розповідали про військові подвиги як вояків різного етнічного походження. Героями матеріалів медіа ставали Кравс і Микитка (майбутні генерали), командири окремих частин та підрозділів Галицької армії Долуд та Голинський, Тінкль і Бізанц. Як сприймали наявність представників інших націй в лавах українського війська, видно, наприклад, по публікаціях в газеті «Стрілець». «Ми прибули до Штабу, який зробив приємне враження. Комендант групи, сотник Бізанц ...є Німець. – Як хіба Німці прихильно ставляться до нашої справи, запитали ми офіцерів українців. – О так. Це наші кращі друзі. Тут ви скрізь зустрінете комендантів груп Німців: Краус, Вольф, Тінкль і инші. Було дуже приємно, що і инші нації вірять в правоту нашої справи і несуть свою допомогу в боротьбі».[161]

Щоправда далеко не всі комбатанти ГА вважали таких старшин однозначно україноφілами. Так, відомий західноукраїнський політик 1920 – 1930-х рр. Д. Паліїв був переконаний, що «австрійські німці та мадяри» погоджувалися служити в галицькому війську, бо «шукали для себе місця в сукцесійних [успішних – авт.] державах, між іншими і в українській».[162]

Залучення неукраїнських військових кадрів до Галицької армії трохи полегшило кадрову проблему збройних сил ЗУНР (ЗО УНР), хоч і цілковито її

[159] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 64, арк. 44, 56, 59, 71.
[160] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 66, арк. 54, 57, 59-62, 73.
[161] Ми поборемо! *Стрілець*. 19 марта 1919. Ч. 12. С. 4.
[162] Павлишин О. *Євген Петрушевич (1863-1940)*. Львів: Манускрипт-Львів, 2013. С. 196.

не вирішило. Зростання чисельності офіцерських кадрів ГА відбувалося поступово. Станом на 10 березня 1919 р. в збройних силах ЗУНР служило 1 260 офіцерів й 42 110 осіб «мужви», у квітні-травні того ж року – відповідно 1 754 і 55 000 та 1 762 й 56 994 особи. Станом на середину серпня того ж року в лавах галицького війська налічувалося 1 888 офіцерів і 49 795 осіб, кажучи сучасною термінологією, рядового і сержантського складу.[163] Тобто увесь цей час на одного старшину припадало 26-33 особи «мужви».

Про те, як змінювалася потреба в старшинських кадрах, можемо прослідити по двох масивах документах, датованих приблизно квітнем-травнем 1919 р. і весною 1920 р. У першому наводяться численні факти нестачі офіцерів та звернення командування корпусів, частин і підрозділів до НКГА з проханням надіслати старшин для заповнення вакансій. Так, 2 травня 2-га Коломийська Бригада просила одного старшину на посаду командира чети, 9 травня 4-та Золочівська бригада повідомляла, що втратила чотирьох старшин і тепер просить замінити їх такою ж кількістю нових офіцерів, натомість Гуцульському куреню бракувало одного старшини замість того, що потрапив до госпіталя. У 3-го Галицького корпусу вимога старшинських кадрів була значно вагомішою – його командування для чотирьох своїх бригад просило від Начальної команди аж 59 старшин.[164] У деяких випадках командування не змогло заповнити всі вакансії відповідними кадрами. Скажімо, така ситуація сталася під час Чортківської наступальної операції. Тоді під час формування нової 13 бригади Начальна команда змогла відправити на її поповнення 531 стрільця і всього чотирьох старшин.[165]

Незважаючи на всі старання командування Галицької армії та керівництва Західно-Української Народної Республіки, кадрова проблема збереглася аж до весни 1920 р. Як свідчать документи того періоду, після переформування Червоної Української Галицької армії у березні 1920-го у її лавах було 1 485

---

[163] Тинченко Я. Чисельність галицьких і польських військ під час боротьби за Східну Галичину (листопад 1918 р. – червень 1919 р.). *Цитаделя*. 2009. № 1. С. 26-37.
[164] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 77, арк. 435, 457, 470, 505.
[165] Там само. Ф.2188, оп. 1, спр. 54, арк. 23.

старшин і 16 688 стрільців, тобто в середньому один офіцер командував 11 рядовими вояками.[166] А офіцерів деяких військових спеціалізацій, наприклад, артилеристів, у той час в Галицькій армії взагалі був надлишок, що давало командуванню змогу звільняти з війська тих, хто виявляв бажання повернутися до мирного життя.[167] Ще через півроку, у жовтні 1920 р., зібране із залишків армій УНР і ЗУНР українське військо мало вже цілком європейську пропорцію офіцерів і рядових – відповідно 3 888 та 35 259. Тобто один старшина припадав на дев'ять осіб «мужви».[168]

2.5. Специфіка контрактів та соціальне забезпечення іноземних добровольців армії ЗУНР

Як працедавець, українська сторона приділяла велику увагу вирішенню соціальних проблем своїх військовослужбовців. Кожен доброволець після зарахування його у штат Збірної станиці переходив на її повне матеріальне, харчове і медичне утримання. Йому оплачували як проживання у Відні та очікування транспорту в Україну, так і безпосередньо службу в ГА, а також витрати на щорічну відпустку та лікування. Розмір зарплатні військовиків — євреїв, австрійців чи росіян, зазвичай, не відрізнявся від платні українських військовослужбовців, яка була визначена рішенням УНРади від 13 листопада 1918 р. і постановою Державного секретаріату військових справ від 5 грудня того ж року.

Варто відзначити, що загалом система фінансового забезпечення офіцерів у Галицькій армії, як на той час, була доволі прогресивною. Її особливістю було те, що військовий отримував не фіксовану, незалежну від результатів його служби, заробітну платню, а сукупність різних виплат, розмір яких нараховувався за спеціальною тарифною сіткою. Це означало, що розмір

---

[166] Удовиченко О. *Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917-1921.* Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1954. С. 141.
[167] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 51, арк. 395зв.
[168] Удовиченко О. *Україна* ... С. 159.

зарплати кожного військовослужбовця безпосередньо залежав від численних доплат, які він, з огляду на ефективність своєї служби, міг або отримати, або ж ні. Окрім окладу («ґажі»), розмір якого залежав від звання, вояк також отримував гроші на оренду квартири і харчування, а також так званий «додаток для боєвика» або «полевий додаток» (калька з нім. «Feldzulage»), право на котрий мав лише фронтовик. Як зазначалося в одному з «денних наказів», цей додаток застосовувався лише для підрозділів, «оперуючим у сфері неприятельського вогня (крім румунського фронту)». Залежно від рангу, звання і стажу старшини, «боєвий додаток» міг складати майже 40% всієї його зарплати. Таким чином командування Галицької армії стимулювало своїх підлеглих ефективніше виконувати свої обов'язки.[169] В галицькому війську було 12 офіцерських звань, кожне з яких відповідало певному рангу. Якщо офіцер мав XI ранг (четар) або вище, то він міг мати власного ординарця (чуру), на якого йому також виділяли кошти.[170]

Згідно зі згаданим рішенням Української Національної Ради від 13 листопада 1918 р., офіцери щомісяця, залежно від звання, отримували від 200 (четар) до 560 (полковник) австрійських корон зарплатні. Для порівняння: у той самий час державний секретар (міністр) уряду ЗУНР отримував 500 корон, що за тодішнім курсом складало 125 американських доларів.[171] Окрім окладу, пересічний четар отримував щоденно 6 корон «боєвого додатку», 50 корон щомісяця на оплату служби ординарця, а також від 40 до 120 корон на винайм помешкання та 500 корон один раз на півроку для купівлі уніформи. У той самий час полковник Галицької армії отримував від уряду, окрім «ґажі» в сумі 560 корон, також ще 20 корон «боєвого додатку», 750 корон – на однострій і 160-420 корон – «кватирових».[172]

---

[169] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 146, арк. 16.
[170] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 1, арк. 28.
[171] IX. Розпоряд з дня 13 падолиста 1918. *Вістник Державного секретаріату військових справ*. Ч. 2. Тернопіль. 14 грудня 1918 року. С. 5; Цегельський Л. *Від леґенд до правди*. Нью-Йорк-Филаделфія: "Булава", 1960. С. 54.
[172] IX. Розпоряд з дня 13 падолиста 1918. *Вістник Державного секретаріяту військових справ*. Тернопіль. 14 грудня 1918. Ч. 2. С. 5.

Різницю в оплаті служби офіцерів Галицької армії на передовій і в тилу дуже добре демонструє зарплатня, яку у жовтні 1919 р. заплатили двом сотникам-німцям – Л. Шмідту і Г. Мотту. Перший на Великій Україні отримав 400 корон місячної зарплатні; 60 корон щоденно «додатку для боєвиків» (тобто 1860 корон у місяць); 250 корон щомісяця на винайм помешкання 1-го класу; 75 корон щоденно на харчування (2325 корон на місяць); 50 корон на чуру. Тобто всього 4 885 корон, з яких переважну більшість суми (86%) складали гроші на купівлю харчів і «фронтова» надбавка. Крім цього, офіцер отримав ще безплатно «папіроски англійські» та 700 корон на купівлю нового однострою. Водночас Г. Мотт, котрий у той самий час перебував у столиці Австрії, отримував замість «бойового» так званий «поготівний» додаток у сумі всього п'яти корон на день та харчувався в їдальні Збірної станиці УНА. У результаті його зарплата була майже у вісім разів меншою, ніж у Шмідта.[173]

Кошти іноземним військовим спеціалістам виплачували або готівкою, або переказували на їхні особисті рахунки в австрійських банках. Щоб захистити військових від можливих крадіжок чи грабунків, українська сторона пропонувала їм вкладати «великі суми грошей» на депозит у скарбницю Державного секретаріату військових справ.[174]

Як вже зазначалося, спочатку при винаймі на службу багатьом колишнім австрійським та російським військовослужбовцям обіцяли зберегти ті ж звання і посади, що вони мали на попередньому місці служби. Однак це зобов’язання виконувалося не завжди, тому деякі офіцери змушені були відстоювати цю норму. Згадку про це знаходимо у зверненні технічного референта 1-го Галицького корпусу, сотника А. Рідля на адресу НКГА від 26 червня 1919 р., в якому він просив надати йому те матеріальне і фінансове забезпечення, яке йому обіцяли в листопаді 1918 р. під час вступу в ГА. «Всїм чужим підданим,

[173] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 71-72.
[174] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 146, арк. 75.

котрих принято на службу У.Р., признано становиско рівнозначне попередньому, тому то я також прошу о ласкаве признанє мені сего», – відзначав А. Рідль.[175]

Трохи іншою була політика стосовно випускників військових академій. При вступі в ГА їм присвоювали звання четаря, як-от Ф. Шпіллєру, що одягнув український однострій 23 листопада 1918 року. Натомість курсанти, які не мали закінченої вищої військової освіти, при вступі отримували звання хорунжого. Так, як це було з І. Руменовичем і А. Ляглєром, що встигли закінчити лише перший курс академії.[176]

Відомо також, що декому зі старшин, в чиїх послугах військово-політичне керівництво ЗУНР було особливо зацікавлене, встановлювали особливі фінансові умови. Про це йдеться, зокрема, в наказі НКГА ч. 39 в п. 6 щодо фельдшерів неукраїнського походження, які не були громадянами Української держави.[177] Підвищене матеріальне забезпечення також було в деяких офіцерів-залізничників та авіаторів неукраїнського походження.

Оплачували офіцерам й лікування та відпустки, котрі «чужинці», на відміну від багатьох українців, зазвичай, проводили за кордоном. Восени 1919-го під час своєї відпустки в Австрії начальник Генштабу Галицької армії полковник Г. Ціріц отримав 4065 корон, а отамани Р. Вурмбрандт (Генштаб) і А. Ерлє (НКГА) – відповідно 2090 і 1098 корон. Такі ж суми відповідно до своїх звань отримали й вояки-українці, котрі разом з ними прибули до австрійської столиці. Окрім цього, на дорогу в Україну їм ще додатково видали по 1000-1500 корон кожному.[178] Були серед військовослужбовців Галицькій армії й такі, у трудових угодах яких було визначено не тільки розмір заробітньої платні, а й валюта, в якій вона повинна виплачуватися. Про це, зокрема, свідчить наказ

[175] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 47, арк. 3-3зв.
[176] Там само. Ф. 4451, оп. 1, спр. 9, арк. 43зв, 54.
[177] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 1, арк 27.
[178] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 189, арк. 4, 15, 37; Там само, спр. 199, арк. 19, 26-29.

головнокомандувача УГА, генерал-четаря О. Микитки від 22 листопада 1919 року.[179]

Як правило, такі відпустки були двотижневими.[180] Проте нерідко траплялися й винятки, які, зазвичай, пояснювалися необхідністю відпочинку і лікування офіцера. Для цього йому могли надати відпустку на строк до трьох місяців. Так, 25 липня 1919 р. отаману Р. Якверту з ІІ Галицького корпусу командування дозволило поїхати на два місяці до Відня «в цілі поратування здоровля». Для порівняння: відпустка для відвідування родини пересічного стрільця з 1-ї запасної сотні, дислокованої в Стрию, щоправда ще у квітні 1919 р., тобто ще під час перебування української армії на території Східної Галичини, становила лише 8 днів.[181]

Починаючи з середини 1919 р., умови матеріального і фінансового утримання військових неукраїнського походження декілька разів змінювалися, насамперед з огляду на політичні реалії і погіршення ситуації на фронті. Декілька з таких рішень були у липні 1919 р., коли після успіху кількох тижнів Чортківської наступальної операції Галицька армія знову почала відступати. Так, з 1 липня 1919 р. Диктатор ЗО УНР Є. Петрушевич зрівняв виплати всім старшинам і стрільцям ГА, незважаючи на їхню національність та громадянство. Скасовувалися й усі фінансові домовленості, які до цього були укладені ДСВС та іншими військовими установами з окремими відділами та особами і які суперечили даному рішенню. Тією ж постановою лідер ЗО УНР відтермінував до нормалізації воєнно-політичної ситуації розв’язання питань про зміну звань та рангів при прийнятті до лав ГА і надання іноземним громадянам права українського громадянства. 8 липня про «знесення умов», тобто припинення дії колишніх домовленостей щодо зарплатні військовослужбовцям, повідомив й головнокомандувач армії М. Тарнавський.[182] Відразу декілька аспектів соціального забезпечення військовослужбовців піднімалися в Наказі військам Ч.

[179] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 58, арк. 3.
[180] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 1, арк. 6.
[181] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 8, арк. 144, 185.
[182] Там само. Ф. 2188, оп. 3, спр. 9, арк. 34-34зв.

108 від 14 липня 1919 року. Йшлося, зокрема, про умови та методику нарахування зарплат, різних виплат, пенсій тощо. Серед тих категорій військових, які підпадали під дію цього Наказу, були й представники нацменшин та іноземці.[183] Наприкінці 1919 р. розмір їхньої зарплатні знову був зафіксований на тому ж рівні, що й в інших галицьких військовослужбовців.[184]

За бажання офіцери могли звільнитися зі складу Галицької армії. Деякі зі старшин неукраїнського походження робили це ще в розпал польсько-української війни. Наприклад, відомо про двох таких офіцерів з коломийського гарнізону, які покинули українську військову службу наприкінці січня-початку лютого 1919 р.[185] Як саме відбувався цей процес, можемо простежити на прикладі хорунжого Шапсе Цайзля, сотників Вольфганга Йонака та Євгена (Івана, Айсіга) Аптера, котрі були звільнені із західноукраїнської військової служби відповідно 31 липня 1919 р. (згідно з рішенням Диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича), 26 лютого 1920 (згідно з наказом начальника штабу ЧУГА) і 22 березня 1920 р. (рішенням командування 1 Бригади УСС ЧУГА).

У всіх трьох випадках остаточне рішення ухвалювали після того, як вищий командир кожного прохача підтверджував, що старшина здав усі свої справи, не має фінансових зобов'язань перед армією і не отримував зарплатні. В останньому випадку, очевидно, йшлося про авансові платежі за наступний період. Здавши ці документи референту з персональних справ Команди етапу армії, офіцер навзамін отримував від нього наказ про своє звільнення і, якщо була потреба і можливість, проїзні документи для виїзду за кордон.[186] Деякі військовики неукраїнського походження служили в збройних силах ЗУНР недовго. Це, наприклад, полковники В. Бем, А. Лєгар і К. Штіпшіц-Тарнова або ж поручник В. Францель. Останній, прибувши в Галицьку армію наприкінці травня 1919 р., вже влітку повернувся у Відень, а в серпні 1919-го був

[183] Там само. Ф. 2188, оп. 3, спр. 5, арк. 27-28зв.
[184] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 54, арк. 26.
[185] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 125, арк. 3.
[186] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 51, арк. 22, 26, 394-395зв.

відправлений до табору для інтернованих вояків ГА в м. Німецьке Яблонне (Чехо-Словаччина), де також провів небагато часу.

Щоб зрозуміти купівельну спроможність коштів, які влада ЗУНР платила своїм військовим, варто навести деякі статистичні дані. У квітні 1919 р. один буханець хліба у Відні коштував 1,34 австрійської корони, філіжанка кави – 10 сантимів, а кілограм шинки – 40 корон.[187] У той самий час у Галичині в армійських продуктових складах військовослужбовець міг придбати продукти і товари за такими цінами: 500-грамову хлібину за 2,4 корони, 1 кг картоплі – 0,7 кор., 1 л. молока – 1 корону, одну порцію кави – 0,3 кор., сало – за 32-35 корон за 1 кг, краківську ковбасу – 20 кор/кг, повидло – 12 кор/кг. Всього в асортименті було три десятки найменувань продуктів та предметів широкого вжитку максимальною вартістю до 70 корон.[188]

Прийнятним був й діапазон цін на інші товари: одна пара білизни – 50 корон, пара чобіт – 300, 1 кг мила – 50, одне «убраня мужеське» – 250 корон. Один кілограм справжньої кави вартував 50 корон, півлітра горілки – 35, а «годована курка» – 20. 250-300 корон у приватних магазинах коштували наручні швейцарські годинники марок Zenith, Seeland чи Omega.[189] У грудні 1919-січні 1920 на Поділлі та в Таврії хворі галицькі вояки змушені були платити доглядачеві хворих 1000 карбованців. За тодішнім курсом Кам’янецької (Кам'янець-Подільський на той час був столицею УНР) біржі це складало 120 корон. Водночас літр молока тоді коштував 50 крб (6-7 корон), стільки ж давали і за пуд (16 кг) вугілля.[190]

Тобто, офіцери-«чужинці», отримуючи щомісяця кілька тисяч корон, навіть за умов розрухи, голоду та пошестей могли забезпечити собі більш-менш пристойне існування. Щоправда, за умов регулярної виплати зарплатні, а з цим, як ми знаємо, що вже у 1919 р. почалися проблеми. Також передбачалася

[187] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1. спр. 201, арк. 7.
[188] Там само. Спр. 146, арк. 42.
[189] ДАЛО. Ф. 257, оп. 1, спр. 166, арк. 2, 4-5.
[190] Із-за Збруча. Громадська думка. 4 лютого 1920. Ч. 29. С. 2.

матеріальна допомога сім'ям військовослужбовців Галицької армії[191]. Так, у липні 1919 р. «родинні побори» у Збірній станиці отримували 58 сімей військовослужбовців, у вересні того ж року – 48, у листопаді – 55. Серед них – члени сімей як «вождів» армії (Курмановича, Микитки, Ціріца, Вольфа), так і пересічних військовиків різних національностей. У випадку смерті військовослужбовця його дружині гарантувалася щомісячна виплата у розмірі 60% його зарплати, ще 10% надавались на кожну дитину загиблого.

В архівах віденської Збірної станиці УНА збереглася скарга Олени Лякіні, дружини коменданта Бережанської окружної військової команди підполковника Альфреда Лякіні, якій за період від січня по серпень 1919 р. не виплатили жодних сімейних коштів. Після тривалих перевірок (зокрема того, як сталося, що лишень за рік після весілля у родини Лякіні з'явилося аж троє дітей різного віку) дружині підполковника у жовтні того ж року таки виплатили заборговані кошти – 3870 корон. Разом з нею численні доплати (від 352 до 2000 корон) отримали й дружини інших високопоставлених старшин Галицької армії різних національностей, які в той час мешкали в колишній імперській столиці.[192]

Допомогу від української влади отримували й вояки, котрі втекли з польського, більшовицького та денікінського полону. Серед них було й багато представників нацменшин ЗУНР та іноземців. Загалом перші полонені з галицького театру бойових дій почали прибувати у столицю Австрії вже на початку 1919 р., однак це були ще поодинокі випадки. Та вже влітку кількість іноземних воєнних спеціалістів, котрі з різних причин залишили службу в Галицькій армії, у Відні досягла кількох десятків. У липні 1919 р. у ЗС УНА перебувало 35 офіцерів ГА неукраїнської національності, з яких 12 приїхали до столиці Австрії у службових справах ще до травневого наступу польської армії. Решта була втікачами з полону[193].

Колишні бранці проходили співбесіду в «Оправдуючій комісії», де пояснювали обставини свого потрапляння в неволю до ворога. Зазвичай

[191] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 1, арк. 6.
[192] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 203, арк. 58.
[193] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 37, арк. 941.

аргументи екс-полонених визнавалися такими, що заслуговують на довіру. А дехто з колишніх полонених, як-от отаман Ф. Лянг чи сотник Е. Геніг, з часом самі ставали членами Оправдуючої комісії і вирішували долю інших втікачів із полону. При цьому значна частина колишніх полонених приїздили до столиці Австрії, будучи в дуже поганому матеріальному становищі і втративши під час бойових дій та перебування за колючим дротом усе своє майно. Чимало з цих утікачів потрапляло до Відня транзитом через Берлін, де вони марно намагалися отримати допомогу в дипломатичному представництві Української Народної Республіки, котра у той час вважала Польщу своїм союзником у боротьбі з більшовиками.

Кореспондент газети української діаспори в США «Свобода» повідомляв зі столиці Німеччини: «На берлінському бруку являються мало не кожньої днини якісь обдерті, обношені, змізеровані і збідовані люди, на яких з жалем зглядаються Німці. Це українські вояки, що билися за самостійну Україну..., дістались під панованнє Поляків, котрі везли їх до своїх славнозвісних таборів. Вони втікли по дорозі і прийшли в голоді та холоді до Берліну, сподіючися, що їм поможе українська військово-санітарна Місія. Та на їх жаль, двері Місії зачинені, а посольство (УНР – авт.) не може дати помочі «людям, що втікли з табору заприязненої держави».[194]

Більшість з цих втікачів відправляли до вже згадуваного табору в Німецькому Яблонному, де вони могли продовжити свою українську військову службу. Приймати експолонених Станиця продовжила і в наступні роки. Серед них також були офіцери неукраїнської національності, чимало з яких намагалися отримати від української сторони фінансове відшкодування за завдані збитки і страждання. Так як це наприкінці 1919 року зробили четверо старшин (отаман Швааб, сотники Шмідт, Штромер і Гавсман, поручник Вайхсельбавм) і два цивільні службовці Галицької армії.

6 грудня 1919 р. про їхні претензії представнику Ради Державних секретарів ЗУНР О. Бурачинському розповів військовий представник Західно-

[194] З українського життя в Німеччині. *Свобода.* 9 падолиста 1920. Ч. 135. С. 2.

Української Народної Республіки у Відні С. Краснопера. Після того, як військовослужбовці прибули до Австрії у відпустку, з'ясувалося, що на території України змінилася військово-політична ситуація, внаслідок чого ці офіцери вже не могли «повнити служби для української армії». Оскільки це безпосередньо впливало на розмір зарплатні кожного зі старшин, С. Краснопера запропонував їм взяти безстрокову неоплачувану відпустку («довшу відпустку без поборів») доти, доки ситуація довкола галицького війська не покращиться. Однак з цією пропозицією погодився тільки Гавсман і частково Вайхсельбавм. Інші офіцери виставили західноукраїнській владі вимоги виплатити їм високу матеріальну компенсацію.[195]

Про рівень зубожіння пересічного експолоненого свідчить скарга на адресу Посольства УНР у Відні командира роти скорострілів 1-го батальйону 2-ї бригади ГА сотника А. Комори від 25 липня 1920 р. У ніч 1 на 2 червня він утік з польського табору для військовополонених у Тухолі й через Берлін, Лейпціг і Пассау добрався до столиці Австрії, маючи з особистих речей лише однострій. У листі українському представнику він повідомив, що, потрапивши 1 квітня 1920-го у полон до Війська Польського, втратив усе, що мав: дві валізи, рюкзак, бінокль, пістолет, одну блюзу, одні штани, одну пару польового взуття, ковдру, комплект туалетного приладдя, п'ять комплектів для літнього прання, два – для зимового, пару капців. Втрачене майно сотник Комора оцінив у 18 000 корон. Плюс йому заборгували зарплатню майже за три місяці, а це ще 4 164 рублі (або 1 666 корон).

Так само у чорних барвах описував своє становище останній командир 2-ї Коломийської бригади К. Квапіль. 8 липня 1920 р. він написав українському послу у Відні листа, в якому повідомляв: «Поляки в мене забрали усе. Єст без найменших средств – маю одну пару біля та складові частини убраня в дуже лихім стані».[196]

---

[195] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1.
[196] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 179, арк. 121-123, 125.

Схожий опис матеріального стану залишив хорунжий 1-ї Кінної бригади С. Зінгер, який під час служби в Галицькій армії змінив свої єврейські ім'я і прізвище на «Северин Співаченко»: «Я цілковито без средств та одягу, прошу о скору поміч».[197] А колишній командир 1-го Кінного полку, сотник Е. Геніг 2 вересня 1920 р. заявив Диктатору ЗУНР Є. Петрушевичу, що під час служби в ГА і наступного полону втратив майна на загальну суму у 85 200 корон, і висловив сподівання, що цю втрату йому буде компенсовано. Проте такої величезної суми йому не виплатили, обмежившись лише невеликою грошовою компенсацією. Як, до слова, й низці інших старшин Галицької армії, про що їм офіційно повідомили[198].

Так, рішенням Військової канцелярії Диктатури ЗУНР офіцерам-«чужинцям» Ф. Шпіллеру, К. Квапілю, Л. Редлінгу, Ф. Лєманну, Р. Тілліху, К. Маращі було виплачено по 1000-1500 корон «надзвичайних поборів», ще один старшина – Ф. Лянг отримав 500 корон. [199] Зазвичай причину невиплат пояснювали незадовільним фінансовим станом Західно-Української влади. Винятком були хіба що вимоги воєначальників або відомих політичних діячів. Так, 28 лютого 1921 рішенням Військової канцелярії Диктатора Є. Петрушевича фінансову допомогу у розмірі 10 000 корон виплатили генерал-четареві А. Кравсу.[200] Так само влада ЗУНР задовільнила прохання удови іншого галицького генерала Г. Ціріца про виплату їй щомісячних родинних коштів у сумі 2500 корон. [201] Відомо також, що вона, а також дружина загиблого головнокомандувача ГА О. Микитки отримували від влади Західно-Української Народної Республіки грошові виплати ще 1922 р., тобто через два роки після смерті їхніх чоловіків в більшовицькій в'язниці у Москві[202].

Варто зазначити, що деякі неукраїнські офіцери у своїх суперечках з владою ЗУНР намагалися залучитися підтримкою урядових структур Австрії.

---

[197] Там само. Ф. 581, оп. 1, спр. 179, арк. 14.
[198] Там само. Ф. 581, оп. 2, спр. 189, арк. 216.
[199] Там само. Ф. 581, оп. 2, спр. 190, арк. 75.
[200] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1255.
[201] Там само. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1252, 1255.
[202] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 194, арк. 2; Там само, спр. 203, арк. 97-98, 110-112, 263.

Так, 4 грудня 1920 року австрійське МЗС звернулося до Посольства Західно-Української Народної Республіки у Відні з проханням розібратися зі скаргами військового інженера ГА, сотника К. Штромера, який хотів, щоб українська сторона виплатила йому компенсацію у сумі 84 198 корон. На це 31 грудня співробітник української дипломатичної установи Ф. Льонер підготував відповідь, в якій рекомендував владі ЗУНР сформувати єдину позицію щодо цієї та інших претензій, які можуть надійти від чинних чи колишніх військовослужбовців Галицької армії. Зокрема, Ф. Льонер радив виправдовуватися тим, що зараз уряд ЗУНР не контролює території своєї республіки, не може виплатити всі заборговані суми і що всі претензії військових будуть залагоджені відразу як тільки «західноукраїнський проблем буде дефінітивно полагодженим [остаточно вирішений]».[203]

2.6. Особливості залучення в ГА військовослужбовців колишньої російської армії

Слід зазначити, що, на відміну від австрійських офіцерів, прихід до галицького війська колишніх старшин Російської імператорської армії відбувалося за інших реалій та умов. Насамперед, на час проголошення Листопадового чину такої держави як Російська імперія вже майже рік як не існувало, тому її колишні військовики вже або ж були цивільними, або ж працевлаштувалися в інших арміях чи воєнізованих формуваннях, що існували на території колишньої імперії. Зокрема до Галицької армії деякі з росіян прийшли з війська Української Держави Павла Скоропадського після того, як гетьман направив їх на допомогу Західноукраїнській Народній Республіці. Ще частина росіян потрапила в ГА вже після приходу до влади Директорії УНР.

Зауважимо, що «росіянами» на військовій службі ЗУНР вважатимемо усіх уродженців нинішньої Росії (за винятком, звісно ж, етнічних українців), а також осіб російської національності, незалежно від місця їхнього народження, які

[203] Там само. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 886-887зв.

упродовж Перших визвольних змагань служили в Галицькій армії. Тобто, у нашій роботі термін «росіяни» застосовуватиметься як в етнічному, так і в політичному значенні.

Варто відзначити, що з-поміж колишніх старшин царської армії, котрі 1918-1920 рр. надягали галицький однострій, доволі багато було офіцерів старшого командного складу. В ГА служили, щонайменше, шість підполковників, дев'ять полковників і два генерали російського походження. Декотрі з них прибули в галицьке військо вже маючи ці звання, інші (як-от Е. Рейнфельд чи В. Фідлєр) отримали підвищення вже безпосередньо від військово-політичного керівництва Західно-Української Народної Республіки. Не бракувало серед росіян й офіцерів молодшого і середнього складу. У джерелах зберігаються дані про четарів Ремізова, Тимошева, Сухова, поручників Альохіна, Яковлєва, Фінагенова, сотників Авдєєва, Мелікова, Абрамова, Городчаніна та інших.[204]

Згідно із спогадами С. Шухевича, чимало вихідців із РІА служило в НКГА, а тому російська мова вихідців з царської армії і німецька — вихідців з австро-угорської — звучали в Начальній Команді частіше, ніж українська.[205]До слова, спочатку галицькі військові були доволі високої думки про російських офіцерів, особливо генералів. Побутувала думка, що вони, не зважаючи на свої звання, першими йшли в бій і ділили з солдатами всі труднощі військової служби.[206]

Багато військовослужбовців з колишньої царської армії служило у військовій авіації Галицької армії. Відомо, що у грудні 1918 з Одеси у розпорядження галицького війська прибула група військових льотчиків. Серед яких найвище звання «полковник» мали Б. Губер (балтійський німець) і Дж. Кануков (осетин). Окрім них, у галицькій військовій авіації ГА служили росіяни М. Сєріков, Ф. Алелюхін, І. Шестаков, М. Іванов, ще один осетин Х. Кануков — брат полковника та інші. Був у складі ГА й екзотичний підрозділ так званих «повітряних бальонів» (дирижаблів) — Повітроплавний дивізіон, один з

[204] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 314-438.
[205] Шухевич С. *Спомини*.... Ч. 3… С. 123.
[206] Шухевич С. *Спомини*… Ч. 1… С. 69-70.

відділів якого очолював підполковник Д. Козаков, котрий перейшов у Галицьку армію з війська гетьмана П. Скоропадського. Під час боїв за Львів дирижаблі дивізіону базувалися на летовищі в селі Рогізно поблизу Самбора. [207] Варто зазначити, що військовослужбовців-росіян приймали в ГА на тих самих умовах, що й решту вояків Галицької армії. Багато етнічних росіян було у 2 артилерійському полку, який надійшов в Галицьку армію з корпусу Січових Стрільців, який командував сотник В. Зарицький. З 23 офіцерів полку російське походження мали шестеро осіб.[208]

Що ж до причин вступу колишніх царських офіцерів до збройних сил ЗУНР, то можна ствердити, що, як і для австрійців, для багатьох з них важливим чинником також була можливість знайти роботу. Деякі джерела твердили, що до ГА вступали й деякі російські військовослужбовці, котрі поверталися додому з ворожого полону.[209] У свою чергу автори «білогвардійського» «Архива русской революціи» пояснювали мотиви російських офіцерів, які вступали до Галицької армії, їхніми симпатіями до всього німецького. Серед цих військовослужбовців дуже популярними були ідеї федералізму, тому вони негативно сприймали ідеї відновлення єдиної, централізованої Росії, які сповідували шовіністично налаштовані російські воєначальники. Після падіння у листопаді 1918 року режиму гетьмана П. Скоропадського багато з цих офіцерів поїхали на Захід, бо не хотіли підтримувати С. Петлюру, якого вони вважали ворогом Росії, але водночас не бажали вступати до армії Денікіна, котрий не визнавав навіть натяків на будь-яку українську автономію.[210]

Про свої симпатії до німців і до німецького воєнної науки на допиті в ОГПУ зізнавався й М. Какурін, колишній ад'ютант генерала В. Генбачова. Попри визнання власного германофільства, він трохи по-іншому пояснив свій вибір Галицької армії як місця продовження служби: «Я вибрав протипольський

---

[207] Фостаковський І. Летунство. *Українська Галицька Армія*. Т. 1. Вінніпег. 1958. С. 218-219.
[208] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 86, арк. 117, 140.
[209] Komunikat sztabu generalnego. *Monitor Polski.* 12 Grudnia 1918. №227. S. 3.
[210] Шухевич С. *Спомини*… Ч. 2… С. 112; Могилянскій Н. Трагедія Украйны. *Архивъ русской революціи*. Т. 11. Берлин, 1923. С. 103.

фронт, який здебільшого складався з Галицької армії, бо Галичина оголосила свою незалежність відразу ж після австрійської революції... Поступаючи так, я вважав, що цією своєю діяльністю я не завдаю шкоди ні майбутнім України, ні Росії, коли остаточно оформляться їх відносини, тому що, мислилося мені, їм все одно доведеться боротися з експансією Польщі на схід; штовхали мене на цей крок мої тодішні патріотичні устремління. Крім того, мені мислилося, що Галичина, з часом, ходом історії буде приведена в єдине русло майбутньої Росії».[211]

Натомість колишній Начальний вождь Галицької армії, генерал О. Греков, який у 1930-х роках також став жертвою сталінських репресій, на допиті заявляв, що вступав у збройні сили ЗУНР із значно прагматичніших, кар'єрних міркувань. З його слів, у той час «Галичина перебувала в союзі з Україною, мала свій уряд, в якому був і військовий секретаріат. Тому я розраховував, що зможу докласти там своїх зусиль по військовій службі». О. Греков розповів, що в березні 1919 року його стосунки з С. Петлюрою дуже погіршилися, він втратив посаду у військовому міністерстві, після чого покинув територію, яку контролювали війська Директорії, і перебрався до Станіславова, де тоді перебувало керівництво Західно-Української Народної Республіки. Там із генералом зустрівся голова Ради державних секретарів С. Голубович, який запропонував йому спочатку перейти на урядову службу, а потім очолити Галицьку армію. Греков погодився, але попросив дати йому час на ознайомлення зі станом збройних сил ЗУНР. Однак через декілька місяців почався польський наступ і галицькі частини почали відступати. У цей час генералу знову запропонували стати головнокомандувачем ГА. На засіданні Ради державних секретарів таку пропозицію йому зробив Є. Петрушевич.[212]

До слова, саме на червень-липень 1919 р., коли Галицька армія на чолі з генералом Грековим проводила одну зі своїх найуспішніших наступальних операцій — Чортківську офензиву, припадає нова хвиля зацікавленості

[211] Тинченко Я. Ландскнехт… С.14, 17.
[212] Тинченко Я. *Генерал Олександр Греків…* С. 50-51.

колишніх царських офіцерів галицькою військовою службою. Як пригадував С. Шухевич, ексофіцери РІА по декілька днів чекали на аудієнцію головнокомандувача ГА, однак той ставився до недавніх колег дуже прискіпливо і навіть видав спеціальний наказ, аби таких старшин не приймали до війська без співбесіди. Ще одна група офіцерів-росіян з'явилася в галицькому війську восени 1919 р. – до і після його приєднання до армії Денікіна. Цього разу до них українські військовослужбовці ставилися неприхильно. Доходило навіть до відкритих конфліктів, які ледве вдавалося гасити. [213] Однією з причин цієї напруженості стали намагання деяких денікінських старшин влаштуватися на високі штабні посади в Галицькій армії, а також факти дезертирства окремих російських офіцерів, яких раніше прийняли на службу в ГА.[214]

[213] Шухевич С. *Спомини*… Ч. 3… С. 127.
[214] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 92, арк. 9.

РОЗДІЛ 3
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА СПІВПРАЦЯ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН І ВЛАДИ ЗУНР

Досліджуючи проблематику нашої наукової роботи, вважаємо за необхідне виокремити окремий підрозділ для розгляду питання служби в Галицькій армії представників національних меншин ЗУНР – німців, євреїв і поляків. Якщо останніх в лавах ГА була лічена кількість, то представників двох інших націй служило багато. За нашими підрахунками, лише офіцерів єврейської та німецької національностей – вихідців із Галичини та Буковини – в галицькому війську було понад 300.

З одного боку, вони також, як і австрійці, угорці чи чехи, були колишніми військовослужбовцями цісарсько-королівського війська і з тих самих причин вступали до лав збройних сил ЗУНР – у пошуку роботи, через змішані сім'ї чи бажання допомогти українцям. З іншого боку, на їхнє рішення впливали й інші фактори, яких не було у випадку з вихідцями з Австрії, Угорщини чи Румунії, зокрема політична ситуація і стан міжнаціональних взаємин в Західноукраїнській Народній Республіці, а також позиція національних громад до української влади.

3.1. Ставлення німецької та єврейської спільнот ЗУНР до української влади

Джерела свідчать, що німецьке населення Галичини та Буковини загалом позитивно сприйняло державне самовизначення українців, попри нейтралітет, офіційно проголошений їхньою національною радою. Газета «Діло» повідомляла: «В першім дні по заняттю Львова (і проголошення Української держави — авт.) нашим військом прийняла міська людність доконаний факт

доволі спокійно. Жиди й Німці об'являли відкриту радість».[215] Про лояльність німецької меншини йшлося і в офіційних документах того часу. Скажімо, у наказі №. 1 Команди Української державної жандармерії від 6 листопада 1918 р. йшлося про створення цього силового органу влади і наголошувалося, що «командантами можуть бути також Німці о скільки вони прихильні нашій справі...Інші народности поки що є виключені».[216] Відповідно до цього наказу, у листопаді 1918 року німці були першими командирами української жандармерії в Бережанському, Долинському, Сколівському і Станіславівському повітах ЗУНР.[217]

Список старшин ГА неукраїнського походження, складений автором наукової роботи, дає нам підстави ствердити, що у перші дні листопада 1918 р. до галицького війська, яке саме формувалося, вступило щонайменше декілька десятків офіцерів німецької національності. Як зазначав один з таких старшин Ф. Лянг, українці змушені були залучати колишніх австрійських офіцерів німецької національності, щоб організувати власну армію на належному рівні і хоча б трохи зменшити чисельну перевагу суперника.[218]

Згадку про лояльність до української республіки німецьких поселенців Східної Галичини йшлося і у рапорті командуванню хорунжого УСС М. Опоки щодо обставин переходу 1 листопада 1918 р. влади до рук українців у містечку Щирець. «В околиці розташовані німецькі колонії (маються на увазі села Дорнфельд, Фалькенштайн, Розенберг і Айнзідель – авт.), прихильні до нас», — зазначав Опока.[219] Через два місяці німці із Дорнфельда і Розенберга разом з мешканцями 12 українських сіл округи пожертвували чималі кошти воякам бойової групи «ІІ Південь».[220] А от мешканці німецького села Кальтвассер, що неподалік Львова, згідно з даними польських джерел, у листопаді 1918 навіть

[215] З львівських вражінь. *Діло*. 6 падолиста 1918. Ч. 253. С. 3.
[216] ДАЛО. Ф. 1259, оп. 1, спр. 1, арк. 2.
[217] Там же. Ф. 257, оп. 1, спр. 23, арк. 5, 13, 42, 43.
[218] Lang F. *Die Ukrainer Galiziens*…S. 122.
[219] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 1501, арк. 1.
[220] Жертви на ялинку. *Стрийський вістник*. 9 лютого 1919. Ч. 17. С. 4.

виступили проти польських відділів зі зброєю в руках і повідомляли про їхні дії українським військам.[221]

Характерною видалася дорога в галицьке військо уродженця Львова, австрійського оберлейтенанта Г. Коха (в майбутньому відомого історика). У 1917 році 35-й Золочівський піхотний полк, де він служив ад'ютантом командира полку, передислокували на територію України. Після Листопадового чину солдати-українці вирішили повернутися із Наддніпрянщини в Галичину, однак на допомогу воюючій батьківщині їх повів не чинний комполку, чех за національністю, а молодий офіцер-німець Кох. Він щасливо повернув солдатів до Золочева, у підпорядкування своєму недавньому однополчанинові – сотникові Г. Стефаніву.[222]

Згодом Кох зазначав, що українцям зовсім не варто соромитися того, що разом з ними за їхню незалежність воювали «чужинці». Адже вони займалися виключно військовою службою і не втручалися у внутрішні українські політичні справи. Крім цього, констатував Г. Кох, у всіх інших армій, з якими упродовж 1918-1920 років довелося воювати галичанам – у поляків, білогвардійців, більшовиків – серед військового керівництва також було багато командирів неслов'янського походження: Галлєнбург-Галлєр, Лінде, Лянгер, Абрагам, Старек – у Війську Польському; фон Шіллінг, фон Брєдов, фон Штессель – у Добровольчій армії генерала Денікіна; Фрунзе, Вайнер, Квятек – в Червоній армії.[223]

Примітно, що до українського війська «чужинці» часто вступали цілими родинами. Так, зокрема, одностроїГА вдягли брати Густав, Жигмонт і Фердинанд Лянги та їхні сестри Емілія і Кароліна зі Стрийщини, Антон та Людвиг Штайнбахи з Бережан, Адольф і Йозеф Шапіри з Тернополя, Валеріан, Северин і Йоганн Байгерти з с. Мужиловичі, що на Львівщині та інші. Як зазначав у своїх спогадах Ф. Лянг, офіцери Галицької армії з-поміж етнічних

---

[221] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 1462, арк 41.
[222] Ганс Кох. *Свобода*. 30 березня 1954. Ч. 60. С. 3.
[223] Кох Г. Військовий провід Української Галицької армії. *Українська Галицька Армія. Матеріали до історії*. Вінніпег, 1958. С. 129.

німців, добровільно пішовши разом зі своїми українськими товаришами воювати проти Польщі, заслужили в українців «любов, пошану, захоплення і повну довіру».[224]

Ставлення німецької спільноти Галичини до проголошення Української держави ілюструє допис друкованого органу Німецької Національної Ради у Західній Україні тижневика «Die neue Zeit». Повідомляючи у березні 1919 р. про позитивне ставлення німців до української державності, видання наголошувало, що чинити по іншому у німецької меншини не було підстав: «Відносини Німців до Українців були все приязні і не було ніколи спірних справ поміж тими обома націями Східної Галичини... Відповідно до того Німецька Національна Рада від самого початку видала пароль, що Німці повинні слухати вказівки українських властей, підкорятися новому правительству ... для добра краю». Водночас у статті наголошувалося на тому, що у «кривавій боротьбі Поляків з Українцями» німецька спільнота займатиме нейтральну позицію. [225]

Відразу після Листопадового чину нейтралітет у війні оголосили також представницькі органи єврейського населення Галичини. Відомий єврейський діяч, секретар Жидівської національної ради Східної Галичини Р. Фан пояснював таке рішення тим, що євреї не хотіли брати участь у чужому для них територіальному конфлікті двох народів, побоюючись помсти від тієї нації, яку б вони у цій війні не підтримали.[226]

Варто зауважити, що у 1918 р. єврейське населення Галичини було дуже різноманітним, як релігійно, так і світоглядно. Головними його групами були ортодокси, які становили більшість єврейської громади, прихильники сіоністського руху та асиміляції. Дві останні течії були найбільш політично активними під час визначення позиції єврейської спільноти до проголошення Української держави 1 листопада 1918 р. Асимілятори, які виступали за інтеграцію євреїв у польське суспільство, вважали, що єврейська громада

---

[224] Lang F. *Die Ukrainer Galiziens…* S. 183, 242.
[225] З газет. *Республика*. 9 марта 1919. Ч. 31. С. 3.
[226] Фан Р. *Історія єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки*. Львів: Україна Модерна, Манускрипт-Львів, 2019. С. 67.

повинна підтримувати прагнення поляків до своєї державності.[227] Натомість сіоністи переконували, що доти, поки приналежність Східної Галичини не буде визначена на міжнародному рівні, євреї повинні залишатися нейтральними. Врешті позиція сіоністів перемогла. Згодом політику нейтралітету і невтручання у польсько-українське протистояння 18-20 грудня 1918 р. на своєму засіданні у Станіславові підтвердили делегати Східногалицької Жидівської Національної Ради (ЖНР)[228].

Незважаючи на це, на приватному рівні багато євреїв підтримували проголошену Українську державу. Своєю чергою, влада ЗУНР законодавчо визнавала євреїв окремим народом та гарантувала їм представництво в Українській Національній Раді. [229] Водночас чільні польські політики дотримувалися щодо євреїв шовіністичних позицій. Так, на зустрічі з членами Жидівської Національної Ради Львова один із лідерів польського руху граф О. Скарбек заявив, що вважає євреїв не окремою нацією, а «поляками Мойсеєвої віри».[230] Подібних переконань дотримувалися й лідери відродженої польської держави, зокрема прем'єр-міністр І. Падеревський. Хоча на словах він підтримував громадянські права та свободи євреїв, насправді ж не схвалював їхнього прагнення національного самовизначення.[231]

Тому, попри оголошений нейтралітет, прихильникам сіоністського руху та ортодоксальним євреям українська позиція здавалася більш привабливою. Р. Фан у своїх спогадах наводив текст публікації у віденській газеті «Der Jüdische Arbeiter» із реакцією на проєврейську політику Західно-Української влади. «Для нас, євреїв, проголошення української державності має особливе значення, оскільки русини є першими, хто висловився за визнання єврейської нації і

[227] Himka J.-P. Ukrainian-Jewish Antagonism in the Galician Countryside During the Late Nineteenth Century, in: H. Aster, P. Potichnyj eds., *Jewish Ukrainian Relations in Historical Perspective*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1990. P. 142.
[228] Фан Р. *Історія єврейської національної автономії*…. С. 78.
[229] Gude N. Dual loyalties of Jewish soldiers within the Ukrainian Galician Army 1918/19. *Jewish soldiers in the collective memory of Central Europe: the remembrance of World War I from a Jewish perspective*. Wien, 2019. P. 229.
[230] Стецишин О. *Ландскнехти* ... С. 121.
[231] Mick C. *Lemberg, Lwów, L'viv, 1914-1947: Violence and Ethnicity in Contested City.* West Lafayette: Purdue University Press, 2016. P. 172.

просив євреїв прислати своїх представників до їх установчих зборів. Руський народ у своїй боротьбі за свободу матиме щиру підтримку в особі євреїв», — зазначалося в статті.[232]

Ще однією причиною українофільства частини галицьких євреїв (очевидно, здебільшого тих, хто проживав у селах та містечках) була їхня близькість до українського, а не польського середовища. Певна частина таких євреїв навіть називала українську своєю «домашньою» мовою. За переписом 1910 р. в Австро-Угорщині проживало 1 313 687 євреїв, з яких 23 615 (1,8%) вважали своєю розмовною мовою українську, а 810 460 (62%) заявили, що спілкуються вдома польською. Варто зауважити, що ці статистичні дані не відображали реальної мовної ситуації, оскільки під час перепису не враховувалися носії мови їдиш, якою розмовляла більшість єврейського населення. Однак ми можемо трактувати ці дані як доказ наявності в Галичині певної кількості євреїв, які були більше в інтегровані в українське середовище, ніж у польське.[233]

Можна також ствердити, що свою роль відіграло й спільне постколоніальне минуле двох народів, які почувалися людьми «другого сорту» в Австро-Угорщині, в Російській імперії та проголошеній Польській державі. Вже згадуваний Р. Фан вважав, що український та єврейський національні рухи зближувалися, бо представляли народи, яких поневолював один і той самий поневолювач.[234]

3.2. Єврейські вояки в лавах Галицької армії

Окремо дослідимо обставини появи у галицькому війську перших військовослужбовців єврейської національності, оскільки передумови та причини вступу в ГА представників німецької нацменшини Галичини та Буковини розглядалися нами в розділі 2 нашої наукової роботи.

---

[232] Фан Р. *Історія єврейської національної автономії* … С. 66.
[233] Die Juden on Österreich. *Jüdische Korrespondenz*. 1 November 1918. P. 3.
[234] Фан Р. *Історія єврейської національної автономії* … С. 54.

Як уже зазначалося, проголошений нейтралітет єврейської громади не завадив окремим її членам підтримати українців в їхньому збройному протистоянні з поляками. Як і німці, австрійці чи чехи єврейські вояки австрійських частин, які дислокувалися на території східних околиць Австро-Угорщини, після її розпаду також приєднувалися до українського війська. Серед них, зокрема, був один з перших розвідників галицького війська, четар Й. Гальперн. Спочатку він відповідав за формування розвідслужби у штабі новоствореної армії, а згодом продовжив службу у 7-й Львівській бригаді. Під одного з боїв він отримав важке поранення і потрапив у польський полон. Звідти Гальперну вдалося вирватися лише через кілька місяців. Він прибув до Відня, у розташування Збірної Станиці УНА, де отримав матеріальну допомогу та пройшов лікування в одному з місцевих госпіталів.[235]

Цікаву інформацію про єврейського солдата галицького війська періоду листопадових боїв 1918 р. знайшли в ізраїльській газеті «Давар» (івр. דבר; «Слово») ізраїльські історики Ф. Ротман і А. Невзлін. Це — інтерв'ю 1962 р. з одним із творців ізраїльських повітряно-десантних військ Хаїмом (Карлом) Кагане. У ньому він розповів, як після проголошення 1 листопада 1918 р. у Львові Української держави, долучився до української армії, воював в її складі з польськими формуваннями і навіть на чолі невеликої групи вояків ГА відзначився під час штурму одного з польських форпостів, за що отримав подяку від свого українського командира.[236]

Приєднувалися до Галицької армії єврейські військовослужбовці і в інших населених пунктах. Наприклад, за словами В. Волицького, автора мемуарів про історію третього куреня 24 піхотного полку ім. Гетьмана П. Дорошенка, вже в перші дні листопада 1918 р. багато євреїв Коломиї висловлювали бажання будувати Українську державу і «зголошувалися» до служби в українському

---

[235] Кузьма О. *Листопадові*… С. 269; ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 139, арк. 29.

[236] Jewish Heroes. Chaim (Karl) Kahana. https://www.jewishheroes.live/hero-he/kahane?fbclid=IwAR3GpcmBCBy Ki0uNWS-KqX3bP6cxoycjbQNYCc_Bvzpk3rp7z3BzKR0_v0M

війську.[237] Навчалися євреї й в підстаршинських (напр. в с. Бірки Великі, що неподалік Тернополя) та старшинських (Золочівській) школах ГА. [238] До галицького війська також вступали євреї-медики військових госпіталів Галичини. Після розпаду Австро-Угорщини та проголошення ЗУНР вони залишились на робочих місцях та почали надавати медичні послуги українській армії. Очевидно, дехто з них вступив у галицьке військо після оприлюднення 1 грудня 1918 р. Державним секретаріатом військових справ «Тимчасового санітарного поучення для Окружних Команд», в п. 5 котрого зазначалося, що «до служби лікарської в першій мірі належить покликати лікарів українців; в разі браку таких, належить брати до служби довірочних лікарів жидів за їх згодою і умовленим винагородженнєм».[239] Інше «урядове оголошення» ЗУНР закликало вступати на медичну службу «лікарів, лікарок, медиків і медичок, без різниці народности і віроісповідання».[240]

Прибувши на початку 1919 р. до Західно-Української Народної Республіки, колишній товариш (заступник) міністра праці в уряді Директорії Соломон Гольдельман, був приємно вражений великою кількістю галицьких військовослужбовців-євреїв. Особливо його здивував той факт, що чимало зі «старшин і козаків-Жидів» пішли до українського війська, незважаючи на оголошений єврейською громадою нейтралітет в польсько-українському збройному протистоянні. Гольдельман, зокрема, пригадував, як навесні 1919 р. на свято Песаху в їдальню Станіславівської організації партії «Поалей-Ціон» на святкову пасхальну вечерю прийшло декілька десятків євреїв-

[237] Волицький В. *На Львів і Київ*. Торонто: Гомін України, 1963. С. 20-21.
[238] Тулюк Кульчицький С. Старшинські школи Г.А. *Українська Галицька армія*. Том IV. Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1968. С. 263; Мацьків В. Підстаршинська школа вишколу 1-го Гал. Корпусу УГА. *Українська Галицька армія*. Том III. Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1966. С. 148.
[239] Тимчасове санітарне поучення для Окружних Команд. *Вістник Державного Секретаріяту Військових Справ*. 1 грудня 1918. Ч. 1. С. 2.
[240] Урядові оголошення. *Република*. 25 лютого 1919. Ч. 20. С. 4.

військовослужбовців Галицької армії, а ще стільки ж вояків-юдеїв, за словами С. Гольдельмана, відзначали Песах в своїх домівках.[241]

Деякі з єврейських офіцерів ГА мали високі звання. Найвищими вони були в медиків — Теофіля Бардаха (полковник) і Осипа (Йозефа) Ямполєра (підполковник). Лікарем був і Маврикій Юда — один з найбільш згадуваних у міжвоєнній мемуарній літературі єврейських військовослужбовців збройних сил ЗУНР. До Галицької армії він вступив 1 листопада 1918 р. в містечку Угнів. Протягом наступних двох років доктор Юда був начальним лікарем бойової групи «Старе Село», 1-го Галицького корпусу, керував шпиталями на Великій Україні. В історію ГА увійшов як один із найвідданіших своїй професії лікарів. Саме М. Юда зберіг для історії прізвища кількох сотень галичан, які померли від тифу на Наддніпрянщині.[242]

Також відомо, що до Галицької армії долучилися і окремі члени Жидівської міліції, яку на початку українсько-польського протистояння створив у Львові Єврейський комітет безпеки для захисту мешканців кварталів, де переважно мешкало єврейське населення. Це воєнізоване угрупування не відігравало суттєвої ролі в українсько-польській війні, але де-факто було союзницькою формацією для молодого українського війська, а згодом ще й поповнило його лави своїми бойовиками. Українські джерела свідчать, що командування Галицької армії також залучало єврейських міліціонерів до патрулювання вулиць Львова на території, контрольованій українською владою. Відтак, як свідчать щоденні звіти НКУВ, 7 листопада 1918 р. серед 23-х українських «залог» Львова, були й 24 офіцери та 195 стрільців Жидівської міліції. Ще через шість днів протистояти полякам українцям допомагало 274 єврейські міліціонери, 37 з яких були старшинами.[243]

Згадував єврейських міліціонерів й командир Першого піхотного полку імені князя Лева сотник Микитка у наказі від 9 листопада 1918 р.

---

[241] Гольдельман С. В справі українсько-жидівських відносин. *Воля*. 20 листопада 1920. Т.4. Ч. 7/8. С. 350.
[242] *Українська Галицька армія*. Вінніпег. 1968. Т. 4. С. 167-203.
[243] Тинченко Я. Чисельність … С. 28-30.

Повідомляючи про вулиці, які мали вартувати його солдати-українці, він водночас наголошував, що Жидівська міліція патрулюватиме як «свої» Краківське, Жовківське, Клепарівське та Янівське передмістя Львова, так і центральні міські вулиці – Боїмів, Сербську і Валову, які контролювала українська влада.[244] Про подібні факти повідомляла й тодішня преса, заявляючи, що «єврейські сили самооборони зі зброєю в руках разом з українцями охороняють спокій у місті».[245]

Під час відступу українських частин зі Львова 21 листопада разом з ними пішли й чимало озброєних євреїв. «Серед відступаючих українських вояків я бачила дуже багато молодих (14-18-річних) євреїв, переважно торговців», — розповідала згодом польській розвідці одна з львів'янок, очевидиця тих подій.[246] Деякі з міліціонерів перейшли на службу до Галицької армії. Окремі офіцери Жидівської міліції командували підрозділами ГА, які діяли в околицях Львова, рядові ексміліціянти воювали на фронті пліч-о-пліч з українцями. У квітні 1919-го після кровопролитних боїв близько двох десятків колишніх львівських міліціонерів разом зі своїми українськими бойовими побратимами потрапили до польського полону.[247]

Єврейські джерела також повідомляли про вступ у 1918 р. деяких львівських євреїв до української армії. Зокрема, ізраїльський історик Е. Маргаліт розповів про одного з активістів молодіжної сіоністської організації «Гашомер Гацаїр» (Молодий страж) із Золочева, який разом з групою інших «шомерів» втік із зайнятого польськими силами Львова, щоб помститися їм за погром 22-23 листопада 1918 р. У списках особового складу Жидівської міліції Львова справді були бійці, в яких замість військового звання стояло слово

---

[244] ДАЛО. Ф. 257, оп. 2, спр. 1474, арк.13.
[245] Die Vorgänge in Galizien. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt*. 4 November 1918. Nr 381. P. 2.
[246] ДАЛО. Ф. 257, оп. 1, спр. 691, арк. 22.
[247] Maczynski Cz. *Boje Lwowskie*. Cz. 2. Warszawa: Nakladem Spolki Wyd. Rzeczpospolita, 1921. S. 12.

«шомер» (стражник), тому можемо припустити, що йшлося саме про них.[248] У книзі автор не розкриває імені та прізвища цього єврея-вояка ГА. Однак ми можемо дізнатися цю інформацію з інших джерел. Зокрема, цим солдатом міг бути активіст «Гашомер Гацаїр» Ар'є Карп, біографія якого разюче схожа на ту, яку описав Е. Маргаліт. Після війни Карп емігрував до Палестини і жив у кібуці Бейт-Альфа.[249]

Варто зазначити, що польська влада звинувачувала багатьох євреїв у співпраці з українською владою та у скоєнні злочинів проти польських вояків та місцевого населення. Серед обвинувачів єврейської громади був навіть Кабінет Міністрів Польщі. 18-19 листопада 1918 р. уряд країни оприлюднив спеціальну заяву, в якій звинуватив євреїв Львова у тому, що частина з них «зі зброєю в руці підтримала русинів у боротьбі проти поляків».[250]

Є в архівах й згадки про молодих євреїв з інших населених пунктів Східної Галичини, котрі після відходу Галицької армії відступили разом з нею. Наприклад, у листі інформаційно-розвідувального відділу Війська Польського у Золочеві до Командування Львівської окружної жандармерії від 25 листопада 1919 р. йдеться про необхідність розшуку десятьох мешканців міста Броди — колишніх бійців тамтешнього батальйону єврейської міліції, котрі пішли з міста разом з українською армією. Цей підрозділ було створено 1918 р. місцевою єврейською громадою за зразком Жидівської міліції Львова. Як і львів'яни, бродівські міліціонери дотримувалися нейтралітету в українсько-польській війні, що однак не вберегло їх від переслідувань з боку польської влади. До слова, окрім Бродів, за прикладом Львова свою міліцію створили також єврейські громади деяких інших міст та містечок Східної Галичини, зокрема, Тернополя, Станіславова, Золочева, Коломиї, Підволочиська і Щирця.[251]

---

[248] Margalit E. *Ha-Shomer ha-Tza'ir: me-'Adat Ne'urim le-Marksism Mahapkhani (1913–1936).* Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad, 1971. P. 21-22.
[249] Nordheimer O. N. *Eros and Tragedy: Jewish Male Fantasies and the Masculine Revolution of Zionism.* Academic Studies Press, 2014. P. 2.
[250] *Polish Documents on Foreign Policy*. 11 November 1918 - 28 June 1919. Ed.: Sławomir Dębski, Piotr Długołęcki. Warszawa: Polish institute of international affairs, 2017. P. 38.
[251] ДАЛО. Ф. 257, оп. 1, спр. 23, арк. 43, 48; Там само. Ф. 271, оп. 1, спр. 482, арк. 1.

3.3. «Жидівський пробоєвий курінь»: передумови створення та бойова діяльність

Єврейські вояки доклалися й до появи в складі ГА окремого військового формування. Офіційно він називався Пробоєвий курінь 1 Галицького корпусу, однак через те, що ініціаторами його створення була група молодих офіцерів-євреїв, і вони ж складали основу старшинського складу підрозділу, його називали «Жидівський пробоєвий курінь» (Єврейський штурмовий батальйон).

Основою для нього стало міліційне формування, яке після Листопадового чину створила Тернопільська єврейська громада. Одним із тих українських діячів, хто сприяв його виникненню, був січовий стрілець Никифор Гірняк, який з 14 листопада 1918 обіймав посаду коменданта Тернопільської військової округи ЗУНР. Наприкінці 1918 р. до нього звернулися представники єврейської громади міста — купець Норберт Петерзіль і поручник колишнього 15 піхотного полку австро-угорської армії Соломон Ляймберг — з проханням дозволити сформувати сотню (роту) міліції, яка б охороняла квартали, населені євреями. Причиною подібного прохання стало побоювання за безпеку єврейського населення міста, особливо, зважаючи на численні повідомлення про єврейські погроми, які на той час вже сталися в Центральній і Східній Європі. Їх було дуже багато. За підрахунком ізраїльського дослідника Й. Декел-Чена, у 1917-1918 рр. в Європі проти євреїв відбулося понад 320 актів насильства, з яких майже 90 були погромами.[252]

Н. Гірняк підтримав цю ініціативу єврейської громади. Однією з причин такого рішення став той факт, що українські правоохоронні структури у той час перебували в стадії формування і не могли гарантувати безпеки мешканцям міста, зокрема його єврейському населенню. За наказом Гірняка, єврейським міліціонерам видали зброю та амуніцію, а їхніх старшин зарахували до складу

[252] Dekel-Chen J., Gaunt D., Meir N. and Bartal I. *Anti-Jewish Violence: Rethinking the Pogrom in East European History*. Indiana University Press, 2010. P. 87.

української армії з відповідною зарплатою.[253] За словами одного з командирів міліції Б. Фетта[254], українська влада дозволила членам Єврейської міліції заарештовувати та ув'язнювати на строк до п'яти діб будь-якого громадянина, в тому числі й військовослужбовців, включно з офіцерами, якщо ті не підкорялися їхнім вимогам. Міліція також мала право судити членів єврейської спільноти.

18 грудня 1918 р. командування тернопільської міліції оголосило мобілізацію єврейських чоловіків 1892-1900 років народження і дало їм триденний термін, щоб прибути в штаб формування. Зі слів Б. Фетта, всього до міліції записалося 800 осіб. Її штаб розташувалася в семінарії на площі Собеського[255]. Місто було поділене на окремі сектори, які цілодобово охороняли єврейські міліціонери. А коли в лютому 1919 року в Тернополі пройшли антисемітські ексцеси, саме єврейські міліціонери Ляймберга чинили опір погромникам. Про створення в часи ЗУНР у Тернополі єврейської міліції чисельністю в 800 вояків згадується і в «Єврейській енциклопедії».[256] У червні 1919 р. після звільнення Тернополя українськими військами під час Чортківської офензиви на основі єврейської міліції почали формувати Єврейський штурмовий батальйон. Ініціаторами його створення стали активісти низки сіоністських організацій регіону, а причиною – бажання помститися польським військам за їхні знущання з євреїв під час майже місячної окупації Тернополя у травні-червні 1919 р.[257] Батальйон очолив вже згадуваний Соломон Ляймберг, який під час служби в Галицькій армії змінив своє ім'я на Семен.

---

[253] Гірняк Н. *48 днів на чолі Тернопільської військової округи. Шляхами Золотого Поділля. Регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини.* Т. І. Філадельфія: 2-ге видання комітету "Тернопільщина", 1983. С. 190.

[254] Fett B. *From an Austrian to a Ukrainian Regime*, in: https://www.jewishgen.org/yizkor/Ternopil/ter147.html#Page175

[255] Там само.

[256] Gelber N. *Encyclopedia Judaica*. Second Edition. Vol. 19. P. 517.

[257] Guligerr M. *Memories of A Jewish-Ukrainian Soldier*, in: https://www.jewishgen.org/yizkor/Ternopil/ter147.html#Page175; Weisglas A. *During the Days of the Ukrainian Regime*, in: https://www.jewishgen.org/yizkor/Ternopil/ter147.html#Page175

Варто зауважити, що у джерелах прізвище командира куреня нерідко подають по-різному: ЛяйМберг або ЛяйНберг. Останній варіант практично безальтернативно використовувався у мемуарній літературі 1920-1950 років. Прізвище ЛяйНберг вживають й деякі сучасні науковці. Різнобій в написанні зустрічається навіть в одних і тих самих документах. Це ми, наприклад, бачимо у телефонограмі колегії слідчих суддів ІІ бригади Червоної Української Галицької армії від 19 березня 1920 р., в якій йдеться про розшук «колишнього коменданта Тернопільського куреня» ЛяйНберга. Натомість на звороті цього ж документу є звернення до керівника радіостанції Польового штабу ЧУГА Лева ЛяйМберга з проханням допомогти в пошуках його брата.[258]

Насправді правильним варіантом прізвища командира Пробоєвого куреня є ЛяйМберг. В фонді 2188 Центрального державного архіву вищих органів влади України, зберігаються документи, підписані ним особисто, і там чітко видна буква «м» у прізвищі. Правильність прізвища саме як Ляймберг підтверджують і низка інших офіційних документів. Наприклад, його австрійського періоду життя – в «Списках рангів цісарсько-королівської армії» за 1918 рік[259] або в переліку офіцерів, призначених до різних армійських частин від 29 вересня 1915 і 27 жовтня 1916 р.[260] тощо. Ще в одному документі Галицької армії від 7 березня 1920 р. подається чимало персональної інформації про С. Ляймберга. Зокрема, називається його цивільна професія – електротехнік, констатується його солідне «військове образованє»: піхотна офіцерська школа, армійські курси скорострілів, бомбометів і пробоєвий, а також дивізійний тактичний курс. У політичному плані С. Ляймберга охарактеризували як прихильника єврейської соціал-демократичної робітничої партії «Поалєй-Ціон», яку в документі названо «робітничою сионістичною».[261]

---

[258] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2. спр. 51, арк. 438-438зв.
[259] *Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres*. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1918. S. 492-493.
[260] Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung.* 29 September 1915. № 225. S. 6; Ibid. 27 Oktober 1916. S. 4.
[261] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 59, арк. 340.

Згідно з джерелами, особовий склад куреня складався з євреїв і українців. Євреї здебільшого були офіцерами, однак серед «мужви» та підстаршин їх було небагато, тому нестачу компенсували за рахунок військовослужбовців української національності. Серед українців, котрі вступили до куреня, були, зокрема, й кілька десятків стрільців та 10 старшин з відділу поручника П. Вовка[262], а також вояки третьої сотні Жовківської запасного куреня на чолі з поручниками С. Мазяром і Я. Лащукевичем. [263] Загалом формування офіцерського корпусу Пробоєвого куреня тривало ще на початку липня 1919 року.[264]

Офіційним днем народження єврейського батальйону можна вважати 21 червня 1919 року. Саме цим днем датований «денний наказ» українського командування, в якому курінь Ляймберга визнавався окремим підрозділом.[265] Першим місцем його дислокації стало село Остап'є, що неподалік Скалата. Підрозділ спочатку не входив до складу жодної з бригад Галицької армії, а виконував накази лише командування 1 корпусу.[266]

Відомо про бої «Жидівського куреня» з польськими військами 14-17 липня 1919 р., під час яких єврейсько-українські штурмовики зупинили спроби противника перерізати підступи до річки Збруч, через яку на територію, контрольовану Дієвою армією УНР, переправлялася решта галицького війська. Зокрема, силами кавалерійського підрозділу під командуванням Я. Плянера і двох сотень, курінь прикривав відступ 11 та 21 бригад ГА в районі Скалата, воював під Сатановим і Гусятином. Бійці Єврейського батальйону тоді завдали ворогу відчутних втрат, але й самі втратили багатьох вояків. Зокрема, обороняючи підходи до мосту біля села Трибухівці, у польський полон потрапила четверта сотня куреня під командуванням поручника Мазяра. Саме

---

[262] Лехман Т. Мої переживання у визвольній війні. *Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина*. Т. ІІІ. Філядельфія: Регіональне Об'єднання Тернопільщина, 1983. С. 712; Ґ-р Н. Передісторія і історія … Ч. 5. С. 23.
[263] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 1, спр. 167, арк. 19-22.
[264] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 57, арк. 30зв.
[265] Nasi "neutralni" przyjaciele. *Nowosci Illustrowane*. 19 lipca 1919. No 29. S. 6-7.
[266] Ґ-р Н. *Передісторія і історія* …. 1921, Ч. 4. С. 21.

бійці Єврейського батальйону були останніми з західноукраїнських вояків, хто перейшов мостом на «Велику Україну», тобто територію, підконтрольну владі УНР.[267]

Після переходу за Збруч «Жидівський курінь» практично відразу ж почав воювати з більшовиками в районі Старокостянтинова-Проскурова, брав участь у Київській наступальній операції кінця серпня 1919 р. і був одним із перших українських підрозділів, які увійшли до столиці України. Під час цих боїв, а також внаслідок епідемії тифу, батальйон зазнав великих втрат особового складу.[268]

За твердженням єврейських ветеранів Пробоєвого куреня Б. Фетта та М. Ґоліґера, перебуваючи на території УНР, його бійці також захищали місцеве єврейське населення від можливих погромів. Зокрема, таке відбувалося у Хмільнику, Балті, Житомирі, Вінниці. Як пригадував М. Голігер, у серпні 1919 року в Козятині делегація Єврейського штурмового батальйону у складі С. Ляймберга, П. Шапіри-Діяманта і самого автора спогадів, зустрілися з Головним отаманом військ УНР С. Петлюрою, який приїхав туди потягом. На зустрічі йшлося про потребу захистити єврейських мешканців Бердичева під ймовірного погрому і про бажання бійців єврейського батальйону першим увійти в це місто, щоб вберегти своїх одновірців. Зі слів автора, Петлюра прийняв делегацію Єврейського батальйону приязно і після деяких сумнівів погодився з її аргументами. Ґоліґер також описав як, отримавши згоду Петлюри, бійці «Жидівського куреня» з'явилися на вулицях Бердичева, розігнали натовп погромників, а потім ходили спорожнілими єврейськими кварталами міста, співаючи пісню «HaTikvah» («HaTikvah» – майбутній державний гімн Ізраїлю – авт.) і голосно розмовляючи на їдиш для того, щоб єврейські мешканці

[267] Лехман Т. Мої переживання… С. 712-713.
[268] Ґ-р Н. Передісторія і історія …. 1921. Ч. 5. С. 18-20; Ґ-р Н. Передісторія і історія… 1921. Ч. 4. С. 21; Weisglas, A. *During the Days* …

перестали боятися і вийшли зі своїх сховків.[269] Згодом Жидівський курінь провів у Бердичеві мобілізацію серед українського і єврейського населення.[270]

Стосовно чисельності Єврейського батальйону є різні цифри. Одну із них (1200 осіб) назвав Нахман Ґ-р. У цьому випадку очевидно йдеться про заплановану чисельність особового складу. Відомо, що саме таку кількість вояків мали мати курені згідно з планами реорганізації Галицької армії, які на на початку літа 1919 випрацювало її командування. 14 червня 1919 р. був розроблений «Тимчасовий штат окремого куріня, входящого в склад бригади», згідно з яким такий підрозділ повинен був у своєму складі мати 32 офіцерів і трохи більше 1000 осіб рядового і сержантського складу.[271] Очевидно, саме цей документ й мав на увазі Нахман Ґ-р, називаючи цифру у 1200 осіб. Однак більш реалістичними виглядають дані українського мемуариста Ф. Штика – про 370 вояків, об'єднаних в три сотні.[272]

По-перше, тому, що така чисельність відповідала стандартній кількості військовослужбовців у вже наявних галицьких куренях. Наприклад, у штаті Запасного саперного куреня ГА станом на 27 червня 1919 р. було 350 осіб.[273] Приблизно така ж чисельність військовиків (а нерідко й менша) була і в куренях 1 Галицького корпусу, які в липні того ж року перейшли на Велику Україну.[274] По-друге, це співпадає з тією чисельністю єврейського батальйону, яку він мав у липні-жовтні того року. Так, станом на 26 липня 1919 р. у складі куреня було 193 особи, серед яких вісім були офіцерами.[275] У них на озброєнні були три російські, три австрійські і два німецькі кулемети, 120 австрійських та 77 російських гвинтівок. Щоправда, наведена статистика стосується особового складу, який перебував у так званому «боєвому» стані, коли враховувалися

[269] Halpern I. *Sefer ha-gevurah: antologyah hiṣtorit-sifrutit.* Cereh 4. 'Am 'oved, 1949, 62.
[270] Ґ-р Н. Передісторія і історія… 1921.Ч. 5. С. 21.
[271] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 49, арк. 56.
[272] Штик Ф. Тернопільщина у час визвольної боротьби 1918-1919 рр. *Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина.* Том ІІІ…С. 729.
[273] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 41, арк. 176.
[274] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 86, арк. 124.
[275] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 86, арк. 129.

лише здорові озброєні солдати та офіцери, яких можна було використати в бойових діях. Натомість у «харчовому» стані, тобто з врахуванням хворих та поранених вояків, а також інтендантів, ветеринарів, медиків та військових з інших тилових служб, чисельність галицьких підрозділів, зазвичай, була більшою на 30-40, а інколи й більше відсотків.[276] Використавши цю пропорцію в оцінці реальної кількості особового складу «Жидівського куреня», можемо припустити, що через місяць після його створення при бойовій чисельності в 193 особи загалом у його складі могло бути 250-280 вояків. Мабуть, найповніший список особового складу «Жидівського куреня» датований 20 вересня 1919 р., коли у його складі було 12 старшин, 50 підстаршин і 116 стрільців, як «бойовиків», так і «тиловиків». У них на озброєнні були 4 кулемети «Максим», 150 австрійських карабінів і 21 російська гвинтівка. В курені також було 8 коней для верхової їзди і 65 коней, які тягнули 34 підводи.[277]

27 вересня 1919 р. Пробоєвий курінь наказом командування 1 Галицького корпусу було перейменовано на Тернопільський курінь. Причина такого рішення у документі не вказувалася. При цьому кількох офіцерів батальйону вивели з його складу і перевели в інші підрозділи.[278] Натомість особовий склад підрозділу поповнили і включили до складу 6 бригади ГА. Станом на 5 жовтня 1919 р. він складався з 8 офіцерів, 45 підстаршин і 356 рядових. Із них у бойовому стані було 4 старшини, 27 підстаршин і 91 стрілець. Вони були озброєні 145 австрійськими і 24 російськими гвинтівками, а також 6 кулеметами (чотирма марки «Максим» і двома «Льюїсами»).[279] Згодом у боях та внаслідок епідемії тифу курінь знову зазнав втрат і 21 грудня 1919 р. з його залишків створили «сторожний» (вартовий) підвідділ при групі НКГА, який,

[276] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 57, арк. 34.
[277] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 271, арк. 32.
[278] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 88, арк. 20, 23, 27зв.
[279] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 272, арк. 108, 110.

зокрема, відповідав за постачання боєприпасів. Станом на 20 березня 1920 р. С. Ляймберг все ще був командиром цього підрозділу.[280]

Підсумовуючи свідчення військовослужбовців куреня і очевидців тих подій Вовка, Гірняка, Лехмана, Ґоліґера, Фетта, Вайсґляса, Ґ-ра, а також архівних документів, ми можемо скласти приблизну структуру і список командного складу «Жидівського пробоєвого куреня». Він складався з чотирьох сотень (за іншою інформацією – трьох). Можливо до складу однієї з них входив кулеметний підрозділ, а, можливо, це була окрема сотня. Окрім них, в курені були кавалерійська чета, чета саперів, чета телефоністів та радіостанція, яку полагодив поручник Ляймберг (хто саме і з двох братів – Соломон чи Лев це зробив – невідомо). Командиром куреня був С. Ляймберг, його помічником – П. Вовк, у командуванні також були поручник П. Шапіра-Діямант і Б. Фетт, командири сотень (очевидно, в різні часи існування куреня) – четар В. Думанський, поручники Й. Шапіра, Я. Лащукевич, С. Мазяр, Л. Лєрер (сотня скорострілів), кавалерійський підрозділ очолював поручник Я. Плянер, командантом курінного обозу був поручник М. Вайсґляз, командири взводів (чет): четарі Т. Лехман, Н. Ґроскопф, А. Шапіра, булавний В. Бріль. Також в складі куреня служив поручник Г. Меллер. Лікарем був четар М. Ґоліґер. Відомі також прізвища ще двох десятків вояків Пробоєвого куреня рядового та сержантського складу.[281] Є також інформація про дев'ятьох євреїв-мешканців містечка Копичинці, котрі пішли добровольцями до Галицької армії і, ймовірно, воювали у складі куреня С. Ляймберга. Однак ні їхні імена, ні подальша доля нам невідомі.[282]

20 серпня 1919 р. С. Ляймберг подав командуванню Галицької армії прохання про підвищення у званні низки офіцерів свого підрозділу: Адольфа і Йосифа Шапірів, В. Думанського, Н. Ґроскопфа та Л. Лєрера. І українське

[280] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 85, арк. 2; Там само, спр. 59, арк. 340.
[281] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 120, арк. 16, 26зв.
[282] Савка Б. *Копичинці. Мандрівка через століття*. Джура, 2001. С. 101.

військове керівництво підтримало ці подання.[283] Н. Гірняк подає прізвища ще кількох військовослужбовців, які, за його словами, служили у складі Жидівського куреня і загинули в лавах ГА. З його слів, це Ціммер, санітарний хорунжий Зоммерштайн, а також один із братів Шапіра (ймовірно, Йосиф). Я. Дашкевич повідомляв про солдатів-жінок з «Жидівського куреня», зокрема, про С. Цукерберг.[284] За словами А. Вайсґляса, чимало солдатів куреня загинули у боях із супротивником, а деякі бійці батальйону були вбиті під час спроб мобілізувати місцеву єврейську молодь.[285] Щоправда, він не локалізує часу і місця, де це сталося.

Цікавий факт знаходимо в одному з документів польського військового коменданта Львова. У листі на ім'я командування крайової жандармерії і міської громадської охорони від 1 липня 1919 р. він повідомляв про єврея З. Айхенкатца, 1890 р.н., котрий хотів вступити на польську військову службу. Зі слів коменданта, Айхенкатц був колишнім сержантом 15 піхотного полку австрійської армії (того самого, де до Листопадового чину служив й С. Ляймберг) та «брав дієву участь в українську війську в Тернополі».[286] Однак чи мав він відношення до формування єврейського куреня, нам невідомо.

Натомість є достатньо інформації, щоб відновити подальшу долю С. Ляймберга. Тривалий час колишні побратими по Галицькій армії, а відтак й українська історіографія, вважали його загиблим від рук поляків. За іншою версією, якої, зокрема, дотримувався російський вчений Р. Капланов, Ляймберг пережив полон і поїхав до Палестини.[287] До Палестини справді в різні роки потрапило декілька ексвояків «Жидівського пробоєвого куреня», наприклад, вже згадувані Я. Плянер і Б. Фетт, однак командира куреня там не було.[288] Коли у травні 1920 р. основні частини Галицької армії пішли на з'єднання з армією

[283] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 49, арк. 259а, 317, 373, 514.
[284] Дашкевич Я. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX—початок XX ст.). *Український історичний журнал*. Жовтень 1990. №10. С. 71-72.
[285] Weisglas, A. *During the Days…*
[286] ДАЛО. Ф. 271, оп. 1, спр. 255, арк. 214, 219.
[287] Дашкевич Я. *Взаємовідносини* … С. 71-72.
[288] Жиди в УГА. *Приятель українського жовніра*. Львів: Червона Калина, 1922. С. 132.

УНР, С. Ляймберг залишився в Одесі і перейшов на службу в більшовицьку військову розвідку. Він зайнявся конструюванням радіоапаратів і зробив на новому місці служби непогану кар'єру. У 1931-1933 роках С. Ляймберг входив до керівництва Розвідуправління усієї Червоної армії, очолюючи 2-гу виробничу частину цієї спецслужби. Наприкінці 1933 р. Ляймберга заарештували і засудили до трьох років позбавлення волі. Після звільнення він мешкав на поселенні в одному із селищ Біломорканалу і керував радіовузлом. 1937 р. Ляймберга вдруге заарештували, звинуватили в «активній боротьбі проти революційного руху у складі контрреволюційних урядів в період громадянської війни» і розстріляли у Ленінграді 9 квітня 1938 р.[289]

Отже, ми можемо констатувати, що військова співпраця влади Західно-Української Народної Республіки та єврейського населення краю найкраще відобразилася в діяльності Пробоєвого куреня 1 Галицького корпусу. І хоча цей підрозділ проіснував відносно недовго, його бійці та командири вписали свої імена в історію Української революції 1918-1921 рр.

[289] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 250.

РОЗДІЛ 4
КОЛЕКТИВНИЙ ПОРТРЕТ ОФІЦЕРІВ ГА НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

Для кращого уявлення того, ким були старшини Галицької армії, які були іноземцями та представниками національних меншин ЗУНР, проаналізовано їхні біографічні дані. При цьому використано просопографічний метод пошуку та узагальнення персональної інформації щодо цих осіб. Об'єктом нашого вивчення стали відомості щодо національного, територіального і соціального походження цих офіцерів, їхнього віку, військових звань, місць попередньої служби в арміях Австро-Угорщини і Російської імперії, перебігу служби в ГА тощо.

4.1. Параметри просопографічного аналізу переліку старшин з числа представників нацменшин та іноземців

За наявними джерелами, котрі зберігаються у вітчизняних та закордонних архівних установах, нам вдалося ідентифікувати 778 старшин неукраїнського походження, які у 1918-1923 рр. служили в Галицькій армії. Якщо зважити, що в архівах НКГА є перелік щонайменше 5247 офіцерів ГА[290], то можемо ствердити, що в старшинському корпусі збройних сил ЗУНР приблизно кожен шостий-сьомий офіцер був євреєм, німцем, угорцем, чехом чи представником інших націй. На жаль, зважаючи на те, що чимало тогочасних документів особистого характеру було з різних причин втрачено, ми не маємо повних біографічних даних багатьох із цих військовослужбовців.

Так, ми володіємо даними про військові звання 775 осіб (99,6% від загального числа), про місце народження — 659 (84,7%), про рік народження — 572 (73,5%). За іншими параметрами, як-от військова освіта чи військова спеціалізація, інформації менше. Однак такого масиву даних достатньо, щоб

[290] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 137, арк. 9-93зв.

сформувати доволі цілісний колективний портрет галицьких старшин неукраїнського походження.

Національний склад. П'ятірку найчисельніших націй з-поміж неукраїнського офіцерського складу ГА склали євреї (322 осіб або 41,4%), німці (221 – 28,4%), австрійці (107 - 13,6%), росіяни (72 — 9,2%) і чехи (18 — 2,3%). Також серед старшин галицького війська бачимо 10 поляків, 7 італійців, 6 хорватів, 6 угорців, 3 румунів, 2 осетинів, 1 серба, 1 естонця, а також двох офіцерів, національність яких документи визначають як «сербо-хорват» та «литвин».

Джерельна база дослідження засвідчила, що в Галицькій армії, котра була створена для захисту Західноукраїнської держави від польських формувань, служили й етнічні поляки (як і українці у Війську Польському чи інших польських силових структурах) [291]. Поручник УСС Григорій Трух у своїх спогадах пригадував п'ятьох поляків, які були учасниками Листопадового чину і разом з українськими солдатами брали участь у захопленні влади у Львові 1 листопада 1918 [292]. В архіві зберігається анкета офіцера-поляка Тадея Островського, який, приєднавшись до галицького війська наступного дня після Листопадового чину, був санітаром в підрозділі, який охороняв ратушу, згодом увійшов до Групи отамана А. Долуда, брав участь в боях під Брюховичами, Куликовим і Жовквою[293].

Служили поляки і в небойових частинах ГА. Так, у переліку 46 військовослужбовців Інтендатури Золочівської Окружної військової Команди навесні 1919 р. було п'ятеро десятників і старших десятників польської національності. [294] Очевидно, що не всі військовослужбовці польського походження з'явилися в українському війську за власним бажанням і не обов'язково з ідейних міркувань. Можна припустити, що деякі з них, наприклад,

---

[291] Sejm Ustawodawczy. *Monitor Polski*. 18 czerwca 1919. №134. S. 3; ДАЛО. Ф. 257, оп. 1, спр. 455, арк. 7; Там само. Ф. 257, оп. 1, спр. 449, арк. 91.
[292] Гуцуляк М. *Перший листопад 1918 року на західних землях України*. Київ: Либідь, 1993. С. 90.
[293] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 48, арк. 161.
[294] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 146, арк. 1-47.

мешканці Станіславівщини чи Тернопілля, які були суттєво віддалені від лінії бойового зіткнення, просто працевлаштовувалися в українське військо як воєнні спеціалісти.

Відомі також випадки, коли поляків мобілізовували в Галицьку армію разом з українцями. Так, у деяких польських джерелах розповідається про факти рекрутування українською владою громадян ЗУНР польської національності і їхній опір цій «бранці»[295]. Серед тих, кого у листопаді-грудні 1918 р. забрали до лав галицького війська, були польські мешканці сіл Білка Шляхетська і Білка Королівська, що в околицях Львова. Відомо, що багато з них служили в Чортківському курені ГА, в котрому, як свідчать джерела, загалом було чимало вояків польської національності[296]. Відомий випадок, коли у березні 1919 р. на сторону Галицької армії перейшов вахмістр польських уланів з прізвищем Ціпс. За це у березні 1922 р. польський військовий суд засудив його до смертної кари, яку потім, з огляду на амністію, замінили 10 роками в'язниці[297]. Однак в цих випадках мова йде все ж не про офіцерів, а, кажучи сучасною мовою, про військовослужбовців рядового і сержантського складу, чия діяльність в ГА не є темою нашого наукового дослідження.

Регіональне походження. В територіальному плані цих старшин згруповано за такими регіонами: Галичина, Буковина, Наддніпрянщина (українські землі у складі колишньої Російської імперії), а також сучасні Австрія, Чехія, Польща, Угорщина, Румунія, Хорватія, Боснія, Італія, Молдова, Словенія, Словаччина, Росія тощо.

Підрахунки доступних нам даних дають наступні показники: Галичина «делегувала» в ГА мінімум 311 неукраїнських офіцерів або 46,7% від їхньої загальної кількості, далі йдуть Чехія — 89 (13,5%), Австрія — 80 (12,1%), Буковина — 45 (6,8%), Польща — 31 (4,7%), Наддніпрянська Україна — 31

---

[295] *Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919*. Źródła. Lwów; Kraków: Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac., 2012. T. I. S. 428, 432.

[296] ДАЛО. Ф. 257, оп. 1, спр. 691, арк. 9-10.

[297] За службу в Українській армії. *Громадський вісник.* 14 марта 1922. Ч. 21. С. 3.

(4,7%), Росія — 16 (2, 4%), Румунія — 13 (2%), Боснія – 7, Словаччина і Хорватія — по 5, Італія – 4, Угорщина – 3, Молдова і Латвія – по 2 тощо.

Серед міст, звідки походять старшини-«чужинці», беззаперечним лідером є столиця Австрії. Нам відомо щонайменше про 54 галицьких офіцерів-віденців. Далі йдуть Тернопіль – 35, Львів – 32, Чернівці — 26, Станіславів — 20, Броди – 12, Коломия — 11, Перемишль (Польща) – 10, Стрий – 9, Київ – 8, Прага (Чехія), Золочів і Самбір — по 7, Бережани та Збараж – по 6, Бучач і Теребовля – по 5, Підгайці, Садгора, Тешин, Хеб та Годонін (усі троє — Чехія) — по 4, Трієст (Італія), Кошице (Словаччина), Опава, Фрідек-Містек (обидва – Чехія), Озерна, Журавно, Мужиловичі, Никонковичі – по 3.

Вік. Найчисельнішою є група офіцерів, народжених у 1890-1894 рр. — 206 осіб (36%). Далі йдуть уродженці 1895-1899 років — 148 (25,9%) і 1885-1889-х — 98 старшин (17,1%) відповідно. 45 осіб (7,9%) народилося у проміжку між 1880-м і 1884-м роками, 58 (10,1%) – в 1870-х. В інші часові проміжки – 1850-ті, 1860-ті і 1900-1901 рр. народилося менше ніж два десятки старшин Галицької армії з числа представників національних меншин ЗУНР та громадян інших країн.

Дату відліку, стосовно якої ми визначаємо вікові параметри 572 осіб, дата народження яких нам відома, вважаємо день проголошення у Львові Української держави, тобто 1 листопада 1918 року. Відтак ми рахуємо вік старшин, який вони мали у день Листопадового чину.

Найстаршими з-поміж неукраїнських офіцерів Галицької армії були 62-річний Р. Бенеш, 61-річний Я. Нетопіль і 60-річний Ф. Каммер. А наймолодшими (на час Листопадового чину) були 17-річний І. Руменович (1901 р.н.), 18-річні А. Бардах, О. Верба, Й. Кранц та А. Шепарович (усі 1900 р.н.), а також на рік старші Г. Біндач, Я. Вайнгаммер, К. Вінклєр, Е. Гавке, Н. Гросскопф, Г. Рілінг, Р. Чанцкі, Ф. Лєманн, Ф. Майн, Е. Моргенштерн, Й. Роттнігг та Ф. Шпіллєр (усі — 1899 р.н.).

Звання. Переважна більшість представників інших націй, які вступили до збройних сил ЗУНР (ЗО УНР), на час свого приєднання до ГА були офіцерами

молодшого (77,2%) і середнього (15,85%) складу. Зокрема, серед них було 137 хорунжих, 260 четарів, 202 поручники, 96 сотників та 18 отаманів. Ще 23 були підхорунжими, а три старшими десятниками.

Крім них, до лав Галицької армії вступили 16 підполковників, 14 полковників і два генерал-хорунжі неукраїнського походження (обидва — росіяни за національністю). Військові звання ще чотирьох старшин ГА, котрі проходять по архівних документах чи згадуються у мемуарній літературі, встановити не вдалося.

На завершальному етапі своєї служби в галицькому війську серед цих офіцерів було 96 хорунжих, 209 четарів, 247 — поручників, 137 — сотників, 38 — отаманів, 20 — підполковників, стільки ж полковників, а також п’ятеро осіб з генеральським званням: двоє генерал-хорунжих, два генерал-четарі і генерал-поручник. Причому один з цих офіцерів Арнольд Вольф під час служби в Галицькій армії почергово три звання і з майора (отамана) дослужився до генерал-хорунжого.

Військова спеціалізація. 101 з відомих нам офіцерів неукраїнського походження служили в піхотних частинах, 78 – в артилерії ГА, 31 — в Летунському відділі і Повітроплавному дивізіоні, 30 — в штабах різного рівня — від Начальної команди Галицької армії і до штабу підрозділу, 24 були кіннотниками, 22 – залізничниками, 11 – саперами, 9 — жандармами. Чимало старшин також бачимо у списках службовців окружних військових команд (ОВК) різних регіонів ЗУНР (ЗО УНР).

Так, у квітні 1919 р. зі 173 службовців Стрийської ОВК 46 були «чужинцями» (18 німців, 15 євреїв, 11 австрійців, італієць і поляк) або 26,6% всього особового складу. Зі 144 членів Окружної військової команди в Тернополі 23 (16%) були за походженням євреями і 5 (3,5%) – німцями. Тобто кожен п'ятий службовець цієї ОВК був неукраїнцем. Водночас у Самбірській ОВК таких старшин було всього четверо (чех, німець і два євреї) з 48-ми. Це

8,3% від загального числа [298] . Приблизно така ж їхня кількість була в Чортківській ОВК: із 96 старшин всього 10 (5 євреїв, 4 німці і 1 поляк) представляли інші нації. Це 10,4% від усієї кількості офіцерів цієї окружної військової команди[299].

В галицькому війську також служили 61 санітар-«чужинець», 47 лікарів, 29 рахункових старшин, 26 військових інженерів, 24 аптекарі, 22 ветеринари тощо. Окрім них, в ГА були тірольські стрільці, фельд'єгері, інтенданти, канцеляристи і навіть моряки. З-поміж останніх, зокрема, можна згадати хорвата С. Руменовича, котрий закінчив Академію військового флоту в м. Фіуме (нині – м. Рієка, Хорватія)[300].

Щонайменше 271 офіцер вступили в галицьке військо у перші два місяці після Листопадового чину. Принаймні 70 з них зробили це вже 1 листопада 1918 року. Загалом у листопаді до лав збройних сил ЗУНР приєдналися 192 «чужинці», у грудні – 74. Щодо ще п'ятьох осіб ми не знаємо точної дати.

Перше місце служби в ГА. Зважаючи на той об'єм даних, якими ми володіємо, під час вступу старшин неукраїнського походження до лав збройних сил ЗУНР (ЗО УНР), їх рівномірно розподіляли по всіх армійських корпусах. Ми маємо інформацію про перше місце служби 196 осіб. З них 66 почали свою службу в першому Галицькому корпусі, 72 — в другому, 54 — в третьому і 4 — в четвертому корпусах ГА. Водночас слід зауважити, що 4-й Галицький корпус почав формуватися лише у червні 1919, під час Чортківської офензиви, але його створення так і не було завершене. Найбільше неукраїнських офіцерів було в 7-й Стрийській бригаді — ми знаємо мінімум про 19 таких старшин. Серед них — командир цієї частини А. Бізанц і начальник штабу С. Байгерт. Найменше — буквально по декілька осіб — їх було в 5-й, 10-й, 18-й і 21-й бригадах.

Втім, нестача зазначеної інформації щодо значної частини неукраїнських офіцерів, а також практика їхньої кадрової міграції (перепризначень) з однієї

---

[298] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 59, арк. 21-31, 33-39, 52-55.
[299] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 59, арк.73зв – 80.
[300] *Rangliste der k. u. k. Kriegsmarine*. Wien. Aus der K.K. Hof- und Staatsdruckerei. 1918. S. 50.

військової частини в іншу, не дають нам змоги робити більш категоричні висновки щодо бригадної приналежності даної категорії військовослужбовців.

Місця попередньої служби. Можемо також приблизно встановити офіцери яких полків армії Австро-Угорщини найчастіше погоджувалися служити в Галицькій армії. На жаль, зважаючи на відчутний брак матеріалів, ми не можемо цього зробити стосовно офіцерів колишньої царської армії Росії.

Аналіз доступних нам даних, дає нам підстави ствердити, що особливо багато офіцерів неукраїнського походження західноукраїнському війську дали ті австрійські стрілецькі і піхотні частини, котрі були дислоковані та формувалися на території Буковини і Галичини. Зокрема, згідно з тією інформацією, що нам доступна, найбільше таких старшин прийшло в ГА з 95-го (місце дислокації та комплектування Львів-Станіслав-Чортків) – мінімум 23 особи, 15-го (Тернопіль) — 19, 24-го (Львів-Коломия-Відень) – 18. Далі йдуть Залізничний полк (Корнойбург) – 17 старшин, 35-й (Золочів) – 17, 41-й (Чернівці) – 15, 80-й (Львів-Золочів) – 13, 36-й (Коломия) – 12, 55-й (Бережани-Львів-Великі Мости) і 89-й (Ярослав-Городок-Рава Руська) – по дев’ять, 19-й (Львів), 22-й (Чернівці) та 77-го (Самбір-Перемишль) полків – по вісім і сім – з 20-го (Станіславів) полку. Усі ці частини були піхотними, окрім, зрозуміло, Залізничного, а також 19-го, 20-го, 22-го, 35-го і 36-го стрілецьких полків.

У Галицькій армії також служило щонайменше сім офіцерів неукраїнського походження з 22-го (Мостар) піхотного полку, шість – з 30-го (Львів) і 58-го (Станіслав-Заліщики) піхотних полків, п’ятеро – з 1-го полку важкої артилерії (Краків), 3-го (Тешин) і 10-го (Перемишль), чотири – з 49-го (Брно-Сараєво-Санкт-Пельтен), три – з 22-го (Мостар) та 93-го (Краків) піхотних полків, а також 12 полку польової артилерії (Будапешт). Нам також відомо про, як мінімум, дев’ятьох військових пілотів ГА, котрі до цього служили разом у 2-му Подільському авіаційному дивізіоні війська Української Держави. Всі вони були вихідцями з колишньої російської армії.

Дане полкове представництво підтверджують й деякі документи періоду Львівських боїв листопада 1918 р. Причому як у переліку старшин, так і осіб

рядового і підстаршинського складу. Так, наприклад, у «Списі числа мужви складу, які станом на 11 листопада 1918 р. перебували у складі української залоги львівських «казарм Фердинанда» (одного з оплотів української оборони) із 235 осіб найбільше було колишніх вояків 19 стрілецького полку – 43. Окрім них, на позицях були 41 «усус», 21 вояк – з єгерського батальйону 30 полку стрільців, 15 – з 36 полку, 14 – з 35-го, 13 – з 30-го і 10 – з 55 піхотних полків. Загалом у списку є 233 вояки різних полків армії Австро-Угорщини, ще двох ідентифіковано як «росийских плїнних». Можна висунути дві версії щодо того, ким були ці люди: колишніми австрійськими вояками, які повернулися з російської неволі (однак тоді незрозуміло, чому не вказане їхнє попереднє місце служби в армії Австро-Угорщини) або ж полоненими військовослужбовцями колишньої російської імператорської армії. На користь останньої версії є той факт, що, як свідчать документи періоду боїв за Львів, це не єдиний приклад присутності в публічному просторі ймовірних вихідців з Росії. Так, в одному з госпіталів міста серед військових і цивільних пацієнтів в середині листопада 1918 р. перебував поранений «росиянин» Олекса Скальо (можливо, Скальов). Однак детальнішої інформації щодо цієї людини у нас немає[301].

Освіта. Констатуємо, що найменше є інформації про освітній рівень офіцерів неукраїнського походження. Причина цього в тому, що в архівних документах Галицької армії чи мемуарній літературі здебільшого не розповідалося про навчальні заклади, в яких вчилися офіцери. Про це повідомлялося лише в джерелах біографічного характеру або в анкетах, яких збереглося недостатньо. Тож ми маємо дані про те, що вищу і середню спеціалізовану військову освіту (кадетські та офіцерські школи, військові академії) мали щонайменше 179 офіцерів, з яких 46 мали повну або незакінчену вищу освіту. Однак констатуємо, що в цьому параметрі у нас немає інформації щодо освіти більшості старшин неукраїнського походження.

[301] ЦДАВО. Ф. 2188, оп. 2, спр. 51, арк. 653-653зв, 702.

З’ясовано, що деякі з них до свого приходу в Галицьку армію разом навчалися у військових вишах Австро-Угорщини – Терезіанській академії у Вінер-Нойштадті, Технічній академії в Мьодлінгу тощо. Так, у 1918-му у переліку випускників Терезіанської академії бачимо Ф. Шепаровича, Й. Біндача і Р. Чанцкі[302], 1916 року інженерний відділ академії у віденському передмісті Мьодлінгу закінчили Р. Ярий та Е. Шобер[303], 1915-го разом вищу військову освіту отримали А. Біндер і Р. Мар (Вінер-Нойштадт), а також Ф. Матесіч та К. Жураковський (Мьодлінг, відповідно артилерійський і інженерний відділи)[304]. Однак можна із впевненістю заявити, що насправді таких старшин було набагато більше (наприклад, серед численних медиків, штабістів тощо) і їхнє число може сягати, щонайменше, кількох сотень осіб, проте підтвердити це ми не можемо через нестачу даних.

Суспільно-політичний стан. Джерела дають підстави ствердити, що західноукраїнську державність допомагали захищати не тільки «пересічні» офіцери, не тільки представники селянства, робітників та міщанства, але й члени шляхетних родин Європи. Вони разом із нечисленними західноукраїнськими аристократами — баронами Миколою Васильком (експослом парламенту Австро-Угорщини, представником ЗУНР у Відні), Казимиром Гужковським і деякими іншими представниками шляхетського стану Галичини і Буковини, також зробили свій внесок у розбудову молодої Української держави. Серед них, зокрема, такі офіцери як Гуго фон Тарночі Шпрінгербергер (котрому у 1918-му було 23 роки), Вольфганг Вальтер фон Вальтерштальь (32), Гайнріх фон Міттер (48), Йозеф Папп де Яноші (43), барони Антон Франц фон Масов (27), Герман фон Рілінг (19) і Карл Штіпшіц фон Тернава (35), графи Стефан (20) та Іван (17) Руменовичі де Ензирана. Варто згадати й представника славетної династії, ерцгерцога Вільгельма Габсбурга[305].

---

[302] Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung*. 17. August 1918. № 187. S. 4.
[303] Там же. 18. August 1916. № 188. S. 7.
[304] Там же. 18. August 1915. № 190. S. 4-5.
[305] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 90.

Родинні зв'язки. Деякі іноземці та представники національних меншин вступали до західноукраїнського війська цілими сім'ями. Тож у списках старшин Галицькій армії бачимо й інших офіцерів, пов'язаних родинними зв'язками. Так, зокрема, однострої УГА вдягли брати Густав, Жигмонт і Фердинанд Лянги та їхні сестри-військові канцеляристки Емілія і Кароліна зі Стрийщини. Окрім них, у ГА служили Еміль та Карл Бранднери (уродженці м. Опава, Чехія), Франц та Фрідріх Матесічі з боснійського міста Баня-Лука, Антон та Людвиг Штайнбахи з Бережан (Тернопільська область), Валеріан, Северин і Йоганн Байгерти з с. Мужиловичі, що на Львівщині, Адольф і Йосиф Шапіро та Соломон і Леон Ляймберги з Тернопільщини, віденці Едмунд і Альберт-Фелікс Шепаровичі тощо. А також пражани Ервін і Ріхард Шобери, однак в останньому випадку варто зазначити, що документів, котрі б свідчили про їхню родинну спорідненість, у нас немає[306].

Участь колоністів. Серед галицьких німців, що служили в ГА, бачимо багатьох вихідців із німецьких поселень, які на той час існували на території регіону. Джерела повідомляють про уродженців колоній Гартфельд (Клєє), Дорнфельд (Бехтльоф, Бізанц), Мюнхенталь (брати Байгерти), Райхенбах (Шльоссер), Казимирівка (Вайнгаймер) та інших.

Потрапляння у полон. Чимало неукраїнських вояків (щонайменше 102) галицького війська потрапляли у неволю до ворога, причому щонайменше з п'ятьма з них (К. Аріо, Ф. Лєманном, Ф. Лянгом, В. Льобковіцем та І. Шарфом) це траплялося двічі, а з Д. Шмерлєром – тричі. Варто відразу зауважити, що період, протягом якого Галицька армія проводила активні бойові дії, хронологічно варто розділити на два етапи. Перший (1 листопада 1918 — 16 липня 1919) — це час українсько-польського протистояння за територію Західно-Української Народної республіки, натомість другий (16 липня 1919 — квітень 1920) стосується періоду перебування збройних сил ЗУНР (ЗО УНР) на Великій Україні. Протягом другого періоду Галицька армія вела бойові дії з

[306] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 314-438.

білогвардійським і більшовицьким військами, наприкінці 1919 — початку 1920 спочатку увійшла в союзні відносини зі Збройними силами півдня Росії (ЗСПР), а потім — з Червоною армією. Завершився цей другий етап спробою більшості галицьких частин возз'єднатися з Дієвою армією УНР, котрий, втім, призвів до потрапляння у польський полон кількох тисяч вояків УГА.

У таборах у Фридрихівці, Ялівці і Тухолі, де перебували ці військовослужбовці, було й чимало «чужинців». Аналіз доступної нам інформації свідчить, що у вказані два періоди у польський полон потрапило щонайменше 69 галицьких офіцерів неукраїнського походження. З них лише у 1918-1919 — 30 осіб[307], у 1920 — 32[308]. Ще четверо (К. Аріо, Ф. Лянг, Ф. Лєманн та І. Шарф) військовослужбовців побували у польській неволі в обидва часові проміжки. Натомість уродженець Коломиї Д. Шмерлєр у 1919-1920 рр. тричі потрапляв в руки ворогів: до поляків, румунів і більшовиків. Троє офіцерів були полонені денікінцями. Це В. Льобковіц, Р. Тавчер і А. Виметаль. Це сталося під час Київської наступальної операції кінця серпня 1919 р., яка призвела до захоплення столиці України. У неволю до більшовиків потрапило щонайменше 32 неукраїнських старшини ГА. Здебільшого, це сталося у квітні 1920 р. після переходу двох із трьох бригад ЧУГА на сторону ДА УНР[309].

Багато з цих офіцерів загинула від рук червоних чи побувала в їхніх концентраційних таборах та тюрмах. Були вони й серед 250 галицьких старшин, ув'язнених 1920 р. у більшовицькому концтаборі в підмосковному місті Кожухові. Зі спогадів колишніх в'язнів цього табору відомо, що там перебували Р. Бенеш, Р. Вотава, Ф. Дворжак, Є. Кунке, В. Лєорда, Г. Лянгер, Е. Рейнфельд, Д. Шмерлєр, С. Ісакович, Т. Магерович, С. Руггальтер, Н. Табак, Л. Цукерман, Б. Поніквер та інші. Деякі з них згодом загинули під час транспортування до

---

[307] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 2, спр.199, арк. 1-16.

[308] Вішка О., Срібняк І. Знахідка у варшавській бібліотеці: список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920-1922). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Історія (Вип. 4). 2016. № 7. С. 56-74.

[309] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 26, арк. 28; Волков С. *Участники Белого движения в России*. http: // swolkov.org/2_baza_beloe_dvizhenie/2_baza_beloe_dvizhenie_abc-17.htm). (Доступ 20 січня 2021).

Архангельська [310] . Згадки про галицьких вояків австрійського, чеського, єврейського походження, які поверталися з більшовицького полону, знаходимо в об'ємній збірці наказів Української перехідної станиці у Відні, які досі не є відомими науковій спільноті. Більшість військовослужбовців-втікачів, про яких йдеться в документах Станиці, були українського походження, однак траплялися і представники національних меншин та іноземці. Серед них А. Ціммерманн, Г. Рілінг, К. Квапіль, Б. Абель, Ф. Матесіч, Л. Редлінг, В. Шольц та інші[311].

Наявна в нас інформація дає нам підстави ствердити, що, перебуваючи у складі Галицької армії у 1918-1920 рр., загинуло мінімум 20 офіцерів неукраїнського походження. Водночас треба врахувати, що нам не вистачає даних щодо долі багатьох осіб. Зокрема, достеменно ми не знаємо хто саме з іноземців та представників національних меншин ЗУНР пішов із життя під час вже згадуваного транспортування в'язнів до концтабору в Архангельську. Відтак наведена цифра очевидно є більшою. Ще щонайменше 25 старшин померли під час несення служби, зазвичай внаслідок епідемії тифу. Загалом відома нам кількість померлих і загиблих складає 45 осіб [312] або 5,8% від загального числа неукраїнських старшин галицького війська.

Деякі галицькі військовослужбовці стали жертвами радянських репресивних органів у 1940-х рр. Відомо, зокрема, про арешти більшовиками В. Габсбурга, А. Бізанца, В. Шафрана. В останньому випадку цього офіцера, який у 1918-1919 був лікарем Стрийської ОВК, НКВД заарештувало 9 квітня 1940 року, звинувативши у службі в українській та польській арміях та у протидії «революційному рухові». На допитах він Шафран кілька разів визнавав, що служив в українському військовому госпіталі у Стрию. Попри це, до вироку

[310] ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 26, арк. 28; Максимчук І. Кожухів. *Трагічна доля решток УГА*. Львів. Видавнича кооператива "Червона Калина". 1930. С. 80-81; Чорногірський Ор. Український Катин. *Свобода*. 4 грудня 1951 року. № 282. С. 2.
[311] Накази денні від 1.1.1920 до 16.11.1920. Збірник документів Української перехідної станиці. Архів Української церкви святої Варвари у Відні.
[312] Стецишин О. Ландскнехти … С. 314-438.

суду факт служби в ГА не увійшов. Шафрана звинуватили лише у службі в «колишній польській армії», засудивши до п’яти років позбавлення волі[313].

Декілька з колишніх неукраїнських офіцерів ГА загинули під час Другої світвої війни від рук нацистів. Відомо, що деякі з цих старшин вказували в документах про свою службу в Галицькій армії. Серед них, зокрема, колишній ветеринар ГА М. Іссерлєс[314], який загинув під час Голокосту, а також екс-артилерист В. Майнль[315], страчений нацистами за обвинуваченням в державній зраді.

Таким чином, проаналізувавши національні, територіальні, вікові, освітні та інші персональні дані офіцерів ГА – представників нацменшин та іноземців, ми склали їхній узагальнений колективний портрет. Це дає нам змогу сформувати цілісне уявлення того, ким були ці люди, а також зробити суспільний зріз періоду формування збройних сил ЗУНР.

---

[313] ДАЛО. Спр. П-14038. Слідча справа Шафрана Володимира Леоновича, арк. 6, 8, 10-11, 32.
[314] ДАЛО. Ф. Р-35, оп. 9, спр. 601, арк. 15-16.
[315] Gedenkstaette Ploetzensee.Wilhelm Meinl. Доступно: https://www.gedenkstaette-ploetzensee.de/totenbuch/recherche/person/meinl-wilhelm; Brügel Johann Wolfgang. Tschechen und Deutsche. Vol. 2. 1939-1946. Nymphenburger Verlagshandlung. 1974. S. 128.

РОЗДІЛ 5
НАСЛІДКИ ЗАЛУЧЕННЯ В ГАЛИЦЬКУ АРМІЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РІЗНИХ НАЦІОНАЛЬНОСТЕЙ

5.1. Німецькомовність частини офіцерів Галицької армії як стабілізуючий і деструктивний чинник

Загалом можна ствердити, що наявність упродовж 1918-1920 років у рядах ГА офіцерів-іноземців мало для становлення галицького війська позитивний, але далеко не вирішальний вплив. Поява в старшинському корпусі ГА австрійців, німців, чехів, євреїв, росіян допомогла зменшити нестачу офіцерських кадрів у збройних силах ЗУНР. Чимало галицьких комбатантів, в т.ч. і генералів, з вдячністю згадували «чужинських» старшин, з якими їм довелося служити, їхній безсумнівний позитивний внесок у розбудову армії. Передусім варто назвати спогади М. Омеляновича-Павленка, В. Курмановича, А. Кравса, С. Шухевича, Ф. Лянга, О. Ключенка та інших.

Але не обходилося і без проблем. Скажімо, спільна діяльність вихованців різних військових шкіл (австрійської та російської) інколи призводила до непорозумінь, суперечок і відвертих конфліктів, про що ми знаємо з низки свідчень та документів. (До слова, подібні проблеми існували і в офіцерському корпусі Війська Польського, який, за словами одного з дослідників міжвоєнної доби В. Гуперта, формувався з представників армій не двох, а трьох держав — Австро-Угорщини, Росії і Німеччини. Однак для ВП ці проблеми не були настільки вагомими).[316] Колишній сотник ГА та відомий німецький історик Г. Кох у своїх спогадах розповів про відмінності між представниками двох військових шкіл – австро-угорської та російської. З його слів, перші, розробляючи військову стратегію, були обережнішими і менш схильними до ризику. Вони більше дбали про безпеку запілля та флангів, підтримували

[316] Hupert W. *Zajęcie Małopolski wschodniej i Wołynia w roku 1919*. Lwów – Warszawa: Książnica – Atlas, 1928. S. 20.

стійкість та щільність фронту і забезпечували адекватне харчування для військовослужбовців. Натомість колишні старшини РІА були більш схильними до ризикованих операцій, не переймалися можливими загрозами з флангів та тилу і виявляли значний інтерес до проведення нічних маршів.[317]

Відомі факти, коли колишні офіцери армій Австро-Угорщини і Росії не могли дійти спільної мови під час проведення чи планування бойових операцій або навіть у повсякденному житті. Один з найвідоміших випадків мав місце наприкінці 1918 року, коли австрійські очільники бойової групи «Наварія», полковник А. Лєгар і отаман А. Ерлє виступили проти необдуманих, на їхню думку, планів щодо наступу на Львів, розроблених Начальною командою на чолі з головнокомандуючим М. Омеляновичем-Павленком. Про причини цих непорозумінь з генералом-наддніпрянцем Лєгар згодом розповів у своїх мемуарах. Однією з них стало прибуття зі Сходу України у розпорядження командування «Наварії» «збільшовиченого» козацького полку, після чого він і подав у відставку. У цій частині, яка, згідно з планами командування ГА, мала взяти участь в українському наступі на Львів, зі слів Лєгара, перед кожною атакою відбувалися мітинги, на яких солдати голосували йти чи не йти їм в атаку, що полковник вважав неприйнятним.[318] Зі спогадів А. Лєгара не зрозуміло, про яку саму «козацьку» частину він веде мову. Можемо припустити, що йдеться про Козятинську бригаду під командування В. Дідюкова, яка наприкінці грудня 1918 р. прибула з Наддніпрянщини на допомогу галичанам і діяла в зоні відповідальності бойової групи «Наварія». З багатьох документів відомо, що бійці бригади справді відзначалися дезертирством, недисциплінованістю та пробільшовицькими настроями.

Ще один приклад різної оцінки «німцями» і «росіянами» стратегічної ситуації на фронті мав місце у травні 1919 року в командуванні бойової групи «Крукеничі». У цьому випадку каменем спотикання стали суперечки щодо реальних бойових можливостей групи і визначення ймовірності нанесення

[317] Кох Г. Військовий … С. 128.
[318] Lehár A. *Erinnerungen: Gegenrevolution u. Restaurationsversuche in Ungarn 1918-1921*. München: Oldenbourg, 1973. S. 58-59.

противником удару у зоні дислокації підрозділів БГ «Крукеничі». Український командир групи полковник В. Шепель, колишній офіцер російської армії, як і його підлеглі — українські командири куренів і сотень, вважали, що «Крукеничі» слід суттєво зміцнити. Вони були переконані, що саме на її позиції у випадку ворожого наступу неминуче буде спрямований головний удар. Їм гостро опонували колишні австрійські офіцери – начальник штабу групи, сотник Ж. Лянг і начальник штабу 8-ї Самбірської бригади, сотник Р. Якверт. Вони були переконані, що у зоні відповідальності групи «Крукеничі» польському війську буде не вигідно вести повномасштабний наступ. Дуже красномовною видається фраза, яку після однієї з таких гарячих суперечок спересердя сказав наддніпрянець В. Шепель: «Німці... ні чорта не розуміються на найпростіших завданнях такої війни, яку змушена вести Україна. Они мудрі тільки тоді, коли мають до розпорядимости армії і бетонні окопи, але коли приходиться їм вести слабше зорганізовані відділи, розсипані по довгім фронті, тоді тратять голову».[319]

Такі ж самі непорозуміння інколи виникали й після переходу Галицької армії за Збруч у липні 1919 р. Генерал-четар М. Тарнавський згадував про ситуацію, що виникла на одній зі спільних нарад його старшин з офіцерами Дієвої армії УНР. Тоді начальника штабу ГА, австрійця А. Шаманека дуже вразив Ю. Тютюнник, який, розклавши карту, показував пальцем, як вже наступного дня його підрозділи пересунуться на відстань у 150-200 км, що викликало у начальника галицького генштабу зрозумілий скепсис.[320]

Іншим чинником, який з одного боку сприяв кращій комунікації військовослужбовців, але з іншого — призводив до конфліктних ситуацій, став той факт, що поруч з українською в середовищі галицьких вояків активно використовувалася й німецька мова. Нею колишні австро-угорські офіцери спілкувалися з українськими колегами та підлеглими, а також між собою під час

[319] В. Й. Група Крукеничі підчас польської офензиви в травні 1919. *Історичний воєнний альманах*. Вінніпег: Український базар і Книгарня. Без дати. С. 78-79.
[320] Ласовський В. *Генерал Тарнавський*. Львів. 1935. С. 139-140; Шухевич С. *Спомини…* Ч. 3... С. 123.

планування операцій, безпосередньо боїв та у часи затишшя. Сприяв цьому також й той факт, що чимало українських солдатів ГА, які ще недавно разом із цими ж офіцерами воювали в цісарсько-королівській армії, розуміли німецьку.

Про мовний аспект, пов'язаний зі вже згадуваним Шаманеком, пригадував С. Шухевич. Маючи неабиякий хист до планування операцій, стратегічне мислення та талант полководця, бувши дуже прихильним до української справи, начальник штабу Галицької армії водночас ніяк не міг оволодіти українською мовою. Тому, щоб під час нарад не перекладати Шаманеку смисл сказаного, командири частин та підрозділів ГА часто-густо самі проводили зібрання «мовою міжнаціонального спілкування» – німецькою. Як-от сам С. Шухевич, котрий, навіть доповідаючи своєму командирові, українцю М. Тарнавському, інколи змушений був говорити саме німецькою мовою – аби Шаманек краще розумів.

Про подібні проблеми відзначав і Начальний вождь Галицької армії 1918-1919 років М. Омелянович-Павленко, котрий у своїх мемуарах зізнавався: «Я і полковник Мишківський були людьми зовсім інакше вихованими, інакше вишколеними, ніж усе тіло армії. Ми опинилися в умовах, до яких ми не були призвичаєні. Крім того, що ми не розуміли чужих термінів, ми зіткнулися з іншим розумінням речей у питаннях оперативного характеру та в організаційному порядку. Німців-штабовців старшинський склад армії розумів далеко краще, часто з півслова». Як розповідав М. Омелянович-Павленко, все це не могло не відбитися на системі управління та на мові, котрою спілкувалися офіцери. «Всі оперативні накази видавалися на двох мовах, а всі телефонні розмови ведено звичайно в німецькій мові. Я і полк. Мишківський опинилися в умовах, до яких ми не були призвичаєні», – зазначав він.[321]

Цікаве спостереження про відмінності між галицькими і наддніпрянськими офіцерами, яке підтверджує вищенаведені факти, знаходимо в документі жовтня 1919 року. Це доповідь неназваного полковника Генштабу Збройних сил Півдня Росії, котрий раніше служив в штабі ДА УНР.

[321] Омелянович-Павленко М. *Спогади командарма*. Київ: Темпора, 2007. С. 116.

Порівнюючи представників обох армій і військових шкіл, автор документа відзначив: «Галицький офіцер – характерний тип австрійського офіцера. Наскільки наддніпрянці – росіяни за духом та мовою, настільки галичани – австрійці. Перші у всіх серйозних справах, коли доводиться задуматися над побудовою фрази, вважають за краще говорити російською, а інші дуже часто послуговуються у своїх розмовах німецькою мовою».[322]

Деякі старшини, попри своє неукраїнське національне походження, під час своєї служби в галицькому війську неодноразово виступали перед вояками з українськими патріотичними промовами або робили публічні проукраїнські заяви. Відомо, зокрема, про подібні висловлювання німців А. Вольфа[323], Й. Ерліха[324], чеха Ф. Рімаля[325], угорця Г. Ціріца[326], хорватів С. Чмелика[327] і П. Кватерника[328] тощо.

Як вже зазначалося в розділі 2 нашого дисертаційного дослідження, всі іноземці, які приєднувалися до галицького війська, повинні були навчитися писати і розмовляти українською мовою. Щоб полегшити їм цей процес, українська сторона всіляко допомагала їм. Так, при Збірній станиці УНА у Відні діяли спеціальні мовні курси, на яких «чужинці» отримували базові знання української мови.[329] Фахова комісія, яка перевіряла рівень володіння старшин «чужої народности» українською мовою, існувала й при Військовому відпоручнику Диктатора ЗУНР у столиці Австрії.[330]

Українську мову іноземці вивчали й упродовж своєї військової служби на території України. Восени 1919 р. група німців попросила командування організувати для них заняття з вивчення української мови. У відповідь на їхнє

---

[322] Ганин А. “Украинская армия ... представляется достаточно боеспособной”. Украина 1919 года глазами деникинских генштабистов. *Славяноведение*. 2015. № 5. С. 110).
[323] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 1, спр. 63, арк. 45.
[324] Марітчак Т. Між двома фронтами. *Літопис Червоної Калини.* 1938. Ч. 6. С. 5.
[325] Топінка Є. Чехи у військових формуваннях Українських січових стрільців та Української Галицької армії. *Проблеми слов'янознавства*. 2002. Вип. 52. С. 62.
[326] Ґалан В. 1-ий листопад і наші завдання. *Свобода*. 9 листопада 1965. № 209. С. 2.
[327] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 232.
[328] Дубрівний П. Сірожупанники. *Вісті комбатанта*. 1962. № 3—4. С. 40.
[329] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 67.
[330] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1203.

звернення Пресова кватира ГА 22 листопада того ж року започаткувала для них ці мовні курси.[331] Такі ж заняття з вивчення української мови існували і під час інтернування галицьких частин в таборах на території Чехо-Словаччини. Так, в таборі УГА в м. Німецьке Яблонне функціонували трикласні мовні курси, обов'язкові для старшин — представників інших націй. У проміжку від осені 1920 до травня 1921 року у них навчалося 30 офіцерів-«чужинців».[332] Такі ж курси у 1920-1921 рр. діяли спочатку в либерецькому таборі, а потім – в Йозефові.[333]

Деякі зі старшин-німців так змогли оволодіти українською мовою, що потім вільно використовували її усно чи на письмі. Наприклад, у фондах Центрального державного історичного архіву України у Львові зберігається лист сотника УГА Е. Лярішенка (соратника В. Габсбурга) до відомого українського діяча В. Старосольського від 14 лютого 1921 р., написаний українською мовою.[334]

Водночас варто зазначити, що далеко не всі представники нацменшин та іноземці змогли виконати вимоги контракту і протягом двох років служби так і не оволоділи української. Так, станом на вересень 1921 року у Відні перебувало 11 осіб, які, за словами Військового відпоручника Диктатора ЗУНР, сотника С. Краснопери, зобов'язані були скласти іспит з української мови. Серед них було чотири майори (А. Ерлє, Е. Клюн, Г. Глянц і Р. Якверт), три сотники (Л. Лєбенсарт, В. Кшиж, Є. Білінський), два поручники (К. Мараці, Г. Глікер), підхорунжий (А. Білінський) і цивільний чиновник (В. Том). За національністю шестеро з них були «німцями» (тобто, німцями та австрійцями), два – євреями та один – італійцем. Ще двоє старшин були етнічними українцями, проте володіли лише німецькою і не знали рідної мови. Іспит вони повинні були здати протягом двох-трьох місяців. У випадку невдачі на екзамені старшин потрібно

---

[331] Завальнюк О., Олійник С. *Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 - травень 1920 рр).*Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2013. С. 172.
[332] Курси української мови. *Український стрілець*. Рік ІІ. Серпень-вересень 1921. Ч. 10. С. 6; Ч. 12. С. 13; Ч. 14. С. 1; Ч. 16, 17, 18. С. 6.
[333] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1208.
[334] ЦДІАЛ України. Ф. 360, оп. 1, спр. 528, арк. 11.

було звільнити з лав Галицької армії, зазначав Краснопера.[335] Також відомо про чотирьох старшин Української бригади з Німецького Яблонного, яких командування табору рекомендувало звільнити з лав ГА через незадовільні оцінки на підсумковому іспиті з української мови[336].

В архівах зберігається «Службовий листок» офіцера X Бригади Галицької армії, сотника Романишина, котрий 28 грудня 1919 року протестував проти «приділення» до IV куреня цієї бригади сотника-німця А. Комори, котрий не володів українською. «В нинішніх обставинах знаня укр[аїнської] мови є для старшин доконче потрібним», — пояснював свою позицію Романишин.[337]

Допомагала німецька мова (котра де-факто у той час відігравала роль «мови міжнаціонального спілкування») й у контактах галичан з їхніми супротивниками. Відомою є суперечлива ситуація із захопленням Києва 31 серпня 1919 року. Тоді в щойно звільненій столиці об'єднані галицько-наддніпрянські частини під командуванням буковинського німця А. Кравса зустрілися з військами Збройних сил півдня Росії, очолюваними балтійськими німцями, генералами М. фон Брєдовим і М. фон Штаккельбергом. Виник конфлікт, який міг закінчитися великим кровопролиттям. І саме мовна єдність воєначальників, а також деяких інших перемовників (Штесселя — в денікінців, Виметаля, Верніша, Тавчера — в українців) стала одним із чинників, який дав змогу командирам обох армій домовитися про перемир'я, яке втім незабаром було порушене. З іншого боку, саме «чужинське» походження генерала А. Кравса і, як наслідок, відсутність у нього сентиментів до Києва, як столиці соборної України, деякі українські комбатанти вважали потім однією з причин здачі Києва білогвардійцям.[338]

Мовна спорідненість офіцерів-німців з Галицької армії і ЗСПР відіграла свою роль й в переговорах про перехід ГА до Денікіна у жовтні-листопаді 1919 року, про що повідомляли й деякі закордонні мас-медіа. Тоді галичан, окрім

---

[335] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1206-1206зв.
[336] Там само. Ф. 1, оп. 5, спр. 3, арк. 1176-1177.
[337] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 147, арк. 320.
[338] Кравс А. *За українську справу*. Львів, 1937. С. 42-44.

перемовників-українців, представляв й австрієць, отаман А. Ерлє, а денікінців — етнічний німець, командувач військами Новоросійської області генерал М. Шиллінг. На думку деяких австрійських ЗМІ, саме цей факт сприяв укладанню угоди між обома арміями.[339] До слова, в одному з документів зазначалося, що австро-німецькі офіцери УГА («шваби») Шаманек, Ціммерманн, Вольф та інші «інтригували» і в процесі переходу армії до більшовиків.[340]

Відомо, що під час цих переговорів головнокомандувач Добровольчої армії генерал А. Денікін критично ставився до наявності німців у ГА. Відомий його наказ від 5 жовтня 1919 р. про необхідність усунення з Галицької армії всіх «німецьких елементів». Через тиждень, 12 жовтня, цей наказ було видано вдруге. Деякі історики вважають, що причинами такого рішення було те, що у Першій світовій війні німці були супротивником як Росії, так і Антанти, на яку робив ставку Денікін. Однак, з огляду на швидку зміну ситуації на фронтах, ці накази командувача ЗСПР не було виконано.[341]

Фактор німецької мови зіграв свою позитивну роль і на рубежі 1919-1920 років, коли галицькі частини, які потерпали від недоїдання та численних епідемій, опинилися на території Таврії, де було багато німецьких поселень. Німці півдня України, які до цього вже відчули на собі репресивний характер більшовицької влади, сприймали очолену німецькомовними командирами Галицьку армію майже як «свою». Позитивну роль в налагодженні взаємин відігравав той факт, що й чимало українських вояків (особливо, офіцерів) на загал добре володіли німецькою. Як відзначав згодом один із галицьких старшин, наддніпрянець за походженням: «На початку німці пробували оборонятися проти наших вимог тим, що не розуміють української мови й

---

[339] Ein autonomer galizischer Staat unter russischem Protektorat. *Neues Wiener Journal*. 3 Januar 1920. Nr 9397. S. 1.
[340] ЦДІАЛ України. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 14. Арк 76.
[341] Ганин А. *Финал галицийских генералов*. Судьбы генералов Украинской галицийской армии И.-Н. Микитки и Г.-Ф. Цирица. Славянский альмана. М., 2014. С. 528, 531.

говорили до нас лише по-німецькому. Яке ж було їхнє здивування, коли галичани без надуми відповідали їм по-німецькому».[342]

Таврійські німці надали стомленим воякам свої будинки для відпочинку та лікування, допомогли одягом, їжею та кіньми. Щобільше, як згадував потім історик Галицької армії, безпосередній учасник тих подій Л. Шанковський, коли навесні 1920 року обговорювалося питання повстання Червоної УГА проти більшовиків і приєднання її до Дієвої армії УНР, одним із пунктів (нереалізованих, щоправда) цього сценарію був й синхронний з галичанами збройний антикомуністичний виступ німців Таврії. При цьому деякі галицькі командири серйозно розраховували поповнити лави галицького війська рекрутами з німецьких колоній півдня України.[343] Згадку про це читаємо в Л. Шанковського: «Умовини повстання були дуже сприятливими. Було сплановано здобути цілу полудневу Україну в найслабшім моменті для більшовиків, що не мали тоді жадних резервів... Можна було рахувати на підтримку населення німецьких кольоній в районі розташування III Галицького корпусу. Населення те ...ставилося дуже прихильно до Галицької армії, котру вважали своєю армією. Про це мають найкращі спомини всі ті Галичани, що кватирували на німецьких кольоніях в південній Україні».[344] Інший очевидець К. Аріо так описував ті події: «Кольоністи відносилися до нас дуже прихильно, а свідоцтвом може бути те, що удержували нас, себто цілий Корпус,... безплатно, власним коштом, а відходячи забезпечили нас продуктами ще й на дорогу. Був це власне час большовицького перійоду, коли Корпус і всі частини осталися без гроша і без харчів і тим самим не були в стані себе утримати».[345]

Але й пізніше, вже після невдалого повстання ЧУГА та інтернування її основних сил поляками, деякі галицькі старшини залишилися на півдні, в німецьких колоніях. Про них, зокрема, пригадував колишній учасник заколот

---

[342] Оліфер І. Останні стріли. *Альманах Українського Народного Союзу на 1965 рік*. Джерзі Сіті-Ню Йорк: Свобода, 1965. С. 107.
[343] Шухевич С. *Спомини*… Ч. 3… С. 21.
[344] Шанковський Л. Повстанчий рейд Кінної Бриґади от. Шепаровича. *Літопис Червоної Калини*. 1939. Ч. 1. С. 6.
[345] Аріо К. Нарис історії XIV Бриґади. *Літопис Червоної Калини*. 1930. Ч. 9. С. 18.

отамана Оскілка, відомий політик Д. Андрієвський, котрий, розповідаючи у серпні 1920-го Є. Петрушевичу про військово-політичну ситуацію в Україні, відзначив «сильний» рівень озброєності повстанських загонів німецьких колоністів Таврії, а також той факт, що військовими інструкторами у них є саме галицькі офіцери. Наприкінці 1920-го та початку 1921 років поселення таврійських німців нелегально відвідував й колишній отаман Генштабу ГА В. Зеєгорш. Відомо також, що вже після відходу Галицької армії на Захід у німецьких поселеннях півдня України деякий час мешкав у майбутньому відомий історик Г. Кох, але нам невідомо, чи брав він участь у німецькому антирадянському повстанському русі.[346]

5.2. Багатонаціональність старшинського корпусу армії у світлі джерел

Аналіз доступної нам джерельної інформації дає нам підстави стверджувати, що офіцерів-українців було більше у фронтових частинах та на командних посадах нижчої ланки, а іноземних старшин – у штабах та серед командирів середнього і вищого ешелону. Недаремно, очевидно, як згадував один з мемуаристів, абревіатуру НКГА (Начальна Команда Галицької Армії) її службовці-німці жартома розшифровували як «Niemand Kann Hier Abhelfen» («Ніхто не може тут допомогти»), тоді як старшини-українці – «Німецька Команда Галицької армії».[347] Архіви також свідчать, що німецька мова (поряд з українською) нерідко використовувалася під час листування штабів та окремих частин і підрозділів ГА.

Про багатонаціональний характер вищих командних кадрів галицького війська свідчить й список головнокомандуючих (Начальних вождів) армії та начальників Генерального штабу ГА. У першій групі були українці Д.

---

[346] ЦДІАЛ України. Ф. 359, оп. 1, спр. 14, арк 48; Ганс Кох. *Свобода*. 30 березня 1954. Ч. 60. С. 3; На Вкраїні. *Нове життя.* 27 грудня 1920. Ч. 11. С. 2.

[347] Шухевич С. *Спомини…* Ч. 3… С. 123; Левицький О. *Галицька Армія на Великій Україні.* Відень, 1921. С. 78.

Вітовський, Г. Коссак, Г. Стефанів, М. Омелянович-Павленко, М. Тарнавський, О. Микитка, А. Вітошинський, росіянин О. Греков і австрієць А. Шаманек. У другій – українці М. Маринович, С. Горук, Є. Мишківський, В. Курманович, хорват К. Штіпшіц-Тернова, австрієць А. Шаманек і угорець Г. Ціріц.

Домінування українських офіцерів в Галицькій армії засвідчує й перелік командного складу 2-го Галицького Корпусу та 3-ї, 4-ї і 7-ї бригад, котрі станом на 4 грудня 1919 р. входили до його складу. Згідно з даним документом, у зазначений період серед командирів штабів, частин і підрозділів 2-го Корпусу українців було 12 (66% від загальної кількості), неукраїнців – шість (три німці – Вольф, Льонер, Штайнер і стільки ж євреїв – Іссерлєс, Гетцельт і Юда). Ще більшою частка офіцерів української національності була в командному складі окремих бригад цього ж Корпусу: командантами частин та підрозділів 3-ї Бережанської бригади були 15 українців (83%) і три австрійці та німці (Скацель, Матесіч, Гарачек); 4-ї Золочівської – 16 українців (84%) і по одному німцю (Тілліх), поляку (Лясковський) і чеху (Вотава); 7-ї Львівської – 26 українців (79%), шестеро німців та австрійців (Бізанц, Байгерт, Кравзе, Мар, Бравн і Егер) і один єврей (Вайс). Тож навіть за умов кадрової кризи більшість командного складу Галицької армії були українцями. Виключно українським було командування 1-ї бригади ГА, сформованою на базі Легіону УСС, 6-ї Равської, 10-ї Янівської, 1-ї Гірської та, до певної міри, 5-ї Сокальської бригад. Водночас зовсім неукраїнською була «команда» 2-ї, 8-ї і 11-ї бригад, причому «гуцульську» (за місцем формування) Коломийську бригаду цілком можна було б назвати ще й «чеською», адже практично упродовж усієї її бойової історії нею командували три офіцери-чехи – отамани Тінкль і Виметаль, а також сотник Квапіль.[348]

Цікавий нюанс щодо кадрового забезпечення Галицької армії зауважив військовий представник США, майор М. Ловренс, котрий у квітні-травні перебував на території ЗУНР і вивчав військово-політичну ситуацію в регіоні. У своєму звіті від 14 травня 1919 року Ловренс писав: «З Поляками і Жидами

[348] Стецишин О. *Ландскнехти* … С. 48.

Українці [влада ЗУНР] поводяться в Галичині добре. Там нема німецьких офіцерів, а тільки австрійські офіцери, що походять головно з Галичини».[349]

Зауважимо, що протягом всієї історії Галицької армії частка старшин неукраїнського походження в ній то зростала, то зменшувалася. Якщо станом на середину травня 1919 р. з-поміж командирів 11-х бригад УГА було п'ятеро неукраїнців (німці А. Бізанц, А. Кравс і А. Вольф, чех Ф. Тінкль і хорват С. Чмелик) і шість українців, то, скажімо, 30 січня 1920 року, згідно зі звітом НКГА коменданта 3-ї Галицької Української Дивізії генерала А. Кравса, командирами шести полків його дивізії (колишніх бригад) було п'ятеро німців – сотники Квапіль, Шмідт, Странський, Бранднер, отаман Шльоссер та один українець – сотник Царевич.[350]

У цьому зв'язку варто відзначити «Спис старшин-артилеристів»,[351] згідно з яким станом на кінець 1919 – початок 1920 року зі 170 чинних галицьких офіцерів-гарматників представниками інших націй було всього 19, тобто кожен восьмий-дев'ятий. Водночас значно більшою була частка воєнспеців неукраїнського походження серед офіцерів, які служили в тих допоміжних формаціях Галицької армії, де потрібна була спеціальна фахова підготовка. Зокрема, чимало європейських добровольців бачимо серед військових інженерів, залізничників, хіміків, зброярів тощо. Так, станом на середину 1919 року з дев'яти старшин-залізничників українцем був лише четар Т. Білинський, з чотирьох галицьких офіцерів-саперів троє було неукраїнцями, а з-поміж 34 військових інженерів ГА українцями була рівно половина.[352] Причому в залізничних підрозділах Галицької армії чимало іноземних фахівців перебувало і на неофіцерських посадах. Скажімо, у квітні 1919 р. у трьох залізничних сотнях ГА, які очолювали німці Ф. Дега, К. Жураковський і К. Фідлєр, разом із майже 350 стрільцями-українцями служив також й десяток вояків рядового і

[349] Стахів М. *Західня Україна…* Т. 6. Кн. 1… С. 18, 193.
[350] Тинченко Я. Чисельність … С. 26-37; ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2. спр. 147, арк. 299.
[351] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 83, арк. 10-29.
[352] Там само. Ф. 2188, оп. 2, спр. 137, арк. 2-97.

сержантського складу, чиї прізвища можуть свідчити про їхнє неукраїнське походження: Рупп, Раднер, Брекнер, Драганіч, Крайни тощо.[353]

«Німецький» слід помітний і в реорганізації Начальної команди Галицької армії, яка відбувалася в листопаді 1919 року з ініціативи начальника Генштабу ГА Г. Ціріца. Як зазначає дослідник В. Солдатенко, тоді структуру НКГА було змінено за «німецьким зразком», внаслідок чого її поділили на три відділи: оперативний (його очолив А. Ціммерманн), матеріальний (В. Зеєгорш) і загальний (О. Лисняк). Аналогічно «по-німецьки» мали реформувати й структуру командування корпусів, але ці плани командування так і залишилися лише намірами.[354]

Українсько-німецьку командирську мішанину в галицькому війську відзначав й класик української поезії В. Сосюра. Під час визвольних змагань його підрозділ Дієвої армії УНР, перейшов на бік Галицької армії. Сосюра згодом так згадував про ті події: «Лютий. 1920. При 4-й стрілецькій галицькій бригаді, яка перейшла до червоних, з полонених петлюрівців та денікінців формується два полки: «1-й Чорноморський» та «Кінний запорозький». Я вступаю до «1-го Чорноморського». Команда українська. Всі старшини й козаки ходять з тризубами на кашкетах. Полковий прапор жовто-блакитний. Командир полку німець із тризубом на кашкеті. Він каже: «Я воював за неньку Україну і буду за неї воювати до смерті..». [355] Зі спогадів незрозуміло, хто був цим «німцем», адже командирами Чорноморського полку почергово були наддніпрянці Й. Пшонник та Г. Афнер («мовчазний нордієць», як його змальовував один із галицьких очевидців).[356] Можливо також, що «німцем» був українець Б. Шашкевич – командир 4-ї Золочівської бригади ГА, у складі якої взимку 1920-го й був сформований Чорноморський полк.

---

[353] Там само. Ф. 2188, оп. 1, спр. 168, арк. 128-130, 158.
[354] Солдатенко В. *Україна в революційну добу*. Т. ІІІ. Рік 1919. Київ: Світогляд, 2010. С. 428.
[355] Сосюра В. *Третя рота*. Київ: Український письменник, 1997. С. 188-189.
[356] Шанковський Л. *Українська армія в боротьбі за державність*. Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1958. С. 205.

Про багатонаціональність особового складу Галицької армії непрямо свідчить й перепис дітей військовослужбовців Гірської бригади ГА та бойових груп «Глибока» і «Лютовиська», котрі 1921 року разом зі своїми батьками перебували у таборі для інтернованих в Чехо-Словаччині в місті Німецьке Яблонне. З 52 дітлахів лише для 23-х (44%) рідною мовою була українська. 56% дітей розмовляли з батьками іноземними мовами: 23% – німецькою, 19% – польською, 10% – чеською, по два відсотки – сербською і «московською» мовами. Простежується чітка кореляція мови, якою спілкувалися діти, і звання їх батьків. Так, 32 дитини з 52-х мали батьків-офіцерів, які розмовляли наступними мовами: 12 – німецькою, 9 – українською, 8 – польською і 3 – чеською мовами. Натомість 13 з 20 дітей, чиї батьки були рядовими стрільцями та підстаршинами Галицької армії, спілкувалися вдома українською, двоє – польською, стільки ж – чеською, по одному малюку вважали рідною німецьку, сербську і «московську» мови.[357]

Варто зазначити, що командування ГА заохочувало своїх військових за сумлінну службу і героїзм. Їм оголошували подяки, а тих, хто особливо відзначився, підвищували («іменували», у тодішньому формулюванні) у званні. Інформація про це друкувалася в офіційному Віснику ДСВС. Причому, якщо на початках формування галицького війська деяким «чужинцям» обіцяли позачергове присвоєння звання, то з часом практику йменувань змінили. Починаючи з другої половини 1919 р., Начальна команда ГА почала активно підіймати службовими сходами офіцерів та підстаршин українського походження, що відразу ж відобразилося на співвідношенні «іменованих» старшин українців і неукраїнців.

Скажімо, у «Вістнику» ДСВС[358] за 31 січня 1919 року у списку офіцерів, представлених до підвищення у званні за період від дня Листопадового Зриву і до 1 січня 1919 р., знаходимо прізвища підполковника А. Кравса, отамана Й. Папп де Яноші, сотників А. Ерлє, Ф. Тінкля. Чимало старшин, які не були за

[357] З діяльности укр. жіноцтва в таборі. *Український Стрілець*. Рік II. 1921. Ч. 16, 17, 18. С. 13.
[358] Спис іменовань. *Вістник Державного секрета ріяту військових справ*. 31 січня 1919. Ч. 5. С. 1-7.

походженням українцями, є й серед нових четарів і поручників (І. Ерліх, К. Брауміллєр фон Танбрук, А. Фіхман, В. Калєр тощо). 19 липня 1919 у своєму «Розпоряді Ч. 194»[359] Є. Петрушевич іменував полковником хорвата С. Чмелика, підполковником українця А. Долуда, отаманами – чотирьох українців і двох австрійців, сотниками – 15 українців і трьох іноземців.

А вже у «Вістнику Українського війська» ч. 19 (за 10 жовтня 1919) ситуація була зовсім іншою – кількість українців, яких було підвищено у званні, була вже відчутно більшою, ніж представників інших націй. З-поміж майже тисячі «іменованих» військовослужбовців бачимо прізвища відносно невеликої кількості неукраїнців: підполковники В. Фідлєра з НКГА та авіатор Е. Рейнфельд стали полковниками, з трьох новопризначених отаманів – один був неукраїнського походження (Є. Бойков), з 39 сотників – 36 українців і три євреї (І. Альтшілєр, Д. Сассовер, Р. Ляндес). А з-поміж майже двох сотень хорунжих, яким надали звання четаря, 19 не були українцями.[360]

5.3. Старшини-німці: проблеми та обставини інтернування

Документи Військового історичного архіву Чеської республіки свідчать про ще один маловідомий факт: наявність у складі армії офіцерів німецької національності створив проблеми галичанам під час перебування підрозділів ГА у таборі для інтернованих в м. Німецьке Яблонне (Дойче-Габль) у Чехо-Словаччині. У цьому таборі з червня 1919 до квітня 1921 були розміщені вояки Галицької армії з Гірської бригади і груп «Глибока» та «Крукеничі» (т. зв. «Українська бригада»), що покинули територію ЗУНР під натиском польських військ.

Досі факт перебування частин ГА в таборах Чехо-Словаччини було прийнято описувати в позитивно-компліментарних тонах, як свідчення

[359] LIX. Розпоряд з дня 19 липня 1919. *Вістник Українського Війська*. 31 липня 1919. Ч. 16. С. 1-4.
[360] LXXV. Розпоряд з дня 31 вересня 1919. *Вістник Українського Війська*. 10 жовтня 1919. Ч. 19. С. 1-4.

прихильності влади цієї держави до української справи. Однак джерела, досі маловідомі серед українських дослідників, свідчать, що насправді у Празі дуже насторожено сприйняли факт появи на своїй території галицьких частин, зокрема, тому, що в їхніх лавах було чимало офіцерів-німців. Цьому є очевидне пояснення. На той час чехословацька влада ледве пригасила виступи німецького населення країни, що мешкало на півночі та на півдні країни і вимагало приєднання цих земель до Австрії. Тож у Празі з побоюванням відреагували на появу на теренах Чехо-Словаччини іноземних військовослужбовців, непідконтрольних центральному уряду. До того ж, серед них було чимало етнічних німців, що могло реанімувати пригаслий чехословацько-німецький конфлікт. Тим більше, що на той час стосунки чехів, словаків і німців всередині країни продовжували залишатися напруженими. А Німецьке Яблонне якраз і було містом, де переважало німецьке населення.[361]

До того ж, влітку 1919 року в Українській бригаді виник гучний конфлікт між військовослужбовцями (також маловідомий у вітчизняній історіографії), який суттєво погіршив імідж галицької частини в очах офіційної Праги. Протистояння виникло між кількома старшинами, яких в документах називають «русофілами», та пронімецьки орієнтованими офіцерами. 16 серпня того ж року четверо офіцерів УГА, котрі були прихильниками русофільської течії, написали скаргу на своїх товаришів по інтернуванню. В ньому вони звинуватили німецьких офіцерів галицького війська у ворожому ставленні до чехословацької держави і нав'язуванню іншим військовослужбовцям «пронімецьких» поглядів. Натомість низці українських офіцерів закидали солідарність зі своїми німецькими колегами і загалом з німецьким населенням Чехословаччини.

Свої звинувачення «русофіли» доказували конкретними заявами і діями певних старшин УГА. Одним з таких аргументів став скандал з чотирма офіцерами (Мартиновичем, Вільчинським, Штайном і Плескі) в ресторані Німецького Яблонного. Тоді німці Штайн і Плескі разом з українцями спочатку співали «Ще не вмерла Україна», а потім затягнули німецьку патріотичну пісню

[361] VHA, fond MNO, Prezidium 1918–1923, č. jed. 36 664, s. 4.

«Wacht am Rhein», після чого чіплялися до чеських відвідувачів ресторану, звинувачуючи їх в тому, що ті не встали під час виконання гімну.[362] (До слова, відомо, щонайменше ще про один схожий випадок, який стався в таборі в Ліберцях, де були інтерновані військовослужбовці так званої «Бригади генерала Кравса». Там восени 1920 р. за співання німецьких пісень чехословацьке командування табору покарало трьох офіцерів УГА 20-денним домашнім арештом. Таку кару присудили українцеві Л. Лісковацькому, австрійцеві З. Адлєру та хорвату І. Руменовичу)[363].

29 серпня 1919 командир Української бригади, полковник А. Варивода змушений був «якнайрішучіше» спростувати усі обвинувачення. Зокрема він відкинув твердження про «німецькі впливи» серед інтернованих вояків, заявивши, що усі військовослужбовці бригади спілкуються українською, а неукраїнці знають або вчать українську мову. За словами Вариводи, усім «чужинцям» командування дало три місяці для того, щоб остаточно визначитися чи хочуть вони продовжувати службу в українській армії і чи прагнуть отримати «українське державне громадянство».

У додатку до листа було подано список 260 офіцерів Української бригади, в якому були окремо виділені старшини, які були вихідцями з інших країн або представниками національних меншин Західно-Української Народної Республіки. Їх, згідно з цим переліком, станом на 29 серпня 1919 р. нараховувалося 33. Серед них 19 були іноземцями, з яких 14 були німцями та євреями з Галичини та Буковини.

При цьому особові дані деяких старшин-іноземців (здебільшого уродженців Австрії і Чехо-Словаччини) було змінено: місцем їхнього народження було названо західноукраїнські міста і села, хоча з інших документів ми знаємо, що ці люди не були вихідцями з території ЗУНР. Можна припустити, що це було зроблено тому, що саме цю категорію галицьких

[362] Ididem, č. jed. 33 734, s.10–12, 40–43.
[363] ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 3, арк. 1400.

офіцерів влада Чехо-Словаччини вважала потенційно найбільш деструктивною та небезпечною.[364]

Скандал закінчився тим, що вісьмох офіцерів-«русофілів» звільнили з Галицької армії, позбавили військових звань та відправили до табору в чехословацькому місті Терезін, де були інтерновані військовослужбовці російських білогвардійських армій. Туди ж з Німецького Яблонного перебралися й 160 галицьких вояків та підстаршин, однак із документів незрозуміло, чи справді ці люди були прихильниками русофільської орієнтації чи їхнє переміщення було викликане іншими причинами.[365]

5.4. Вплив військово-політичної ситуації на перебіг служби в ГА іноземців і представників національних меншин

Як уже було констатовано, чимало військовослужбовців неукраїнського походження гідно виконували свої обов'язки і були взірцем відваги та патріотизму. Але заради справедливості слід відзначити, що серед них були й такі, що не лише воювали за українську справу, але і дезертирували з лав Галицької армії.

Серед таких були, зокрема, полковник В. Бем. Перебуваючи на службі в Державному секретаріаті військових справ, під час травневого 1919 року наступу поляків залишився у Станіславові і перейшов на службу вже до польського війська. Або ж полковник Й. Папп де Яноші, котрого чимало галицьких ветеранів згодом вважали одним із винуватців військових невдач зимової компанії 1918-1919 років. Під час галлерівського наступу він був ув'язнений у львівській тюрмі «Бригідки» та в таборі в Стшалкові. Після

[364] VHA, fond MNO, Prezidium 1918–1923, č. jed. 33 734, s. 20–22.
[365] Ididem, č. jed. 36 664, s. 3, 20.

звільнення у квітні 1920 він прибув до Відня, де покинув українську військову службу, після чого повернувся у Польщу і попросив громадянство цієї країни.[366]

Як твердили автори «Історії українського війська», виданої в середині 1930-х, після відходу західноукраїнського війська за Збруч, на територію, контрольовану військом Директорії, не пішла з армією, а залишилася в Галичині й значна частина «лікарів-чужинців».[367] Зокрема, залишилися на місці лікарі з військових шпиталів Галицької армії в Коломиї (Левнер, Тайхер, Гаммер, Бляйхер), Дрогобича (Вітлін, Кельнер) та деякі інші. Чимало з них згодом перейшла на польську військову службу. У той самий час масово покинули свої частини й повернулися на батьківщину чимало іноземних офіцерів із залізничних підрозділів Галицької армії, а також багато тих представників інших націй, які служили на економічних посадах (так звані, харчові, рахункові, ліквідуючі старшини тощо). При цьому залізничники ще й висували претензії військово-політичному керівництву ЗУНР, вимагаючи не змінювати розміру зарплатні.[368]

Ще одна хвиля дезертирства припала на кінець 1919 року, коли галичанам довелося протистояти не тільки більшовикам і денікінцям, а й голоду, холоду і різноманітним пошестям. Саме у цей період, як згадував поручник 14 бригади К. Аріо, прямо з передової втекла група старшин на чолі з командиром одного з куренів сотником Пфавзером.[369] Хоча в цьому випадку можна припустити, що це сталося внаслідок завершення дії контрактів у низки військовослужбовців, про що йшлося в розділі № 2 дисертації.

Відомою є аргументація одного з таких дезертирів — поручника Й. Нойвельта. Після того, як у лютому 1920 року він покинув галицьке військо і повернувся в Галичину, його затримала польська влада і помістила до в'язниці в

---

[366] ЦДІАЛ УКРАЇНИ. Ф. 581, оп. 1, спр. 200, арк. 136; Наказ по Українській перехідній Станиці у Відні. Ч. 95. 4 квітня 1920. Без № стор. Накази денні від 1.1.1920 до 16.11.1920. *Збірник документів Української перехідної станиці*. Архів Української церкви святої Варвари у Відні.
[367] Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. *Історія …* С. 532.
[368] Монджейовський Д. Залізно-дорожне Депо У.Г.А. *Літопис Червоної Калини*. 1938. Ч. 12. С. 18-19; ЦДАВО України. Ф. 2188, оп.1 спр. 1, арк. 187; Там же. Ф. 2192, оп. 2, спр. 1, арк. 54зв.
[369] Аріо К. Нарис… Ч. 7-8. С. 28.

Чорткові. На допиті Нойвельт зізнався, що служив в ГА лише заради грошей. «Я навмисно пішов до Української армії за день до мобілізації, щоб мати змогу отримати таку посаду, яка б не змушувала йти на фронт. На передову я так й не пішов, бо весь час «висів» при різних українських командах, не виконуючи ніяких функцій», – заявив він.[370]

5.5. Міжнаціональні конфлікти в офіцерському середовищі галицького війська

Не все було гаразд і в міжнаціональних стосунках між українцями (особливо наддніпрянцями) та представниками інших націй. І хоча чимало колишніх австрійських офіцерів, за визначенням історика І. Кедрина, «були лояльними» і «набиралися сентименту до української визвольної справи», все ж не обходилося без проблем на національному ґрунті. Відомо, наприклад, про критичне ставлення до Дієвої армії УНР з боку генерала Г. Ціріца, котрий називав Наддніпрянську армію «так званою»[371] та про деякі інші подібні випадки. Про зневагу Ціріца на адресу наддніпрянців і особисто Головного отамана С. Петлюри, згадував й колишній командир Летунського відділу ГА П. Франко.[372]

Один із найбільш резонансних міжнаціональних конфліктів стався на початку серпня 1919 року в селі Фурманівка на Поділлі. Про нього нас відомо із доповідної записки («Службового листка») на адресу Етапної Команди ГА Генерального інспектора кінноти Галицької армії підполковника В. Ганімеда. Проінспектувавши 1-й Кінний полк ГА, яким командував сотник Е. Геніг, він написав звіт команданту Етапу армії полковникові А. Вітошинському про виявлені ним зловживання, кадрові проблеми та недоліки у цій військовій

[370] ДАЛО. Ф. 271, оп. 1. спр. 280, арк. 30.
[371] Кедрин І. Чому ми програли? *Вісті комбатанта*. 1976. №3. С.7.
[372] Франко П. Летунський відділ У.Г.А. *Календар Червоної Калини на 1924*. Львів — Київ: Червона Калина, 1924. С. 130.

частині. Зокрема, у полку він зафіксував багато матеріально-фінансових порушень та факт незадовільного утримання кавалеристами своїх коней.

Інші обвинувачення В. Ганімеда стосувалися аморальної поведінки командування 1-го Кінного полку. Інспектор виявив, що Е. Геніг, попри труднощі воєнного періоду, разом із кількома своїми підлеглими вів доволі розгульне життя, що викликало велике незадоволення українських військовослужбовців полку. Особливо було відзначено діяльність помічника командира, поручника Ф. Маена (Майна), котрий упереджено ставився до вояків-наддніпрянців, причому двох поручників – киянина Ф. Бутенка і лубенця Г. Гречанівського – він побив, а ще одного – хорунжого Костіна («багацько освідомленого о протизаконних ділах сотника Геніга») намагався вигнати з полку. Самого ж Е. Геніга інспектор звинувачував у влаштуванні на роботу в полкову канцелярію своєї коханки та численні антиукраїнські заяви.

Цю справу розглядав військово-польовий суд ГА, засідання якого відбулося 4 серпня 1919 року в тому ж таки селі Фурманівка. На лаву підсудних сіли віденець, сотник Е. Геніг, львів'янин, поручник Ф. Майн і уродженець Перемишля, старший булавний М. Дінстаг. Свідками у справі про безлад у полку і аморальність його командування були викликані працівники штабу М. Бринецький, В. Бандурка, М. Терещук і Т. Пізнюк. На судовому засіданні вони заявили, що не компетентні коментувати проблеми полкової канцелярії, а також нічого не чули антиукраїнських заяв свого австрійського командира. Натомість вони підтвердили інформацію про розгульний спосіб життя Е. Геніга та про чинні привілеї для його подруги.

Виступили на суді й обвинувачені офіцери, котрі частково заперечили, а частково визнали власну вину. Зокрема, Е. Геніг підтвердив той факт, що прийняв на роботу коханку та що в його полку існував певний безлад. Однак йому вдалося спростувати решту претензій на свою адресу. Він також зумів довести, що не робив ніяких антидержавних заяв. «Признаюся, що висміював українські відносини на закордонній Україні; застерігаю ся однак, що я висміював українську державну ідею. Я раз сказав дійсно, що всі події на

українському фронті є дійсно оперетою а то зі згляду на кількакратні зміни команд, пересування військ там і сям, організуванє корпусів і бригад, складаючих ся у 40 людий і взагалі українську безрадність», – заявив він.

У підсумку суд фактично виправдав Геніга. Закиди В. Ганімеда були визнані або такими, які неможливо доказати, або ж були пояснені об'єктивними військово-політичними чинниками, які не залежали від командира полку. Зокрема, було підтверджено, що більшість офіцерів його полку справді були поганими кавалеристами, як про це й твердив генеральний інспектор кінноти, однак кандидатури цих військовослужбовців були запропоновані штабом корпусу і комполку до цих кадрових призначень не мав ніякого відношення. Та й рівень дезертирства з 1-го Кінного був на тому ж рівні, як і в інших частинах армії, констатував суд. При цьому було зазначено, що Е. Геніг дійсно порівнював ситуацію в Україні з «лібрето», однак, як зазначалося в рішенні суду, «подібне невдоволення в тім часі висказували і багато старшин-українців, так що в тім висказі Геніга годі добачити ворожого відношення до української ідеї». Водночас у судовому рішенні кілька разів йшлося про наявну неприязнь між «німцями і наддніпрянцями», що виявилося, зокрема, у факті побиття поручників Бутенка і Гречанівського та у численних наріканнях старшин-«східняків» на байдужість до них з боку «німецького» командування полку. Тож суд над командуванням Кінного полку завершився нічим. Один з помічників Е. Геніга – М. Дінстаг — заздалегідь звільнився з армії за власним бажанням, натомість інші обвинувачені отримали стягнення морального плану. Як було сказано у рішенні суду, «вожанє зі собою продажних женщин є вправді не лицююче з честю старшини, однак не підпадає під компетенцію суду». Відтак питання аморальності Е. Геніга запропонували віддати на розсуд офіцерського суду честі.[373]

Відомо, що про напруженість у стосунках галицьких офіцерів-«чужинців» із наддніпрянцями знало командування інших збройних формувань, які у той час вели бойові дії на території України. Наприклад, про це йдеться в донесенні

[373] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 147, арк. 135-160.

про становище в УНР від 8 листопада 1919 року денікінського військового представника, полковника Д. Щербачова генерал-квартирмейстеру Штабу головнокомандувача Збройних сил Півдня Росії генерал-майору Ю. Плющевському-Плющику.[374] Втім, подібні факти не були масовими. Можна погодитися з твердженням О. Павлишина і О. Рубльова про те, що хоча серед неукраїнських військовиків Галицької армії й траплялися випадкові люди, це все-таки було більше випадковістю, ніж закономірністю.[375]

Підсумовуючи, зазначимо наступне: згідно з джерелами, у період від 1 листопада 1918 і до 24 вересня 1919 р. в Галицькій армії служили щонайменше 5442 старшини різних національностей.[376] Всього ж, за нашою оцінкою, офіцерів збройних сил ЗУНР (ЗО УНР) було майже 6 тисяч, щонайменше 778 з яких, за нашими підрахунками, були неукраїнського походження. Це означає, що кожен 7-8 галицький офіцер (13% від загального числа) був євреєм, австрійцем, німцем, чехом, росіянином тощо.

На завершення знову процитуємо колишнього головнокомандувача ГА, М. Омеляновича-Павленка. Оцінюючи службу в армії колишніх австро-угорських офіцерів («німців»), він визнавав: «В усіх частинах було чимало німецьких старшин. Користь з них була очевидною. Більшість з них брала активну участь в організації старшинського корпусу і, особливо, штабових установ. Відібрати від армії німецьких командантів і штабовців, це означало би зробити крок узад у справі організації наших сил, а може навіть і зруйнувати все».[377]

---

[374] Историческій Вѣстникъ. *Гражданская война на Украине*. Т. 37. М., 2021. С. 64.
[375] Павлишин О., Рубльов О. Українсько-польська війна. Бої за Львів. *Нариси історії Української революції 1917-1921 років*. Кн. 2. Київ: Наукова думка", 2012. С. 176.
[376] ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 139, арк. 11-93.
[377] Омелянович-Павленко М. *Спогади*… С. 116, 127.

ВИСНОВКИ

У нашій науковій роботі ми дослідили тему залучення на західноукраїнську військову службу офіцерів неукраїнського походження, які раніше служили в збройних силах Австро-Угорщини та Російської імперії, а також склали колективний портрет цих військовослужбовців.

Проведене дослідження дає нам підстави зробити такі підсумки:

З’ясовано, що вивчення вступу на військову службу ЗУНР офіцерів неукраїнського походження, передумови і причини цього їх кроку, а також дослідження наслідків такого рекрутування в ГА, досі не були предметом окремого ґрунтовного опрацювання. Попри великий об’єм фахових історичних досліджень подій Української революції 1917-1921 рр., питання перебування на військовій службі в Галицькій армії представників інших націй здебільшого вивчалося фрагментарно, як частина інших, масштабніших досліджень.

Засвідчено, що під час розпаду Австро-Угорської монархії українці, які мешкали на її території, як і інші народи імперії, скористалися своїм шансом на національне самовизначення. Вони створили власну державу – Західно-Українську Народну Республіку, на територію якої практично відразу заявили свої претензії сусідні держави: Польща – на Східну Галичину, Угорщина – на Закарпаття і Румунія – на Буковину. На захист Української держави стали її збройні сили, які формувалися на основі українських військовослужбовців австрійських частин, які до Листопадового чину дислокувалися на території Галичини та Буковини, а також із добровольців та мобілізованих.

Констатовано, що вже у перші дні свого існування галицьке військо почало відчувати сильну нестачу офіцерських кадрів. Причин цьому було декілька. Серед них відзначаємо невисоку популярність кар'єри військового серед галицько-буковинських українців, відсутність суспільного стану, представники якого були б зацікавлені в здобутті військової освіти, та занадто

дороге, як для пересічного українця Галичини чи Буковини, навчання в австрійських військових академіях.

Нестача старшинських кадрів призводила до погіршення керованості підрозділами ГА, знижувала їхні боєздатність та рівень дисципліни. Для того, щоб розв'язати цю проблему, військово-політичне керівництво Західно-Української Народної Республіки змушене було залучати до Галицької армії військовослужбовців неукраїнського походження – як з числа громадян інших держав, так і з-поміж національних меншин ЗУНР. Зауважено, що законодавство Західно-Української Народної Республіки визначало, що обов'язок служити в її збройних силах і захищати державу від ворога був лише в українців. Натомість представники інших націй були не зобов'язані воювати, хоча й заборони на військову службу для них також не існувало. Таких військовослужбовців наймали на службу в ГА як державні структури, так і приватні особи. Досліджено ефективність рекрутинґової діяльності Збірної станиці Української національної армії у Відні, яка була головною мобілізаційною установою ЗУНР.

Вивчено вимоги, які іноземні добровольці та українська влада взаємно висували один одному під час укладання домовленостей про військову службу. Простежено еволюцію цих вимог за період, починаючи з перших днів існування ЗУНР і завершуючи кінцем 1919 – початком 1920 рр. Проведено всебічний аналіз соціального пакета, який українська сторона пропонувала військовослужбовцям, незалежно від їхнього національного походження. Доведено, що зарплати кожного старшини Галицької армії складалася з кількох складових частин: коштів за військове звання, грошей за перебування офіцера на лінії фронту (так званий «боєвий додаток») чи в запіллі, на оплату оренди житла, на харчування, оплату послуг ординарця тощо. Залежно від рангу, звання і стажу старшини, «боєвий додаток» міг складати майже 40% всієї його зарплатні. Стверджено, що таким чином командування галицького війська стимулювало власних військових ефективніше виконувати свої обов'язки.

Доведено, що військовослужбовці ГА мали право на щорічні відпустки та пенсійні виплати за віком та через інвалідність, могли лікуватися у шпиталях чи курортах Австрії та інших країн, а їхні рідні отримували матеріальну допомогу від уряду Західно-Української Народної Республіки.

З'ясовані особливості залучення до Галицької армії військовослужбовців колишньої російської армії. Підтверджено, що частина з них потрапляла до галицького війська зі збройних сил Української Держави гетьмана Павла Скоропадського та Дієвої армії УНР, натомість решта старшин до вступу до ГА служили в інших збройних формаціях, були безробітними або колишніми полоненими. Констатовано, що особливо багато колишніх військовослужбовців царської армії намагалися вступити в Галицьку армію під час Чортківської офензиви. У той час командування ГА формувало нові бригади та корпуси і відчувало гостру потребу в офіцерських кадрах, однак головнокомандувач Галицької армії генерал О. Греков не допустив безконтрольного прийняття російських старшин і дуже прискіпливо розглядав кожну кандидатуру. Заявлено, що спочатку оцінка галицькими військовослужбовцями офіцерів колишньої царської армії була здебільшого позитивна, однак згодом імідж російських старшин в очах українських військових відчутно погіршився.

Проаналізовано ставлення до ЗУНР з боку її національних меншин. З'ясовано, що польська громада на загал вороже сприйняла появу Західно-Української Народної Республіки, натомість німецька та єврейська спільноти Східної Галичини оголосили свій нейтралітет в польсько-українській війні. Однак, попри це, на приватному рівні багато представників цих національних груп вступали до лав Галицької армії. Вперше в українській історіографії досліджено історію виникнення Жидівського пробоєвого куреня 1 Галицького корпусу. Вивчено його бойовий шлях, проблеми формування, участь в захисті від погромів єврейського населення, особовий склад, рівень озброєння та долю низки вояків куреня.

Підтверджено значення військової служби іноземців та представників національних меншин ЗУНР для відстоювання української державності на західноукраїнських землях, а також їхній внесок у спільну з Дієвою армією УНР боротьбу проти білогвардійського і більшовицького військ після переходу Збруча у липні 1919 р. Акцентовано, що майже вісім сотень таких офіцерів у званні від хорунжого до генерала допомогли галицькому війську подолати кадрові проблеми, які існували в збройних силах ЗУНР практично впродовж усієї їх історії.

Вивчивши наявну джерельну базу, вперше складено перелік 778 офіцерів Галицької армії неукраїнського походження. Їх систематизовано за прізвищами в алфавітному порядку. У списку також зазначені відомі нам біографічні дані цих військовослужбовців – їхні національність, рік і місце народження, освіта, військові звання на час приєднання до ГА і час, коли офіцер покинув українську військову службу, спеціалізація, місце першої служби в збройних силах ЗУНР, доля і назва військового підрозділу чи частини, де офіцер служив перед тим, як долучився до ГА.

За допомогою методів просопографічного аналізу проаналізовано відому нам персональну інформацію про цих старшин та створено їхній колективний портрет, який дає змогу сформувати цілісне уявлення про цих військовослужбовців. Зокрема, встановлено, що п'ятірку найчисельніших національних представництв серед неукраїнського офіцерського складу Галицької армії склали євреї, німці, австрійці, росіяни і чехи. У розрізі регіонів в збройних силах ЗУНР (ЗО УНР) найбільше було вихідців з Галичини, Чехії, Австрії, Буковини та Польщі. Найстаршими серед старшин-представників інших націй були три офіцери 56, 60 і 63 років, наймолодшими – група 18-річних військовиків. Як правило, старшини-«чужинці» служили в піхотних частинах ГА, артилерії, Летунському відділі і Повітроплавному дивізіоні, а також у штабах різного рівня — від Начальної команди Галицької армії й до штабу підрозділу. Багато їх було й серед деяких тилових служб, як-от в

інтендатурі та медичній сфері. Відомо, що щонайменше трьома бригадами – 2-ю, 8-ю і 11-ю – командували офіцери неукраїнського походження.

Відзначаємо, що в Галицькій армії військовослужбовці здебільшого спілкувалися українською мовою. Вона була рідною для переважної більшості старшин, підстаршин і стрільців. Водночас зазначено, що «мовою міжнаціонального спілкування» в середовищі галицького офіцерства стала німецька, особливо для тих військовослужбовців з-поміж іноземців та представників національних меншин, які не знали або погано володіли українською. Цьому сприяв й той факт, німецькою мовою володіли багато колишніх українських вояків армії Австро-Угорщини, а також й чимало старшин колишньої російської армії. Наголошено, що німецькомовність багатьох військовослужбовців з одного боку допомагала воякам, з іншого боку – створювала їм проблеми. Зокрема, у 1919-1920 цей фактор допоміг галичанам налагодити стосунки з мешканцями німецьких колоній півдня України. Деякі галицькі командири навіть розраховували поповнити ними лави війська. У той самий час німецьке походження деяких старшин Галицької армії, які в 1919 році разом з іншими вояками Української бригади були інтерновані в таборі в чехословацькому місті Німецьке Яблонне, дуже погіршило ставлення до галичан з боку влади ЧС, оскільки у Празі побоювалися негативного впливу цих офіцерів на німецьку меншину країни.

Відзначено, що наявність в галицькому армійському середовищі військовослужбовців різного національного походження інколи призводило до міжнаціональних скандалів і конфліктів. Вояки, які представляли австрійську та російську військові школи, нерідко не могли знайти спільної мови під час планування операцій та при з'ясуванні оперативної чи стратегічної ситуацій. Конфліктність іноді переносилася й на особистий рівень, що призводило до сварок між військовими. Водночас констатуємо, що міжнаціональних конфліктів було небагато і вони не впливали за боєздатність збройних сил ЗУНР

(ЗО УНР). Відзначаємо, що на загал Галицька армія уникла масштабних протистоянь між представниками різних націй.

Підтверджено, що українські офіцери в період Національної революції 1917–1921 рр. були головною рушійною силою українських збройних сил, в тому числі й Галицької армії. Вони складали переважну частину всього офіцерського складу ГА, переважали у командному складі окремих підрозділів. Водночас військовослужбовців інших націй були найбільше серед штабних офіцерів, командирів вищого рівня та в окремих родах військ та службах. Відзначено, що якщо на початковому етапі діяльності ГА одним зі стимулів для представників національних меншин та іноземців було позачергове присвоєння їм військових звань, то вже наприкінці 1919 року кадрова політика командування армії змінилася і Начальна команда почала активно підіймати вверх в армійській ієрархії військовослужбовців української національності.

Засвідчено, що спільна служба з українськими військовослужбовцями стала причиною мовної та національної асиміляції багатьох «чужинців». Відомі непоодинокі випадки, коли етнічні євреї, німці, чехи чи австрійці ідентифікували себе українцями, починали спілкуватися українською мовою, разом з українськими побратимами по зброї відзначали їхні національні та релігійні свята, а також змінювали свої імена та прізвища на українські.

Водночас знайшла своє підтвердження теза про те, що діяльність офіцерів неукраїнського походження в Галицькій армії варто оцінювати критично, а оцінку дій кожного з них слід давати залежно від реального внеску цього старшини в загальну справу. Джерела свідчать, що серед них були герої та дезертири, справжні патріоти України і зрадники та пристосуванці. Чимало офіцерів неукраїнської національності загинули за Україну в лавах ГА та Дієвої армії УНР, померли від тифу або ж пішли з життя у ворожому полоні. Деякі зі старшин неукраїнського походження у післявоєнний період підтримували стосунки зі своїми колишніми українськими побратимами по зброї, брали

участь в роботі українських ветеранських організацій, а також написали спогади про свою службу в Галицькій армії.

Констатуємо, що в умовах російської агресії проти України та намагань Москви поширити на територію нашої держави ідеологічні наративи «русского міра» великого значення набуває дослідження маловивчених сторінок нашої історії, що дає змогу протистояти ідеологічно-пропагандистським нападам Росії. Маємо на увазі висвітлення фактів міжнаціональної злагоди і успішної співпраці українських державних структур та політичних організацій 1917-1923 рр. з представниками національних меншин й громадянами інших держав та їхню спільну боротьбу за утвердження і захист Української державності у вказаний період.

Такі дослідження нам дають змогу не тільки по-новому оцінити героїчні сторінки українського минулого, але й спростувати поширені історичні міфи та стереотипи, які віддавна нав'язували радянська і російська історіографії. Зокрема, тема нашої дисертації заперечує кремлівський наратив про те, що за українську державність у 1917-1921 рр. боролася лише невелика кількість українців. Натомість ми стверджуємо, що у цей період на захист ЗУНР стали десятки тисяч українських військовослужбовців. Разом із ними Західноукраїнську Народну Республіку від ворогів боронили й майже вісім сотень офіцерів неукраїнського походження, що заперечує тези московської пропаганди про екстремізм та національну нетерпимість борців за Українську державність під час революційних подій на західноукраїнських землях в 1918-1923 роках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА:

Архів Української церкви святої Варвари у Відні

1. Накази денні від 1.1.1920 до 16.11.1920. Збірник документів Української перехідної станиці.

Державний архів Львівської області (ДАЛО)

Ф. Р-35. Губернаторство дистрикту «Галичнна» у Львові

Оп. 9

2. Спр. 601. Особові справи та листування стосовно питання звільнення з роботи ветеринарних лікарів-євреїв, том 2, 07.10.1941-13.08.1942, 126 арк.

Ф. 257. Документи Товариства з вивчення історії оборони Львова та південно-східних воєводств у 1918-1920 рр.

Оп. 1

3. Спр. 23. Копії рапортів делегатів Української Національної Ради у Львові про стан справ на місцях, 64 арк.
4. Спр. 166. Листування Президії Державного Секретаріату ЗУНР з Державним секретаріатом військових справ та головним командуванням армії Галичини з військових питань (копії), 18 арк.
5. Спр. 449. Касові рахунки 1-го батальйону 1-го полку стрільців, 20 арк.

6. Спр. 455. Заявки та відомості на видачу платні офіцерам та солдатам 4-ї батареї, 13 арк.

Оп. 2

7. Спр. 598. Щоранкові рапорти бронепоїздів, артилерійських та кавалерійських полків та інших польських військових частин, які брали участь в обороні Львова, 79 арк.
8. Спр. 691. Рапорти розвідувального відділу Львівської бригади польських військ командуванню бригади та ін., 36 арк.
9. Спр. 1449. Протоколи засідань Державного секретаріату ЗУНР, 35 арк.
10. Спр. 1462. Скарга українського селянина Стефана Онешкевича з села Куновичі Президіуму ЗУНР про діяльність солдат, 11 арк.
11. Спр. 1474. Накази 1-го українського піхотного полку імені князя Льва, 22 арк.
12. Спр. 1501. Копії звітів Українській Народній Раді у Львові про усунення польських службовців з державних постів в Щирці, Тернополі, Теребовлі, Винниках та інших містах, 14 арк.

Ф. 271. Дирекція поліції у Львові Львівського воєводства

Оп. 1

13. Спр. 255. Агентурні та анонімні повідомлення на осіб, які звинувачувалися і підозрювалися у сприянні військам УГА та листування з військовими установами, староствами, судами про їх переслідування на літери "А - Е", 7.1.1919-23.2.1920, 220 арк.
14. Спр. 257. Агентурні та анонімні повідомлення на осіб, які звинувачувалися та підозрювалися у сприянні військам УГА та

листування з військовими установами, староствами, судами про їх переслідування на літери Л - П, 3.1.1919-23.4.1920, 210 арк.

15. Спр. 280. Листування з військовими установами про надання характеристик на колишніх військовослужбовців Української націоналістичної армії та інших українців, підозрюваних у збройному виступі проти польської армії, 3.2.1920-23.4.1920, 57 арк.
16. Спр. 482. Листування з поліцейськими установами та староством у Бродах про розшук та встановлення нагляду над колишніми військовослужбовцями єврейського батальйону у Бродах, які пішли разом з українською армією, 26.11.1919-27.9.1920, 8 арк.

Ф. 1259. Рудківський повітовий державний комісаріат Української Народної Ради (УНР), м. Рудки Рудківського повіту

Опис 1

17. Спр. 1. Циркуляри, вказівки і розпорядження Станіславського секретаріату військових, внутрішніх, земельних, фінансових, судових справ і Рудківського повітового комісаріату, том 1, 133 арк.

Ф. Р-3258. Слідчий відділ НКВС у Львівській області (кримінальні справи 1939- 1950рр.)

Опис 1

18. Спр. П-14038. Слідча справа Шафрана Володимира Леоновича, 64 арк.

Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України)

Ф. 1. Архів Західно-Української Народної Республіки у Римі

Оп. 5

19. Спр. 2. Документи Канцелярії військових справ уряду Диктатора ЗУНР: листування з сотниками, військовими агентами; звіти з питань переміщення українських військовополонених з Франції, італійського та сербського полону до Збірної станиці у Відні, до табору у Німецькому Яблонному і у Галичину; протоколи свідчень полонених; списки полонених та родин, що перебувають на утриманні тощо, 24.09.1919-30.12.1921. 1323 арк.
20. Спр. 3. Документи Канцелярії військових справ уряду Диктатора ЗУНР (№2110–№2998): розпорядження Диктатора ЗУНР з фінансових питань; листування зі старшинами, відпоручниками; звіти про стан справ у таборах українських військовополонених; заяви про складання присяги на вірність ЗУНР; програма заходів зі вшанування 60-річчя від смерті Т. Шевченка української бригади в Німецькому Яблонному; список уродженців Галичини, що бажають повернутися на батьківщину; квитанції, розписки, касові звіти тощо, 14.3.1921-16.2.1922, 2003 арк.
21. Спр. 36. Документи (заяви про вступ до УГА, службові листки, телеграми, списки платників, рахунки, квитанції тощо) делегованих Української Національної Ради у військових справах ЗУНР, ч. I з №1 по № 465, 31.12.1918-31.01.1920, 559 арк.
22. Спр. 37. Документи (листування, посвідки, службові листки, телеграми, рахунки, квитанції тощо) делегованих Української Національної Ради у військових справах ЗУНР, ч. II з № 468 по №1399, 22.2.1919-23.1.1920, 949 арк.

Ф. 2188. Начальна команда Української Галицької армії м. Вінниця

Оп. 1

23. Спр. 1. Накази Начальної команди Галицької армії, 4.11.1918-16.1.1920, 241 арк.
24. Спр. 54. Оперативні зведення військових частин про хід воєнних дій та формування бригад, 191 арк.
25. Спр. 57. Оперативні донесення військових частин про хід воєнних дій, а а також відомості про бойовий і продовольчий стан Галицької армії, 1919, 208 арк.
26. Спр. 63. Оперативні донесення військових частин про план і хід воєнних дій, звіти про події в Кам'янець-Подільському в зв'язку з приєднанням Галицької армії до Добровольчої. Списки командантів і начальників штабів I і II корпусів, радіозведення німецькою мовою. 297 арк.
27. Спр. 88. Листування з командирами бригад і корпусів про постачання і забезпечення провіантом, обмундируванням і фуражем армії. Списки старшин, призначених до армійської господарської частини, 13.12.1919-30.12.1919, 354 арк.
28. Спр. 120. Накази І-го Галицького корпусу, 22.02.1919-31.1.1920, 45 арк.
29. Спр. 146. Особисті листки підстаршин, призначених до Інтендантури Окружної військової команди Золочів, 47 арк.
30. Спр. 167. Продовольчі листки, відомості на виплату утримання та списки підстаршин і козаків Булавних сотень 1-го Галицького корпусу, команди Етапу та Булавної сотні в Чорткові, 06.1919-12.1919, 61 арк.
31. Спр. 168. Продовольчі листки, відомості на виплату утримання, грошового й продовольчого забезпечення, про рух особового складу та списки старшин і стрільців окремих сотень Галицької армії, 01.1919-01.1920, 199 арк.
32. Спр. 271. Оперативні зведення , відомості про стан частин Галицької армії, 1919, 299 арк.
33. Спр. 272. Оперативні і розвідувальні зведення штабу Галицької армії, 1919, 300 арк.

Оп. 2

34. Спр. 1. Накази командувача Галицької армії, команди І Галицької армії, 1919-1919, 73 арк.
35. Спр. 8. Відпускні листи, повідомлення про явку на призов у Галицьку армію, посвідчення про згоду служити в Галицькій армії, 318 арк.
36. Спр. 41. Накази військам Галицької армії, 6.11.1918-25.2.1920, 381 арк.
37. Спр. 47. Листування з Державним секретаріатом військових справ, армійськими корпусами про призначення та підвищення військовослужбовців, 1918-1920, 339 арк.
38. Спр. 48. Послужні списки військовослужбовців Галицької армії, переписка з бригадами і командами армії про присвоєння військових звань, 247 арк.
39. Спр. 49. Послужні списки військовослужбовців Галицької армії, схема організації армії, 527 арк.
40. Спр. 51. Листування з Командою Етапу Галицької армії про просування по службі, надання відпустки, звільнення зі служби, 1918-1919, 723 арк.
41. Спр. 54. Накази Начальної команди Галицької армії, 21.6.1919-16.12.1919, 211 арк.Спр. 57. Відомості про дислокацію та бойовий склад Галицької армії, 1919-1919, 33 арк.
42. Спр. 58. Накази Начальної інтендатури військ Галицької армії, 22.11.1919-18.12.1919, 63 арк.
43. Спр. 59. Іменні списки командного складу частин та установ Галицької армії, 1919-1919, 474 арк.
44. Спр. 64. Анкети військовослужбовців Галицької армії, 1919, 80 арк.
45. Спр. 66. Листування з Диктатором ЗУНР з особового складу, 25.10.1919-20.9.1920, 292 арк.
46. Спр. 77. Документи з особового складу Галицької армії (рапорти, заяви, списки військовослужбовців), 844 арк.
47. Спр. 79. Іменні списки і відомості про особовий складі Галицької армії, 288 арк.
48. Спр. 83. Список старшин-артилеристів Галицької армії, 32 арк.

49. Спр. 85. Відомості про особовий склад Галицької армії (службові листи, заяви, розпорядження), 1919, 101 арк.
50. Спр. 86. Інформація, звіти про бойовий стан військ, списки майстра Галицької армії, звернення до населення України командувача армією, 1918-1919, 168 арк.
51. Спр. 92. Накази, закони та розпорядження Галицької армії, 25.3.1919-16.11.1919, 12 арк.
52. Спр. 125. Відомості Держсекретаріату військових справ про чисельний склад військових підрозділів та їх дислокацію, 20.1.1920-16.3.1920, 78 арк.
53. Спр. 136. Іменний список військовослужбовців Галицької армії 29.11.1918-1920, 35 арк.
54. Спр. 137. Іменний список офіцерів інженерних військ, автомобільних підрозділів, пілотів, саперів, залізничних військ та військ зв'язку, 1918-1919, 26 арк.
55. Спр. 142. Листування по справах гарнізонної служби з повітовим комісаром м. Львова, 10.11.1918-11.11.1918, 66 арк.
56. Спр. 147. Накази по Галицькій армії про нагороди. Документи щодо особового складу (анкети, посвідчення, перепустки), 1919, 333 арк.
57. Спр. 169. Алфавітний список військовослужбовців Галицької армії, 1919-1920, 39 арк.

Оп. 3

58. Спр. 5. Накази війська Галицької армії, 3.7.1919-25.7.1919, 35 арк.
59. Спр. 9. Накази штабу Начальної команди Галицької армії, 1.7.1919-8.7.1919, 40 арк.
60. Спр. 18. Накази військам Галицької армії, 6.4.1919-30.11.1919, 37 арк.

Оп. 4

61. Спр. 25. Чисельний склад та розміщення частин у Львові, 10.11.1918, 12 арк.

Ф. 2192. Диктатор Західної області УНР м. Чортків і м. Кам'янець-Подільський.

Оп. 2

62. Спр. 1. Закони, накази та розпорядження Диктатора ЗУНР та Головнокомандувача Галицької армії; доповіді військових начальників про стан Галицької армії; посвідчення, службові листи та заяви урядовців про надання матеріальної допомоги, 1919, 310 арк.

Ф. 4451. Бригада генерала Кравса Української Галицької армії

63. Спр. 9. Список особового складу бригади. Книга, 68 арк.

Центральний державний історичний архів
України у м. Львові
(ЦДІАЛ України)

Ф. 581. Колекція документів про діяльність урядів та армій Української Народної Республіки (УНР) та Західно–Української Народної Республіки (ЗУНР).

64. Спр. 26. Верстка та гранки статей В. Галапчука, О. Севрюка, Д. Левицького та ін. про політику УНР у 1917-1921 рр., 49 арк.
65. Спр. 139. Протоколи, статті, повідомлення про вбивства і знущання польських легіонерів над українськими військовополоненими і цивільним населенням Східної Галичини, 108 арк.

66. Спр. 146. Накази та оперативні звіти Начальної інтендатури Галицької армії при КЕА (Команді етапу армії) та окружних командувань в Коломиї, Самборі та Чорткові, 143 арк.
67. Спр. 179. Протоколи та запрошення на засідання комісій в справі переміщення військовослужбовців в Галичину, перевірки військовополонених, пенсійного забезпечення старшин, створення військової секції при Українській Народній Раді під наглядом президента та ін., 29 арк.
68. Спр. 189. Відомості, заяви, списки та квитанції про виплату грошей та надання матеріальної допомоги військовослужбовцям та членам їх родин, том 2, 217 арк.
69. Спр. 190. Відомості, заяви, списки та квитанції про виплату грошей та надання матеріальної допомоги військовослужбовцям та членам їх родин, том 3, 123 арк.
70. Спр. 193. Справи по обвинуваченню військовослужбовців у невиконанні наказів командування та ін., 146 арк.
71. Спр. 194. Інструкція, наказ та листування про надання матеріальної та медичної допомоги військовополоненим, їх родинам та військовослужбовцям української армії у Відні, 122 арк.
72. Спр. 199. Книга обліку видачі платні військовослужбовцям української армії у Відні, 1919, 212 арк.
73. Спр. 200. Відомості, заяви та квитанції на виплату грошей військовослужбовцям Української народної армії у Відні та членам їх родин, том 1, 1918-1919, 259 арк.
74. Спр. 201. Відомості, заяви та квитанції на виплату грошей військовослужбовцям Української народної армії у Відні та членам їх родин, том 2, 1919, 235 арк.
75. Спр. 203. Відомості, заяви та квитанції на виплату грошей військовослужбовцям Української народної армії у Відні та членам їх родин, том 4 і останній, 1919-1920, 266 арк.

76. Спр. 205. Списки військовослужбовців української армії у Відні та офіцерів-добровольців із колишньої австрійської армії, 1918-1919, 27 арк.

Ф. 359. Назарук Осип (1883–1940), адвокат, журналіст і публіцист, письменник, громадський і політичний діяч. Оп. 1.

77. Спр. 14. Записна книжка (про воєнні події на Київщині у 1920 р.), 1920, 94 арк.

Ф. 360. Старосольський Володимир-Степан (1878–1942), адвокат, соціолог, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ, професор. Оп. 1.

78. Спр. 528. Листи Людкевича С., Люскінда і Лярішенка Е., 1902-1921, 12 арк.

Колекція м/ф 9. Матеріали архіву Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові з Національної бібліотеки у Варшаві. М/ф 92257. Українська Галицька Армія: корпуси і бригади. 753 кадри.

Vojenský historický archiv (VHA)

79. Fond MNO, Prezidium 1918–1923, č. jed. 33 734. Ukrajinska brigada v Nem. Jablonem – spory mezi dustojniky a muzstvem – urovnáni.
80. Fond MNO, Prezidium 1918–1923, č. jed. 36 664. Ukrajinska brigada v Nem. Jablonem – spory mezi dustojniky a muzstvem – urovnáni.

ЗБІРНИКИ ДОКУМЕНТІВ

81. Гунчак, Тарас, ред. 1984. *Українська революція: Документи, 1919–1921*. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США.

82. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923*. 2018-2021. Енциклопедія. Т. 1-4. Івано-Франківськ: Манускрипт-Львів.

83. Историческій Вѣстникъ. 2021. *Гражданская война на Украине*. Т. 37. М.

84. Карпенко, Олександр, ред. 1957. *Під прапором Жовтня. Вплив Великої Жовтневої Соціалістичної Революції на піднесення революційного руху в Західній Україні (1917-1920 рр.)*: док. й матеріали. Львів: Книжково-журнальне видавництво.

85. Карпенко, Олександр, ред. 2001. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. У 5 т. Том 1: Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

86. Карпенко, Олександр, ред. 2001. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923.* Документи і матеріали. У 5 т. Том 2. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

87. Карпенко, Олександр, ред. 2005. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923.* Документи і матеріали. У 5 т. Том 3. Кн. 1: Соціально-економічні відносини і визвольні змагання. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

88. Карпенко, Олександр, ред. 2005. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. У 5 т. Том 3. Кн. 2: Соціально-політичні процеси. Національно-культурне відродження. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

89. Карпенко, Олександр, ред. 2008. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. У 5 т. Том 4: Збройні сили у боротьбі за свободу, незалежність, соборність. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

90. Карпенко, Олександр, ред. 2009. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. У 5 т. Том 5. Кн. 1: Зовнішня політика і міжнародне становище. 1918-1919 р. Івано-Франківськ: Лілея-НВ.

91. Карпенко, Олександр, ред. 2011. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923.* Документи і матеріали. У 5 т. Том 5. Кн. 2: Зовнішня політика і міжнародне становище. 1920-1921 р. Івано-Франківськ: Місто-НВ.

92. Карпенко, Олександр, ред. 2013. *Західно-Українська народна республіка 1918-1923*. Документи і матеріали. У 5 т. Том 5. Кн. 3: Зовнішня політика і міжнародне становище. 1922-1923 р. Івано-Франківськ: Місто-НВ.

93. Hornykiewicz, Theophil. 1969. *Ereignisse in der Ukraine, 1914-1922: deren Bedeutung und historische Hintergründe*. Bd. 4. Philadelphia: Berger.

94. *Kościół rzymskokatolicki i Polacy w Małopolsce Wschodniej podczas wojny ukraińsko-polskiej 1918–1919*. 2012. Źródła. Lwów; Kraków: Wydawnictwo Bł. Jakuba Strzemię Archidiecezji Lwowskiej ob. łac. T. I.

95. *Polish Documents on Foreign Policy. 11 November 1918 - 28 June 1919*. Ed.: Sławomir Dębski, Piotr Długołęcki. Warszawa: Ministerstwo spraw zagranicznych & Polish institute of international affairs, 2017.

96. *Rangliste der k. u. k. Kriegsmarine*. 1918. Wien: K.к. Hof- und Staatsdruckerei.

97. *Ranglisten des Kaiserlichen und Königlichen Heeres*. 1918. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei.

98. *Ranglisten der K. K. Landwehr und der K. K. Gendarmerie*. 1918. Wien, aus der k.k. Hof- und Staatsdruckerei.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

99. II. Розпоряд. *Вістник Державного секретаріяту військових справ,* 1 грудня 1918, с. 2.

100. IV Розпоряд. *Вістник Державного секретаріяту військових справ,* 1 грудня 1918, с. 2-3.

101. IX. Розпоряд з дня 13 падолиста 1918. *Вістник Державного секретаріату військових справ,* 14 грудня 1918 року, с. 5.

102. LIX. Розпоряд з дня 19 липня 1919. *Вістник Українського Війська,* 31 липня 1919, с. 1-4.

103. LXXV. Розпоряд з дня 31 вересня 1919. *Вістник Українського Війська,* 10 жовтня 1919, с. 1-4.

104. Австро-Угорські офіцери і солдати. *Діло,* 5 падолиста 1918, с. 3.

105. Відповідь Д-ра Осипа Назарука. *Свобода,* 19 лютого 1920, с. 2.

106. Ганс Кох. *Свобода,* 30 березня 1954, с. 3.

107. Ґалан, Володимир. 1-ий листопад і наші завдання. *Свобода,* 9 листопада 1965, с. 2.

108. Жертви на ялинку. *Стрийський вістник,* 9 лютого 1919, с. 4.

109. За службу в Українській армії. *Громадський вісник,* 14 марта 1922, с. 3.

110. З ґазет. *Република,* 9 марта 1919, с. 3.

111. З діяльности укр. жіноцтва в таборі. *Український Стрілець,* 1921, ч. 16, 17, 18, с. 13.

112. З львівських вражінь. *Діло,* 6 падолиста 1918, с. 3.

113. З українського життя в Німеччині. *Свобода,* 9 падолиста 1920, с. 2.

114. Із-за Збруча. *Громадська думка,* 4 лютого 1920, с. 2.

115. Курси української мови. *Український Стрілець.* 1921, ч. 10, с. 6.

116. Курси української мови. *Український Стрілець.* 1921, ч. 12, с. 13.

117. Курси української мови. *Український Стрілець.* 1921, ч. 14, с. 1.

118. Курси української мови. *Український Стрілець.* 1921, ч. 16, 17, 18, с. 6.

119. Левицький, Володимир. Останній акт траґедії Української Галицької армії (УГА). *Свобода,* 17 жовтня 1932, с. 2.

120. Ми поборемо! *Стрілець,* 19 марта 1919, с. 4.

121. На Вкраїні. *Нове життя,* 27 грудня 1920, с. 2.

122. Оповістка. *Урядові вісти Косівського повіту,* 1 лютого 1919, с. 1.

123. Спис іменовань. *Вістник Державного секретаріяту військових справ,* 31 січня 1919, с. 1-7.

124. Та кров на вас упаде! *Діло,* 5 падолиста 1918, с. 1.

125. Тимчасове санітарне поучення для Окружних Команд. *Вістник Державного секретаріяту військових справ,* 1 грудня 1918, с. 2.

126. Український народе! *Діло,* 2 листопада 1918, с. 1.

127. Урядові оголошення. *Република,* 25 лютого 1919, с. 4.

128. Чорногірський, Ор. Український Катин. *Свобода*, 4 грудня 1951 року, с. 2.

129. Шлаен, Александр. Неугасимая *боль памяти. Известия,* 7 октября 1985, с. 5.

130. Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung,* 18. August 1915, s. 4-5.

131. Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung,* 29 September 1915, s. 6.

132. Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung,* 18. August 1916, s. 7.

133. Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung,* 27 Oktober 1916, s. 4.

134. Amtlicher Teil. *Wiener Zeitung,* 17. August 1918, s. 4.

135. Die angebliche Teilnahme deutschösterreichischen Truppen an den Kämpfen in Galizien. *Neue Freie Presse,* 17 November 1918, s. 4.

136. Die Ereignisse in Lemberg. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt,* 21 November 1918, s. 2.

137. Die Juden on Österreich. *Jüdische Korrespondenz,* 1 November 1918, s. 3.

138. Die ukrainischen Vertreter in Wien. *Neue Freie Presse,* 5 November 1918, s. 6.

139. Die Vorgänge in Galizien. *Czernowitzer Allgemeine Zeitung und Czernowitzer Tagblatt,* 4 November 1918, s. 2.

140. Ein autonomer galizischer Staat unter russischem Protektorat. *Neues Wiener Journal,* 3 Januar 1920, s. 1.

141. Francuska misja we Lwowie. *Monitor Polski,* 29 marca 1919, s.7.

142. Jen. Böhm-Ermolli komendantem wojsk rusińskich. *Monitor Polski,* 9 listopada 1918, s. 4.

143. Komunikat sztabu generalnego. *Monitor Polski,* 12 Grudnia 1918, s. 3.

144. Nasi «neutralni» przyjaciele. *Nowosci Illustrowane,* 19 lipca 1919, s. 6-7.

145. Odezwa polskiej komisji likwidacyjnej do ludności żydowskiej. *Monitor Polski,* 8 listopada 1918, s. 2-3.

146. Prusacy walczą w szeregach ruskich. *Monitor Polski,* 27 listopada 1918, s. 3.

147. Prusacy w wojsku ukraińskim. *Monitor Polski,* 10 grudnia 1919, s. 3.

148. Sejm Ustawodawczy. *Monitor Polski,* 18 czerwca 1919, s. 3.

149. Tageszeitung. *Neue Freie Presse,* 18 Oktober 1918, s. 1.

150. Wiener Offiziere als polnische Kriegsgefangene. *Reichspost,* 5 September 1920, s. 2.

151. Włosi w Wojsku Polskim. *Monitor Polski,* 12 listopada 1918, s. 3.

СПОГАДИ

152. Алиськевич, Микола. 1931. Переговори з Мадярами в 1918 р. *Літопис Червоної Калини*, 7-8, с. 5-13.

153. Аріо, Карло. 1930. Нарис історії XIV бригади. Літопис Червоної Калини, 7-8, с. 25-29.

154. Аріо, Карло. 1930. Нарис історії XIV Бриґади. *Літопис Червоної Калини*, 9, с. 16-18.

155. Бізанц, Альфред. 1922. Ягольниця. *Календар Червоної Калини на 1923 рік,* с. 52-59.

156. Бруно-Миронів. 1929. До історії революційного руху на Західній Україні. (З приводу десятиріччя повстання в Дрогобичі). *Літопис революції,* 3 (36), с. 222.

157. В. Й. Без дати. Група Крукеничі підчас польської офензиви в травні 1919. *Історичний воєнний альманах.* Вінніпег: Український базар і Книгарня, с. 78-79.

158. Волицький, Василь. 1963. *На Львів і Київ*. Торонто: Гомін України.

159. Гірняк, Никифор. 1983. 48 днів на чолі Тернопільської військової округи. *Шляхами Золотого Поділля. Регіональний історично-мемуарний збірник Тернопільщини*. Філадельфія: 2-ге видання комітету “Тернопільщина”, 1, с. 185-194.

160. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 3, 1, с. 288-303.

161. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 4, 5, с. 241-249.

162. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 4, 6, с. 286-281.

163. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 4, 7/8, с. 348-354.

164. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 4, 9, с. 424-430.

165. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 4, 10, с. 474-482.

166. Гольдельман, Соломон. 1920. У справі українсько-жидівських відносин. *Воля,* 4, 12, с. 594-605.

167. Гуцуляк, Михайло. 1993. *Перший листопад 1918 року на західних землях України*. Київ: Либідь.

168. Ґ-р, Нахман. 1921. Передісторія і історія Жидівського пробоєвого куріня І корпуса УГА. *Український Скиталець,* 4, с. 17-21.

169. Ґ-р, Нахман. 1921. Передісторія і історія Жидівського пробоєвого куріня І корпуса УГА. *Український Скиталець*, 5, с. 17-23.

170. *Денник Начальної Команди Української Галицької Армії*. 1974. Нью-Йорк: Червона Калина.

171. *Дмитро Паліів. 2007. Життя і діяльність 1896-1944*: збірник праць і матеріялів. Львів: Наукове товариство ім. Шевченка.

172. Дубрівний, Павло. 1962. Сірожупанники. *Вісті комбатанта,* 3-4, с. 37-43.

173. Жалібна книга. 1968. *Українська Галицька армія*. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 4, с. 164-203.

174. Жиди в УГА. 1922. *Приятель українського жовніра*. Львів: Червона Калина, с. 132.

175. Калина, Володимир. 1958. Українсько-польська війна. *Українська Галицька Армія,* 1, Вінніпег: вид. Д. Микитюк, с. 393-425.

176. Карпинець, Іван. 1934. Історія 8-ої Бриґади. *Літопис Червоної Калини,* 6, с. 16-17.

177. Кедрин, Іван. 1976. Чому ми програли? *Вісті комбатанта,* 3, с. 6-10.

178. Кох, Ганс. 1930. *Договір з Денікіним*. Львів: Червона Калина.

179. Кох, Ганс. 1958. Військовий провід Української Галицької армії. *Українська Галицька Армія*. Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1, с. 127-135.

180. Кравс, Антін. 1937. *За українську справу*. *Спомини*. Львів: Червона Калина.

181. Кузьма, Олекса. 1931. *Листопадові дні 1918 р*. Львів: Червона Калина.

182. Курманович, Віктор. 1938. Чи страчений для народу? *Українська Стрілецька Громада в Канаді 1928-1938,* Саскатун: накладом Української Стрілецької Громади в Канаді, с. 112-113.

183. Ласовський, Володимир. 1935. *Генерал Тарнавський.* Львів: Червона Калина.

184. Левицький, Кость. 1931. *Великий зрив. До історії української державности від березня до листопада 1918 р. на підставі споминів та документів*. Львів: Червона Калина.

185. Левицький, Осип. 1921. *Галицька Армія на Великій Україні*. Відень: Енґель і Син.

186. Лемківський, Іван. 2011. Розвідка УГА. Організація і праця Розвідчого Відділу Н.К.У.Г.А. *Цитаделя*, 1, с. 23-32.

187. Лехман, Теодор. 1983. Мої переживання у визвольній війні. *Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина*. Філядельфія: Регіональне Об’єднання Тернопільщина, 3, с. 711-717.

188. Лєгар, Антон. 1960. Звідомлення про мілітарне положення у Східній Галичині дня 10-го січня 1919 р. *Українська Галицька армія*, 2, с. 111-119.

189. Лярішенко, Едвард. 1921. Відкритий лист до пана Рау, керовника “Deutsche Nachrichten”. *Воля*, 3 (6-8), с. 263-266.

190. Льобковіц, Вільгельм. 1958. Похід УГА на Київ в 1919 році. *Українська Галицька Армія.* Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1, с. 155-204.

191. Майнль, Вільгельм. 1921. З воєнних споминів. *Український стрілець,* 5, с. 7-9.

192. Макарушка, Любомир. 1960. Чортківська офензива. *Українська Галицька Армія*. Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 2, с. 9-63.

193. Максимчук, Іван. 1930. *Кожухів.* Трагічна доля решткiв УГА. Львів: Червона Калина.

194. Марітчак, Теодор. 1938. Між двома фронтами. *Літопис Червоної Калини*, 6, с. 3-6.

195. Мацьків, Володимир. 1966. Підстаршинська школа вишколу 1-го Гал. Корпусу УГА. *Українська Галицька армія*. Вінніпег: видав хорунжий УСС Дмитро Микитюк, с. 148-150.

196. Могилянскій, Николай. 1923. Трагедія Украйны. *Архивъ русской революціи*. Т. 11. Берлин: Слово, 11, с. 74-105.

197. Монджейовський, Данило. 1938. Залізно-дорожне Депо У.Г.А. *Літопис Червоної Калини,* 12, с. 18-19.

198. Німчук, Іван. 1963. Українська військова організація у Відні в днях перевороту. *Вісті комбатанта*, 2, с. 60-63.

199. Оліфер, Іван. 1965. Останні стріли. *Альманах Українського Народного Союзу на 1965 рік.* Джерзі Сіті-Ню Йорк: Свобода, с. 107-110.

200. Паліїв, Дмитро. 1935. Жмут споминів: За генералами. *Історичний календар-альманах Червоної Калини*. Львів: Червона Калина, с. 40–44

201. Сосюра, Володимир. 1997. *Третя рота*. Київ: Український письменник.

202. Струхманчук, Яків. 1927. Серед орієнтації (Із спогадів про розклад Галицької армії. 1919-1920). *Західна Україна*. Літературно-громадський збірник. За редакції Д. Загула, А. Атаманюк та С. Семка. Харків: Державне видавництво України. 325 с.

203. Тарнавський, Мирон. 2008. *Спогади*. Львів: Червона Калина.

204. Тулюк Кульчицький, Степан. 1968. Старшинські школи Г.А. *Українська Галицька армія*. Том IV. Вінніпег: вид. Д. Микитюк. С. 252-273.

205. Удовиченко, Олександр. 1954. *Україна у війні за державність: історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил, 1917-1921*. Вінніпег: вид. Д. Микитюк.

206. *Українська Галицька Армія.* 1958. У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях: матеріяли до історії. Вінніпеґ: вид. Д. Микитюк, 1.

207. *Українська Галицька Армія.* 1960. У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918-1920 рр.: матеріяли до історії. Вінніпеґ: вид. Д. Микитюк, 2.

208. *Українська Галицька Армія.* 1966. У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918-1920 рр.: матеріяли до історії. Вінніпеґ: вид. Д. Микитюк, 3.

209. *Українська Галицька Армія.* 1968. У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918-1920 рр.: матеріяли до історії. Вінніпеґ: вид. Д. Микитюк, 4.

210. *Українська Галицька Армія.* 1976. У 40-річчя її участи у визвольних змаганнях в 1918-1920 рр.: матеріяли до історії. Вінніпеґ: вид. Д. Микитюк, 5.

211. Фан, Рубен. 2019. *Історія єврейської національної автономії в період Західно-Української республіки*. Львів: Україна Модерна, Манускрипт-Львів.

212. Фостаковський, Іван. 1958. Летунство. *Українська Галицька Армія*. Вінніпег: вид. Д. Микитюк, 1, с. 218-219.

213. Франко, Петро. 1924. Летунський відділ У.Г.А. *Календар Червоної Калини на 1924.* Львів – Київ: Червона Калина, с. 129–131.

214. Цегельський, Лонгин. 1960. *Від леґенд до правди*. Нью-Йорк-Филаделфія: Булава.

215. Шанковський, Лев. 1939. Повстанчий рейд Кінної Бриґади от. Шепаровича. *Літопис Червоної Калини*, 1, с. 5-8.

216. Шемет, Сергій. 1922-1923. Полковник Петро Болбочан. *Хліборобська Україна*. Зб. VII і VIII. Відень: Видання Українського Союза Хліборобів Державників. С. 220-236.

217. Штик, Франц. 1983. Тернопільщина у час визвольної боротьби 1918-1919 рр. *Шляхами Золотого Поділля. Тернопільщина і Скалатщина.* Філядельфія: Регіональне Об'єднання Тернопільщина, 3, с. 725-731.

218. Шухевич, Степан. 1929. *Спомини з українсько-галицької армії (1918-1920)*. Ч. 1. Львів: Червона Калина.

219. Шухевич, Степан. 1929. *Спомини з українсько-галицької армії (1918-1920).* Ч. 2. Львів: Червона Калина.

220. Шухевич, Степан. 1929. *Спомини з українсько-галицької армії (1918-1920)*. Ч. 3. Львів: Червона Калина.

221. Шухевич, Степан. 1929. *Спомини з українсько-галицької армії (1918-1920).* Ч. 4. Львів: Червона Калина.

222. Шухевич, Степан. 1929. *Спомини з українсько-галицької армії (1918-1920).* Ч. 5. Львів: Червона Калина.

223. Ярославин, Сидір. 1956. *Визвольна боротьба на Західньо-Українських землях у 1918-1923 роках*. Филаделфія: накладом гуртка прихильників.

224. Яворівський, Євген. 1937. За цісаря, за державу. *Літопис Червоної Калини,* 3, с. 18-20.

225. Dumin, Osyp. 1942. Deutschen in der ukrainischen Armee 1917-1920. *Volksforschung*. Bd. 5, Heft 1, s. 37-48.

226. Fett, Ben-Tzion. 1955. *From an Austrian to a Ukrainian Regime*. Доступно: https://www.jewishgen.org/yizkor/Ternopil/ter147.html#Page175 [Дата звернення 12 грудня 2024].

227. Guligerr, Mosze. 1955. *Memories of A Jewish-Ukrainian Soldier*. Доступно: https://www.jewishgen.org/yizkor/Ternopil/ter147.html#Page175 [Дата звернення 12 грудня 2024].

228. *Hupert, Witold. 1928. Zajęcie Małopolski wschodniej i Wołynia w roku 1919. Lwów – Warszawa: Książnica – Atlas.*

229. Koch, Hans. 2016. Erzählte Erinnerungen an die Weltkriege in der Ukraine. Mit einem Anhang. Erasmus Zöckler: *Erinnerungen an meinen Patenonkel Hans Koch*. Herne: Freunde der Martin Opitz-Bibliothek.

230. Kraus, Anton. Kein Datum. *Erinnerungen. Die Kamfte des 3. ukrainisch-galizischen Korp gegen die Polen in Ostgalizien*. ЦДІАЛ України. Ф. 309, оп. 1, од. зб. 1492.

231. Lang, Ferdinand. 1943. *Die Ukrainer Galiziens im Kampf um die Errichtung des ukrainischen Staates*. Selbstverlag der Publikationsstelle.

232. Lehár, Anton. 1973. *Erinnerungen. Gegenrevolution u. Restaurationsversuche in Ungarn 1918-1921*. Wien: Verl. f. Geschichte u. Politik.

233. Maczynski, Czesław. 1921. *Boje Lwowskie*. Cz. 2. Warszawa: Nakładem Spolki Wyd. Rzeczpospolita.

234. Weisglas, A. 1955. *During the Days of the Ukrainian Regime*. Доступно: https://www.jewishgen.org/yizkor/Ternopil/ter147.html#Page175 [Дата звернення 12 грудня 2024].

235. Welser, Antoni. 1936. W przededniu przewrotu listopadowego w 15 p. p. austrjackim we Lwowie. *Obrona Lwowa 1-22 listopada 1918. Relacje uczestnikow,* 2. Lwow: Nakładem Towarzystwa, s. 763-770.

ДОСЛІДЖЕННЯ

236. Адаменко, Дмитро. 2020. *Військові академії держави Габсбургів.* Доступно: https://ah.org.ua/cradle-of-austro-hungarian-officers) [Дата звернення 12 грудня 2024].

237. Баран, Зоя. 2019. *Західно-Українська Народна Республіка у символічному просторі Львова*. Вісник НТШ, 61, 49-54.

238. Баран, Зоя. 1996. *Проблема польсько-українського кордону у міжнародній політиці 1918-1923 рр.* Матеріали науково-практичної конференції “Актуальні проблеми історії міжнародних відносин нового та новітнього часу”. Одеса: Одеський держ. ун-т імені І.І. Мечнікова.

239. Баран, Зоя. 1994. Східна Галичина в планах відбудови польської державності. 1918-1923 рр. *Республіканець. Теоретичний журнал Української Республіканської партії*, 3-4, 67-72.

240. Беляев, Владимир, Рудницкий, Михаил. 1954. *Под чужими знаменами*. Москва: Молодая гвардия.

241. Вішка, Омелян, Срібняк, Ігор. 2016. Знахідка у варшавській бібліотеці: список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920-1922). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*, 7, 56-74.

242. Вішка, Омелян, Карпус Збігнєв, Срібняк Ігор. 1999. *Останній шлях УГА: Обставини перебування та культурно-просвітницька діяльність полонених старшин Укр. Галицької Армії в таборі Тухоля (Польща) у 1920-1922 рр.* Київський держ. лінгвістичний ун-т. Кафедра історії України; Instytut historii i archiwistyki; Uniwersytet Mikolaja Kopernika. Київ; Торунь. 46 с.

243. Волков, Сергей. *Участники Белого движения в России*. http://swolkov.org/2_baza_beloe_dvizhenie/2_baza_beloe_dvizhenie_abc-12.html [Дата звернення 20 січня 2021].

244. Галущак, Михайло. 2020. *За пів кроку до перемоги: військове будівництво та операції Галицької Армії в 1918-1919 роках*. Львів: Apriori.

245. Ганин, Андрей. 2015. “Украинская армия ... представляется достаточно боеспособной”. Украина 1919 года глазами деникинских генштабистов. *Славяноведение*, 5, 98-115.

246. Ганин, Андрей. 2014. Финал галицийских генералов. Судьбы генералов Украинской галицийской армии И.-Н. Микитки и Г.-Ф. Цирица. *Славянский альманах, 2014,* 529-545.

247. Голубко, Віктор. 2022. Військові аспекти українського державотворення на сторінках «Архива русской революции» Йосифа Гессена. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету.* 23, 387- 403.

248. Голубко, Віктор, Рутар, Володимир. 2013. "Лицарська легенда" листопадових 1918 р. боїв за Львів. *Військово-науковий вісник*. 19, 24-41.

249. Голубко, Віктор, Косович, Віталій. 2021. Питання соціального захисту військовослужбовців у діяльності вищих органів влади УНР (грудень 1918 – листопад 1920 рр.). *Східно-європейський історичний вісник.* 20, 82-92.

250. Дашкевич, Ярослав. 1990. Взаємовідносини між українським та єврейським населенням у Східній Галичині (кінець XIX — початок XX ст.). *Український історичний журнал*, жовтень, 10, 71-72.

251. Дєдик, Олександр. 2013. *Чортківська офензива*. Ч. 1. Львів: Астролябія.

252. Дєдик, Олександр. 2016. *Чортківська офензива*. Ч. 2. Львів: Астролябія.

253. Дзюбан, Орест. 1998. *Українські стрільці на Личакові.* Галицька Брама, травень-червень 1998, с. 32.

254. Добржанський, Олександр, Старик, Володимир. 2008. *Бажаємо до України!* Одеса: Маяк.

255. Завальнюк, Олександр, Олійник, Сергій. 2013. *Українська Галицька армія на Поділлі (липень 1919 – травень 1920 рр.).* Кам'янець-Подільський: Медобори-2006.

256. Зашкільняк, Леонід. 1996. *Вступ до методології історії*. Львів: ЛОНМІО.

257. Зашкільняк, Леонід. 2021. *Українсько-польський конфлікт у 1918–1923 роках і спроби його полагодження*. Записки НТШ. Т. 274: Праці історично-філософської секції. Львів, 2021, 525-545.

258. *Енциклопедія українознавства.* 1993-2002. Тт. 1-10. Львів.

259. Карпус, Збігнєв, Купцов, Андрій, Срібняк, Ігор. 1999. *Табір інтернованих військ Української Галицької Армії в Німецькому Яблонному (Чехословаччина) у 1919-1920 рр.* Київ-Торунь: КДЛУ.

260. Ковальчук, Михайло. 2006. "Армія терпить понадто від тисячних ран…". До питання про чисельність Української галицької армії на Великій Україні в 1919 р. *Військово-історичний альманах*, 2 (13), с. 30-44.

261. Коган Леонид. 2009. *Евреи в Западно-украинской народной республике.* Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність, 18, 190-198.

262. Козловський, Борис. 2006. Хто ж був героєм Листопадового чину. *Наш Львів:* альманах, 1, 165-166.

263. Колянчук, Олександр, Литвин, Микола, Науменко, Кім. 1995. *Генералітет українських визвольних змагань*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ.

264. Крип'якевич, Іван, Гнатевич, Богдан, Стефанів, Зенон та ін. 1992. *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.)*. Львів: Світ.

265. Литвин, Микола, Науменко, Кім. 1995. *Історія ЗУНР.* Львів: Інститут українознавства НАНУ.

266. Литвин, Микола. 1998. *Українсько-польська війна 1918-1919 рр.* Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут Східно-Центральної Європи.

267. Литвин, Микола. 2008. *Листопадовий Здвиг: українсько-польське воєнно-політичне протистояння у Львові 1-21 листопада 1918 року*.

Доступно: http://warhistory.ukrlife.org/6_08.html [Дата звернення 12 грудня 2024].

268. Литвин, Микола. 2011. *Галицькі осередки у Радянській Росії (1920 рік)*. Київ: Інститут історії України НАН України.

269. Монолатій, Іван. 2022. Синтетичні виміри потенціалу Західно-Української Народної Республіки. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, 45, 228–246.

270. Павлишин, Олег. 2013. *Євген Петрушевич (1863-1940)*. Ілюстрований біографічний нарис. Львів: Манускрипт-Львів.

271. Павлишин, Олег. 2019. Інтернування цивільного населення Східної Галичини в період польсько-українського конфлікту 1918–1919 рр. *Праці Українсько-Польської комісії дослідження взаємин 1917–1921 рр.* Київ: Інститут історії України НАН України, 1.

272. Павлишин, Олег, Рубльов, Олександр. 2012. *Українсько-польська війна.* Бої за Львів. Нариси історії Української революції 1917-1921 років. Київ: Наукова думка, 2.

273. Савка, Богдан. 2001. *Копичинці. Мандрівка через століття*. Тернопіль: Джура.

274. Сварник, Галина. 2005. *Архівні та рукописні збірки Наукового товариства імені Шевченка в Національній бібліотеці у Варшаві*. Варшава; Львів; Нью-Йорк: “Український архів” і Наукове товариство ім. Шевченка.

275. Сергійчук, Володимир. 2008. *Українські державники: Всеволод Петрів*. Київ: ПП Сергійчук М. І.

276. Сідак, Володимир. 1998. Національні спецслужби в період Української революції 1917-1921 рр. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ,* 1, 498-501.

277. Сова, Андрій. 2020. Іван Боберський і Листопадові події у Львові 1918 року. *Новітня доба*, 8, 185-211.

278. Сова, Андрій, Романюк, Михайло. 2023. Іван Боберський — визначний український суспільно-культурний і військово-політичний діяч. *Український історичний журнал*, 6, 116-132.

279. Солдатенко, Валерій. 2010. *Україна в революційну добу*. Рік 1919. Київ: Світогляд, 3.

280. Стахів, Матвій. 1959. *Західня Україна: Збройна і дипломатична оборона в 1919-1923: Нарис історії.* Скрентон: З друкарні Народної волі, 3.

281. Стахів, Матвій. 1961. *Західня Україна: Збройна і дипломатична оборона в 1919-1923: Нарис історії*. Скрентон: З друкарні Народної волі, 6 (1).

282. Стахів, Матвій. 1961. *Західня Україна: Збройна і дипломатична оборона в 1919-1923: Нарис історії.* Скрентон: З друкарні Народної волі, 6 (2).

283. Стецишин, Олег. 2012. *Ландскнехти Галицької армії*. Львів: Часопис.

284. Стецишин, Олег. 2021. Діяльність Збірної станиці Української національної армії у Відні із залучення до Галицької армії офіцерів-неукраїнців. *Київські історичні студії*. № 1 (12). Київ, 14-21.

285. Стецишин, Олег. 2023. Колективний портрет офіцерів Галицької армії неукраїнського походження. *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету*. Львів. 24, 359-369.

286. Стецишин, Олег. 2024. Ставлення чехословацької влади до «Української бригади» у таборі для інтернованих вояків Галицької армії у Німецькому Яблонному (1919–1921 рр.). *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914 – 2024 рр.)»*. Львів, 179-183.

287. Субтельний, Орест. 1992. *Україна. Історія.* Київ: Либідь.

288. Тинченко, Ярослав. 1996. *Ландскнехт без страху* і *докору*: *військова кар'єра* та доля *Миколи Какуріна*. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ,* 1, с. 5-60.

289. Тинченко, Ярослав. 2001. Олександр Греків : військова діяльність і доля. *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*, 2 (17), 1-73.

290. Тинченко, Ярослав. 2009. Чисельність галицьких і польських військ під час боротьби за Східну Галичину (листопад 1918 р. – червень 1919 р.). *Цитаделя,* 1, 26-37.

291. Тичка, Ганна-Меланія. 2016. Українські національно-визвольні змагання у творчості Анрі Ґраппена. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, 17, 170–171.

292. Тищик, Борис, Вівчаренко, Олег. 1998. *Західноукраїнська Народна Республіка*. Львів: Світ.

293. Тищик, Борис, Вівчаренко, Олег, Лешкович, Наталія. 2000. *Становлення державності в Україні (1917-1922 рр.)*. Львів-Івано-Франківськ: Світ.

294. Ткачук, Павло, Кривизюк, Леонід. 2017. Артилерія Галицької армії: формування, структура, озброєння. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, 29, 79-88.

295. Топінка, Євген. 2002. Чехи у військових формуваннях Українських січових стрільців та Української Галицької армії. *Проблеми слов'янознавства,* 52, 59-65.

296. Хома, Іван. 2022. Оборона Києва армією УНР від військ більшовицької Росії в січні–лютому 1919 року. *Новітня доба,* 10, 12–22.

297. Хома, Іван. 2023. Участь українців австро-угорського підданства в Першій більшовицько-українській війні (січень–березень 1918 р.), *Echa Przeszlosci*. 24/1, 135–149.

298. Цехмістрова, Галина. 2004. *Основи наукових досліджень.* Київ: Видавничий Дім «Слово».

299. Шанковський, Лев. 1958. *Українська армія в боротьбі за державність*. Мюнхен: Дніпрова хвиля.

300. Якимович, Богдан. 1996. *Збройні сили України: Нарис історії*. Львів: Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України; Просвіта.

301. Якимович, Богдан. 1996. Німці в Українській Галицькій Армії. *Німецькі колонії в Галичині: Історія – Архітектура – Культура.*

Міжнародний науковий семінар. Матеріали: Доповіді та повідомлення. Львів: Манускрипт, 173-180.

302. Brügel, Johann Wolfgang. 1974. Tschechen und Deutsche. Vol. 2, 1939-1946. Nymphenburger Verlagshandlung.

303. Deák, István. 1990. *Beyond Nationalism: A Social and Political History of the Habsburg Officer Corps, 1848-1918*. New York and Oxford: Oxford University Press.

304. Dekel-Chen, Jonathan, et al., eds. 2010. *Anti-Jewish Violence: Rethinking the Pogrom in East European History*. Bloomington and Indianopolis: Indiana University Press.

305. Dumin, Osyp. 1942. *Deutsche in der ukrainischen Armee 1917-1920.* Volksforschung. Stuttgart: Deutschen Ausland – Instituts, 5, 1-2, 37-48.

306. *Gedenkstaette Ploetzensee.* Wilhelm Meinl 16. August 1894, Josefstadt (Josefov) – 25. Juli 1941. Доступно: https://www.gedenkstaette-ploetzensee.de/totenbuch/recherche/person/meinl-wilhelm [Дата звернення 12 серпня 2025].

307. Gelber, Nathan. 2007. *Encyclopedia Judaica*. Second Edition. Detroit, New York, San Francisco, New Haven, Waterville, London: Thomson Gale, 19.

308. Gude, Nino. 2019. Dual loyalties of Jewish soldiers within the Ukrainian., 2019. Galician Army 1918/19. *Jewish soldiers in the collective memory of Central Europe: the remembrance of World War I from a Jewish perspective*. Wien, 225-238.

309. Halpern, Israel. 1949. *Sefer ha-gevurah: antologyah hiṣtorit-sifrutit*. Cereh 4. Tel Aviv: ‘Am ‘oved.

310. Himka, John-Paul. 1990. Ukrainian-Jewish Antagonism in the Galician Countryside During the Late Nineteenth Century. Howard, Aster, Peter, Potichnyj eds., *Jewish Ukrainian Relations in Historical Perspective*. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 111-158.

311. Hrycak, Jaroslav. 2000. *Historia Ukrainy, 1772-1999: narodziny nowoczesnego narodu*. Lublin: Instytut Europy Środkowo-Wschodniej.

312. Hunczak, Taras. 2008. *Symon Petliura and the Jews: A Reappraisal*. New York-Toronto.

313. *Jewish Heroes. Chaim (Karl) Kahana*, 2024. https://www.jewishheroes.live/hero-he/kahane?fbclid=IwAR3GpcmBCByKi0uNWS-KqX3bP6cxoycjbQNYCc_Bvzpk3rp7z3BzKR0_v0M [Дата звернення 30 грудня 2024].

314. Klimecki, Michał, 1997. *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wschodnią Galicję 1918-1919 roku.* Warszawa: Wojskowy Instytut Historyczny.

315. Krotofil, Maciej. 2002. *Ukrainska Armia Halicka 1918-1920*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszalek.

316. Link, Arthur Stanley, et al., eds. 1984. *The Papers of Woodrow Wilson*. November 11, 1917 – January 15, 1918. Princeton University Press, 45.

317. Lukomski, Grzegorz, Partacz, Czestaw, Polak, Bogusław. 1994. *Wojna polsko-ukrainska 1918-1920*. Koszalin-Warszawa: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Inżynierskiej.

318. Magocsi, Paul Robert. 2002. *The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont*. Toronto: University of Toronto Press.

319. Margalit, Elkana. 1971. *Ha-Shomer ha-Tza'ir: me-'Adat Ne'urim le-Marksism Mahapkhani (1913–1936)*. Tel Aviv: Hakibbutz Hameuchad.

320. Mick, Christoph. 2016. *Lemberg, Lwów, L'viv, 1914-1947: Violence and Ethnicity in Contested City*. West Lafayette: Purdue University Press.

321. Ofer, Nordheimer Nur. 2014. *Eros and Tragedy: Jewish Male Fantasies and the Masculine Revolution of Zionism.* Brookline: Academic Studies Press.

322. Petryshyn, Halyna. 1996. *Deutsche Siedlungen in Galizien.* Lviv: Manuskrypt.

323. Ranke, Leopold. von. 1885. *Geschichten der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514. Zur Kritik neuerer Geschichtschreiber.* Dritte Auflage. Leipzig: Verlag von Duncker und Humblot.

324. Scheer, Tamara. 2014. Die k.u.k. Regimentssprachen: Eine Institutionalisierung der Sprachenvielfalt in der Habsburgermonarchie (1867/8-1914). *Sprache, Gesellschaft und Nation in Ostmitteleuropa*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

325. Stetsyshyn, Oleh. 2022. Mercenaries in the Galician Army of the Western Ukrainian National Republic. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Edmonton, 3, 235-248.

326. Stetsyshyn, Oleh. 2024. Military cooperation of the Jewish population of Galicia with the West Ukrainian People's Republic (1918-1923). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка.* Тернопіль, 2, 51-76.

327. Stetsyshyn, Oleh. 2025. Účast Čechů a rodáků z Čech a Moravy ve vojenských operacích Ukrajinské haličské armády v letech 1918–1923. *Slovanský přehled*. Praha, 1. 97-112.

328. Stetsyshyn, Oleh. 2024. Żołnierze polskiego pochodzenia w służbie wojskowej Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej (1918–1920) w świetle źródeł. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica.* Łódź, 115, 67-79.

ДОДАТОК 1. СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ ЇЇ РЕЗУЛЬТАТІВ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Stetsyshyn O. Mercenaries in the Galician Army of the Western Ukrainian National Republic. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. Edmonton, 2022. No 3. P. 235-248. (**Scopus, Q3**) DOI: https://doi.org/10.21226/ewjus715

2. Stetsyshyn O. Żołnierze polskiego pochodzenia w służbie wojskowej ZUNR (1918-1920) w świetle źródeł. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*. Łódź, 2024. No 115. S. 67-79. (**Scopus, Q4**) DOI: https://doi.org/10.18778/0208-6050.115.05

3. Стецишин О. Діяльність Збірної станиці Української національної армії у Відні із залучення до Галицької армії офіцерів-неукраїнців. *Київські історичні студії.* Київ, 2021. № 1 (12). С. 14-21. DOI: https://doi.org/10.28925/2524-0757.2021.12

4. Стецишин О. «Жидівська міліція» як третя сторона під час львівських боїв між українськими і польськими формуваннями в 1-21 листопада 1918 року. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. Київ, 2021. № 1 (148). С. 66-70. DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.148.11

5. Стецишин О. Колективний портрет офіцерів Галицької армії неукраїнського походження. *Наукові зошити Історичного факультету Львівського університету.* Львів, 2023. Вип. 24. С. 359-369. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2023.24.4044

6. Stetsyshyn O. Military cooperation of the Jewish population of Galicia with the West Ukrainian People's Republic (1918-1923). *Гуманітарні студії: історія та педагогіка.* Тернопіль, 2024. № 2. С. 51-76. DOI: https://doi.org/10.35774/gsip2024.02.051

7. Стецишин О. Український партизанський рух під час українсько-польського протистояння за Галичину 1918 – 1920-х років. *Військово-науковий вісник*. Львів, 2023. № 40. С. 63-80. DOI: https://doi.org/10.33577/2313-5603.40.2023.63-80

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Стецишин О. Правові аспекти функціонування таборів для військовополонених та інтернованих ЗУНР (ЗО УНР) у 1918-1919 рр. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. Львів, 2024. С. 103-114. DOI: http://dx.doi.org/10.30970/vla.2024.79.103

9. Стецишин О. Ставлення чехословацької влади до «Української бригади» у таборі для інтернованих вояків Галицької армії у Німецькому Яблонному (1919–1921 рр.). *Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Україна та цивілізаційні виклики: долаючи лихоліття війни (1914 – 2024 рр.)»*. Львів, 2024. С. 179-183.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Звітна наукова конференція Львівського національного університету імені Івана Франка; місто Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 1-8.02.2023; **очна участь, письмова доповідь** на тему: «Проблеми національної ідентичності і лояльності до української влади офіцерів Галицької Армії неукраїнського походження»;

2. Семінар кафедри новітньої історії України імені Михайла Грушевського історичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка; місто Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 24.03.2023; **очна участь, усна доповідь** на тему: «Проблеми формування Галицької армії у 1918-1920 рр.».

3. Круглий стіл «Західно-Українська Народна Республіка як етап національного державотворення»; місто Львів, ЛНУ імені Івана Франка, 13.11.2023; **очна участь, письмова доповідь** на тему: «Кадрові проблеми УГА і способи їх вирішення владою ЗУНР».

ДОДАТОК 2. СПИСОК СТАРШИН ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ НЕУКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ

1. Прізвище, ім'я; 2. Національність; 3. Рік народження; 4. Місце народження; 5. Військове звання при вступі в ГА; 6. Звання при звільненні з ГА; 7. Освіта; 8. Час вступу в ГА; 9. Військова спеціалізація; 10. Місце служби (корпус); 11. Місце служби (бригада); 12. Полон; 13. Доля; 14. Останнє місце служби.

Абель Броніслав	нім.	1892	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		11.12.1918	піх.	3	11	П-1920		22SR
Абрамов Олександр	рос.	1893	Катеринослав, Наддніпрянщина	пор.	сот.	О/ш	01.02.1919	арт.	2	2			
Авдєєв Валентин	рос.	1891	Київ	сот.	сот.	о/ш	влітку 1919	піх.	1	9			
Адлєр Зігфрід	нім.	1893	Острава, Чехія	чет.	пор.		17.12.1918	арт.	2				84IR
Адлєр Рубін	євр.			підх.	хор.		09.03.1919	інт.	2				
Адлєрштайн Арон	євр.	1874	Львів	сот.	сот.		у січ.1919	лікар					35SR
Айзенберг Оскар	євр.	1892	Самбір, Галичина	чет.	чет.	О/ш	02.05.1919	піх.					77IR
Айзенпрайс Соломон	євр.	1883	Золочів, Галичина	ст.дес.	хор.	О/ш	27.01.1919	лікв.ст.					80IR
Айзенталь Отто	авст.	1898	Відень, Австрія	пор.	пор.	В/а	у бер.1919	арт.					13SR
Айнлєгер Герман	євр.			чет.	чет.		29.06.1919	сан.	4	13			35SR
Аксельрод Лев	євр.	1899	Тернопіль	підх.	хор.	О/ш	11.11.1918	апт.				зв.	
Алексеєв Віктор	рос.	1888	Фергана, Узбекистан	полк.	полк.		у січ.1919	арт.					
Алелюхін Федір	рос.	1896	Павліново, Вологда, Росія	пор.	пор.	в/ш	груд. 1918	авіац.					2 ПАД
Альбаум Нахман	євр.		Бібрка, Галичина	чет.	чет.		16.11. 1918	штаб	1				
Альберт Лев	євр.	1873	Хирів, Галичина	пор.	пор.		15.1. 1919	лікар					
Альвайль Зігурд	нім.	1890	Великі Глібовичі, Галичина	чет.	пор.		Кін. 1919	штаб	1				
Альвайль Нахман	євр.	1894	Бібрка, Галичина	чет.	чет.		22.11.1918	піх.					95IR
Альохін Віктор	рос.	1896	Чернігів, Наддніпрянщина	пор.	пор.		12.9. 1919	арт.					
Альтшілєр Ізраель	євр.	1890	Курівці, Галичина	пор.	сот.	О/ш	1.1. 1919	інт.	2	1			95IR
Амрайх Мойсей	євр.		Гусятин, Галичина	хор.	хор.						П-1920		
Апперман Стефан	авст.	1883	Відень, Австрія	пор.	пор.	о/ш	25.1. 1919	інж.					
Апріль Ціцеро	євр.	1895	Знесіння, Львів	підх.	хор.		28.11.1919	харч.	1				
Апріспіг Гуго	нім.	1899	Філлах, Австрія	сот.	сот.	В/а	13.11. 1918	арт.					
Аптер Айсіг (Євген)	нім.	1891	Золочів, Галичина	сот.	сот.		10.01.1919	арт.	2	4		зв.	43FAR
Апфельгрін Герман	євр.	1890	Стрий, Галичина	хор.	хор.		13.12.1918	апт.					

Арватов Юрій	рос.	1896	Вірбаліс, Литва	сот.	сот.	А/ш	Кін. 1919	авіац.					1-й Запоріз. авіазагін
Ардель Карло	євр.	1896	Відень, Австрія	хор.	хор.	о/ш	01.11.1918						19IR
Аріо Карл	нім.	1896	Кам'янка-Бузька, Галичина	чет.	пор.	о/ш	03.03.1919	піх.	3	14	П-1919, П-1920		19SR
Аспельмайєр Отто	нім.	1895	Чернівці, Буковина	чет.	чет.	О/ш	06.11.1918	сан.			П-1919		Див.сан.. колона ч.10
Атлас Адольф	євр.	1892	Львів	пор.	пор.		11.11. 1918					зв.	36SR
Атляс Яків	євр.	1861	Перемишль, Польща	сот.	сот.		20.12. 1918	лікар					
Афанасьєв	рос.			сот.	сот.		в 1919	радіо					
Ашкенази Еріх	євр.			чет.	чет.		з кін. 1918	піх.			П-1919		
Ашкенази Соломон	євр.		Теребовля, Галичина	хор.	хор.		29.05.1919						
Бавер Карл	нім.	1893	Бояни, Буковина	чет.	пор.			арт.					19FAR
Бавм Йоганн	нім.	1893	Станіславів	чет.	чет.		15.3. 1919						24IR
Байгерт Валеріан	нім.	1894	Мужиловичі, Галичина	чет.	пор.		14.1. 1919	піх.	1	6	П-1920		89IR
Байгерт Йоганн	нім.		Мужиловичі, Галичина	пор.	пор.				3	7	П-1919		89IR
Байгерт Северин Станіслав	нім.	1892	Мужиловичі, Галичина	сот.	сот.	О/ш	5.11. 1918	штаб	3	7			34LIR
Байєр Альфред	авст.	1883	Відень, Австрія	отам.	отам.		з лют. 1920	піх					
Байєр Едмунд	авст.			сот.	сот.		У 1919 році	інт.					19SR
Байєр Людвіг	авст.		Трієст, Італія	пор.	пор.		У 1919 році						
Байтель Йоахім	євр.	1892	Скалат, Галичина	хор.	пор.		5.11. 1918	сан.					23IR
Балабан Маврикій	євр.	1895	Броди, Галичина	хор.	чет.		30.05.1919	сан.	1				80IR
Барабаш (Ротштейн) Вольф	євр.	1893	Соколів, Галичина	чет.	пор.		23.2. 1919		3				95IR
Бардах Адольф	авст.	1900	Грац, Австрія	хор.	хор.	В/а	15.11.1918	піх.	2	2			
Бардах Теофіль	євр.	1866	Львів	підп.	полк.		03.11.1918	лікар					35SR
Баренбліт Озіяс	євр.	1893	Монастириська, Галичина	пор.	пор.	О/ш	7.11. 1918	сапер					95IR
Баренбліт Сулім	євр.	1896	Монастириська, Галичина	пор.	пор.	О/ш	5.12. 1918	техн.	3		П-1920		SB. 55
Барт Йоахім	авст.			хор.	хор.			сан.					
Баумвальд Маєр Яків	євр.	1873	Закомарів, Галичина	чет.	чет.		1.11. 1918					зв.	80IR
Бах Людвик	євр.		Львів	пор.	пор.		1.11. 1918	вет.					
Беккер Юліус	авст.	1899	Зальцбург, Австрія	чет.	чет.	В/а	у лист. 1918						В.ак.
Бем Вальтер	нім.	1881	Новий Їчин, Чехія	отам.	підп.		6.4. 1919	ДСВС					ГШ
Бемер Ервін	нім.		Садгора, Буковина	чет.	чет.		3.11. 1918						
Бенеш Роберт	нім.	1856	Табор, Чехія	сот.	сот.		в лют. 1919				Б-1920		M.K.Lemberg
Бенуссі Цезар	італ.			чет.	чет.		30.9. 1919						
Берґер Генрих	євр.			підп.	підп.		16.11.1919	лікар					
Берґман Максим	євр.			чет.	чет.			лікар			П-1919		31IR
Берґштоф Соломон	євр.	1892	Бучач, Галичина	чет.	чет.		01.11.1918	сан.					95IR
Бернгрубер Франц Едвард	нім.	1897	Відень, Австрія	чет.	чет.	В/а	20.02.1919	авіац.				заг.	1SchR
Бехер Ізидор	євр.		Стрий, Галичина	хор.	хор.								
Бехтльоф Вільгельм	нім.	1894	Дорнфельд, Галичина	підх.	хор.	О/ш			2				
фон Бєліна Єронім	авст.			пор.	пор.			авіац.					
Бізанц Альфред	нім.	1890	Перемишль, Польща	сот.	підп.		11.11. 1918	піх.	3	7			33LIR
Бізанц Данило	нім.	1897	Підбуж, Галичина	пор.	сот.		лист.1918	піх.	2, 3	2, 8			19SR

Бізанц Рудольф	нім.			сот.	сот.								
Білєр Беньямін	євр.			пор.	пор.			лікар					
Біллєт Гнат	євр.	1880	Золочів, Галичина,	пор.	сот.		1.11. 1918	суд					35SR
Біндач Ганс	нім.	1899	Карвіна, Чехія	чет.	пор.	Тер/ак	18.03.1919	кін.					9DR
Гоенштребен Альфонс	нім.	1895	Терезін, Чехія	пор.	пор.	Тер/ак	13.03.1919	піх.				зв.	57IR
Біндер Саломон	євр.	1891	Тернопіль	чет.	пор.		17.11. 1918			.			15IR
Бінер Альфред	нім.			хор.	хор.								
Бінштоκ Макс Якуб	євр.	1890	Добряни, Галичина	чет.	чет.		01.11.1918	сан.					20SR
Біркенау Оттокар	нім.	1890	Любляна, Словенія	пор.	сот.	О/ш	11.04.1919	арт.					125FAR
Біш Іван	нім.	1897	Кеніґорець, Чехія	хор.	хор.	О/ш	13.03.1919	піх.					89IR
Блявкопф Вільгельм	євр.	1894	Отинія, Галичина	чет.	пор.	О/ш	18.11. 1918	піх.					18FJB
Блядер Самуїл	євр.		Станіславів	пор.	пор.		21.1. 1919	інж.					
Бльоксберг Франц	нім.			хор.	хор.			сан.		21			
Боваррі (Бранд) Мартон	авст.			хор.	хор.								LagerSpN iermark
Богомінов Дмитро	рос.	1891	Дубова, Наддніпрянщина	пор.	пор.	О/ш	20.03.1919	кін.	2	2			
Богомолов Митрофан	рос.			невід.	невід.	А/шк.	поч. 1920	авіац.					4 авіазаг ПФ УНР
Боденьский Генрик	угор.		Угорщина	чет.	чет.		1.4. 1919	апт.					
Бойков Євген	рос.	1887	Ростов-на-Дону, Росія	сот.	отам.	В/у, Е/ш	15.7. 1919	ппл. в.			Б-1920		
Боксгорн Альфред	нім.	1875	Кімполунг, Румунія	сот.	отам.	О/ш	20.1. 1919	інж.					2SapR
Больховер Осип	євр.	1896	Чорнокінці, Галичина	підх.	хор.	О/ш	09.05.1919						41IR
Бородін Андрій	рос.	1879	Одеса, Наддніпрянщина	полк.	полк.		29.01.1919	НКГА					
Борсдорфер Клеменс	нім.	1897	Самбір, Галичина	пор.	пор.		1.5. 1919	арт.					21FAR
Брабец Рудольф	чех			пор.	сот.		в 1919	ОВК				зв.	4 RSchR
Бравміллєр фон Танбрук Курт Едгар	авст.	1895	Мурав, Австрія	чет.	пор.		1.11. 1918	піх.					95IR
Бравн Віктор	нім.	1895	Фрідек, Чехія	чет.	пор.	к/ш	6.1. 1919	піх.	2	7			45IR
Бравнштайн Вільгельм	авст.			чет.	чет.			сан.					
Брандель Осип	євр.	1889	Підволочиськ, Галичина	підх.	хор.			харч.					
Бранднер Еміль	нім.	1888	Опава, Чехія	сот.	сот.		в лют.1919	арт.	3	8, 11		пом.	12FAR
Бранднер Карл	нім.	1892	Опава, Чехія	пор.	сот.		в лют. 1919	арт.	3	11	П-1920		12FAR
Брендель Арнольд	євр.	1892	Львів	хор.	хор.		01.02.1919	сан.					
Бренгольц Захарія	євр.	1889	Товсте, Галичина	чет.	чет.			піх.					
Брілль Мендель	євр.	1888	Гошів, Галичина	пор.	пор.	О/ш	12.11. 1918	лікар					204IR
Брінг Лев	євр.	1897	Галич, Галичина	чет.	пор.		01.11.1918	піх.	2	7		пом.	30IR
Бромберг Майєр	євр.	1895	Болехів, Галичина	хор.	чет.		01.03.1919	сан.	3				
Буда Гаррі де	нім.	1890	(Ліберець, Чехія, Грац, Австрія)	чет.	чет.		4.11. 1918	поліц.					
Буксдорф Зігфрід	євр.	1891	Броди, Галичина	чет.	пор.		25.12. 1918	апт.					
Булатов Василь	рос.			сот.	сот.		01.12.1918	авіац.					2 ПАД
Бурґгард Ервін	нім.	1891	Чернівці, Буковина	чет.	пор.		01.02.1919	апт.					San.Stnc. Komp.9
Буров Дмитро	рос.	1895	Вовче, Наддніпрянщина	хор.	хор.		12.09.1919	інж.					
Бурцев Олександр	рос.	1889	Корильськ, Наддніпрянщина	пор.	пор.		28.2. 1919	арт.			Б-1920		
Бухвальтер Йоахім	євр.	1893	Вільшаниця, Галичина	хор.	чет.		28.01.1919	сан.					55IR
Бухсбавм Барух	євр.	1888	Товсте, Галичина	хор.	чет.	Вт/а, О/ц	23.12 .1918	вет.			П-1920		11AR

Бушилов Павло	рос.	1884		хор.	чет.		10.11.1918	сан.					
Вагнер Мінаше	авст.			чет.	чет.		з лис.1918	піх.					22SR
Вагуш Фріц	нім.	1893	Нойбау, Чехія	сот.	сот.		у трав.1919	арт.					1SwAR
Вагшаль Вольф	євр.		Буданів, Галичина	чет.	чет.		1.11. 1918	апт.					
Вагшаль Лев	євр.	1892	Комарно, Галичина	чет.	чет.		22.11.1918	сан.					77IR
Вайдман Авраам	євр.	1896	Сарники, Галичина	чет.	чет.		8.11. 1918		2				95IR
Вайнгаймер Яків	нім.	1899	Казимирівка, Галичина	пор.	пор.		16.11. 1918	кін.	1				
Вайнгаммер Отто	нім.		Буковина	чет.	чет.		у квіт. 1919					заг.	
Вайнтравб Осип	євр.		Золочів, Галичина	сот.	сот.		1.12. 1918	лікар	2	7			41IR
Вайнреб Яків	євр.			чет.	пор.		02.04.1919	піх.					
Вайнштавб Хуне	євр.	1887	Тернопіль	чет.	пор.	О/ш	7.12. 1918	вет.	2	2			24IR
Вайс Арнольд	євр.	1897	Самбір, Галичина	хор.	чет.		01.01.1919	піх.	3				
Вайс Гуго	угор.	1875	Кошице, Словаччина	пор.	пор.		19.12.1918	лікар					FeldSp.405
Вайс Самуїл	євр.	1894	Кристинопіль, Галичина	чет.	пор.	О/ш	01.12.1918	сапер	3	7			
Вайсброт Майєр	євр.	1893	Чернівці, Буковина	чет.	пор.		13.5. 1919	арт.	2	1			55IR
Вайсгляс Маврикій	євр.	1897	Мшанець, Галичина	чет.	пор.	О/ш	18.7 1919	обоз	1	ЖК			3IR
Вайхсельбавм Йозеф	авст.		Відень, Австрія	пор.	пор.		16.3. 1919	злзн.				зв.	
Вайцкорн Давид	євр.	1890	Тернопіль	чет.	пор.	Вет/А		вет.	1				
Ваккер Роберт	авст.	1887	Відень, Австрія	пор.	пор.		10.11.1918	інж.					
Валєк Фердинанд	нім.	1881	Розділ, Галичина	отам.	отам.		14.2. 1919	інж.					Likw.Bau.LR
Вальтерштальб Вольфганг	авст.	1887	Загреб, Хорватія	пор.	сот.		1.11. 1918						70IR
Вандшурас Йозеф	авст.	1898	Лянгау, Австрія	чет.	чет.		у бер. 1919	арт.					9SwAR
Ваня Владімір	нім.	1891	Садгора, Буковина	сот.	сот.		02.06.1919						41IR
Варзагер Генрик	євр.	1893	Хирів, Галичина	пор.	пор.		15.12.1918	інт.					1 K.D.
Васіч Чедомир	серб	1891	Раконево, Сербія	пор.	пор.		16.4. 1919						
Вассерман Натан	євр.	1891		чет.	чет.		у квіт.1919	НКГА					
Вахс Файвель	євр.			чет.	чет.			вет.					
Вебер Еміль	нім.	1895	Волочиськ, Наддніпрянщина	хор.	чет.		19.06.1919	кін.					
Вегеман Роберт	чех	1891	Вашківці, Буковина	сот.	сот.		05.11.1918	НКГА					80IR
Веденєєв Олександр	рос.	1895	Ашхабад, Туркменія	хор.	чет.		17.02.1919	арт.	1	6			
Вейлянд Ернест	нім.		Латвія	пор.	пор.			арт.					
Венке Оттон	нім.	1882	Сторонець, Буковина	пор.	сот.	О/ш	01.11.1918	будів.					24IR
Венцель Алоїз	нім.		Станіславів	сот.	сот.		в 1919	злзн.				пом.	
Венцель Юліян	нім.			сот.	сот.			сан.					
Верба Оттмар Рудольф	нім.	1900	Годонін, Чехія	чет.	чет.	В/А	19.11.1918				П-1919		
Верніш Фридріх	авст.	1893	Штайнфельд, Австрія	пор.	сот.	К/ш	13.3. 1919	сапер					Sap.b.11
Весельські Карл	нім.	1895	Краків, Польща	хор.	хор.		19.05.1919						12IR
Ветрайх Рудольф	нім.		Станіславів	хор.	хор.		01.11.1918						
Візнер Йозеф	нім.			чет.	чет.			інт.					
Вільке Оттон	нім.	1878	Тешин, Чехія	сот.	отам.	О/ш	1.11. 1918	піх.			П-1919		30IR
Віметаль Антонін	чех	1882	Кисемовичі, Чехія	сот.	отам.		15.11.1918	піх.	2, 3	2, 8	Д-1919	пом.	77IR
Вінклєр Йозеф	нім.		Моравскі Бероун, Чехія	чет.	чет.		23.11. 1918				П-1919	пом.	

Вінклєр Карл	нім.	1899	Моравскі Бероун, Чехія	хор.	чет.		23.11. 1918	арт.	3		П-1919		3FAR
Вітлін Авраам	євр.	1890	Козьова, Галичина	пор.	пор.		18.2. 1919	лікар					80IR
Віттельс Карло	євр.	1887	Гвоздець, Галичина	хор.	чет.	О/ш, Т	05.05.1919	рах.					24IR
Влад Октавіан	авст.	1879	Чернівці, Буковина	пор.	пор.			поліц.					
Владикін Юрко	рос.	1896	Балашов, Саратовська губ. Росія	чет.	чет.								3 Зап.батарея
Вольф Арнольд	нім.	1877	Простейов, Чехія	отам.	гн-чт	К/ш, О/ш	2.1. 1919	піх.	2				35IR
Вольф Євген	нім.			чет.	пор.		у бер.1919	піх.			Б-1920		133FAR
Вольф Ріхард	нім.	1887	Чернівці, Буковина	сот.	сот.			ОВК					143FAR
Восатка фон Гельдентроу Ярослав	нім.	1863	Кутра Гора, Чехія	полк.	полк.		в сер.січня						60IBr
Вотава Ріхард	чех	1894	Годонін, Чехія	пор.	пор.		26.3. 1919	піх.	2	4	Б-1920		21FJB
Вурмбранд Рудольф	авст.		Зайберсдорф, Австрія	отам.	отам.		13.2. 1919	штаб	1				41IR
Габер Мехель	євр.	1889	Палашівка, Галичина	хор.	чет.	О/ш	5.3. 1919	піх.	3				79IR
Габсбург-Льотрінґен Вільгельм Франц (Вишиваний Василь)	авст.	1895	Пола, Хорватія	полк.	полк.	В/а						зв.	13UR
Гавер Вільгельм	нім.	1895	Августдорф, Галичина	чет.	пор.		3.2. 1919	піх.			П-1919		55IR
Гавзнер Генрих (Франц)	авст.	1899	Відень, Австрія	підх.	хор.							пом.	
Гавке Еміль	авст.	1899	Відень, Австрія	чет.	чет.	Тех.В/	13.11.1918		2				
Гаврилюк Іван	нім.	1894	Чернівці, Буковина	чет.	чет.	О/ш	15.4. 1919	піх.					22SR
Гавсман Бернгард	авст.	1877	Відень, Австрія	сот.	сот.		з лист 1918						35SR
Гайєра Ернест Карл	нім.	1886	Мітога Драгомірка, Румунія	пор.	пор.	О/ш	01.01.1919	арт.					11FestAR
Гальперн Йонат (Іван)	євр.	1898	Деревня, Галичина	хор.	пор.		12.11. 1918	НКГА	3		П-1919		35IR
Гальперн Леопольд	євр.	1897	Тернопіль	чет.	пор.	О/ш	01.11.1918	сан.					23 корпус
Гаммер Рудольф	авст.	1898	Відень, Австрія	чет.	чет.		13.03.1919				П-1919		14IR
Ганке Йозеф	нім.	1898	Світаві, Чехія	чет.	пор.		18.3. 1919	піх.	2	1	П-1919		18IR
Гарачек Антін	нім.	1898	Чернівці, Буковина	чет.	чет.		23.1. 1919	сапер	2	3			22SR
Гаргулінський Еміліан	пол.	1873	Збараж, Галичина	сот.	сот.		4.11. 1918	лікар					95IR
Гарлос Филип	нім.	1876	Ганунин, Радехів, Галичина	пор.	пор.		1.11. 1918	рах.					35IR
Гарніш Натан	євр.	1889	Хоростків, Галичина	пор.	пор.	О/ш		лікв.ст.					
Гарніш Оскар	нім.	1887	Яблонне-в-Под'єштеді, Чехія	пор.	сот.	О/ш	14.2. 1919	злзн.					ER
Гаудрінг Аркадій	рос.	1897	Бендери, Молдова	чет.	чет.		22.12. 1919						
Геделлі Осип	італ.			підп.	підп.		із жов.1919						
Геєдлі Вальтер	авст.	1888		сот.	сот.		із трав.1919						15IR
Гелєр Осип	євр.	1886	Станіславів	пор.	пор.		1.11. 1918	апт.					86IR
Геллєр Герман	євр.	1882	Бучач, Галичина	хор.	пор.		1.11. 1918	рах.					20SR
Геллєр Йонак	євр.		Кривче, Галичина	пор.	пор.		1.11. 1918						
Геллєр Михайло	євр.	1886	Тернопіль	чет.	пор.		20.1. 1919	інж.					95IR
Геллєр Хуне	євр.	1891	Березовиця, Галичина	хор.	пор.	О/ш	15.06.1919	піх.	2				43ID

Гельбер Нахман	євр.	1895	Підбатиїв, Галичина	чет.	чет.	О/ш	11.11. 1918	навч.	1				35SR
Генбачов Володимир	рос.	1872	Полтава, Наддніпрянщина	гн-хр	гн-хр	К/к,В/у,Е	із кін. 1918		3				
Геніг Едвард	авст.	1892	Відень, Австрія	пор.	сот.	В/а	03.01.1919	кін.	1		П-1920		15DR
Гербст Михайло	євр.	1876	Сучава, Румунія	чет.	пор.		1.11. 1918	рах.					36SR
Герес Гайнріх	нім.	1890	Пасічна, Станіславів	пор.	сот.		20.2. 1919						
Геріш Алоїз	авст.			пор.	пор.		з трав.1919						
Геріш Едвін	нім.	1890	Штернберк, Чехія	пор.	сот.		13.3. 1919	піх.					14IR
Герман Альфред	авст.			чет.	чет.								
Герман Емануїл	євр.		Коломия, Галичина	чет.	пор.		11.12. 1918	апт.				зв.	
Герман Карл	авст.	1889	Відень, Австрія	чет.	пор.			суд					35IR
Герц Антін	авст.		Марбург, Австрія	сот.	сот.		3.11. 1918						
Герц Генрик	євр.	1891	Стрий, Галичина	хор.	чет.		1919 рік	кін.	2	2	П-1919		
Гесслєр Віллібальд	нім.	1888	Чернівці, Буковина	сот.	сот.		з бер.1919	піх.				дез.	41IR
Гефель Савло	євр.	1891	Тернопіль	хор.	пор.		31.12. 1918	ОВК	2			дез.	19IR
Гефлєр Мартін	авст.	1883	Грац, Австрія	хор.	чет.		19.02.1919	злзн.					ER
Гецельт Адольф	євр.	1897	Зборів, Галичина	чет.	пор.		1.11. 1918	ОВК	2			пом.	35SR
Гірнберг Пилип	євр.			чет.	чет.			рах.					
Гіслєр Юліян	нім.	1876	Прібор, Чехія	пор.	пор.			злзн.				дез.	
Гіртлєр Йозеф	нім.	1877	Літовель, Чехія	сот.	отам.		1.11. 1918	піх.	2	1		зв.	
Гіршберг Йоахім	авст.			хор.	хор.			сан.					
Гіршінг Тадей	пол.		Бурштин, Галичина	пор.	сот.		5.11. 1918	лікар	1			пом.	
Глєдек Йоганн	нім.	1896	Мостар, Боснія	чет.	чет.		з трав.1919	піх.					49IR
Глікер Генрик	євр.	1892	Збараж, Галичина	чет.	пор.		11.11. 1918	сан.	2	2			Fldj.Bn I
Глогер Антон	авст.	1893	Відень, Австрія	пор.	пор.		з трав.1919	піх.					8UR
Глухи Густав	нім.	1898	Будапешт, Угорщина	чет.	чет.	В/а	3.2. 1919						100IR
Глянц Генрик	євр.	1885	Перемишль, Польща	сот.	отам.		в 1919 році	ОВК					10IR
Гльобус Гайнрих	авст.		Відень, Австрія	хор.	хор.		20.05.1919						36SR
Годрінгер Карл	авст.		Відень, Австрія	пор.	пор.		в 1919 році	ДСВС			П-1919		6FsAR
Голігер Мойсей	євр.		Тернопіль	хор.	чет.		в 1919 році	сан.	1				
Голлінгер Бернгард	нім.	1893	Робче, Буковина	пор.	пор.		в 1919	апт.					31IR
Головін Михайло	рос.	1894	Орловська губернія, Росія	чет.	пор.		23.11. 1918	піх.					
Гольдберг Жигмонт	євр.	1895	Грималів, Галичина	хор.	чет.	О/ш	1.4. 1919	апт.					
Гольдберг Шая	євр.	1889	Тернопіль	чет.	пор.	О/ш	1.4. 1919	інж.					55IR
Гольденштайн Михайло	євр.	1891	Броди, Галичина	чет.	чет.		01.11.1918	сан.					93IR
Горнштайн Макс	євр.	1889	Чорнокінці, Галичина	пор.	пор.		13.05.1919	піх.					41IR
Горовіц Бенедикт	євр.	1897	Глещава, Галичина	підх.	хор.		12.02.1919	КЕА					93IR
Горовіц Людвик	нім.	1886	Відень, Австрія	пор.	сот.	О/ш	08.02.1919						GieDir. Sarajevo
Городчанін Андрій	рос.	1893	Київ	сот.	сот.		в 1919	радіотел.	2			дез.	
Готліб Лев	євр.	1896	Старява, Галичина	чет.	чет.		01.11.1918	інт.				дез.	17IR
Готліб Яків	євр.	1883	Броди, Галичина	пор.	сот.		30.11.1918	лік.ст.	2	2	П-1920		1IR
Готтесман Майєр	євр.	1888	Стрий, Галичина	чет.	чет.		17.12.1918	сан.					58IR

Гофман Карл	нім.	1889	Чернівці, Буковина	сот.	отам.		28.12. 1918	піхота	3	8	Б-1920	заг.	22IR
Гофман Володислав	нім.	1864	Кути, Галичина	пор.	пор.		15.2 .1919						
Гохман Бруно	євр.	1896	Теребовля, Галичина	хор.	чет.	О/ш	10.4. 1919	інт.					15IR
Граб Карл (Хаїм)	євр.			хор.	хор.			рах.					
Гравпе Юліус	нім.	1888	Нойгассе, Чехія	сот.	сот.	кад/ш	25.1. 1919						ER
Гравер Йоганн	нім.	1875	Добряни, Галичина	чет.	пор.		13.11. 1918	рах.					36IR
Грац-Вандмайєр Адольф	нім.	1885	Рогатин, Галичина	чет.	чет.		29.04.1919						
Гребенц Отто	авст.	1875	Марбург, Австрія	пор.	сот.		3.11. 1918	піх.				дез.	35SR
Греков Олександр	рос.	1875	Сопич, Чернігівська губ., Наддніпрянщина	гн-хр	гн-пр	В/у,В/а	16.5. 1919	командувач					
Гринцевич Юрко	литв.		Путивль, Наддніпрянщина	пор.	пор.		Влітку 1919						
Грінфельд Бернард	євр.	1895	Львів	чет.	чет.		16.04.1919	сан.					30SR
Грісс Микола	євр.	1892	Куликів, Галичина	пор.	пор.	О/ш	31.12.1918						22SR
Гройскопф Іре	євр.	1894	Броди, Галичина	чет.	пор.	О/ш	16.12. 1918	інт.					95IR
Гросскопф Натан	євр.	1899	Глубічок, Галичина	хор.	чет.		18.06.1919	піх.	1				15IR
Гросс Вольф	євр.		Журавно, Галичина	пор.	сот.		13.11.1918	суд					4FsAR
Гроссберг Натан	євр.	1874	Станіславів	чет.	пор.		13.11.1918	рах.					20SR
Гросман Карло	євр.			сот.	сот.		07.01.1919						
Губер Артур	нім.	1892	Чернівці, Буковина	пор.	сот.		01.03.1919	піх.					10IR
Губер Борис	нім.	1891	Моск. губ., Росія	полк.	полк.	К/к, 2А	16.12. 1918	авіац.				заг.	2 ПАД
Гузар Пейсах	євр.	1895	Броди, Галичина	чет.	чет.	О/ш	В 1919	піх.	1	9	П-1920		77IR
Гупперт Альфред	нім.		Сянок, Польща	сот.	сот.		16.7. 1919	злзн.					GieDir. Pola
Гусєв Анатолій	рос.		Київ	чет.	чет.		в 1919	піх.				заг.	
Гутгерц Давид	євр.			хор.	хор.								
Данке Рудольф	авст.			чет.	чет.		трав. 1919	піх.					
Дворжак Франц	чех			пор.	пор.		У 1920 році	розвідка			Б-1920		15IR
Дендорф Генріх	рос.		Київська губернія	чет.	чет.		5.2. 1919	кін.					
Джованні Адельо	італ.			пор.	пор.		в 1919				П-1919		
Діяманд Бернард	євр.		Демня Нижня, Галичина	чет.	чет.		22.4. 1919	сан.					
Діямант Озіяш	євр.			пор.	пор.			інж.					
Діямант Пінхас	євр.	1890	Тернопіль	пор	пор.				1				
Дівер Артур	нім.	1893	Бірки Великі, Тернопіль	пор.	пор.		27.1. 1919	арт.	1				130FAR
Дідейчек Бертрам	нім.	1894	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		1.11. 1918	піх.					95IR
Дідюков Василь	рос.			полк.	полк.		з кін. 1918	піх.	2	4			
Дінтенфасс Пінкас	євр.	1889	Грабіни, Польща	чет.	пор.		20.12. 1918	сан.					3IR
Дітріх Франц	нім.		Скнилів, Галичина	хор.	хор.		15.06.1919	арт.					
Дмітрієв Микола	рос.	1895	Біла Церква, Наддніпрянщина	чет.	чет.		1.2. 1919	арт.					
Дмітрієв Митрофан	рос.	1891	Чернігівщина, Наддніпрянщина	чет.	пор.		1.1. 1920	сапер					
Долєжаль Карло	чех	1883	Лгота, Чехія	отам.	підп.		13.2. 1919	штаб	3				ГШ
Доллєчек Леопольд	нім.	1885	Стрий, Галичина	сот.	сот.		22.5. 1919	арт.					
Долінгер Йозеф	нім.			чет.	сот.		в 1919						41IR

Дрезнер Ансельм	євр.	1882	Остап'є, Галичина	чет.	пор.		11.1. 1919	інж.			П-1920		
Дріліх Якоб Рудольф	євр.		Опорець, Галичина	чет.	пор.		21.4. 1919	піх.	1				TrBat
Дуурсма Дірк	авст.		Медлінг, Австрія	сот.	сот.		02.11.1919	інж.					
Ебенгард Вільгельм	нім.	1894	Садгора, Буковина	пор.	пор.		14.3. 1919	інт.					
Егер Ернест	нім.	1890	Ляйпнік, Чехія	пор.	пор.		21.1. 1919	арт.	3	7	Б-1921	заг.	14SwAR
Едельдінг Герш	євр.	1893	Станіславів	хор.	пор.		29.1. 1919	піх.	3	7			24IR
Екштайн Метель	євр.		Тернопіль	хор.	чет.		7.1. 1919	сан.	3	8			13IR
Елєнберг Яків	євр.											дез.	
Ерлє Альфонс	авст.	1888	Відень, Австрія	сот.	отам.		28.11. 1918	штаб	3		П-1920		3UR
Ерлє Фридріх	авст.	1898	Сараєво, Боснія	чет.	сот.	Арт/Ак	07.02.1919	арт.					1SwAR
Ерліх Йоганн	нім.	1896	Прага, Чехія	чет.	пор.	О/ш	1.1. 1919	арт.	3	7			39FAR
Євський Василь	ест.			сот.	сот.		01.12.1918	авіац.					2 ПАД
Єгоров Олександр	рос.	1889	Херсонська губернія, Наддніпрянщина	полк.	полк.	в/у	Кін. 1919	авіац.					
Єкель Шая	євр.	1887	Коломия, Галичина	хор.	хор.	О/ш	01.11.1918	суд					24IR
Єлінг Давид	євр.			хор.	хор.								
Жураковський Карл	нім.	1897	Берегомет, Буковина	пор.	пор.	Тех.В/	24.02.1919	злзн.					ER.
Завберман Максим	євр.		Багатківці, Галичина	підх.	хор.								
Завер Карл	нім.	1889	Неполоківці, Буковина	хор.	чет.		15.3. 1919	арт.			Б-1920		31 SwFAR
Зайдлєр Еміль	нім.	1886	Чехія	сот.	сот.		1.12. 1918	апт.					49IR
Зайдлєр Маркус	нім.			хор.	хор.			вет.					
Замерштайн Давид	євр.	1888	Могильниця, Галичина	чет.	пор.		24.11. 1918	вет.					2DR
Замерштайн Мартин	євр.		Львів	хор.	чет.		29.04.1919	суд					15IR
Замерштайн Мойсей	євр.			хор.	хор.			сан.					
Замерштайн Филип	євр.	1894	Богатківці, Галичина	чет.	чет.	О/ш	3.11. 1918	сан.					81IR
Захаріїн Василь	рос.	1870		підп.	підп.	К/у	із лист.1918	команди р групи	1	5			
Звіріна Раймунд	чех	1896	Прага, Чехія	чет.	чет.		у травні 1919						74IR
Зеегорш Вільгельм	нім.		Карлови Вари, Чехія	сот.	отам.		в 1919 році	штаб					8FHR
Зелінгер Яків	євр.	1870	Самбір, Галичина	чет.	пор.		поч. 1919	апт.					
Земанн Каміль	авст.	1897	Відень, Австрія	чет.	чет.		у 1919	піх.					54IR
Земик Рудольф	нім.	1891	Чернівці, Буковина	пор.	сот.	Плтх/І	10.11. 1918	авіац.					FHR30
Зіґель Арон	євр.			чет.	чет.		18.11.1918	ОВК					
Зільбер Йосиф	євр.			хор.	хор.								
Зільбербуш Яків	євр.			чет.	пор.		26.02.1919	піх.	2	4			TrBat
Зільберман Мойсей	євр.	1891	Гута Красненська, Галичина	чет.	пор.	О/ш	31.03.1919	сан.					79IR
Зінгер Сруль	євр.		Висока, Буковина	хор.	хор.		10.04.1919	кін.					
Злотніков Григорій	рос.			хор.	хор.		12.09.1919	піх.					
Зонненрайх Ізидор	євр.	1883	Коломия, Галичина	пор.	пор.		23.4. 1919	суд					36SR
Зоненшайн Авраам	євр.		Розділ, Галичина	хор.	хор.		22.01.1919						

Зюсман Макс	євр.			пор.	пор.		2.1. 1919	жанд.					
Іванов Михайло	рос.	1897	Петербург, Росія	хор.	чет.	в/а	1.12. 1918	авіац.					2 ПАД
Іллі Леопольд	авст.	1878		чет.	чет.		з лист. 1918	арт.					36SR
Імберман Карло	євр.		Станіславів	чет.	пор.		у 1919	ОВК					
Іммерглік Віктор	нім.	1877	Вадовиці, Польща	пор.	пор.			жанд.					
Ісакович Сальо	євр.	1898		хор.	чет.	О/ш	в 1919	рах.	1		Б-1920		
Іссерлєс Ілия	євр.	1888	Озерна, Галичина	чет.	пор.		17.11.1918	вет.	2				46SD
Іссерлєс Макс Мелех	євр.	1885	Озерна, Галичина	чет.	пор.		23.11. 1918	вет.	3	8			FjB2
Йонеску Алекс	рум.	1891	Тирговіште, Румунія	чет.	чет.		з лист.1918	лікар	3				
Кавм Альфред	авст.	1894	Відень, Австрія	чет.	чет.		22.3. 1919	лікар					
Каган Перец	євр.	1893	Броди, Галичина	хор.	чет.		16.01.1919	апт.	1				Garn.Hsp. Graz
Какурін Микола	рос.	1883	Орел, Росія	полк.	полк.	А/у, В/	1.5. 1919	штаб					війс.мін.У НР
Калєр Беніамін	чех			ст.дес.	чет.		22.12.1918	жанд.					
Калінін Костянтин	рос.	1887	Варшава, Польща	полк.	полк.	В/у, Ав	У 1919 році	авіац.					Пз ДАУНР
Каліфарію Лівій	рум.	1880	Якобень, Румунія	сот.	отам.		1.11. 1918	ОВК					
Кальман Моріц	євр.	1893	Вікно, Буковина	чет.	чет.		10.12. 1918	сан.					41IR
Каммер Франц	нім.	1858	Ебенау, Галичина	підп.	полк.		1.11. 1918	КЕА				пом.	Mil.K-do
Кануков Джамбулат	осет.	1875	Беслан, Росія	полк.	полк.	в/ш	16.2. 1919	авіац.				заг.	2 ПАД
Кануков Хасбулат	осет.		Беслан, Росія	чет.	чет.		13.12.1918	авіац.				заг.	2 ПАД
Канцмайєр Оттокар	авст.			пор.	пор.							зв.	
Карпель Самуїл	євр.	1887	Тернопіль	сот.	сот.		25.4. 1919	аудитор					SanAbt 3
де Каррара Франц	нім.	1884	Знаім, Чехія	сот.	сот.		19.4. 1919	арт.				зв.	1SwAR
Катзе Іван (Антон)	євр.	1894	Корсів, Галичина	хор.	хор.		23.04.1919	сан.					95IR
Католізький Александр	нім.		Чижиків, Галичина	чет.	чет.		4.11. 1918						
Катхе Олександр	нім.	1893	Вільно, Литва	сот.	сот.	А/у	11.5. 1919	арт.	1	6			2 артполк КСС
Кац Ісаак	євр.	1891	Броди, Галичина	хор.	чет.	О/ш	30.06.1919	піх.	1	9			
Кац Ісаак	євр.	1892	Тернопіль	чет.	чет.	О/ш	01.11.1918	вет.	1	9	П-1920		
Кац Павло Фридріх	євр.	1893	Львів	чет.	чет.		08.11.1918	сан.	1	9			36SR
Кац Самуїл	євр.	1894	Тернопіль	хор.	чет.		01.07.1919	сан.	3	11	П-1920		
Квапіль Карл	чех		Брно, Чехія	сот.	сот.			комбриг	2	2	П-1920		6SR
Кварта Гнат	пол.	1898	Почапинці, Тернопіль	чет.	чет.		4.1. 1919						
Кватерник Петар Мілутін	хорв.	1882	Цріквениця, Хорватія	сот.	сот.		Кін. 1918	НКГА					2IR
Келєр Густав Адольф	авст.			отам.	отам.		лист.1918	жанд.					
Келлєр Герман	євр.			чет.	чет.								
Келлєр Фридріх	нім.		Сапіжанка, Галичина	чет.	чет.		13.3. 1919	рах.					2SR
Кеніг Еміль	нім.	1898	Стрий, Галичина	хор.	хор.			арт.					
Кеппель Лев	нім.	1887	Теребовля, Галичина	чет.	чет.		У 1919 році	інж.					
Керш Леопольд	нім.	1882	Кімполюнг, Румунія	чет.	чет.		12.11. 1918						

Кесслєр Рудольф	нім.	1893	Заставна пов., Буковина	чет.	пор.	А/ш	10.3. 1919	арт.	3	8		зв.	50IR
Кеттнер Рудольф	нім.	1894	Бєльсько-Бяла, Польща	пор.	пор.		13.3 1919	піх.	1	10		пом.	93IR
Кжижан Франц	авст.	1889	Відень, Австрія	чет.	пор.		11.4. 1919	злзн.				пом.	ElektER
Кіблєр Йозеф	нім.	1886	Кобильниця Руська, Польща	хор.	чет.	А/ш	28.01.1919	арт.	1	6	П-1920		
Кінці Ервін	нім.	1897	Дубова Долина, Галичина	чет.	сот.		24.1. 1919						89IR
Клєє Йоганн	нім.	1892	Гартфельд, Галичина	хор.	отам.		1.11. 1918	піх.	1				34SR
Клінг Давид	євр.		Чорктків, Галичина	хор.	хор.		08.11.1918						
Клінгер Ізидор	євр.			чет.	чет.		03.01.1919	апт.					
Клюн Еміль	італ.	1885	Трієст, Італія	сот.	отам.	кад/ш	15.11. 1918	піх.					9IR
Кляйн Яків	євр.	1891	Броди, Галичина	чет.	пор.			лікар				дез.	80IR
Кляйнберг Фрідріх	авст.	1891		хор.	хор.	О/ш							
Кляйнер Бруно	євр.	1893	Козівка, Галичина	пор.	пор.		1.12. 1918	сан.					49IR
Кнайфель Мірослав	нім.	1890	Поліце, Чехія	сот.	отам.		16.01.1919	арт.					115FAR
Кнірш Йозеф	авст.	1894	Відень, Австрія	чет.	пор.		13.03.1919						22IR
Кніттель Роберт	авст.	1881	Доміна-Шенлінд, Чехія	сот.	підп.		25.3. 1919	комбриг					20SR
Козаков Дмитро	рос.	1892	Київ	підп.	підп.			ппл. в.				дез.	
Коздас Отто	нім.		Нове Место, Чехія	чет.	пор.		7.12. 1918	авіац.					
Кольман Рудольф	нім.			пор.	пор.			інж.					
Комора Альфонс	нім.	1896	Львів	пор.	сот.		01.09.1919	піх.			П-1920		FJB. 5
Кондирєв Павло	рос.	1879	Оранієнбаум, Росія	полк.	полк.			НКГА					
Франц	авст.		Відень, Австрія	чет.	чет.		18.11. 1918	арт.					
Корчунов Ростислав	рос.	1892	Новоград-Волинський, Наддніпрянщина	підп.	підп.		з груд.1919	кін.					2 Переяс кавполк
Котек Фрідрих	нім.	1894	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		18.1. 1919				П-1919		41IR
Кох Ганс	нім.	1894	Львів	чет.	сот.		29.11. 1918	штаб	2				35SR
Кох Куба	євр.	1869	Львів	пор.	пор.		04.11.1918						
Кравзе Карл	нім.	1893	Лоєва, Галичина	хор.	чет.		19.11. 1918	піх.	2	7			24IR
Кравзе Теодор	нім.	1892	Бережани, Галичина	пор.	пор.								
Кравс Антін	нім.	1871	Берегомет, Буковина	підп.	гн-чет	К/ш,О/	21.11. 1918	НКГА	3	8			55IR
Кравс Ернест	нім.		Йоханнесшталь, Чехія	пор.	пор.		5.11. 1918	інж.					12SR
Кравс Степан	нім.	1897	Любачів, Польща	підх.	хор.		01.11.1918	піх.					
Крайт Роберт	нім.	1898	Ляйпніц, Чехія	чет.	чет.	В/а	5.1. 1919	піх.	3	7		заг.	В.ак.
Кранц Йозеф	авст.	1900		чет.	чет.		Із 1919	ст-механік					
Кремзер Оскар	авст.			пор.	пор.		із лист.1918	піх.					19SR
Кробот Едмунд	нім.	1893	Бістріце, Чехія	пор.	сот.	Тех.В/	18.1. 1919	злзн.				зв.	ER
Крулєр Ізаак	євр.	1892		чет.	чет.	О/ш							
Кубарєв Михайло	рос.	1895	Городня, Наддніпрянщина	чет.	чет.		23.2. 1919	арт.					
Куликов Борис	рос.			підп.	підп.		У 1919 році	НКГА				зв.	
Кубіш Ганс	авст.		Відень, Австрія	невід.	невід.		у лют. 1919	авіац.				заг.	
Куніш Йоганн	нім.	1888	Остружна, Чехія	сот.	отам.		25.02.1919	арт.	1, 3				12FAR

Кунке Едмунд	євр.			дес.	хор.								15IR
Кунке Зіше	євр.	1866	Львів	сот.	сот.		20.12.1918	піх.	2		Б-1920		33SR
Курцрок Ізидор	євр.	1893	Козьова, Галичина	чет.	чет.		24.12. 1918	сан.					
Кутан Ейсик (Едвін)	євр.	1886	Золочів, Галичина	пор.	пор.		1.11. 1918	лікар					
Кучера Август-Йозеф	авст.	1887	Відень, Австрія	отам.	отам.		У 1919 році		2	3			22IR
Кшиж Віктор	нім.	1893	Годонін, Чехія	пор.	сот.		12.2. 1919	арт.	2, 3				10SwAR
фон Кюгне Рудольф	нім.			сот.	сот.		поч. 1920	авіац.					105FAR
Кюнц Франц	нім.	1890	Ходорів, Галичина	невід.	невід.		в 1918 році						
Лебедєв Петро	рос.	1895		чет.	чет.		в 1919 році					пом.	
Левенталь Максиміліан	євр.	1892	Перемишль, Польща	чет.	пор.		6.12. 1918	сан.			П-1919		77IR
Лєвнер Натан	євр.	1888	Станіславів	пор.	пор.		11.11.1918	лікар					58IR
Лєрер Лев	євр.	1898	Підгайці, Галичина	чет.	пор.		18.6. 1 919	піх.	1				15IR
Лессінг Яків	євр.	1885	Станіславів	чет.	чет.		2.12. 1918	суд					58IR
Лєбенсарт Леон	євр.	1882	Станіславів	пор.	сот.		у бер. 1919	лікар				дез.	20SchR
Лєвенієг Гнат	євр.		Львів	пор.	пор.		1.11. 1918	лікар					95IR
Лєгар Антон	угор.	1876	Сопрон, Угорщина	полк.	полк.	К/ш	з груд.1918	ком-р БГ	2	3			106IR
Лєманн Фелікс	авст.	1899	Відень, Австрія	чет.	пор.	В/а	23.11. 1918		3	14	П-1919, П-1920		17F.j.
Лєорда Віктор	нім.	1896	Чернівці, Буковина	пор.	сот.		у лип. 1919	арт.	1		Б-1920		
Лєрей Генрик	євр.	1892	Брошнів, Галичина	хор.	чет.	О/ш	06.11.1919	піх.	2				23FAR
Ліпман Лазар	євр.	1887	Станіславів	хор.	чет.		26.12.1918	суд					
Ліповскі Карл	нім.	1891	Нові Їчін, Чехія	пор.	сот.		25.1. 1919	злзн.			П-1919	дез.	ER
Літвак Генрик Хуна	євр.	1895	Серединці, Галичина	хор.	чет.		10.11.1918	сан.					13IR
Літман Лазар	євр.	1887	Станіславів	чет.	чет.			суд					59ID
Ліфка Альфонс	нім.		Перемишль, Польща	сот.	сот.			арт.					
Ліхтман Майєр	євр.	1880	Маріямпіль, Галичина	чет.	пор.		28.11. 1918	рах..			П-1919		19IR
Люгерт Арнольд	нім.		Чернівці, Буковина	чет.	чет.			піх.	2	2		заг.	41IR
Люка Йозеф	нім.	1891	Гадинківці, Галичина	пор.	пор.	О/ш	14.1. 1919	піх.					15IR
Люнц Антін	нім.	1892	Чернівці, Буковина	чет.	пор.	О/ш	25.11. 1918	жанд.	2	4			41IR
Лютвак Сальо	євр.	1893	Сапогів, Галичина										
Лютінгер Адольф	євр.		Тарашани, Буковина	пор.	пор.		21.1. 1919						41IR
Ляґлєр Амвросій	авст.	1897	Чернівці, Буковина	хор.	хор.	В/а	01.05.1919	сапер					
Ляєр Альоїз	авст.	1881	Барцдорф, Чехія	сот.	отам.		1.11. 1918	піхота			П-1919	заг.	95IR
Ляйдер Йоахім	євр.			хор.	хор.			сан.					
Ляйзнер Юда	євр.	1892	Теребовля, Галичина	чет.	чет.		27.6. 1919						28IR
Ляймберг Лев	євр.	1893	Тернопіль	пор.	пор.	О/ш		піх.	1				15IR
Ляймберг Соломон	євр.	1891	Тернопіль	пор.	пор.	О/ш		піх.	1				15IR
Лякіні Альфред	авст.	1874	Відень, Австрія	підп.	підп.	В/а	4.1. 1919	піх.				зв.	76IR
Ляліч Никола	хорв.	1895	Кнін, Хорватія	пор.	сот.	В/а	13.12. 1918	авіац.			П-1919		95IR

Ляндау Сальо	євр.	1888	Збараж, Галичина	чет.	пор.		20.11.1918	апт.					FSp6
Ляндау Людвик	євр.	1889	Збараж, Галичина	пор.	пор.		11.3. 1919	лікар	2	21			55IR
Ляндес Авраам	євр.			чет.	чет.							зв.	
Ляндес Вільгельм	євр.	1887	Тернопіль	чет.	пор.		18.01.1919	інж.					
Ляндес Норберт	євр.			хор.	хор.		20.11.1918						5IR
Ляндес Роберт	євр.	1892	Перемишль, Польща	чет.	сот.	Льв.ун.	27.1. 1919	лікар	2, 3	7			95IR
Ляндесберг Мойсей	євр.	1880	Коломия, Галичина	чет.	пор.		1.11. 1918	інж.					36SR
Лянг Густав	нім.	1892	Никонковичі, Галичина	підх.	хор.		12.02.1919	рах.					34IR
Лянг Жигмонт	нім.	1890	Никонковичі, Галичина	пор.	сот.		17.12. 1918	штаб					89IR
Лянг Фердинанд	нім.	1888	Никонковичі, Галичина	сот.	отам.	О/ш	13.11. 1918	штаб	2		П-1919, П-1920		36SR
Лянгер Адальберт	нім.			чет.	чет.			жанд.					
Лянгер Гайнріх	нім.	1872	Кральово полє, Брно, Чехія	сот.	отам.	О/ш	10.1. 1919	піх.	1		Б-1920		5FAR
Лясковський Петро	пол.	1882	Одеса, Наддніпрянщина	сот.	отам.		у січ.1919	арт.	2	4			
Льобковіц Вільгельм	нім.	1893	Фрідек-Містек, Чехія	пор.	отам.	В/а	21.4. 1919	штаб	3		Д-1919,П-1920		AKK13
Льобман Маврикій	євр.		Борислав, Галичина	хор.	хор.		у 1919	суд					
Льонер Фердинанд	авст.	1886	Сараєво, Боснія	отам.	отам.	В/а	у квіт. 1919	штаб	1				ГШ
Льорбер Авраам	євр.			хор.	чет.			вет.					
Льотрінгер Давид	євр.	1888	Волоско, Галичина	чет.	чет.		20.11. 1918	лікар					
Магерович Товія	євр.			чет.	чет.		У 1920	суд			Б-1920		
Маєрн Франц	нім.	1889	Радауці, Румунія	отам.	отам.		1.11. 1918	кін.					Pferde-zuclitan-stalteii
Майблюм Яків	євр.	1890	Потік, Галичина	чет.	чет.		18.11. 1918	сан.					19IR
Майзель Едвард	євр.		Жидачів, Галичина	пор.	пор.		13.1. 1919						
Майн Франц Реджинальд	нім.	1889	Львів	чет.	пор.	О/ш	22.02.1919	кін.					7UR
Майнль Вільгельм	нім.	1894	Відень, Австрія	пор.	сот.	К/ш	29.12. 1918	арт.	3				Kad.sch.
Малєр Генрик	євр.	1884	Крехівці, Галичина	хор.	хор.		25.02.1919	інж.					58IR
Малєр Яків	євр.	1876	Крехівці, Галичина	сот.	сот.		1.11. 1918	рах.				дез.	24IR
Мангайм Герман	нім.	1895	Підгайці, Галичина	чет.	чет.	О/ш	15.11. 1918	піх.					70IR
Манн Саломон	євр.	1890	Борщів, Галичина	пор.	пор.		05.11.1918	кіш					з С.С.
Мандель Мойсей	євр.	1893	Львів	чет.	чет.		Влітку 1919						
Мандлєр Віктор	євр.		Бохня, Польща	хор.	чет.		01.11.1918						
Мантль Себастіан	нім.	1877	Тернопіль	отам.	підп.		20.12. 1918	лікар	4	18			GarSpit. 23 Zagreb
Мар Рудольф Франц	нім.	1895	Чернівці, Буковина	пор.	сот.	О/ш	19.12. 1918		2	7	П-1920		95IR
Мараццi Джованні	італ.			пор.	пор.		поч.1919						
Мараццi Карл	нім.	1895	Клостернойбург, Австрія	пор.	пор.		у квітні 1919						Tlph.Reg. 1
Маргуліс Мойсей	євр.	1894	Настасів, Галичина	підхор.	хор.		19.02.1919	апт.					10IR
Марков Костянтин	рос.	1893	Клінці, Росія	пор.	сот.	О/ш	6.10. 1919	піх.					
Мартінеллі Сеттіміо	італ.		Алія, Італія	чет.	чет.		18.12. 1918	сан.					

фон Масов Франц Антон	авст.	1891	Заставна, Буковина	пор.	пор.		поч.лют. 1919						13UR
Матесіч Франц	нім.	1894	Баня-Лука, Боснія	пор.	пор.	В/а	17.3. 1919	арт.	3				1SwAR
Матесіч Фридріх Гайнріх	нім.	1896	Баня-Лука, Боснія	пор.	сот.	В/а	17.3. 1919	арт.	2	3			3FAR
Мауер Маркус	євр.			чет.	пор.		у лип. 1919	апт.	1				GSp. Nr. 3
Медлінгер Едвард	нім.	1887	Самбір, Галичина	пор.	пор.	О/ш	26.1. 1919	КЕА				зв.	35SR
Меліков Валеріан	рос.	1896	Звенигородка, Наддніпрянщина	сот.	сот.		1.11. 1919	арт.	1	6	Б-1920		
Мелєр Герман	євр.	1891	Тернопіль	чет.	пор.	О/ш	01.11.1918	піх.	1	9	П-1920		15IR
Мельников Іван	рос.	1881	Гусь, Володимирська губ., Росія	хор.	хор.		27.08.1919	радист					
Мельцер Рудольф	нім.	1890	Тешин, Чехія	чет.	чет.		у трав.1919	радист					Tel.R.radi ost.
Мельцер Филип Пінкас	євр.	1878	Станіславів	пор.	пор.		1.12. 1918	рах.					10IR
Меснякевич Антон	пол.	1878	Львів	чет.	чет.		02.12.1918	інж.					
Мишакін Іван	рос.	1894	Житомир, Наддніпрянщина	хор.	хор.	О/ш	28.08.1919	піх.	3	8			
Мік Гуго	авст.			хор.	хор.			рах.					
Мілєр Ернест	нім.		Плекль, Чехія	пор.	пор.		23.11. 1918	вет.					
Міллєр Йозеф	нім.	1891	Стрий, Галичина	пор.	пор.	О/ш	1.11. 1918	жанд.					10IR
Міллєр Рудольф	нім.	1897	Винники, Галичина	хор.	чет.		25.12.1918	арт.	3	7	П-1920		GebAR9
Мільх Леон	авст.			хор.	хор.		20.11.1918	кін.					1UlReg
Мільх Юліан	євр.	1889	Підгайці, Галичина	чет.	чет.		24.2. 1919	вет.	2		П-1919		1LdUlReg
Мінаццік Влад	чех	1892	Брандіс, Чехія	пор.	пор.		в бер.1919	арт.					30FAR
Мірільович Констянтин	авст.	1894	Відень, Австрія	пор.	сот.	Тех.В/а	14.2. 1919	злзн.				пом.	ER
Мірш Ервін	нім.	1890	Фрідек-Містек, Чехія	пор.	пор.	О/ш	02.01.1919		1			пом.	30IR
Мітрофаньєв Микола	рос.		Київ	сот.	сот.		у 1919						
фон Мітттер Едлєр Гайнріх	нім.	1870	Кошице, Словаччина	полк.	полк.		27.4. 1919	кін.					8UR kmd
Молостов Володимир	рос.	1891	Полтавська губ., Наддніпрянщина	підп.	підп.	О/ш	вос. 1919	ппл. в.				зв.	
Молостов Олександр	рос.	1888	Полтавська губ., Наддніпрянщина	сот.	підп.	О/ш	вос. 1919	ппл. в.					
Моргенштерн Едгар Вільгельм	авст.	1899	Відень, Австрія	хор.	чет.		1.3. 1919	кін.			Б-1920		35SR
Моргенштерн Хаїм	євр.			підх.	хор.			лікар	3	8			
Мотт Готліб	авст.	1891	Пулгарн, Австрія	пор.	сот.		6.3. 1919	арт.					
Мюляре Карл	нім.			пор.	пор.						П-1919		
Наврат Людвик	нім.		Карвіна, Чехія	пор.	пор.		4.1. 1919	інж.			П-1919		
Надлєр Альберт	нім.	1890	Мозолівка, Галичина	хор.	чет.			піх.					
Найман Давид	євр.	1896		хор.	хор.								
Неєдлі Вальтер	нім.	1888	Свебогов, Чехія	сот.	сот.		у сер.1919						15SR
Нетопіль Ярослав	чех	1857	Вішав, Чехія	чет.	пор.		01.11.1918	інж.					
Нехвальський Фріц	авст.	1894	Відень, Австрія	чет.	пор.		28.2. 1919	інж.					

Нещеретов Самсон	рос.	1877	Мінськ, Білорусь	підп.	підп.		з груд.1919	вет.					
Німгавзер Гнат	євр.		Ставчани, Буковина	пор.	пор.		21.1. 1919	арт.					
Нірнберг Пилип	євр.		Язловець, Галичина	чет.	чет.		1.11. 1918	рах.					
Новак Фердинанд Фридріх	авст.	1890	Відень, Австрія	пор.	сот.	О/ш	квітня 1919	авіац.			П-1919		7SchwAR
Новак Франц	чех	1893	Прага, Чехія	чет.	чет.		1.11. 1918	інт.					
Нойвельт Йозеф	авст.	1890	Львів	чет.	чет.	О/ш	19.01.1919	арт.			П-1920		30FKR
Нойман Давид	євр.	1896		хор.	хор.			сан.					
Нотдурфт Рудольф	нім.	1874	Усті-над-Лабем, Чехія	сот.	сот.		1.11. 1918	лікар					
Нутман Мориц	євр.	1884	Мостиська, Галичина	хор.	хор.	Торг.Акад.	24.12.1918	інт.			П-1919 Р-1919	заг.	
Оберлєндер Фридріх	нім.	1898	Перемишль, Польща	чет.	пор.		21.6. 1919	піх.	3, 2	7			55IR
Огер Давид	євр.			чет.	чет.								
Оргель Жигмонт	євр.			хор.	хор.				1				
Осляні Арпад	угор.			чет.	чет.			лікар					
Османов Роман	рос.	1891	Валки, Наддніпрянщина	чет.	чет.		5.10. 1919	піх.					
Ост Адольф	нім.		Львів	хор.	хор.								
Остерзецер Мечислав	євр.	1894	Озерна, Галичина	хор.	чет.		25.12. 1918	вет.	3		П-1920		7DR
Остерн Лазар	євр.	1896	Тернопіль	чет.	чет.		у 1919		1			заг.	55IR
Островський Тадей	пол.	1889	Сянік, Польща	хор.	чет.		2.11. 1918	сан.					57IR
Остроухов Микола	рос.			хор.	хор.			арт.	3	8			
Офак Карл	ср-хр.	1889	Осієк, Хорватія	пор.	пор.	Кад/ш	1.11. 1918						34SR
Павлю Антонін	чех	1889	Копілдльно, Чехія	чет.	пор.		1.11. 1918	апт.					
Пайєр Ернест	нім.			пор.	пор.		в 1919	арт.					112FAR
Пайс Антон	нім.	1898	Літомеріце, Чехія	хор.	чет.	о/ш	20.02.1919	арт.	2	1			30SwAR
Панчик Михайло	чех	1895	Румунія	невід.	невід.						Б-1920		
Папп де Яноші Йозеф Лайош	угор.	1875	Кошице, Словаччина	отам.	підп.		14.11. 1918	штаб			П-1919		206FAR
Паркер Йозеф	євр.	1885	Тернопіль	пор.	пор.		в 1919						I. Kpslutdz Krakau
Парнес Яків	євр.	1894	Чортків, Галичина	хор.	чет.	О/ш	03.12.1918	ОВК					95IR
Пастернак Ізраель	євр.			пор.	пор.			лікар					
Патцельт Юліус	нім.	1894	Влковіце, Чехія	пор.	пор.		1.6. 1919						3IR
Пацль Віктор	нім.		Рімаров, Чехія	чет.	чет.		11.5. 1919						
Пашко Еміль	нім.	1890	Сучава, Румунія	пор.	пор.	О/ш	15.4. 1919		2			пом.	4 FsAR.
Пеллєр Йонас	євр.		Кривче, Галичина	чет.	пор.		1.11. 1918	ОВК					
Петраков Олександр	рос.	1898	Новогеоргіївськ, Наддніпрянщина	чет.	пор.	О/ш	28.5. 1919	піх.	1	9			4 БХм полк
Петрушов Олександр	рос.	1895	Куп'янськ, Наддніпрянщина	пор.	пор.		06.04.1919	розв.	2				
Пінелєс Салямон	євр.		Глиняни, Галичина	чет.	чет.		18.12. 1918	зв'язок					TLR
Піхлєр Йоганн	авст.	1886	Відень, Австрія	сот.	сот.		18.08.1919	інж.					
Плейшер Яків	євр.			чет.	чет.				1				
Плескі Фрідрих	авст.	1890	Відень, Австрія	пор.	пор.		4.2. 1919	сапер					Sap.B.1
Плянер гесте Сассовер Яків	євр.	1892	Тернопіль	чет.	пор.								

Подгорцер Хаїм Маркус	євр.			чет.	чет.			сан.					
Померанц Нахман	євр.	1887	Бережани, Галичина	хор.	пор.		25.06.1919	піх.	2, 3				35SR
Поніквер Бернгард	євр.	1892	Броди, Галичина	чет.	пор.		01.05.1919	сан.	1		Б-1920		80IR
Поперт Антон	авст.	1897	Кроннітц, Австрія	чет.	чет.		у чер. 1919	арт.					9SwAR
Пордес Жигмонт	євр.	1888	Львів	чет.	пор.		8.12. 1918		2	1, 4		пом.	
Прессер Михайло	євр.	1892	Збараж, Галичина	пор.	пор.		18.12. 1918	вет.					1LUlR
Пречеп Емануїл	євр.	1895	Підволочиська, Галичина	пор.	пор.		14.12. 1918						
Приборський Михайло	авст.	1894	Штирія, Австрія	пор.	пор.	О/ш	16.11.1918						35SR
Прівес Карло	нім.	1898	Броди, Галичина	чет.	чет.	О/ш		арт.	2	2			
Прікль Готфрід	нім.		Кремцір, Чехія	пор.	сот.		25.1. 1919	піх.					
Прікль Гуго	нім.		Моравія, Чехія	чет.	пор.		25.1. 1919					зв.	
Противеньскі Гуго	авст.	1882	Відень, Австрія	сот.	отам.		21.12. 1918	арт.	3	7			Техн.в.ак.
Пфавзер Франц	авст.		Відень, Австрія	сот.	сот.		1.1. 1919		3	14			15IR
Пфайфер Альбін	євр.	1876	Калуш, Галичина	пор.	сот.		11.12. 1918	рах.					35SR
Пфефер Фелікс	євр.	1894	Радехів, Галичина	чет.	пор.	О/ш	1.12. 1918	піх.	1				80IR
Радль Рудольф	нім.	1893	Часлав, Чехія	пор.	пор.		у чер. 1919	піх.					22SR
Райман Ріхард	авст.	1896	Відень, Австрія	чет.	пор.	О/ш	01.11.1918	війс.освіта					95IR
Раймер Леопольд	авст.	1894	Відень, Австрія	сот.	сот.			злзн.					18FAR
Райсман Олександр	євр.	1888	Стратин, Галичина	чет.	чет.		02.02.1919	сан.					80IR
Райх Альфред	євр.	1891		хор.	хор.		01.11.1918	ДСВС					
Райх Ілия	євр.	1874	Станіславів	чет.	пор.			рах.					
Райх Семен	євр.		Перемишль, Польща	пор.	пор.		4.11. 1918	лікар					
Райх Яків	євр.		Станіславів	чет.	чет.		24.01.1919						24IR
Райхенштайн Йосиф	євр.	1890	Львів	чет.	чет.		6.12. 1918	апт.					
Ранд Натан	євр.	1895	Садгора, Буковина	чет.	пор.		04.11.1918	рах.				зв.	65IR
Рапопорт Осип	євр.	1883	Тернопіль	чет.	пор.			телефоніст					19SR
Ревікін Іван	рос.		Полтава, Наддніпрянщина	пор.	пор.			піх.	1			пом.	
Редлінг Лев	нім.	1891	Кадань, Чехія	сот.	сот.	Кад/ш	17.03.1919		3	11	П-1920		15IR
Резельман Самуїл	євр.	1894	Бердичів, Наддніпрянщина	чет.	чет.			лікар					
Рейнфельд Едмунд	нім.	1882	Тукум, Латвія	сот.	полк.		22.2. 1919	ПВ			Б-1920		
Ремер Олівер	авст.	1881	Чернівці, Буковина	сот.	отам.	О/ш, В/а	18.11.1918	кін.					1SchR
Ремізов Микола	рос.			хор.	чет.		у лип. 1919	авіац.					
Рібенфельд Мозес	євр.		Кросно, Польща	пор.	сот.		15.11. 1918	лікар	2				
Рідль Альфред	нім.	1877	Тешин, Чехія	пор.	сот.	Тех.В/а	7.11. 1918	піх.	1		П-1921		3IR
Рідль Фридріх	авст.		Госніц, Австрія	пор.	пор.		1.11. 1918	арт.					105FAR
фон Рілінг Герман	авст.	1899	Лінц, Австрія	чет.	пор.	В/а	у лист. 1918	жанд.			П-1919		В.Ак.
Рімаль Франц	чех	1880	Скашин Брікс, Чехія	сот.	отам.	Кад/ш	26.11. 1918	піх.					36SR
Ріндельштайн Лев	євр.	1889	Тернопіль	чет.	чет.		1.11. 1918	арт.			П-1918		15IR

Рінтель Пилип	євр.		Підгайці, Галичина	хор.	хор.		на поч.1919	сан.					
Розенберг Йосиф	євр.	1898	Бережани, Галичина	хор.	чет.		14.11. 1918	апт.				зв.	57IR
Розенберг Лев	євр.	1895	Львів	підх.	чет.		1.11. 1918	сан.	1	9			24IR
Розенблюм Арнольд	євр.		Тернопіль	хор.	хор.		09.05.1919						
Розенблюм Ісаак	євр.			хор.	чет.			сан.	1				
Розенблят Салямон	євр.	1872	Пилипче, Галичина	чет.	чет.		20.11.1918	евід.ст.	Ет.			зв.	Доп.Кмда Самбір
Розенкранц Герман	євр.			чет.	чет.								
Розенкранц Йосиф	євр.	1878	Черляни, Галичина	хор.	хор.		15.08.1919	пошта					
Розенцвайг Іван	євр.	1895	Горлиці, Польща	чет.	пор.		21.3. 1919	арт.					49IR
Ройтер Йозеф	авст.	1878	Відень, Австрія	пор.	пор.		у лют. 1919	арт.					7FAR
Рот Соломон	євр.	1870	Пониковиця мала, Галичина	сот.	сот.		21.11. 1918	лікар					Fldjag. 30
Ротавг Густав	нім.	1897	Дзевіче, Польща	хор.	чет.		17.4. 1919						89IR
Ротенберг Сальо	євр.	1894	П'ятничани, Галичина	чет.	чет.		27.11. 1918	кін.	2	4		заг.	77IR
Роттенберг Едмунд	нім.			чет.	чет.		20.11.1918	кін.					1Ulreg
Роттнігг Йоганн	авст.	1899	Відень (Філлях), Австрія	чет.	чет.		21.11. 1918	арт.	3	7			В.Ак.
Ротштайн Фердинанд	євр.		Красівка, Галичина	пор.	пор.		1.11. 1918						
Рубінштайн Юда	євр.	1892	Оріховець, Галичина	пор.	пор.	О/ш	15.3. 1919						15IR
Рубіш-Ляріш Едвард	авст.	1891	Підгір'я, Галичина	сот.	сот.		у 1919	арт.				зв.	4rAR
Руггальтер Симон	євр.	1896	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		2.5. 1919				Б-1920	заг.	41IR
Рудорфер Франц	авст.	1897	Відень, Австрія	пор.	пор.	в/ш	10.12. 1918	авіац.					59IR
Руменовіч де Ензирана Стефан	хорв.	1898	Їлгава, Чехія	чет.	сот.	А/ВМС	21.11.1918	піх.	3				
Руменовіч де Ензирана Іван	хорв.	1901	Угерске-Градіште, Чехія	хор.	пор.		20.11. 1918	кін.	3				
Русс Нухім	євр.	1897	Бережани, Галичина	хор.	чет.	О/ш	20.06.1919	обоз	2				55IR
Сальфіцкий Франц	авст.	1889	Гляйхенберг, Австрія	хор.	хор.		12.02.1919	злзн.					
Сакс Франц	авст.	1897	Інсбрук, Австрія	пор.	сот.	Тех.В/а	24.2. 1919	злзн.				зв.	ER
Саммет Хаїм	євр.	1892	Костільники, Галичина	чет.	пор.		3.11. 1918	сан.	2				41IR
Санецький Роман	пол.	1891	Сянок, Польща	чет.	чет.		20.03.1919	пом.лікаря					24IR
Сассовер Данило	євр.	1889	Заболотці, Галичина	чет.	сот.	О/ш	22.12.1918	лікар	4, 2	21			15IR
Сафір Вільгельм	євр.	1900	Броди, Галичина	ст.дес.	хор.		12.04.1919	сан.	1				
Сахс Йозеф	євр.	1893	Тернопіль	пор.	пор.	О/ш	01.11.1918	злзн.					25SR
Сейбель Адам	нім.	1885	Керниця, Галичина	чет.	чет.		24.02.1919	рах.					
Сєріков Микола	рос.	1897	Київ (Харків)	чет.	пор.	в/ш	16.12. 1918	авіац.					2 ПАД
Сіві Бруно	нім.	1893	Тешин, Чехія	пор.	пор.		28.12. 1918	арт.	1	9			56IR
Сігаль Георг	нім.		Іцкань, Румунія	чет.	пор.		24.1. 1919	ОВК					35SR
Сігель Фішель	євр.			чет.	чет.			сан.					
Сімонов Євген	рос.	1896	Миргород, Наддніпрянщина	пор.	сот.		1.3. 1919	ппл. в.					
Скацель Франц	нім.	1896	Штернберк, Чехія	пор.	сот.		19.4. 1919	арт.	2	3		пом.	14SwAR

Скворцов Микола	рос.	1893	Київ	сот.	сот.		01.02.1919	арт.	1	6			
Смирнов Микола	рос.	1897	Херсон, Наддніпрянщина	чет.	чет.		1.1. 1919	арт.					
Собель Давид	євр.	1885	Знесіння, Львів	підх.	хор.	О/ш	з лют.1919	рах.	2				
Солоніков Микола	рос.			сот.	сот.							заг.	
Стефаніюс Лівій	рум.			отам.	отам.			ОВК					
Стерник Герман	євр.	1892	Борщів, Галичина	підх.	хор.	О/ш	01.11.1918	ОВК					
Стерник Йоахім	євр.			хор.	хор.								
Странський Рудольф	авст.	1893	Відень, Австрія	пор.	сот.		у жов.1919		3	14	П-1920		36SR
Сукачов Олександр	рос.	1898	Харків, Наддніпрянщина	хор.	хор.		30.10.1919	арт.	1	6			
Сулковські Йозеф Адальберт	нім.	1894	Серет, Румунія	чет.	пор.	О/ш	21.1. 1919	піх.					58IR
Сухов Віктор	рос.	1893	Київ	чет.	чет.		07.06.1919	арт.	1	6			
Табак Нафталі (Натан)	євр.	1892	Борислав, Галичина	хор.	чет.		18.2. 1919	рах. ст.	Ет.		Б-1920	заг.	
Тавбес Герсон	євр.	1896	Збараж, Галичина	підх.	хор.		03.07.1919		3				
Тавчер Рудольф	нім.	1897	Відень, Австрія	пор.	сот.		трав.1919	штаб	3	8	Д-1919	пом.	80IR
Тавшер Іван	нім.	1888	Джеменя, Румунія	хор.	хор.		01.02.1919	арт.					11FKR
Таданєр Арнольд	євр.	1896	Львів	чет.	чет.		20.12. 1918	сан.					80IR
Таданєр Маврикій	євр.	1897	Львів	чет.	пор.	О/ш	18.11.1918	сан.					41IR
Тайхер Зигмунд	євр.	1884	Коломия, Галичина	пор.	пор.		11.11. 1918	лікар					Sp.Land.Czernowitz
Тайхман Самуїл	євр.	1895	Рогатин, Галичина	чет.	чет.		01.03.1919	апт.					20IR
Тарночі фон Шпрінценберг Гуго	авст.	1896	Баден, Австрія	пор.	пор.		у червні 1919					зв.	89IR
Тартаковер Йосиф	євр.	1894	Золочів, Галичина	чет.	чет.		01.03.1919		3	7			
Татарінцев Олександр	рос.			сот.	сот.		20.08.1919		2	2			
Тельчер Ервін	нім.	1900	Ярослав, Польща	чет.	пор.		21.11. 1918	арт.	3	14	П-1920		82IR
Тенненбаум Вольф (Володимир)	євр.	1892	Будилів, Галичина	чет.	пор.		18.06.1919	піх.	2	4			80IR
Тенненбаум Натан	євр.			хор.	чет.		01.11.1918	апт.					
Тімофеєв Василь	рос.			чет.	чет.			вет.				пом.	
Тілліх Рудольф	нім.	1897	Чернівці, Буковина	чет.	чет.	В/ак	15.4. 1919	піх.	2	4	П-1920		6SR
Тімошев Роман	рос.	1895		хор.	чет.	О/ш	у лип.1919	піх.	1				
Тінкль Франц	чех	1879	Лінгартиці, Чехія	сот.	підп.		4.11. 1918	комбриг	2	2			24IR
Тіттлєр Карл	авст.	1890	Відень, Австрія	сот.	сот.		24.2. 1919		1		П-1920		19SR
Тішлєр Герман	євр.	1898	Бучач, Галичина	хор.	хор.			арт.	1	6			
Толмачов	рос.			сот.	сот.			арт.					
Травбер Осип Герман	євр.	1895	Самбір, Галичина	підх.	хор.		15.11.1918	КЕГА			П-1919		
Трибус Йозеф	пол.		Кіцмань, Буковина	чет.	чет.		1.11. 1918	сан.					
Трофимов Сергій	рос.	1892		чет.	чет.								
Тумін Генрик	євр.	1877	Богородчани, Станіславів	пор.	сот.		24.12. 1918	рах..	2				80IR
Турек Карл Ойген	нім.	1888	Травнік, Боснія	сот.	сот.	В/а	23.01.1919						46IR
Тутнауер Артур	євр.	1895	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		12.12. 1918	піх.	3				95IR

Унгар Герман	євр.		Верхняківці, Галичина	хор.	хор.						П-1920		
Унгар Майєр	євр.	1886	Ілавче, Галичина	пор.	пор.	О/ш							30IR
Файгенбавм Юліан	євр.			пор.	пор.		у сер. 1919						
Файнберг Олександр	євр.		Балта, Наддніпрянщина	чет.	чет.			сан.					
Фалінгер Михайло	євр.		Балта, Наддніпрянщина	чет.	чет.			сан.					
Фастман Осип	євр.	1891	Дрогобич, Галичина	чет.	сот.		13.12.1918	лікар	2, 3	2		пом.	33SR
Фасслєр Сидір	євр.	1895	Маріямпіль, Галичина	хор.	чет.	О/ш	1.11. 1918	сан.					95SR
Федоров Сергій	рос.	1891	Лабінська, Кубань, Росія	підп.	підп.	в/ш	в сер. 1919	авіац.					3-й авіазагін ПФ УНР
Фельд Майєр	євр.			хор.	чет.		у бер. 1919	ОВК					
Фельс Ізраель	євр.	1873	Львів	пор.	сот.		13.11. 1918	лікар					Mil.Sp.Ungwar
Фельцер Ріхард	нім.	1886	Петрова Весь, Словаччина	сот.	сот.	Кад/ш	18.03.1919						106IR
Фернгоф Мойсей	євр.	1891	Бучач, Галичина	хор.	хор.		07.04.1919	суд					36SR
Фетер Фрідрих	нім.	1896	Сапіжанка, Галичина	сот.	сот.		21.3. 1919	війс.осв.			П-1920		
Фіала Карл	нім.		Австрія	пор.	пор.		1.5. 1919						1SwAR
Фідлєр Вільгельм	нім.	1881	Слупець, Польща	підп.	полк.	В/а	20.1. 1919	штаб				зв.	
Фідлєр Карл	авст.	1892	Відень, Австрія	пор.	сот.	Кад/ш	14.02.1919	злзн.					ER
Фідлєр Юліус	нім.	1895	Яблонець, Чехія	пор.	сот.	В/а	8.2. 1919	злзн.				зв.	ER
Фінкельштайн Михайло	євр.	1894	Станіславів	чет.	чет.		25.1. 1919	лікар					76IR
Фінагенов Микола	рос.	1896	Петроград, Росія	пор.	пор.		01.11.1919	інт.					
Фірер Макс	євр.	1891	Львів	чет.	пор.			лікар					19IR
Фірер Рудольф	авст.	1880	Відень, Австрія	пор.	сот.		22.11. 1918	інж.					
Фішер Йозеф	нім.		Хеб, Чехія	сот.	сот.								19SR
Фішер Рудольф	нім.	1886	Пільзен, Чехія	сот.	сот.		у чер. 1919						19SR
Фіхман Арон	євр.	1890	Устє Золоте, Галичина	чет.	чет.		18.12. 1918	суд					
Фляйшман Беньямін	євр.	1895	Тернопіль	хор.	чет.	О/ш		вет.	3	14			10HusReg
Фляш Вільгельм	нім.		Львів	чет.	чет.		04.11.1918						36SR
Фогель Марцель	євр.	1893	Журавно, Галичина	хор.	пор.		7.3. 1919	авіац.			Б-1920		22LIR
Форстер Фрідрих	авст.	1878	Констанц, Австрія	отам.	отам.		22.2. 1919	лікар					G.Sp. St. Polten
Фрай Кароль	нім.	1896	Лепехівка, Галичина	чет.	чет.		1.3. 1919	сапер				пом.	89IR
Франк Антон	нім.	1882	Хеб, Чехія	чет.	чет.		10.2. 1919	рах.					51IR
Франк Майєр	євр.		Львів	чет.	пор.		21.2. 1919						
Френцель Вольфганг	авст.	1892	Корнойбург, Австрія	пор.	пор.		1.5. 1919					зв.	Tel.R.
Фрід Дієго	італ.	1885	Трієст, Італія	пор.	пор.		11.2. 1919	злзн.					ER
Фрідлєндер Ярослав	нім.	1894	Колін, Чехія	пор.	пор.	О/ш	23.11. 1918	автомех.					24IR
Фрідль Емануел (Фрідман Макс)	євр.	1897	Відень, Австрія	хор.	чет.		12.3. 1919	сан.				дез.	
Фрідман Адольф	євр.	1891	Золочів, Галичина	хор.	хор.		15.02.1919	апт.					
Фріш Карл	нім.			чет.	чет.		лист. 1918						
Фріш Роман	нім.	1894	Теребовля, Галичина	пор.	сот.	А/а	14.3. 1919	арт.	1	6	Б-1920		30SwAR

фон Фроєнвальд Йонак Ріттер Вольфганг	авст.	1887	Відень, Австрія	пор.	сот.	к/ш	11.09.1919	піх.	2		Б-1920	заг.	25LIR
Фройнд Герберт	авст.	1897	Відень, Австрія	пор.	пор.		у квіт. 1919						F.Y.B.4
Фрухтер Герман	євр.	1874	Коломия, Галичина	пор.	пор.		у вер. 1919	лікв.ст.					95IR
Фрухтман Яків	євр.	1893	Тернопіль	чет.	пор.		04.09.1919	піх.					35SR
Фухс Вільгельм	євр.	1881	Ніско, Польща	хор.	хор.			лікв.ст.	1				
Фухс Герш	євр.	1890		чет.	чет.		трав. 1919	вет.					3IR
Цайгер Пилип	євр.	1890	Коломия, Галичина	чет.	чет.		20.12.1918	сан.					24IR
Цайгер Юліан	євр.	1890	Коломия, Галичина	чет.	чет.		20.12. 1918	сан.					24IR
Цайзель Шапсе	євр.	1894	Кам'янка-Струмилова, Галичина	хор.	хор.							зв.	23SR
Цайс Рудольф	нім.	1894	Ладовіч, Чехія	підх.	хор.	О/ш	01.11.1918	злзн.					
Ціммерманн Алоїз	нім.		Хеб, Чехія	отам.	отам.			штаб			Б-1920		ГШ
Ціріц Густав Адольф	угор.	1872	Сату-Маре, Румунія	полк.	гн-хр	К/шк	в лют.1919	штаб			Б-1920	заг.	В.Ак.
Ціха Йоганн	чех	1889	Хеб, Чехія	сот.	отам.		28.2. 1919	арт.	1				10FAR
Цукерман Лев	євр.		Дрогобич, Галичина	чет.	чет.		1.3. 1919				Б-1920		
Цулавер Михайло	нім.		Коломия, Галичина	хор.	хор.		05.05.1919						
Чанцкі Рудольф	нім.	1899	Тернопіль	чет.	чет.	В/а	січн. 1919						81IR
Частка Гуго	нім.	1879	Седліц, Чехія	сот.	отам.		12.2. 1919	суд					21 Sch.Div
Чепіта Станіслав	пол.	1885	Бучач, Галичина	пор.	пор.		16.11. 1918	лікар					
Черноусов Андрій	рос.			чет.	чет.								
Черноусов Євген	рос.		Петроград, Росія	пор.	пор.		Влітку 1919				Б-1920		
Чмелик Степан	хорв.	1872	Срємска-Мітровіца, Боснія	підп.	полк.		14.04.1919	штаб	3				24IR
Чопп Генрик	євр.		Львів	чет.	чет.		01.11.1918	вет.				дез.	
Чурін Петро	рос.	1894	Устюжна, Новгород.губ., Росія	сот.	сот.		1.2. 1919	арт.			Б-1920		
Шайнер Станіслав	нім.		Майдан, Галичина	хор.	пор.		11.1. 1919						20SR
Шайнман Рубін	євр.	1895	Станіславів	хор.	хор.		02.02.1919	суд					Війс.суд
Шайович Йосиф	євр.	1893	Станіславів	пор.	пор.		1.11. 1918	кіш					95IR
Шаллі Отто Гайнріх	нім.	1895	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		у квіт. 1919						118FAR
Шаманек Альфред	авст.	1883	Львів	отам.	полк.		з лист. 1918						ГШ
Шапіра Адольф	євр.	1896	Тернопіль	хор.	чет.		18.06.1919	піх.	1, 4				19IR
Шапіра Бено	євр.			хор.	хор.								
Шапіра Йосиф	євр.	1892	Тернопіль	чет.	пор.	О/ш	16.06.1919	піх.	1				15IR
Шарф Ізидор	євр.		Перемишль, Польща	чет.	чет.		11.4. 1919				П-1919, П-1920		77IR
Шаубергер Ілия	євр.	1891	Городенка, Галичина	хор.	хор.							зв.	30IR
Шафран Володимир	пол.	1885	Стрий, Галичина	пор.	пор.		01.11.1918	лікар					
Швааб Леопольд	авст.	1878	Відень, Австрія	сот.	отам.		15.3. 1919	сапер					ER
Шварц Лев	євр.	1891	Тернопіль	чет.	пор.		1.11. 1918	рах.					20IR
Швенцнер Рудольф	нім.			підх.	хор.		01.11.1918	радіо					
Шебеста Рудольф	чех			отам.	підп.		1.11. 1918	жанд.					18SR

Шеєр Едвард	нім.	1892	Чернівці, Буковина	пор.	пор.		у чер. 1919						22SR
Шенгавт Йозеф	нім.	1899	Товсте, Галичина	хор.	хор.		13.01.1919	піх.					
Шепарович Едмунд	авст. (укр)	1895	Перемишль, Польща	пор.	отам.	В/а	10.01.1919	кін.					8DR
Шепарович Альберт-Фелікс	авст. (укр)	1900		чет.	пор.	В/а	весна 1919	авіац./кін.				пом.	8DR
Шерер Леопольд	євр.	1890	Штайр, Австрія	хор.	пор.			сапер	4	18			2SR
Шерер Станіслав	нім.	1878	Станіславів	чет.	пор.	Худ/а	10.2. 1919	інж.					20SR
Шестаков Іван	рос.	1893	Бендери, Молдова	сот.	сот.	в/у	16.12. 1918	авіац.					2 ПАД
Шехтер Самійло (Данило)	євр.		Тернопіль	хор.	хор.					10, 6		дез.	
Шехтер Яків Емануїл	євр.	1896	Торське, Галичина	хор.	чет.	О/ш	01.11.1918	арт.	1	10			115IR
Шіллєр Віктор	нім.		Прага, Чехія	чет.	чет.		15.3. 1919						
Шіцер Марцель	євр.	1887	Скалат, Галичина	пор.	пор.		1.11. 1918	лікар					33SR
Шлєнефогт Вілібальд	нім.		Красніце, Чехія	пор.	сот.		1.11. 1918	інж.					
Шляф Ізаак	євр.	1885	Ярослав, Польща	пор.	пор.		14.12. 1918						89IR
Шльоссер Карл	нім.	1889	Райхенбах, Галичина	пор.	отам.	ун.	18.12. 1918	піх.			П-1920		30IR
Шмерлєр Давид	євр.	1896	Коломия, Галичина	чет.	пор.	в/ш	11.02.1919	піх.	КЕА		Р-1919, Б-1920		24IR
Шмідт Людвіг	нім.	1889	Яблонков, Чехія	сот.	сот.	Кад/ш	17.03.1919	піх.					75IR
Шмідт Фердинанд	нім.	1893	Терезін, Чехія	пор.	сот.		18.3. 1919	піх.			П-1920		18IR
Шмуц Йона	євр.	1887	Шляхтинці, Галичина	чет.	пор.	О/ш	2.12. 1918	вет.				дез.	12SBr
Шніцер Герман	євр.		Тернопіль	чет.	сот.		19.11. 1918	сан.	2				
Шобер Ервін	нім.	1897	Прага, Чехія	пор.	сот.	Тех.В/а	7.2. 1919	злзн.					ER
Шобер Ріхард	нім.	1894	Прага, Чехія	пор.	сот.		7.2. 1919	злзн.					ER
Шольц Віктор	нім.	1897	Опава, Чехія	хор.	чет.	О/ш							76IR
Шор Ізраель (Маєр)	євр.			пор.	пор.			лікар	1				
Шорш Еміль Карл	нім.		Чернівці, Буковина	пор.	пор.		01.11.1918	рах.					
Шпанір Йосиф	євр.	1881	Тернопіль	пор.	пор.		20.12.1918						
Шпіллєр Франц	нім.	1899	Злате гори, Оломоуц, Чехія	чет.	чет.	В/а	23.11. 1918	кін.			П-1920		
Шпрінгер Давид	євр.		Бурштин, Галичина	чет.	чет.		27.11. 1918	суд				зв.	
Шренцель Ігнац	авст.			хор.	хор.		08.01.1919						
Штавфер Адольф	нім.	1875	Сопіт, Сколе, Галичина	пор.	сот.	О/ш	13.1. 1919	арт.			П-1919		201FHR
Штайєрман Марко	євр.	1891	Стрий, Галичина	чет.	чет.		7.3. 1919		3				
Штайн Йонас	євр.	1893	Дичків, Галичина	хор.	хор.		03.01.1919	апт.					
фон Штайн Карл Ріттер	авст.	1894	Іглау, Австрія	пор.	пор.		28.12.1918	кін.					15DR
Августин	авст.	1893	Бережани, Галичина	пор.	пор.	К/ш	17.05.1919						87IR
Штайнбах Арнольд	євр.		Яворів, Галичина	чет.	чет.		1.11. 1918	харч.					
фон Штайнбах Людвик Едвард	авст.	1889	Бережани, Галичина	сот.	сот.		17.5. 1919						12SR

Штайнер Лев	євр.	1879	Болехів, Галичина	чет.	пор.		31.12.1918	рах.					FeldSp121
Штайнер Фрідрих	нім.	1896	Відень, Австрія	чет.	пор.		20.11. 1918	кін.	2				35SR
Штайнмец Лев	євр.	1899	Галич, Галичина	підх.	хор.		з лист. 1918	харч.				дез.	
Штарк Павло	євр.	1894	Містки, Галичина	підх.	хор.		15.02.1919	сан.					
Штенцель Станіслав	євр.	1882	Журавно, Галичина	чет.	чет.		15.2. 1919	інж.					58IR
Штенцлєр Лев	євр.	1888	Порастинці, Галичина	чет.	чет.	Вет/ш	18.11. 1918	вет.					1SR
Штеренберг Лев	євр.			сот.	сот.		01.12.1919	лікар					
Штипшіц-Тернава Карл	хорв.	1883	Пряшівщина, Словаччина	отам.	полк.		8.6. 1919	штаб					ГШ
Штольцберг Лев	євр.		Львів	чет.	чет.		15.4. 1919						
Штраймер Гершель	євр.			підх.	хор.								
Штраймер Самуель	євр.		Краків, Польща	хор.	хор.		08.11.1918						15IR
Штромер Карл Гайнц	авст.	1886	Відень, Австрія	пор.	сот.	О/ш	14.02.1919	злзн.					ER
Штрум Саломон	євр.	1887	Коломия, Галичина	пор.	пор.		30.1. 1919	рах.			Б-1920		24IR
Штукгайль Еріх	нім.	1889	Прага, Чехія	сот.	сот.	В/а	26.1. 1919	НКГА			П-1920		ER
Шуберт Георг	нім.	1894	Годонін, Чехія	пор.	пор.		квіт. 1919						1TKS
Юда Маврикій	євр.	1884	Тарнів, Польща	пор.	сот.		1.11. 1918	лікар	2, 1				95IR
Якверт Ріхард	авст.	1892	Відень, Австрія	пор.	отам.	К/ш	18.12. 1918	НКГА					11FAR
Якоб Сімон	євр.	1879	Стара Сіль, Галичина	хор.	хор.		10.01.1919	рах.					77IR
Яковлєв Іван	рос.	1894	Кременчук, Наддніпрянщина	пор.	пор.								
Якш Густав	авст.	1881	Відень, Австрія	чет.	чет.								9SR
Ямполєр Йозеф	євр.	1867	Великий Глибочок, Галичина	підп.	підп.		28.03.1919	лікар				пом.	85IR
Ярий Ріхард Франц Маріан	нім.	1898	Ряшів, Польща	пор.	сот.	В/а	15.12. 1918	сапер					SB46
Яшік Осип	авст.	1899	Кромеріж, Чехія	чет.	чет.		20.11. 1918	кін.	2			пом.	

ДОДАТОК № 3. НЕОПУБЛІКОВАНІ ДОКУМЕНТИ

ДОКУМЕНТ № 1

Рапорт персонального референта ДСВС Начальній команді Українського війська про приєднання до збройних сил ЗУНР військовослужбовців різних національностей. 21 листопада 1918

Державний секретаріят військових справ
Перзональний референт
До Начальної Команди У.В. у Львові

Доношу, що в протягу вчорашнього дня т. є. 20.11. зголосили ся слідуючі офіцири до служби при українській армії:

1. четар Нахман Ґельбер, 35 п.п.

2. хорунжий Норберт Ляндес, 5 п.п.

3. поручник Др Гриць Ничка, 17 п.п., лише до канцеляр. служби.

4. рахунковий офіціял Лазар Бляуштайн, Інтендатура Краєвої Оборони у Львові.

5. військовий аптикар Авраам Ціммерінґ, Епід.шпиталь Радом.

6. хорунжий Леон Мільх, 1 п.уланів, кавалєрист і абсольвент ветеренарії.

7. четар Едмунд Роттенберґ, 1 п. уланів, ознакомлений в службі транспорта.

8. рахунковий четар Стефан Цимбала, 7 кав. дивізія.

9. поручник Володимир Павлусевич, 3 полк уланів, активний провіянтовий офіцир.

Всі без придїленя – стоять до диспозиції.

Львів, дня 21 падолиста 1918 В. Панчак, чет. УСС

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 51, арк. 694.

ДОКУМЕНТ № 2

Повідомлення керівництву Терезіанської військової академії про прийом в Галицьку армію чотирьох курсантів. 13 січня 1919

Делегат УНРади з військових справ

E.Nr. 81/ H.W.

Отримання особистих документів

Командуванню Терезіанської військової академії в Нойштадті

Відень, 13 січня 1919 року

Переконливо просимо надіслати особисті документи курсантів, зазначених в доданому списку, які вже прийняті до Української національної армії.

СПИСОК

курсантів, взятих до Української національної армії:

Рілінг Германн барон ф. нар. 26.1.1899 Лінц

Бардах Адольф нар. 17.5.1900 Грац

Шпіллєр Франц нар. 7.5.1899 Цукмантель

Лєманн Фелікс нар. 30.10.1899 Бріксен

*ЦДАВО. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 152-153.

ДОКУМЕНТ № 3

Рішення глави ЗУНР Є. Петрушевича про прийом в Українську армію п’ятьох австрійських офіцерів. 27 січня 1919

Підполковника Густава фон Ціріца, майора Рудольфа фон Страссера і капітанів Карла Долежаля, Отто Краузе, а також капітана Рудольфа Вурмбранда прийняти до української армії на таких умовах:

1. Дані особи зобов’язуються протягом наступних трьох місяців, тобто не пізніше 15 травня 1919, письмово заявити, чи хочуть вони залишитися назавжди в українському війську і чи просять громадянства України.

2. До цього часу вони зобов’язані служити членами Генерального штабу згідно з інструкціями, які видаватиме український Державний секретаріат військових справ за погодженням з українським Верховним командуванням.

3. Як тільки вищезгадані особи заявлять про свій намір назавжди приєднатися до українського війська згідно з п. 1, вони повинні скласти присягу; вони також повинні навчитися розмовляти українською мовою протягом одного року, а це не пізніше 15 травня 1920 року, і протягом двох років, а це не пізніше 15 травня 1921 року, володіти українською усно і письмово.

4. Зазначені особи мають бути прийняті в наступному вищому званні: підполковник як полковник, майор як підполковник і капітани як майори. При визначенні рангу враховуються відповідні поточні офіцерські звання та ранги.

5. Тим, що були в k.u.k. армії, і тим, що були в k.k. ландвері, тривалість служби повинна враховуватися при виході на пенсію так само, як це вимагають чинні норми Пенсійного закону 1875 року для членів колишніх австро-угорських збройних сил.

6. Всі виплати здійснюються з дня від’їзду названих осіб з Відня. Проїзд і поселення, в тому числі й членів родини, здійснюється коштом Української держави.

Умови будуть затверджені.

Відень, 27 січня 1919

Др. Петрушевич, президент

*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 379-379зв. (завірена копія).

ДОКУМЕНТ № 4

Рапорт полковника-росіянина про його прибуття у розташування Генерального штабу Галицької армії. 29 січня 1919.

29 січня 1919 р. Ч.7 м. Ходорів

Наказному Отаману Галицкоі Армії

Рапорт

Доношу, що я сього дня прибув в Ваше розпорядження.

Полковник Бородін

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 41, арк. 41.

ДОКУМЕНТ № 5

Повідомлення ДСВС на ім'я військового представника ЗУНР при міністерстві оборони Австрії про відмову від прийому на службу кількох офіцерів. 8 лютого 1919

Державний секретаріят військових справ През №1810/перз.
Військовий уповноважений Української республіки при військовому міністерстві у Відні

Депеша №298 від 6.2. повідомляється, що панів підполковника Залузкого, підполковника Соботку, майора Вольфа, капітана Ульріка, капітана Рокітянського, майора фон Бухенштеттена, майора Охса і капітана Келлера в українську армію не взяли.

Станіславів, 8 лютого 1919.
*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 36, арк. 487.

ДОКУМЕНТ № 6

Характеристика поручника Северина Байгерта, яку йому дав командир 7 Львівської бригади ГА Альфред Бізанц під час іменування на звання сотника. 9 лютого 1919

…Короткий перегляд служби при Українській армії. Працює яко Нїмець від початку вибуху Національної революції ревно і щиро. Виратував з Городка весь обоз і багато худоби. При бригаді упорядкував як слід сотенні обози і держить свій відділ в незвичайнім порядку.

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 61, арк. 187.

ДОКУМЕНТ № 7

Посвідка четареві-аптекарю на відпустку з правом виїзду до Відня для здавання іспиту з фармакології. 26 лютого 1919

Державний Секретаріят військових справ

До През. Ч.2895/сан.

Посьвідка на відпустку

1. Військовий степень, ім’я і назвище четар аптикар Йосиф Розенберг

2. Стяга, заснови: Окружна Команда Бережани

3. Рід відпустки: в ціли здавання іспиту з фарманогнозиї

4. Час тревання відпустки: 4 тиждні (чотири тиждні)

5. Місцевість: Відень.

6. Скількість днїв на подорож: 8 днїв (вісім днїв)

7. Початок відпустки: 15 марта 1919

8. Кінець відпустки: 9 цвітня 1919

9. Висще згаданий має повернути 9 цвітня 1919 до Окружної Команди Бережани.

Станиславів, дня 26.2. 1919

Печатка. Підпис

*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 40, арк. 101.

ДОКУМЕНТ № 8

Лист військового представника ЗУНР колишньому австрійському офіцерові про його прийом на українську військову службу з переліком його службових обов'язків. 17 березня 1919

Український військовий представник. Відень, 1, Біберштрассе 26/II.
E.Nr 140 / 100
648 / H.W.

Його Високоповажаності пану майору Францу Охсу у Відні.

На основі постанови українського Державного секретаріату військових справ През. No 3564 / перз. з 1919 року Ваша Високоповажаність приймається до Української національної армії на таких умовах:

1.) Посада буде отримана на тому самому або наступному вищому рівні, ніж заявник має на даний момент..

Чергове наступне звання отримують: хорунжі після року служби, четарі і поручники через 2 роки, капітани (ріттмайстри) після 4 років, майори та підполковники після 2 років служби. Крім цього, курсанти [з] 2 курсу військових академій стають лейтенантами, учні кадетських шкіл 4 курсу та кадети-аспіранти з офіцерським іспитом переводяться в хорунжі;

2.) За основу зазвичай беруться дані підрозділу, в якому заявник служив у колишній австро-угорській армії;

3.) З дня прибуття до Української національної армії заявник зобов'язується сумлінно виконувати покладені на нього службові обов'язки згідно з отриманими вказівками;

4.) Протягом наступних трьох місяців заявник повинен письмово заявити, чи бажає він надалі залишитися в Українській армії та подати прохання про надання йому громадянства України;

5) Українське державне представництво військових справ може за згодою з українським Верховним командуванням відмовити заявнику в остаточному прийнятті протягом даного періоду, якщо до цього є серйозні підстави;

6) Як тільки остаточне рішення про прийом на службу буде ухвалене, має бути складена присяга;

7) Прийняття на постійній службу ґажистів (військових, які мали оклади – авт.) відбувається з визнанням їхнього попереднього періоду служби;

8) Право на виплати, встановлені в Українській національній армії за окремі звання, з'являється з дня вступу в армію; приїзд і тимчасове переселення, в тому числі й членів родини, здійснюється за рахунок Української держави;

9) Знання української мови, як усної, так і письмової, є обов'язковим. Строк навчання усної і письмової української мови — два роки від дня присяги.

Водночас ця угода передбачає умову, що Ваша Високоповажаність повинна негайно бути готовою до військової служби після прибуття до розташування ДСВС. Це повідомлення є також є дійсним дозволом на в'їзд і час від часу його потрібно приносити з собою для особистого рапорту українському військовому представнику (Відень, Біберштрассе, 26/II) і надати його якнайшвидше.

Виїзд до місця дислокації українського Держсекретаріату військових справ відбудеться не пізніше другої доби після надходження рапорту.

Якщо ви відмовитеся від вступу, будь ласка, надішліть цей лист назад.

Відень, 17 березня 1919.

*ЦДАВО України. Ф. 1, оп.5, спр. 2, арк. 693-693зв.

ДОКУМЕНТ № 9

Донесення начальнику генерального штабу ГА про офіцерів колишньої армії Австро-Угорщини, які виявили бажання вступити на західноукраїнську військову службу. 19 квітня 1919

Високоповажаний Пан Полковник Густав Ціріц

Шеф Генеральної булави зах.-укр.армії

В Станіславові

Відень, 19 квітня 1919

Голошу, що отсі панове наміряють вступити до зах.-укр.армії і по одобреню залучення контрактів поступилиб зараз на службу:

1. Полк. сапер. стягів Карл Міллєр
2. Ос.[авул] 91 п.п. Густав Янзен з булавою (2 офіц.)
3. Отаман Ріхард Шреєр
4. От.[аман] генер.[альної] булави Вальтер Бем
5. От. генер. булави Рудольф фон Страссерн
6. Сот.[ник] генер. булави Вільгельм Зегорш
7. Сот. генер. булави Кравзе
8. Сот. генер.булави Фридрих Смолє
9. Сотник Адольф Вунш
10. Надінтендант Ернст Борсдорф як шеф інтендатури з булавою (2-3 інтенд. й кілька урядників).

Панове Явзен, Страссерн і Кравзе є Пану Полковнику особисто знані. А що до иньших Панів, а саме:

П.П. Міллєр, Борсдорф, Шреєр, Бем, Зегорш, Смолє і Вунш, про котрих я маю найкращі відомости, вони всі є мені особисто знакомі. Я поінформував всіх в дусі вказівок Пана Полковника про тутешні відносини. Всі Панове бажання усталеня обопільних зобов'язань в формі контракту і Пан Полковник не будуть могли по принятю до відома наведених узасаднень, назвати це надмірним бажаням, а узасадненя жаданя боронити своїм впливам.

Всі названі офіцери є в повнім цього слова значіню першорядними заводовцями, знаменито кваліфіковані, офіцери з такими літами служби й в такім віці, що можна передбачити їх ужиття при будучій німецько-австрійській армії. Через свою дотеперішню службу в нім.-австр. війську, запевнили вони в свій час дефінітивне приняття. Полк.Міллєр передбачаєся виключно як інспектор технічних формацій, осаул Янзен як провідник курсу для вишколу офіцерів.

Нім-австр. держава стоїть, як звісно, на тій точці погляду, що кождий нім.австр.офіцер, котрий приймає иньшу, хочби навіть тимчасову, службу (а укрити цього не дасться) тратить право на дефінітивне принятя. Нім-австр. держава здержуєся з виплатою належностей заосмотреня (Versorgungsgemmuse) тим офіцерам, котрі тут подалися на пенсію, щоби приняти чужу службу.

Вступленя до української армії, навіть при умові трохмісячного часу до надуманя, означає для тих офіцерів властиво зірваня за собою всіх мостів. Тому стає ясним жаданя, особливо тих Панів, що є жонаті й мають діти, забезпечити свою будучність в якнайбільш можливо ясний спосіб. Цього однак не належить в ніякім разі уважати votum недовіри українській Державі.

Як видко з контракту, є він для обох сторін цілком справедливий і полишає правительству богато вільного місця та вільні руки. Я думаю, що чисто фінансову (geschäftlich) сторону, я так обробив, правительство не буде мати найменшої шкоди. Останнє бачимо з нищенаведеного підрахованя. З другої сторони я мушу щераз зазначити, що тут ходить дійсно о таких офіцерів, котрих

організаційний талант й заводове образованя моглиб принести користь Українській державі й тому можна б зробити відповідні уступки (Kompensation).

До поодиноких точок може навести слідуючі узасадненя.

Точка 1. Загальне усталеня задач повинно бути тільки для тих Панів, котрі моглоб правительство ужити, хиба як інспекторів стягів (Truppenkörper) отже:

Наведеня задач булоб більше для орієнтації названих Панів. Додаток на кінці точки полишає правительству вільну руку.

Точка 2 відповідає в цілім точці 4 контракту так, як Пан Полковник його заключили. Додаток відносно обчислюваня рангів має за ціль оминути взаїмне перебіганє.

Точка 3. Можливість признаня функційного додатку приобіцяв я – після уваг, які мені Пан Полковник в тій справі зробили – тільки тим Панам, котрі завдяки свого становища й передбаченої функції моглиб входити тут в рахунок отже: Muller, Jansen, Borsdorf, ev. Strassern.

Я завважав заразом, що тільки над уміркованими жаданами можнаби дискутувати. Наведені числа представляють тільки бажаня Панів, але в жаднім разі жаданя. Тому що становища функціонарів є получене цілком певно з розходами, булоб справедливим жаданям признати маленький функційний додаток.

Точка 4. Ця точка є відмінна від пробного контракту (Musterkontrakt) й корінно розширена, бо через доповненя (Präzisierung) можливих случаїв хочуть Панове поставити свою будучність як найпевніше.

… Коли правительству відповідає місія, то може від офіцера зажадати дефінітивного вступлення; коли ж йому (т.є. правительству) не подобаєся й особа, то може скористати зі случаю (зречися з дальшого повненя служби). Але в останнім случаю є воно морально зобов’язане, якщо офіцерови не можна

нічого закинути, признати йому відповідне відшкодованя, бо він через вищенаведені обставини зломав собі тут будучність.

З другої сторони містить в собі ця точка відпорну силу на пануючі течії (hagt Gegenströmungen Rechnung). Служба чужих офіцерів на впливових місцях, котра може й не подобаєся комусь, є через означеня часу треваня місії тільки переминаючим і потрібним зарядженям. Місія дає можливість вишколити національних офіцерів і зробити самостійними на вищих посадах (це є також в точці Ґ контракту, як жаданя правительства). А що в случаю місії фінансове положенє тих функціонарів може бути дещо ліпшим (функційний додаток!), як иньших офіцерів є в виду виконуваної праці й відвічальности зрозуміле.

Жадане відшкодуваня видаються може зависокі. Як вже згадувано, має правительство, як контрагент, вільну руку і може використовуючи умови контракту, вплинути так, щоби не потерпіло шкоди. Колиб жаданє молодших Панів – скористати вже по «однорічній службі» з належностей заосмотреня – видалося правителству завеликим, то йому (т.є. правительству) приписує – як сказано, право або задержати офіцера дефінітивно, або затримати контрактом на кілька літ, так, що признанє заосмотреня видалобся раціональнійшим.

Впрочім можнаб поручити те саме право – як це було досі в австро-Угорщині – що пенсію виплачуєся тільки на час перебуваня в краю. Сума службової відправи не є велика. При річних належностях пересічно в 24 000 Корон і напр. дволітній місії виносилаб службова відправа 96000 К. Отже для десять членів при дволітній місії виносила загальна сума менше-більше один міліон. (Полк. Лєгар з 8 членами – 4 міліони!).

Случай зі заосмотреням інвалідів навіть після тримісячної служби є після мене оправданим. Панове обстають також на виплаті службової відправи згл. заосмотреня також тоді, коли недобровільно і передчасно мусять закінчити місію, хотяй я їм сказав, що теперішне правительство як контрагент задержить і без того контракт, а иньше правительство не буде себе чути тим контрактом

зв’язане згл. треба би бути контракт відновити. Але Панове бачать в тих умовах моральне заспокоєня.

Я маю взагалі таке вражінє, що цілий контракт – це рід формальности для успокоєня Панів. Вони вірять правительству. Ясна будучність побільшує охоту до праці й твореня. Впрочім не потрібно після моєї думки жадних узасаднень до иньших точок. Всі Панове готові зараз по одобреню контракту зірвати згл. ліквідувати свої зносини тут [у Відні] і як найскорше від’їхати. В інтересі скорого прибутя цих Панів прошу о як найскорше телєграфічне повідомленя на адресу Полк. Варивода I. Reischachstr. 3 менше-більше так: «Служба … назвища … після контракту дозволена».

Остаточне підписанє контракту відбудеся в Станиславові. Отамана Генерального штабу Бем вже виїхав наперед. Иньші Панове від’їхали з найближчими транспортами.

Доллєчек

*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 705-707зв.

ДОКУМЕНТ № 10

Витяг з наказу із повідомленням про звільнення з Галицької армії офіцера-неукраїнця. 26 квітня 1919

Дійсний приказ Ч. 116 Коломия, 26 квітня 1919

Звільнення зі служби. Рахункового сотника Рудольфа Врабеца, приділеного при Рахунковому відділі ОВК, звільняється з дня 1 мая 1919 від служби в Українській Армії. ОВК дякує йому за совісне виконування своїх обов’язків

Підпис (нерозб.)

*ЦДІАЛ України. Ф. 581, оп. 1, спр. 146, арк. 43.

ДОКУМЕНТ № 11

Наказ Диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича з вимогою негайного звільнення з Галицької армії тих єврейських вояків, які не були добровольцями. 30 червня 1919

Начальна Команда Галицької Армії

Наказ військам ч. 80

Бучач, дня 30. Червня 1919

…2. Команди Бригад і Курінів забирають насильно Жидів до військової служби і відтак голосять вищим Командам, що се добровольці.

Уповновласнений Диктатор З.О.У.Н.Р. наказав декретом Ч. през.54 з 19.с.м., щоби всі військові частини негайно відпустили домів тих мужчин жидівської народности, які не зголосилися добровільно до служби в Українській армії…

Наказується проте всім Командам донести відворотно до Начальної Команди, чи були які Жиди насильно забрані до війська, чи і коли їх відпущено. Молода наша Держава є правовою Державою і всякі розпоряди мусять бути шановані і виконані.

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 41, арк. 183.

ДОКУМЕНТ № 12

Повідомлення про намір влаштуватися на службу до Війська Польського колишнього українського військовослужбовця єврейської національності. 1 липня 1919

Команда міської громадської охорони у Львові
Командуванню крайової жандармерії у Львові

Львів, 1 липня 1919

Дійшла таємна інформація, що такий собі Айхенкатц, жид, який живе на вулиці Пястів від вул. Бальонової 3 або 4 будинок з лівого боку, брав дієву участь в українському війську в Тернополі, колишній сержант австр.[ійського] 15 піх.[отного] п.[олку] зараз просить прийняти його в польське військо, носить військове вбрання.

Комендант міста і пляцу у Львові (підпис) (печатка)
*ДАЛО. Ф. 271сч, оп. 1, спр. 255, арк. 214.

ДОКУМЕНТ № 13

Постанова Диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича щодо дезертирства старшин, в т. ч. неукраїнського походження, які відповідали за матеріально-технічне забезпечення Галицької армії. 3 липня 1919

Постанова Диктатора Ч.: 404/Інт. з 3 липня 1919

Підчас послідних операційних подій Української Армії показалося, що всі економічно-адміністраційні старшини (як: рахункові, ліквідуючі, харчеві, магазинові і прочі інтендантські органи) своїй задачі цілковито не відповіли.

Старшини, яким було повірене інтендантське майно до береження, не старалися вивезти се майно в безпечне місце, лише оставляли все, а самі перші спасалися.

Були й старшини, котрі з розмислом оставляли все, а самі остались з наміром видання ворогови повіреного їм державного майна. В сей спосіб цілі магазини, склади, каси і рахунково-розчислові акта остались ворогови.

Найгіршим і непевним елементом, котрий відіграв тут дволицевість, були не-Українці…Тепер, коли наші Війська занимають опущені місцевости,

починають всі елєменти, які від ворога не зазнали сподіваного збавлення, зголошуватися на свої полишені становиска. Таким старшинам поручене було все державне майно, за котре вони мусять особисто відповідати.

Заряджується проте, щоби особи (так старшини, як і підстаршини), котрим було повірене береження інтендантського майна, кас і актів, а які або голосяться добровільно до дальшої служби в Українській Армії, або котрі вже служили, а тепер при вході наших Військ до служби не голосяться, ставити під полевий Суд і з всякою строгістю переводити слідство евентуально регабілітацію…..

Чужинців по переведенні судового доходження, єсли навіть не докажеться їм провини, з причини їх дволицевости до економічно-адміністраційної служби не принимати. Суди мають уважати всіх таких старшин як дезертирів, поступлять тут з цілою строгістю закона, щоби на будуче забезпечити державі аппарат старшин, котрим можна було поручити майно та господарку держави.

Всі Команди мають таких старшин і підстаршин, котрі були заняті при всяких інтендантських заведеннях як рахункові, канцелярійні, магазини, харчові склади, каси, харчівні і проче, а котрі повертають з освободжених місцевостей, передати справу приналежним вйськовим Судам і донести про се військовому економічно-адміністративному відділові Диктатора З.О.У.Н.Р.

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 41, арк. 227-227зв.

ДОКУМЕНТ № 14

Відпускний листок отаману Р. Якверту, який отримав право на двомісячну відпустку до Відня. 25 липня 1919

Ч. 84/9 Відпускний листок

Степень імя і назвище: отам. Якверта Ришарда

Приділений до: Команди III. Гал. Корпуса
Відпустки уділено на основі: Пр.Н.К.Г.А. ч. 13 пр. К. III. Г.К. ч. 115 з 24/7 19
До: Відня
Рід відпустки: в цілі поратування здоровля
Початок відпустки: 1 серпня конець: трийцятого вересня 1919 (30/9)
Згаданий має зголоситись в найближчій військовій власти, а по упливі відпустки в Команді III.Гал.Корпуса дня першого жовтня 1/10 1919.

Постій, дня 25 липня 1919

За командуючого II. Гал.Корпусом
Льобковіц
*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 8, арк. 144.

ДОКУМЕНТ № 15

Прохання офіцера угорської місії прийняти його на службу в Галицьку армію. 28 липня 1919

Угорська місія
Лейтенант Йоганн Штоттер
Кам’янець-Подільський

28.7.1919

Прохання прийняти в українську армію

Диктатору Західної України в Кам’янці-Подільському

До відступу української армії з Тернополя я був членом Угорської комісії у справах військовополонених. Коли поляки зайняли Тернопіль, я публічно виступив проти них і тому мусив, також в інтересах угорської місії, покинути Тернопіль. Я пішов на фронт у 1914 році діючим фенрихом, а 1 травня 1915

року став лейтенантом. Оскільки в моєму полку мене довго вважали зниклим, я мав бути призначений обер-лейтенантом лише 1 травня 1918 р., але цьому завадила революція.

Прошу прийняти до лав Української армії із визнанням старого звання та оскільки час я служив розвідником у Генеральному штабі вищого командування і добре знайомий з розвідкою, прошу прийняти мене на роботу в ту саму галузь.

Й. Штоттер, лейтенант

*ЦДАВО України. Ф. 2192, оп. 1, спр. 4, арк. 166.

ДОКУМЕНТ № 16

Наказ командування запілля ГА про звільнення з армії військовослужбовця-єврея з переліком обов'язкових дій, які необхідно вчинити при звільненні. 5 серпня 1919

Команда Етапу Армії

Приказ ч. 23

Камянець на П., дня 5 серпня 1919.

…2. Звільнення а) Диктатор З.О.У.Н.Р. звільнив рішенням ч.:671/перз. з 31.7. с.р. хор. Цайзла Шапса на його бажанє від військової служби в Українській армії З.О.У.Н.Р. з днем 31.7.1919.

Звільнений має зголоситись в Перз.Реф.К.Е.А. для відібраня декрету звільненя і принести з собою:

а) посьвідку команданта, що всі свої агенди віддав в порядку,

б) посьвідку ліквідатури, що зложив всі рахунки і не пібрав зачету.

Комендант Етапу Армії Зеєгорш от. в.р.

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 54, арк.26.

ДОКУМЕНТ № 17

Заява офіцера єврейського походження на ім'я Диктатора ЗО УНР з проханням прийняти на службу в Галицьку армію. 24 серпня 1919

До п. Диктатора З.О.У.Н.Р.

Низше підписаний технік при телєґр.[афному] референті Н.К.Г.А. просить о принятє єго до Українськоі Армії яко старшина з той рангою яка єму в Австро-Угорскій армії була признана і проханє своє попирає слідуючим:

Уроджений в 1893 р. укінчив реальну школу в 1911 р. в Тернополі вступив в політехнічну школу відділ будови мостів і доріг у Львові. В 1914 р. признаний здібним до війська вступив з першим днем мобілізації до австро-угорскої армії. В січню 1915 р. укінчив перший турнус школи старшин а в цвітню 1915 курс саперский для старшин.

Яко саперский старшина служив на фронті в II куріні 35 п.стр. під командою сотника (тепер генерал-четара) Мирона Тарнавського. В вересню 1915 тяжко ранений дістав ся в російський полон. В січню 1916 йменований четаром а [в] маю 1918 р. яко інвалід вернувся до дому. З кінцем 1918 р. именований поручником.

В лютім 1919 принятий п.інж. Мироном яко сила технічна до Секциї удержаня телєґрафів Тернопіль а 26 липня приділений яко технік-рисивник до референта телєґрафів Н.К.Г.А. п. сотника Шепаровича, де як цивільний урядовець дальше фунґую.

Постій, дня 24. серпня1919

Яків Фрухтман
Технік при тель.реф. НКГА

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп.2, спр. 77, арк. 278.

ДОКУМЕНТ № 18

Довіреність колишнього австрійського офіцера, котрий командував Саперним запасним куренем ГА. 31 серпня 1919

Саперський Запасний Курінь
Повновласть

В. П. Пана Отамана Шварба Леопольда Команданта визше наведеного Куріня, котрий переймає зачет на 1 декаду місяця вересня 1919 року з головної скарбниці Команди Етапу армії Г.А. в квоті 120.000 гр. словами стодвайцять тисяч гривень.

Рівночасно стверджуєть ся власноручний підпис повновласника.

Л. Шварб, от.
Дунаївці, дня 31 серпня 1919.

Підписи:
Леопольд Шварб, от. Іван Гавсман, пор.
1 член скарбниці 2 член (скарбник)

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 8, арк. 220.

ДОКУМЕНТ № 19

Припинення дії контракту про прийняття офіцера на службу в ГА і виплату компенсації. 8 вересня 1919

Угода

між представником Західно-Української Народної Республіки і паном обер-лейтенантом-аптекарем Емануелем Германом про припинення трудових відносин.

Контракт, за яким пан обер-лейтенант-аптекар Емануель Герман був прийнятий до Західно-Української армії, від сьогодні стає нечинним. Пан аптекар Емануель Герман отримує 3360 корон як компенсацію за виплати, на які він має право, і водночас відмовляється від усіх претензій, згаданих в контракті.

Вищезазначений платіж виплачується негайно.

Відень, 8 вересня 1919

Емануель Герман, облт, аптекар

*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 40, арк. 82.

ДОКУМЕНТ № 20

Оголошення про розшук старшин-дезертирів. 15 вересня 1919

Довірочний наказ ч. 13 15 вересня 1919

Т. 3 Стежні листи. Ч. дов. 1951/перз.

1. Поручник Гіслєр Юліян, ур. 541876 в Прібор-Морава, завідатель матеріялів полевих залізниць і варстатів запас. Зал.-дор. Куріня, утік в половині липня с.р. коло Копичинець і досі до Команди Складу технічного матеріялу не вернув. Опис особи невідомий.

Всі Команди взивається, щоби на случай придержання висше згаданого відставили до Полевого Суду К.Е.Г.А. до карної справи К. 130/19.

2. Хорунжий Штайнмець Лев, ур. 27.2.1899 в Галичи пов. Станиславів, там приналежний, приділений до Харчевого Складу Нач. Інт. Г.А. в Дунаївцях, посуджений о злочин крадіжи, утік дня 2.8.1919 зі стації Камянець і досі не зголосився.

Опис особи: ріст – середній, волосся – темне, очи – чорні, ніс і уста – правильні, лице – овальні, говорить по-українськи, німецьки і польськи.

Всі Команди взивається, щоби висше згаданого придержали і відставили до Полевого Суду КЕГА К.Е.Г.А. до справи К. 118/19.

3. Сотник Геслєр Вілібальд, ур. 1888 в Чернівцях, там приналежний, бувший начальник Харчового складу Нач.Інт. Г.А. при К.Е.А., обвинений о злочин крадіжи, утік дня 1.8.1919 і досі не зголосився до Збірні Старшин, до котрої зістав приділений.

Опис особи: росту середнього, волосся – ясне, очі – сиві, брови – ясні, ніс і уста – правильні, лице – округле, говорить по-німецьки, румунськи а по українськи слабо.

Всі Команди взивається, щоби висше згаданого на случай придержання відставили до Полевого Суду КЕГА К.Е.Г.А. до справи К. 119/19.

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 1, арк. 60-60зв.

ДОКУМЕНТ № 21

Повідомлення про виїзд до Німеччини військовослужбовця ГА єврейської національності з великою сумою грошей і золотими виробами. 2 жовтня 1919

У.Н.Р.

Кам’янець-Подільський губерніяльний

Політичний відділ Мін.Вн.Справ

2 жовтня 1919

Ч. 695/1170

Пану Губерніяльному Комісару Поділля

По агентурним відомостям доноситься, що 27.9.1919 року о 9 год. рано відлетіли два літаки з пасажирами до Германії, між которими знаходився

поручник Галіційської армії Гефель, якій мав дозвіл на виїзд від Міністерства фінансів. Згаданий відїжав нібито в службовій справі і мав при собі около 200.000 карбованців і золота вартости на 250.000 кар.

На запитання «Коли вернеться» відповів: «Або в Берліні я не можу будувати держави?» і при тім сміявся.

Начальник відділу В. Сірко

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 66, арк. 71.

ДОКУМЕНТ № 22

Повідомлення начальника штабу ГА про рішення Диктатора ЗО УНР Є. Петрушевича звільнити від служби на час юдейських свят стрільців і старшин єврейської національності. 3 жовтня 1919

Начальна Команда Галицької Армії

3 жовтня 1919

Ч. 2085/перз.

Вінниця

До Команди I, 2, 3 Корпусів і КЕА в Постою

Рішенням Пана Диктатора з дня 22/9 1919 ч. 1960/в. належить старшин і стрільців єврейської национальности звільнити від служби на низше подані дні єврейських свят, о скільки позваляють на се службові згляди а то на 24, 25, 26, 27, 28 вересня і 3, 4, 8, 12, 15 і 19 жовтня.

Начальник Штаба армії:

Шаманек, полковник в.р.

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 66, арк. 241.

ДОКУМЕНТ № 23

Доповідь чергового старшини Польової сторожі ГА про арешт поручника-авіатора М. Сєрікова за носіння російської відзнаки. 11 жовтня 1919

Диж.старшина
Доклад пол.стор.
Вінниця, дня 11.10.919 р.

О год. 10.30 пор. Василишин приводить арештованого поручника з полевої летунської сотні – Серікова. Причина арештування: пор. Серіков був в театрі з російською відзнакою на рукаві (двуголовий орел з трупєчою головкою на грудях – брусіловська відзнака) і росийську офіцерську відзнаку.

Придержаний твердить, що се відзнака військового льотчика з царських часів, а не як се думав пор. Василишин – корніловська чи большевицька.

Від арештованого відібрано посвідку виставлену 2-ою полевою летунською сотнею з 3 (місяць?) 1919 р. Ч. 479 та «бельгійський бравнінг-патент» Ч. 4594 з росийським орлом на ручці і монограм М.Т.

Зголоситись має по свою збрую і посвідку у сотн. Левицького дня 11.10. с.р. о год. 9тій рано.

Підпис
*ЦДАВО України. Ф. 21988, оп. 2, спр. 66, арк. 96.

ДОКУМЕНТ № 24

Повідомлення отамана-квартирмейстера К. Долежаля про намагання денікінських офіцерів зайняти в Галицькій армії важливі посади. 28 жовтня 1919

Таємно
До Начальної Команди Галицької Армії

Дійшло до відома Штабу Головного Отамана, що богацько старшин денікінської орієнтації і правдивих денікінців користуючись незнанням політичної ситуації Наддніпряньщини і національних взаімно відношень з Великоросією Галичан, вступають на службу до галицького війська, старають ся заняти штабові посади.

Покільки це переводить ся організовано, поки що невиявлено, однак є підстава гадати, що робить ся по повному пляну і з повною метою. Оден з таких осіб Начопер від 2-го Галицького корпусу Городчанин вже втік до стану Денікіна, захопивши з собою шифри і иньші матеріяли. Необхідні суть заходи, аби Н.К.Г.А. учинила фільтрацію поступивших до них старшин, а надалі зовсім припинила.

Отаман-квартірмейстер Долежаль
*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 92, арк. 9.

ДОКУМЕНТ № 25

Повідомлення про службу єврейського вояка в українській жандармерії в с. Зубра біля Львова. 1 грудня 1919

Військовий суд Генерального округу у Львові
Відд. XVII Дск2240/19
Карна справа НН незнаних убивць 8 польськ.[их] лег.[іонерів]

До державної поліції у Львові
Львів, 1 грудня 1919 р.

У місцевому суді проводиться розгляд слідства проти невідомих українців, які здається на початку січня п.р. в Давидові під Львовом замордували і закопали 9 чи 10 польських вояків, взятих в неволю.

…Згідно з отриманою інформацією мав бути в Зубрі у той час комендантом місцевої жандармерії чи загалом при жандармерії якийсь Альвайль, жид, здається з Дзвіногроду, брюнет, середнього росту, золотушний.

Якийсь Альвайль повинен мешкати у Львові на якійсь з бічних вулиць вулиці Кохановського. Прошу встановити звідки походить цей Альвайль, і чи був він за часів української інвазії в Зубрі.

Слідчий суддя (підпис)

*ДАЛО. Ф. 271сч, оп. 1, спр. 255, арк. 15.

ДОКУМЕНТ № 26

Наказ командування Червоної Української Галицької армії щодо зміни вояком особистих даних з єврейських на українські. 21 березня 1920

Полевий штаб ЧУГА
Наказ ч. 18
Червоним Українським Галицьким військам
21 марта 1920 р.

...Т. 4 Ч. 3094/перз. Зміна назвиська — дозвіл. Тов. Зінгерови Срулеви з III Ч.У.Г.А. Бригади дозволяється змінити назвище і імя на “Співаченко Северин”. Ч. 3155/перз.

Т.В.О. Командуючого ЧУГА Солодуб
Начальник Штабу ЧУГА Іванів
Комісар Кондрацький

*ЦДАВО України. Ф. 2188, оп. 2, спр. 15, арк. 24зв.

ДОКУМЕНТ № 27

Повідомлення про розшук трьох військовослужбовців УГА, що втекли з-під арешту. 8 травня 1920

Повітова команда ПП в Бучачі.
L.26 ад.

До Дирекції поліції у Львові.

Дня 8 травня 1920 коло 9 год. Постерунок ПП в Баричу затримав в баризькому лісі вісьмох українських втікачів, з тих восьми троє втекли в невідомому напрямку, а це: 1. капітан Новак, уродженець Відня, 2. фенріх Генріх Герц з Грабової коло Стрия і 3) фенріх Федорів з повіту Долина.

Опис осіб:

1) Має коло 33 років, високого зросту, чорне продовгувате обличчя, заросли́й, стрижений вус, сірі очі. Вбраний в австр[ійський] мундир, російську шапку, червоне кашне, має револьвер.

2) Має коло 30 років, високого зросту, бліду шкіру, великий довгий ніс, великі сірі очі, великі вуха, важку ходу, російський одяг. Має револьвер «штайєр» і грошей коло 60 тисяч (рублів, австрійські, денікінські, марки).

3) Має коло 27-30 років, низького зросту, чорне волосся, розмовляє в ніс, сірі очі, одягнутий в чорні сподні, австр[ійську] блюзу, кашне, російський плащ. Без зброї.

Просимо докласти усіх зусиль для того, щоб вистежити вищезгаданих втікачів і повідомити про результати пошуків тут.

ПКПП
Підпис нерозбірливий
*ДАЛО. Ф. 271, оп. 1, спр. 259, арк. 104.

ДОКУМЕНТ № 28

Лист єврейського офіцера УГА до Диктатора ЗУНР з розповіддю про причини вступу в українську армію та проханням взяти його на дипломатичну службу. Грудень 1920

До Пана Диктатора З.О.У.Н.Р. у Відни

Підписаний, служу в українській армії від листопада 1918 р., з початку яко первший і довгий час яко одинокий лікарь в групі п. Генерала Кравса, де брав активну участь в боях під Перемишлем і Хировом, а потому в 1-му корпусі в IX Бригаді і полку кавалерії в боях під Белзом, Рава-Руською, Жовквою і через цілий час відвороту на наддніпрянську Україну і походу на Київ, відвороту і в кіньци разом з рештою корпуса під большевиками.

По послїдним переворотї і переході І-го Корпуса на сторону військ от. Петлюри дістав ся я в польський полон в Проскурові, з котрого я втік і дістав ся до військ От. Петлюри, де я був адютантом Санітарного інспектора Дієвої Армії. Але коли я побачив, що війська От. Петлюри не воюють за соборну Україну і що От. Петлюра зрік ся так дорогої мені всхідної Галичини на річ наших відвічних ворогів, то й підчас відвороту військ до всхідної Галичини разом з другими товаришами старав ся дістати до відділів п. Генерала Кравса і разом з ними перейти до нашої Бригади в Чехословаччині.

…Я, яко жидівської національности, добровільно вступив в ряди української армії, бо уважав і уважаю за свій моральний обов’язок боронити землі на котрій я зродив ся від відвічного ворога, я в Галичині сам сформував жидівську сотню в Бродах і брав активний уділ в твореню жидівського куріня в Тернополи. Я вступив в ряди української Армії хотя стояв перед укінченням моїх студіїв, не числився з нічим, бо як я вже сказав, я уважав і уважаю це за мій сьвятий моральний обов’язок. Я не числив на ніякі матеріяльні користи, ані на підвизшеня, ані на платню, обвшім ідучи на наддніпрянську Україну забрав ще з дому 3 коні і віз і то всьо і ще багато іншого втратив підчас переворотів. На

Наддніпрянщині хорував я на плямистий і відворотний тиф. Я цілий час вірно нашій справі служив, на що є сьвідки так в ІІІ-ім як і в І-ім корпусі.

Мій цілий маєток Поляки знищили так, що на допомогу з дому числити не можу, до краю вернути не можу і не хочу як довго під польським насильством. Я і на дальше хочу вірно нашій справі служити і в кождій хвили готовий стою аби за ню віддати всьо, що маю, життя і маєток. Але тепер, коли наші війська нечинні, хотівбим використати цей час і укіньчити мої студії. Як я вже сказав на підпомогу зі сторони моєї родини в сучасний мент числити не можу, збірну станицю за пару днів розв'язують, так що зістаю без нічого у Відни.

Я крім україньского язика знаю в слові і письмі ще німецький, французький, сербський і мадярський язик і тому:

Слухняно прошу Пана Диктатора у приділення мене на яку небудь посаду при посольстві у Відни або Празі, де при малій платні і в скромних відносинах мігбим скіньчити мої студії.

Генрих Глікер, сан. поручник
*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 976-977зв.

ДОКУМЕНТ № 29

Прохання Франциски Ціріц, дружини генерал-четаря ГА Г.Ціріца, про збільшення їй щомісячних виплат через погіршення матеріального стану. 21 лютого 1921

Військовій Канцелярії Верховного Диктатора Західно-Української Народної Республіки

Звертаюся до Військової Канцелярії Західно-Української Народної Республіки з сердечним проханням збільшити мої родинні виплати з 1000 Корон до 3000 Корон. Як добре відомо Верховному Диктатору, мій чоловік генерал-майор Західно-Української галицької армії Ґустав Ціріц покинув Відень

13 жовтня 1919 року і був захоплений більшовиками у квітні 1920 року. З серпня я не отримувала від нього жодних повідомлень. Спочатку я отримувала 1000 К. на місяця родинних поборів, а також кошти для себе і двох дітей. Останній платіж був 4 жовтня 1920 року.

Через величезне зростанням цін мені абсолютно неможливо виживати за 1000 крон на 3 осіб, тому я ще раз прошу вас висилати мені відтепер щомісяця 3000 Корон. Мені доводиться зазнавати великих труднощів і багато працювати, щоб мати змогу заробити стільки, щоб мої діти не голодували. Нехай Верховний Диктатор пам'ятає, що мій чоловік з власної волі долучився до українського війська, віддавшись у розпорядження української справи і пожертвував заради неї своїм життям.

З повагою
Франциска Ціріц
Відень, III, Гіртгассе 11, пом. 14
21 лютого 1921

*ЦДАВО, Ф. 1, оп. 5, спр. 2, арк. 1252-1252зв.

ДОКУМЕНТ № 30

Заява сотника А. Комори з проханням виділити йому 50 корон для ремонту взуття, одягу і лікування зубів. 7 червня 1921

Укр. військовий Табор
II сотня
сотник Альфонс Комора Йозефів, дня 7. Червня 1921

До Комітету «Самопоміч» в Йозефові

Прошу о одноразову, 6-х ратах зворотну позичку в квоті 500 к.ч. (п’ятсот корон чеських) в цілі справленя собі черевиків, як також зладженя собі біля, одностроюі зубів.

Крім сего, з причини зраненя в часі війни (постріл в груди та 3 рази перебуті через се операції), єсьм хорий на грудну недугу, до ліченя якої потребую конечно доброго та вистарчаючого харчу, якого тут не маю.

До сеї пори видатки ті покривав я з власних жерел, позаяк однак всї жерела вичерпали ся, та я вже не є більше в стані висше наведених видатків з власної кишені покрити, прошу о ласкаво увзглядненя моєї просьби та удїленя мені висше наведеної позички.

Альфонс Комора, сотник

*ЦДАВО України. Ф. 1, оп. 5, спр. 3, арк. 1637.